ปัณหาขัดข้อง

โปรด ฯ ให้ผูกขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๕

สำหรับสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส

ปีวอก พ. ศ. ๒๔๖๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

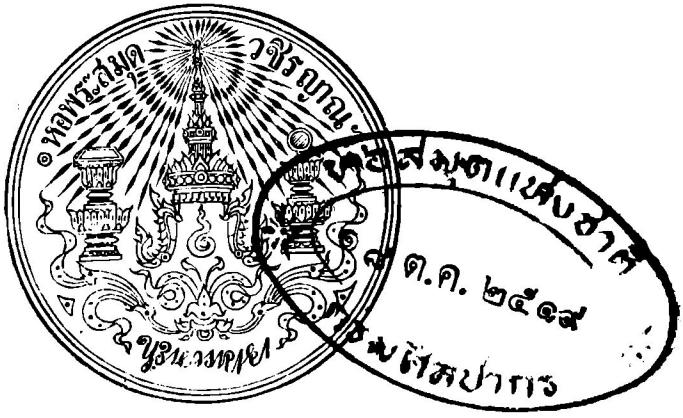

ปัณหาขัดข้อง

โปรด ฯ ให้ผูกขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๕

สำหรับสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส

ปีวอก พ. ศ. ๒๔๖๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

เลขที่ธ

เลขหมู่

เลขทะเบียน น. 98432

ด้วยอภินันทนาการ
จาก นายณัฐการรณ

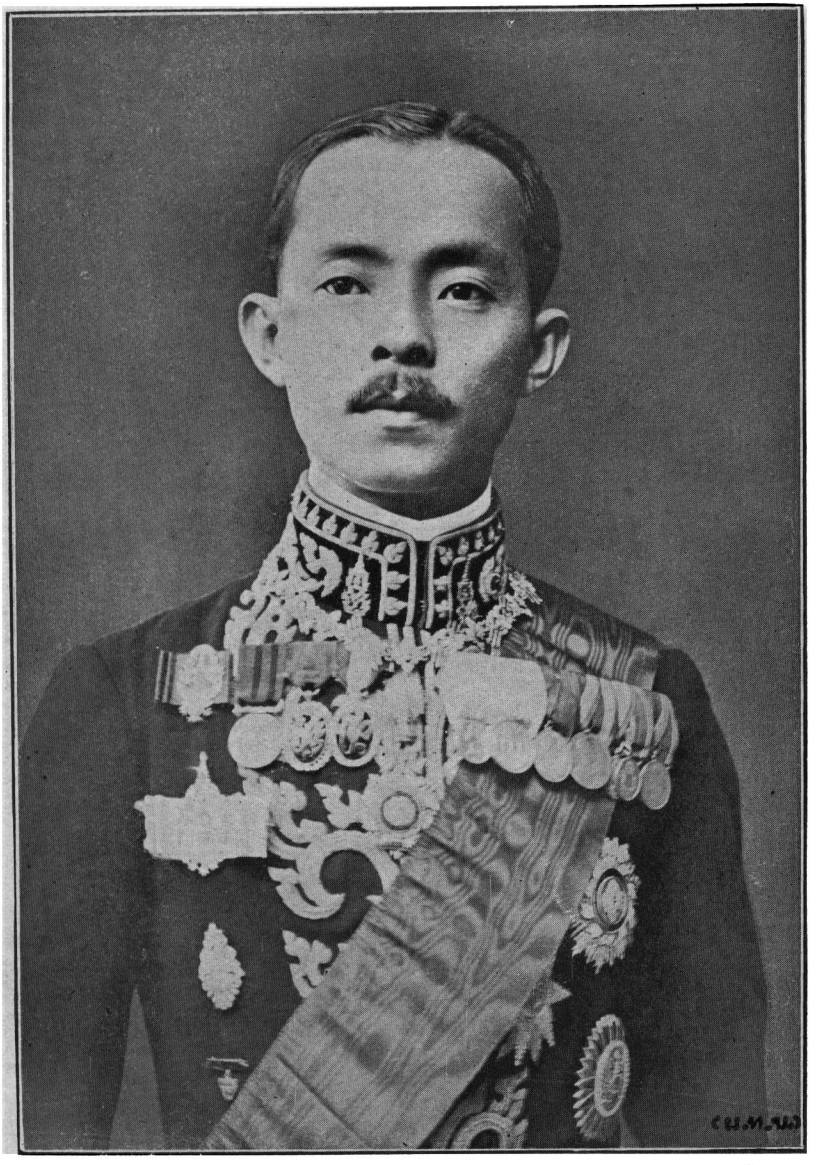

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุริยงประยุรพันธุ์ (ผ.ท.ป.)
กรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส
พ. ศ. ๒๔๒๗-๒๔๖๑

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น ไชยาศิริสุริโยภาส เจ้าของมารดาโหมด รัชกาลที่ ๕ ปรารภจะพิมพ์หนังสือเปนของแจกเนื่องในการกุศลทักษิณานุปทาน ให้มาแจ้งความต่อกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ขอให้ช่วยเลือกเรื่องหนังสือในหอพระสมุด ฯ ให้พิมพ์ตามประสงค์ ข้าพเจ้าเปนผู้เลือกเรื่องหนังสือ คิดเห็นว่างานพระเมรุที่วัดเทพศิรินทราวาศครานี้ หนังสือที่พิมพ์แจกจะมีหลายรายด้วยกัน หนังสือที่จะแจกในงานพระศพกรมหมื่น ไชยาศิริสุริโยภาส ข้าพเจ้าอยากจะให้เปนเรื่องที่เนื่องในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๕ แลให้แปลกกับเรื่องหนังสือที่ได้เลือกให้พิมพ์สำหรับพระศพแลศพอื่นๆที่จะได้พระราชทานเพลิงในงานพระเมรุเดียวกัน จึงได้รวบรวมปัณหาขัดข้องในหนังสือวชิรญาณออกให้พิมพ์เปนเล่มสมุดเปนครั้งแรก

ที่เรียกว่าปัณหาขัดข้องนี้ เปนหนังสือเกิดขึ้นเมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๔๓๑ ในปีนั้นพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับขัญชาการหอพระสมุดวชิรญาณ แทนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ซึ่งสมาชิกได้เลือกให้เปนสภานายกกรรมการหอพระสมุด ฯ สำหรับปีนั้น เพราะทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชยังทรงพระเยาว์อยู่ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงทำนุบำรุงหอพระสมุด ฯ เปนการพิเศษใน

ขึ้นนั้นหลายอย่าง ตั้งแต่การตกแต่งแลเพิ่มเติมสิ่งสมบัติพระราชทานหอพระสมุด ฯ ตลอดจนทรงจัดการหนังสือวชิรญาณ ซึ่งพิมพ์แจกสมาชิกทุกสัปดาห์ให้ดีขึ้นกว่าแต่ก่อนด้วย โปรดให้กะเรื่องหนังสือต่าง ๆ ซึ่งจะให้เจริญความรู้แก่สมาชิก เช่นขนบธรรมเนียมสำหรับบ้านเมือง แลเรื่องธรรมวินิจฉัยเปนต้น แล้วโปรดให้ข้อแรงผู้ที่ชำนาญกิจการนั้น ๆ ช่วยกันแต่งส่งมาถวายสำหรับลงพิมพ์ แม้พระองค์เองก็ทรงพระอุสาหะรับทรงพระราชนิพนธ์พระราชทานหลายเรื่อง มีเรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือนเปนต้น อันนับว่าเปนหนังสือสำคัญในภาษาไทยอยู่เรื่อง ๑ ในบัดนี้ ในขณะเมื่อปฤกษากะเรื่องหนังสือซึ่งจะขอแรงให้แต่งส่งมาลงพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณครั้งนั้น ทรงพระดำริห์ว่า เรื่องต่าง ๆ ที่เปนประโยชน์ในทางความรู้ก็มีมากอยู่แล้ว ควรจะมีเรื่องอีกสักอย่าง ๑ ให้เปนเครื่องรื่นเริงบันเทิงใจของผู้อ่าน สำหรับให้สนุกสนานกันในหมู่สมาชิก จึงโปรดให้คิดปัณหาขัดข้องขึ้น คือคิดเปนเรื่องราวขัน ๆ ให้มีความขัดข้องอยู่ข้างท้ายว่าจะทำอย่างไรดี ให้พิมพ์คราวละปัณหา แล้วแต่สมาชิกใครจะมีความคิดเห็นเรื่องขัดข้องในปัณหาไหน ว่าจะแก้ไขอย่างไรจึงจะดี ก็ให้แต่งคำแก้ส่งมาลงพิมพ์ เพราะฉนั้นปัณหาขัดข้องนี้จึงเปนเรื่องสำหรับอ่านกันเล่นเปนเครื่องรื่นเริงบันเทิงใจ แลเปนเรื่องสำหรับสมาชิกคิดแก้กันเล่นตลอดเวลาที่มีปัณหาลงในหนังสือวชิรญาณประมาณ ๒ ปี

ปัณหาขัดข้องทั้งปวงนี้ ผู้แต่งเปนกรรมการในหอพระสมุด ฯ แทบทั้งนั้น ที่ทรงพระราชนิพนธ์ก็มาก ผู้ที่แก้ก็ล้วนเปนผู้ถนัดแต่งหนังสือ เปนเจ้านายโดยมาก ที่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงแก้ก็มีหลายบท แต่นามของผู้แก้นั้นกันลงเปนนามเล่น ๆ ทั้งนั้น ถึงกระนั้น ถ้าผู้อ่านรู้จักสังเกตก็จะรู้ว่าบทไหนเปนพระราชนิพนธ์แลจะรู้ว่าเปนของเจ้านายพระองค์ใดได้โดยมาก หนังสือปัณหาขัดข้องนี้ถึงว่าโดยทางวรรณคดี สำนวนทั้งตัวปัณหาแลแก้ปัณหานับได้ว่าเปนหนังสือแต่งดีตลอดเรื่อง ข้อนี้ผู้ใดอ่านสมุดเล่มนี้ก็คงจะสังเกตเห็นได้ แต่ก็ไม่ควรจะเห็นปลาศอย่างใดด้วยผู้ที่แต่งล้วนเปนผู้มีชื่อเสียงแลเปนผู้ชำนาญในการแต่งหนังสือ เปนแต่ไม่ยอกออกตัวไว้ให้ขัดเท่านั้น

ในการรวมปัณหาขัดข้องพิมพ์เปนเล่มสมุด ปัณหาเดิมมี ๑๐๕ ปัณหา ข้าพเจ้าตรวจดูเห็นว่ารูปความซ้ำกัน ได้ตัดออกเสีย ๑๔ ปัณหา จึงเหลืออยู่ ๙๑ ปัณหา อีกประการ ๑ ในปัณหาเดิมมักจะใช้ตัวอักษรแทนชื่อ เช่นว่านาย ก นาย ข เปนต้น แทบทั้งนั้น ข้าพเจ้ารู้สึกว่าถ้าให้ดูเปนชื่อคนจริง ๆ น่าอ่านกว่าใช้ตัวอักษรแทนชื่อ จึงได้แก้ไขให้เปนทำนองชื่อคนจริง ๆ โดยมาก คงไว้เปนตัวอักษรแต่ที่เห็นว่าคงไว้จะดีกว่าแก้เปนอย่างอื่น นอกจากข้อความที่กล่าวมา ปัณหาขัดข้องทั้งตัวปัณหาแลคำแก้ที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ตรงกับที่พิมพ์ไว้ในหนังสือวชิรญาณหมดทุกอย่าง

การที่รวมหนังสือขึ้นหาขัดข้องพิมพ์เป็นเล่มสมุดครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้ยินจากท่านผู้เคยเป็นสมาชิกหอพระสมุด ฯ แสดงความพอใจอยากจะได้อยู่หลายท่าน จึงหวังใจว่าสมุดเล่มนี้ผู้ที่ได้รับแจกไปคงจะพอใจอ่านกันโดยมาก แลคงจะอนุโมทนาในการที่เจ้าของมารดาโหมดให้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ทั่วกัน.

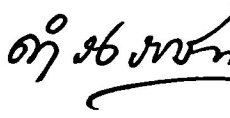

สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๑ เมษายน พ. ศ. ๒๔๖๓

สารบาน

ปัณหาขัดข้องที่ ๑	เรื่องพระยาขยันสงครามหลงตัวนายกลิ่น	น่า ๑
ปัณหาขัดข้องที่ ๒	เรื่องลูกสาวนายเกษคบชู้	,, ๓
ปัณหาขัดข้องที่ ๓	เรื่องนายก๋งยกภรรยาให้นายขำ	,, ๕
ปัณหาขัดข้องที่ ๔	เรื่องลูกสาวนายเกษบอกความจริงแก่บิดา	,, ๘
ปัณหาขัดข้องที่ ๕	เรื่องหลวงกำจรพัตรงค์อ่านใบบอกผิดเรื่อง	,, ๑๐
ปัณหาขัดข้องที่ ๖	เรื่องพระยาโกศลเลี้ยงโต๊ะ	,, ๑๑
ปัณหาขัดข้องที่ ๗	เรื่องนายเขียนอ่านหนังสือไม่ออก	,, ๑๒
ปัณหาขัดข้องที่ ๘	เรื่องขุนกิจจามิภรรยาไม่ปรองดองกัน	,, ๑๓
ปัณหาขัดข้องที่ ๙	เรื่องนายเกลียวอยากจะคืนกับภรรยา	,, ๑๕
ปัณหาขัดข้องที่ ๑๐	เรื่องนายก๋งหาหมอรักษาในตา	,, ๑๗
ปัณหาขัดข้องที่ ๑๑	เรื่องนายกรุดนินทานายโชน	,, ๑๙
ปัณหาขัดข้องที่ ๑๒	เรื่องพระสวดชยันโตรับเสด็จ	,, ๒๑
ปัณหาขัดข้องที่ ๑๓	เรื่องสมาชิกแต่งโคลงผิดเอก, โท.	,, ๒๒
ปัณหาขัดข้องที่ ๑๔	เรื่องนายกลำกับนายเขียนนินทาพระคำ	,, ๒๓
ปัณหาขัดข้องที่ ๑๕	เรื่องพระยาคำรบราชการกวนหลวงเขตตานุรักษ์	,, ๒๔
ปัณหาขัดข้องที่ ๑๖	เรื่องพระมหาเชมรังษีรับนิมนต์	,, ๒๖
ปัณหาขัดข้องที่ ๑๗	เรื่องนายกลำเชิญพระยาขัดโจรพาล	,, ๒๗
ปัณหาขัดข้องที่ ๑๘	เรื่องนายก๋งขี่รถราง	,, ๒๙
ปัณหาขัดข้องที่ ๑๙	เรื่องนายรองรักสภูนารถทำก๊าศปีใหม่	,, ๓๐

ปัญหาขัดข้องที่ ๒๐ เรื่องหนูกลิ้งไปเที่ยวสงกรานต์ที่วัดพระเชตุพน น่า ๓๑
ปัญหาขัดข้องที่ ๒๑ เรื่องคุณกุหลาบคิดเข็มกลัดของคุณคล้ำ ,, ๓๒
ปัญหาขัดข้องที่ ๒๒ เรื่องนายขันทำนาฟิกาของเขาแตก ,, ๓๔
ปัญหาขัดข้องที่ ๒๓ เรื่องคุณเกยกลัวความตาย ,, ๓๕
ปัญหาขัดข้องที่ ๒๔ เรื่องพระองค์เจ้า (ข) อยากรู้เรื่อง พระราชนิพนธ์ ,, ๓๗
ปัญหาขัดข้องที่ ๒๕ เรื่องพระยาคุณานุรักษ์เอาตลับทองใส่กระเช้าพระยาขยันยุทธกิจ ,, ๓๘
ปัญหาขัดข้องที่ ๒๖ เรื่องหลวงคเชนทรทัศดราของหลวงเชตรชันธ์ ,, ๔๐
ปัญหาขัดข้องที่ ๒๗ เรื่องข่าวพระกิจการิเอาหมวกของคนอื่นมาให้นาย ,, ๔๑
ปัญหาขัดข้องที่ ๒๘ เรื่องนายอิ่มเผ้าพระทวารอยากเป่นสมาชิกหอพระสมุด ,, ๔๓
ปัญหาขัดข้องที่ ๒๙ เรื่องคุณยายหวนไปเผ้ากรมหมื่น (ก) ,, ๔๕
ปัญหาขัดข้องที่ ๓๐ เรื่องคุณกลายทำถ้วยชางานพระเมรุแตก ,, ๔๖
ปัญหาขัดข้องที่ ๓๑ เรื่องหลวงเกษมสุขราษฎร์ถูกหลอกว่าลูกเป่นหนี้ ,, ๔๗
ปัญหาขัดข้องที่ ๓๒ เรื่องยายกลอยโขลนอยากเป่นเศียกรรมสัมปาทิก ,, ๔๙
ปัญหาขัดข้องที่ ๓๓ เรื่องนายสินกลับมาจากเมืองนอก ,, ๕๑
ปัญหาขัดข้องที่ ๓๔ เรื่องนายจำรัสส่งภาษาอังกฤษ ,, ๕๒

ขัณหาขัดข้องที่ ๓๕ เรื่องนายตุ้มถูกปลอมชื่อ น่า ๕๓
ขัณหาขัดข้องที่ ๓๖ เรื่องพระยาเกษตรสมบัติรับเชิญ ,, ๕๕
ขัณหาขัดข้องที่ ๓๗ เรื่องอำแดงเต่าหิงบทศโทน ,, ๕๗
ขัณหาขัดข้องที่ ๓๘ เรื่องนายป่านสำคัญว่าพระยาบำรุงเป่นชโมย ,, ๕๘
ขัณหาขัดข้องที่ ๓๙ เรื่องคุณหญิง คอ ทำกระโถนหก ,, ๖๐
ขัณหาขัดข้องที่ ๔๐ เรื่องแม่หนูจำเริญลูกสใภ้คุณหญิง คอ กลิ้นหัวเราะ ,, ๖๓
ขัณหาขัดข้องที่ ๔๑ เรื่องหลวง (คอ) เอาจดหมายเข้าผนึกซองผิด ,, ๖๗
ขัณหาขัดข้องที่ ๔๒ เรื่องหลวงชำนาญกับภรรยาถูกคุณหญิง คอ ช่วยเป่นธุระ ,, ๖๙
ขัณหาขัดข้องที่ ๔๓ เรื่องคุณหญิง คอ รับธุระพระองค์ ตอ ,, ๗๒
ขัณหาขัดข้องที่ ๔๔ เรื่องคุณหญิง คอ ไปดูแต่งไฟในการเฉลิม ,, ๗๕
ขัณหาขัดข้องที่ ๔๕ เรื่องคุณหญิง คอ แต่งตัว ,, ๗๘
ขัณหาขัดข้องที่ ๔๖ เรื่องนายสนลักเงินหลวงวาที ,, ๘๒
ขัณหาขัดข้องที่ ๔๗ เรื่องมะจ้อยเรือล่ม ,, ๘๖
ขัณหาขัดข้องที่ ๔๘ เรื่องคุณหญิง คอ สอนให้แม่หนูเพื่องเย็บวิวรตะเช็บ ,, ๘๘
ขัณหาขัดข้องที่ ๔๙ เรื่องนายล้ำไปเที่ยวหางั่ง ,, ๙๑
ขัณหาขัดข้องที่ ๕๐ เรื่องท่านผู้หญิงพิงคุนาพิกา ,, ๙๔
ขัณหาขัดข้องที่ ๕๑ เรื่องคุณหญิง คอ ไปเล่นทุ่ง ,, ๙๗

ปัณหาขัดข้องที่ ๕๒ เรื่องนายกล่อมสุขบุหรี่ น่า ๑๐๒
ปัณหาขัดข้องที่ ๕๓ เรื่องหลวงขจัดเข้าใจผิด ,, ๑๐๓
ปัณหาขัดข้องที่ ๕๔ เรื่องพระยากาสรฤกลูกสใภ้ยุ ,, ๑๐๗
ปัณหาขัดข้องที่ ๕๕ เรื่องพระยาชำนาญไม่ชอบเย่นเกียวดอง ,, ๑๑๐
ปัณหาขัดข้องที่ ๕๖ เรื่องนาย โขนอวดของในที่ประชุม ,, ๑๑๒
ปัณหาขัดข้องที่ ๕๗ เรื่องยายกลอยปรับทุกข์กับกรรมสัมปาทิก ,, ๑๑๕
ปัณหาขัดข้องที่ ๕๘ เรื่องแม่คิดเปลี่ยนความประพฤติ ,, ๑๑๘
ปัณหาขัดข้องที่ ๕๙ เรื่องแม่ฝอยขอสัญญาพระยายัญญัติ ,, ๑๑๙
ปัณหาขัดข้องที่ ๖๐ เรื่องมองบาของไปเที่ยวขายพลอย ,, ๑๒๑
ปัณหาขัดข้องที่ ๖๑ เรื่องยายขำเครื่องคนอ่านจดหมาย ,, ๑๒๔
ปัณหาขัดข้องที่ ๖๒ เรื่องพระยาทวยหาญอ่านหมายไม่ออก ,, ๑๒๖
ปัณหาขัดข้องที่ ๖๓ เรื่องคุณหญิงถมยิดยังก๊าศ ,, ๑๓๐
ปัณหาขัดข้องที่ ๖๔ เรื่องพระภูมิหลงคาถาเวทมนต์ ,, ๑๓๔
ปัณหาขัดข้องที่ ๖๕ เรื่องคุณหญิง คอ ไปดูเครื่องโต๊ะงาน
พระเมรุ ,, ๑๓๗
ปัณหาขัดข้องที่ ๖๖ เรื่องแครนด์วิเซียไกฟาขับผู้ร้าย ,, ๑๔๒
ปัณหาขัดข้องที่ ๖๗ เรื่องยายขาดพาหลานสาวไปก่อพระทราย ,, ๑๔๖
ปัณหาขัดข้องที่ ๖๘ เรื่องนายเชิดชื่อหมูตาเจ็กฉู ,, ๑๔๙
ปัณหาขัดข้องที่ ๖๙ เรื่องแม่น่วยทำเครื่องหมายนักชู้ ,, ๑๕๑
ปัณหาขัดข้องที่ ๗๐ เรื่องนายไผ่ช่วยคนตกน้ำ ,, ๑๕๗
ปัณหาขัดข้องที่ ๗๑ เรื่องนายอู๋ใบ้ ,, ๑๖๐

ปัญหาขัดข้องที่ ๗๒ เรื่องตายาไปเที่ยวขอทาน น่า ๑๖๕
ปัญหาขัดข้องที่ ๗๓ เรื่องนายงั่งรักษาโรคตะพ้านกระเดื่อง ,, ๑๗๐
ปัญหาขัดข้องที่ ๗๔ เรื่องหนูผุ่งใส่หมวดรับทำนำ ,, ๑๗๔
ปัญหาขัดข้องที่ ๗๕ เรื่องคุณเผือกช่างพ้อง ,, ๑๗๑
ปัญหาขัดข้องที่ ๗๖ เรื่องนายเฉา, นายเจียมไปเที่ยวประตู
สามยอด ,, ๑๘๐
ปัญหาขัดข้องที่ ๗๗ เรื่องนาย ค ถามปัญหาเรื่องหันซุย ,, ๑๘๒
ปัญหาขัดข้องที่ ๗๘ เรื่องพ่อกินขนมต้มใส่พริก ,, ๑๘๔
ปัญหาขัดข้องที่ ๗๙ เรื่องนายแก้วเตรียมตัวจะบวช ,, ๑๘๗
ปัญหาขัดข้องที่ ๘๐ เรื่องหมอ ข ทำนายฝันพระยา ก ,, ๑๙๐
ปัญหาขัดข้องที่ ๘๑ เรื่องขุนลิขิตรับคำสั่ง ,, ๑๙๒
ปัญหาขัดข้องที่ ๘๒ เรื่องนายกลัดไว้ใจนายขูใย้ ,, ๑๙๕
ปัญหาขัดข้องที่ ๘๓ เรื่องหลวงฉลุชิ้นบ้านผิด ,, ๑๙๗
ปัญหาขัดข้องที่ ๘๔ เรื่องเจ๊กโกงขับผู้ร้าย ,, ๑๙๘
ปัญหาขัดข้องที่ ๘๕ เรื่องขุนคเนฎภรรยาผิดตัว ,, ๒๐๐
ปัญหาขัดข้องที่ ๘๖ เรื่องคุณหญิงเปรมไปช่วยกฐิน ,, ๒๐๒
ปัญหาขัดข้องที่ ๘๗ เรื่องขุนกระดานพลพูดความลับ ,, ๒๐๕
ปัญหาขัดข้องที่ ๘๘ เรื่องพระยาสรรพกิจเข้าใจว่านายยวงลัก ,, ๒๐๖
ปัญหาขัดข้องที่ ๘๙ เรื่องนายคุ่ยอวดเก่งรังแกผู้หญิง ,, ๒๐๘
ปัญหาขัดข้องที่ ๙๐ เรื่องขุนโกชากินหมากของขุนมหิธร ,, ๒๑๐
ปัญหาขัดข้องที่ ๙๑ เรื่องนายริ้ว, นายลบจ่ายฉลาก ,, ๒๑๓

ปัญหาขัดข้องที่ ๑

นายกลิ่น เป็นเสมียนทำการอยู่ที่ออฟฟิศแห่ง ๑ ในพระบรมมหาราชวัง วันหนึ่งปิดออฟฟิศแล้ว เวลาบ่าย ๕ โมงเศษจะกลับไปบ้าน ครั้นเดินไปถึงหัวย่อมพอสวนกับพระยาขยันสงคราม ซึ่งนายกลิ่นรู้จักแต่มิได้คุ้นเคยพูดจากันมาแต่ก่อน เวลานั้นโพล้เพล้จวนค่ำ พระยาขยันสงครามเห็นไม่ถนัด สำคัญนายกลิ่นว่าเป็นพระองค์ (ค) ก็แอบเข้าข้างทางลงนั่งยกมือถวายบังคมนายกลิ่น นายกลิ่นจะควรทำอย่างไรดี

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๑

๑ ปัญหาข้อนี้ ถ้านายกลิ่นจะทำเฉยเสีย พระยาขยันสงครามคงจะมีความน้อยใจในพระองค์ (ค) กับทั้งจะได้อายกับทนายฤๅทายซึ่งตามมานั้นด้วย ฤๅจะคิดว่าพระองค์ (ค) จะมีความยาดหมางสักอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ต่อไปข้างน่าพระยาขยันสงครามพบปะพระองค์ (ค) เข้าจริง ๆ ก็จะไม่ทำกิริยาอันเคารพเหมือนดังที่เคยทำมาแล้ว ฝ่ายพระองค์ (ค) เมื่อเห็นพระยาขยันสงครามมีกิริยาอันกระด้างดังนี้ ก็จะมีความหม่นหมองอยู่ในพระไทยก็นับว่าเป็นการเสียประโยชน์อย่างหนึ่ง ถ้านายกลิ่นจะแสดงตัวออกให้พระยาขยันสงครามเห็นว่ามิใช่พระ

องค์ (ค) พระยาขยันสงครามก็จะมีความลอายแก่นายกลิ่น ส่วนตัวนายกลิ่นก็จะมีความกระดากในพระยาขยันสงคราม เพราะเหตุที่ได้เกียรติยศอันไม่สมควร ถ้าพระยาขยันสงครามกับนายกลิ่นจะไปพยะกันช้างน่า มิพระยาขยันสงครามก็นายกลิ่นคงจะหลีกเลี่ยงกันไป แม้มีราชการจำเป็นที่จะต้องไปโดยเร็ว ก็กระทำให้เสียเวลาได้ ก็นับว่าเป็นการเสียประโยชน์อย่างหนึ่ง เห็นว่านายกลิ่น เมื่อเห็นพระยาขยันสงครามยกมือขึ้นถวายบังคมนั้น ควรจะเงยหมวกคำนับรับพระยาขยันสงคราม แลทำกิริยาอย่าให้แปลกปลาดกว่าปรกติ เมื่อจะเงยหมวกนั้นอย่าให้สูงให้ต่ำนัก เงยแต่พอยังหน้านายกลิ่นไว้ อย่าให้พระยาขยันสงครามจำหน้าได้ถนัด ข้าพเจ้าเห็นว่าทำดังนี้เป็นการเกื้อกูลแก่พระยาขยันสงครามแลพระองค์ (ค) ทั้งตัวนายกลิ่นก็ไม่เสียประโยชน์อันใดด้วย

ศุกร์

๒ เมื่อพระยาขยันสงครามถวายบังคมนายกลิ่นดังนี้แล้วนายกลิ่นควรนั่งลงกับพื้นแล้วยกมือไหว้พระยาขยันสงคราม ฤๅกรายก็ยิ่งเป็นการเคารพดีมาก แล้วเรียนแก่พระยาขยันสงครามว่า ขอรับประทานโทษเจ้าคุณเห็นจะสังเกตกระผมผิดไป เมื่อทำดังนี้แล้ว ถึงพระยาขยันสงครามจะเกิดความอายขวยเขินขึ้นก็จะไม่สู้กระไรนัก เพราะพระยาขยันสงครามไม่สังเกตเอง เห็นว่าเป็นดีกว่าที่นายกลิ่นจะประพฤติอย่างอื่น

คารโว

๓ นายกลิ่นควรจะทำไม่รู้ไม่เห็น เดินหลีกเฉยไปเสียดีกว่า ถ้าทำรู้ทำเห็นเข้า พระยาขยันสงครามก็จะพาลโกรธแก้เก้อเอาเปนแน่ ถ้าเดินทำไม่รู้ไม่เห็นไปเสียเช่นนั้น พระยาขยันสงครามก็คงจะเก้อ อยู่นั่นเอง แต่จะโกรธนายกลิ่นไม่ได้ เพราะพระยาขยันสงครามก็จะต้องเข้าใจว่า นายกลิ่นไม่ได้สำคัญว่าไหวัดนดังนี้

วโร

ปัณหาขัดข้องที่ ๒

นายจอนเปนคนมีทรัพย์มีเรือกสวนไร่นาผู้คนข้าทาษมาก ตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองนครไชยศรี แต่เปนขุนหมื่นพึ่งบุญอยู่ในพระยาชำนิ นายจอนมีลูกสาวคนหนึ่งรูปร่างสะสวยยังไม่มีผู้ใดมาขอ ครั้นถึงเดือน ๑๒ นายจอนเข้ามารับเบี้ยหวัดในกรุงเทพ ฯ พระยาชำนิจึงขอลูกสาวนายจอนว่าจะให้แก่นายโฉมผู้เปนบุตรพระยาชำนิ นายจอนก็ยอมยกให้ ตกลงกันว่าจะออกไปปลูกหอแต่งงานที่บ้านนายจอน พระยาชำนิก็มอบทองมั่นให้นายจอนไป ๕ ตำลึง

ครั้นปลูกหอห้างกันเสร็จแล้ว ถึงกำหนดนัด พระยาชำนิก็พาญาติพี่น้องออกไปจะแต่งงาน ในคืนเมื่อก่อนพระยาชำนิจะออกไปถึงนั้น ข่าวมาบอกนายจอนว่าลูกสาวคบชายชู้มาไว้บนเรือน ถามลูกสาวก็ไม่รับ รุ่งเช้าพระยาชำนิกับญาติพี่น้องก็จะไปถึงบ้าน เช่นนี้นายจอนจะควรทำอย่างไรดี

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๒

๑ ถ้านายจอนไม่เชื่อว่าลูกคบผู้ชาย ก็ควรจะนิ่งเสียได้ เพราะลูกสาวไม่รับนั้น เป็นอันยอมเป็นภรรยานายโฉมแล้ว ไม่เป็นข่มขืน ถ้านายจอนแคลงว่าลูกคบผู้ชายจริง ไปอยู่กับนายโฉมจะไม่หยุด จะเป็นที่ขายหน้า ฤๅกลัวเป็นย้อมแมวขาย ก็ควรบอกแก่พระยาชำนิตามจริง ถ้าพระยาชำนิแลนายโฉมไม่รังเกียจ ก็จำต้องให้เพราะรับทองมั่นมาแล้ว เมื่อจะไปขายหน้าปลายมือก็จำเป็นอยู่เอง.

ตุ๋งตุ๋ง

๒ นายเกษควรจะกระซิบซักไซ้ไต่สวนข่าวที่มาบอกให้ถ้วนถี่ จะเป็นการน่าที่จะจริงอย่างนั้นก็ตาม ฤๅจะเป็นการเลื่อนเลอะอยู่ก็ตาม เมื่อพระยาเชื่อนเพ็ชรมาถึง ควรกระซิบเรียนให้รู้ตามคำข่าวมาบอกแลที่ตัวได้ไต่สวนได้ความอย่างนั้น ๆ ถ้าท่านรังเกียจก็จำเป็นต้องงดงาน ถ้าท่านไม่รังเกียจจะแต่งก็ตาม เพราะการที่ไปเรียนเช่นนั้น ท่านคงจะแลเห็นความสุจริตของนายเกษ คงจะไม่โกรธแลจะไม่ถือว่าเป็นกลอุยายอย่างใดเลย.

วโร

๓ นายเกษควรสั่งผู้คนในบ้านเป็นพยานให้หลาย ๆ คน เมื่อได้ความประการใดให้ระงับไว้ พอพระยาเชื่อนเพ็ชรไปถึง ให้รีบเรียนพระยาเชื่อนเพ็ชรเสียโดยเร็วก่อนตามการที่ข่าวมาบอก แลถามลูกสาวไม่รับ แลสั่งถามคนอื่นได้ความอย่างนั้น ๆ แต่อย่าให้เป็นการเอิกเกริกไป เมื่อพระยาเชื่อนเพ็ชรไม่มีความรังเกียจ จะขอแต่งงานตามที่ว่า.

ไว้ก็เป่นอันแต่ง เมื่อพระยาเชียนเพ็ชรรังเกียจ จะเลิกการแต่งงานเสีย ก็เป่นอันเลิกแล้วแต่พระยาเชียนเพ็ชรทั้งสิ้น.

โสตถิ

๔ นายเกษควรคืนทองมั่น แลยอกแก่พระยาเชียนเพ็ชรตามจริง ที่เกิดเหตุขึ้นนั้น แลชอชำระให้เห็นจริงก่อน ถ้าพระยาเชียนเพ็ชรจะไม่รังเกียจ ไม่ให้ชำระจะรับตัวไป ฤๅไม่รับทองมั่นคืนก็ตามใจ.

ท. ท.

ปัณหาขัดข้องที่ ๓

นายกึ่งเป่นชาวบ้านกุ่มแขวงเมืองเพ็ชรบุรี มีเพื่อนอยู่คนหนึ่งชื่อนายขำ ได้รักใคร่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาช้านาน ภายหลังนายกึ่งขออำแดงคิ้มบุตรเศรษฐีข้อยมาเป่นภรรยา อำแดงคิ้มคนนี้เดิมเมืออยู่บ้านเศรษฐีข้อย เป่นชู้กับนายเฉยคนอยู่ในบ้านเดียวกันมาแต่ก่อน แต่เศรษฐีข้อยไม่ยอมยกให้จึงไม่ได้อยู่ด้วยกัน ครั้นเมื่อนายกึ่งไปขอจึงได้ยอมยกให้ นายกึ่งจึงได้มีความหึงหวงอำแดงคิ้มอยู่ ครั้นเมื่อนายกึ่งป่วยหนักลงเกือบจะตาย จึงเรียกนายขำซึ่งเป่นสหายอันสนิทไปสั่งว่าถ้าเราตายแล้ว ถ้าเจ้าเห็นแก่ความรักใคร่กันแล้ว เจ้าจงรับเอาอำแดงคิ้มภรรยาเราไปเป่นภรรยาเจ้าเสียเถิด ลูกเราก็ไม่มี หาไม่ถ้าเราตายแล้ว ทรัพย์สมบัติของเราก็จะตกไปอยู่กับนายเฉยชู้เก่าของอำแดงคิ้มเสียทั้งสิ้น นายขำจึงมาคิดว่า ครั้นเราจะมาทำตามคำที่นายกึ่งสั่ง ก็เป่นมิตรสหายรักใคร่กันอันสนิทเป่นการไม่ควร ครั้นจะไม่ทำตามก็จะผิด

กับคำที่สหายสั่ง นายขำจึงเอาความอันนี้มาเล่าให้นายสุด นายแย้ม นายเย้า นายพ่วง ฟัง แล้วถามว่าเราจะทำอย่างไรจึงจะเป็นการสมควร.

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๓

๑ คำที่นายก๋งสั่งไม่เป็นความคิดอันรอบคอบ ด้วยนายก๋งแล นายขำไม่มีอำนาจจะข่มขี่ให้อำแดงคิ้มเป็นเมียใคร ถ้านายก๋งเชื่อว่า ทรัพย์ของตนจะตกไปแก่ผู้ที่ไม่ชอบ ควรทำพินัยกรรม์ให้นายขำ

ส่วนนายขำไม่ยินดีที่จะรับอำแดงคิ้มเป็นเมีย เพราะเป็นเมียของเพื่อน ก็ควรจะไม่รับแต่ในขณะนายก๋งพูด นายก๋งจะได้คิดอย่างอื่นที่รับไว้นี้เป็นลวงนายก๋ง ถ้านายขำคิดจะรับเป็นเมียจริงก็เป็นอันคิดผิด เพราะอำแดงคิ้มมีชู้ ซึ่งจะว่าที่แท้ก็ผัวนั้นเองเป็นแต่ต่างชื่อ มารับนายก๋งเป็นผัวที่ ๒ ก็เป็นคนไม่ดี แล้วยังชักให้ผัวที่ ๒ เห็นใจว่าจะไม่ทิ้งผัวที่ ๑ นายขำจะไปรับเป็นผัวที่ ๓ นายขำมีเหตุอันใดที่จะเชื่อว่า อำแดงคิ้มจะรักมากกว่าผัวที่ ๑ ที่ ๒ ฤๅ เพราะฉนั้นการที่นายขำรับคำนายก๋งเป็นผิดทั้งนั้น มีอยู่แต่ที่นายขำจะเลือกว่าจะเสียข้างไหนดี คือรับเมียซึ่งจะไม่เป็นที่วางใจได้ แลเป็นเมียเพื่อนรักมาเป็นเมียตน ฤๅจะเป็นลวงคนตายให้เชื่อการที่ตัวไม่ตั้งใจจะทำตามคำสั่ง เห็นว่ายอมเสียอย่างที่ ๒ ดีกว่าเสียอย่างที่ ๑ เพราะจะต้องรับโทษไปนานกว่ากัน

นายสุด (ฤๅตุ๋งตุ๋ง)

๒ ความประสงค์ของนายก๋งเป็นสองชั้นอยู่ คือประสงค์จะไม่ให้อำแดงคิ้มไปได้กับนายเฉยนี้เป็นเหตุเป็นที่ตั้ง เพื่อจะให้ความประสงค์

นี้สำเร็จจึงทำด้วยความประสงค์อีกอย่าง ๑ คือยกภรรยากับสมบัติของตนให้นายขำ เป็นผลอนุโลมต่อความประสงค์ก่อน ก็เมื่อนายขำนิยมอยู่ในคุณความดีที่จะไม่ประทุษร้ายต่อภรรยาของมิตรแล้ว ก็อย่าเห็นแก่ทรัพย์ของนายก๋งเป็นประมาณ ควรคิดแต่ให้สมความประสงค์เดิมของนายก๋งนั้นเป็นที่ตั้ง จึงควรคิดหาผู้หนึ่งผู้ใดซึ่งเป็นคนดี คือที่สามารถจะเลี้ยงอำแดงคิ้มได้นั้น ชักนำให้เป็นผัวใหม่อำแดงคิ้ม ตัวนายขำจงเป็นเถ้าแก่ ฤๅเป็นผู้แทนพ่อตาเสียดีกว่าอย่างอื่น สักแต่อย่าให้อำแดงคิ้มได้แก่นายเฉยนั้นเป็นประมาณ ก็เห็นว่าจะทำให้สมความประสงค์ของนายก๋งได้ ตัวก็ไม่มีมลทินด้วยดังนี้.

ช. ว.

๓ ปัญหาขัดข้องที่ ๓ นี้ชอบกลอยู่ ความประสงค์ของนายก๋งนั้นปรารถนาแต่จะไม่ให้อำแดงคิ้มไปเป็นภรรยานายเฉยชู้เก่าแลหวงทรัพย์สมบัติเท่านั้น ที่ยกให้นายขำเพื่อนรักก็เพราะแก้อย่างอื่นไม่ได้แล้วจึงต้องคิดดังนั้น

ควรนายขำจะรับแต่เพียงว่า จะช่วยธุระเลี้ยงดูในการศุขทุกข์ของอำแดงคิ้มโดยฉันญาติฤๅภรรยาของเพื่อนเท่านั้น อย่าสมาคมคบหาให้ชิดชมซึ่งเป็นทางที่ฉิบหายได้ เมื่ออำแดงคิ้มมีกิจธุระประการใดก็อนุเคราะห์ตามกำลัง ถ้าอำแดงคิ้มมีความศุขอยู่แล้ว ยังจะคิดมีสามีใหม่มิได้คิดถึงนายก๋งผู้ตายแล้ว ก็เป็นอันจนใจอยู่เอง แต่ตัวของนายก๋งเองยังไม่สามารถจะบังคับตัวให้อยู่ไปได้ แต่ที่นายขำจะรับมา

เปนภรรยานั้นไม่สมควรเลยทีเดียว ถ้าทำได้เพียงเท่านี้ก็ดูเหมือนได้อนุเคราะห์เพื่อนโดยเต็มกำลังแล้ว.

ศุภะ

ปัณหาขัดข้องที่ ๔

(ปัณหานี้ต่อความในเรื่องเดียวกับปัณหาที่ ๒)

เดิมพระยาชำนิขอลูกสาวนายจอนให้นายโฉมผู้เปนบุตรตกลงกันครั้นถึงกำหนดออกไปจะแต่งงาน ข่าวนายจอนคนหนึ่งมาบอกกับนายจอนว่าลูกสาวมีชู้คบผู้ชายมาไว้บนเรือน นายจอนไปถามลูกสาวก็ไม่รับ ครั้นพระยาชำนิออกไปถึง นายจอนจึงบอกเหตุผลนั้นให้พระยาชำนิทราย โดยความสุจริต พระยาชำนิก็ไม่โกรธบอกว่าไม่มีความรังเกียจสงไสยอันใด ขอให้แต่งงานกันตามกำหนดที่กะไว้นั้นเถิดก็เปนอันตกลงกัน ครั้นถึงวันก่อนที่จะแต่งงาน นายจอนไปที่เรือนลูกสาว เห็นลูกสาวนอนร้องไห้อยู่ก็สงไสย จึงเข้าไปไต่ถามลูกสาวก็ร้องไห้อยู่เช่นนั้นไม่บอกความ ซู่เซ็ญเท่าใดก็ไม่บอก นายจอนอ่อนใจเข้าจึงอ้อนวอนปลอยถาม แต่โดยดีลูกสาวก็จะบอกให้ แต่ขอคำสัญญาว่าอย่าให้นายจอนพูดไปเปนอันขาด นายจอนก็รับคำ ลูกสาวจึงบอกความว่าตัวได้รักใคร่กับนายใหญ่เปนชู้กันจริง แลได้ปฏิญาณต่อกันไว้ เพราะเหตุนั้นถ้านายจอนจะขืนยกให้บุตรพระยาชำนิแล้ว ก็เหมือนนายจอนจะฆ่าเสียให้ตาย เช่นนี้นายจอนจะควรทำอย่างไรดี.

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๔

๑ ต้องคิดว่านายจอนกลัวลูกเกินไปจึงต้องสัญญาให้ แต่เมื่อเป่นไปแล้วก็ควรชี้แจงให้ลูกฟังได้ ว่าการที่ยึดนั้นถ้าต่อไปไม่คบกับนายใหญ่อีก จะยอมแต่ว่าลูกไม่ยอมมีผัวได้ แต่ถ้าเป่นอย่างอื่นไม่ยอมตามจริง ขืนคบกันเขารู้เมื่อใดพ่อจะเป่นโกหกเมื่อนั้น การที่จะยอมตามจริงไม่มีความเสียยิ่งกว่าที่เสียอยู่แล้ว คือเป่นลูกนอกพ่อนอกแม่แต่ยังดีนิดหนึ่งที่ไม่เป่นมักมากรับผัวที่ ๒ อีก เพราะฉนั้นไม่เห็นควรจะยึดอันใด แต่อย่างใดก็ดีนายจอนจะขืนใจบุตรให้มีผัวใหม่ไม่เป่นธรรมต้องสารภาพรับผิด ขอให้พระยาชำนิลงโทษแลคืนทองมั่น ถ้าพระยาชำนิไม่ลงโทษควรหาของกำนันให้แก่อาย คนที่เชื้อเชิญมาต้องหาของให้แลขอขมาทุกคน มิลูกไม่ดีจะต้องรับความอายแลความฉิบหายอยู่เอง.

๒ นายจอนควรชี้แจงแก่ลูกสาวของตนว่า การเรื่องนี้เพราะลูกไม่ยอมเสียแต่เดิมว่ารักใคร่อยู่กับนายใหญ่ จึงได้ตกลงยอมยกให้บุตรพระยาชำนิ จนถึงกำหนดจะแต่งงานเช่นนี้ ถ้าจะไม่ให้นายโฉมก็มีอยู่อย่างเดียวแต่ที่จะต้องยอมความจริงแก่พระยาชำนิ ท่านเป่นขุนนางมีบันดาศักดิ์ ถึงจะโกรธขึ้งประการใด เมื่อเห็นเหตุมีอยู่เช่นนั้นแล้ว ก็คงจะยอมไม่ให้แต่งงานกับนายโฉม ลูกสาวคงต้องยอมให้บอกอยู่เอง ก็จงแจ้งความจริงแก่พระยาชำนิ สยดสยายให้ท่านให้มาก ว่าตัวไม่

ได้รู้เห็นด้วยเลยทีเดียว ท่านจะโกรธข้องลงอาญาอย่างใดก็ต้องทนเอา ที่จะกดขี่น้ำใจลูกสาวให้พรากกับคู่ที่รักกัน และจะซ้ำกดขี่ให้ไปได้กับผู้ชายที่ลูกสาวไม่รักไม่สมควรอย่างยิ่ง.

ข. ร.

ปัณหาขัดข้องที่ ๕

หลวงกำจรจัตุรงค์ในกรมมหาดไทย เป็นเวรที่จะอ่านบอกกราบบังคมทูลพระกรุณาในที่เสด็จออกขุนนางวันหนึ่ง แลใบบอกนั้นเมืองฉะเชิงเทรายกมาเรื่องความผู้ร้ายปล้น หลวงกำจรจัตุรงค์เทียบทานถูกต้องแล้ว แต่เมื่อที่จะเข้าไปที่ท้องพระโรงลืมไว้เสียที่ศาลาเวร จึงสั่งทนายให้ไปขอกนายเวรให้ส่งสมุดนั้นมา เมื่อได้สมุดมาแล้วเปิดออกตรวจ ก็เป็นบอกเมืองฉะเชิงเทราเห็นถูกต้องแล้ว เวลาเสด็จออกก็อ่านขึ้น ขอเดชะ อ่านชื่อผู้ว่าราชการเสร็จแล้ว ครั้นถึงเนื้อความจึงได้รู้ว่า เป็นใบบอกส่งส่วย ซึ่งได้อ่านกราบบังคมทูลเมื่อวันวานนี้แล้ว เพราะนายเวรจะส่งมาผิด ฤๅเพราะทนายหยิบมาผิดเช่นนี้ หลวงกำจรจัตุรงค์จะควรทำอย่างไรดี.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๕

๑ หลวงกำจรจัตุรงค์เมื่อเห็นผิดเช่นนั้นแล้ว ควรถวายคำนับนั่งลงอย่าอ่านต่อไป เมื่อรับสั่งถามก็ควรกราบทูลตามความจริง พระราชอาญาไม่พ้นเกล้า ฯ แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด.

ข. ร.

๒ เมื่อหลวงกำรรัตุรงค์จะเอาขอกผู้ร้ายปล้นเข้าไปอ่านทูลเกล้าฯ ถวายนั้น หลวงกำรรัตุรงค์ได้คัดตรวจทานอ่านทวนหลายเที่ยว พอจะจำความได้ เมื่อขอเดชะขึ้นแล้ว เห็นหนังสือขอกผิดไป เป็นการจำเป็นถึงที่อัยนแล้ว ครั้นจะนิ่งเสียถอยหลังกลับออกมาก็ไม่สมควร แต่ขอกฉบับนั้นหลวงกำรรัตุรงค์ได้อ่านตรวจทานหลายเที่ยวคงจะจำเลาความได้ เพราะเป็นขอกฉบับเดียว หลวงกำรรัตุรงค์ถ้าควรต้องอุสาหะอ่านตัดลัดเอาแต่ใจความที่จำได้ให้ตลอดไปคราวหนึ่งจึงจะสมควรแก่ราชการ.

โคมลอย

ปัณหาขัดข้องที่ ๖

(เรื่องนี้มีมูลความจริง)

พระยาบำรุงเคยเลี้ยงโต๊ะเป็นการขึ้นทุก ๆ ปี เชิญข้าราชการอยู่ใน ๓๐ คน แต่ไม่ใคร่มีใครมา มีมาแต่ ๙ คน ๑๐ คนเท่านั้นหลายปีมา ครั้นถึงกำหนดเข้าอีก พระยาบำรุงคิดว่าจะเชิญ ๓๐ คน ก็จะมาแต่ ๙ คน ๑๐ คนไม่เต็มโต๊ะอีก อยากจะให้คนนั่งให้เต็ม จึงได้เชิญถึง ๕๐ คน เผื่อขาด จัดโต๊ะไว้แต่ ๓๐ ที่เท่านั้น ครั้นถึงวันกำหนดผู้ที่ต้องเชิญมาพร้อมกันหมดทั้ง ๕๐ คน เหลือโต๊ะอยู่ ๒๐ คน การที่เป็นดังนี้เพราะความผิดของพระยาบำรุงที่มีความประมาท แต่การมาเป็นไปดังนี้ พระยาบำรุงจะทำฉันใดจะให้เป็นการเรียบร้อยดีได้.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๖

๑ ท่านพระยาบำรุงจัดการนุ่งอยู่แล้ว จึงควรขอแก้ตามทางนุ่งบ้าง เมื่อเห็นคนมามาก ควรจะกระซิบทนายให้ไปซื้อเข้าสุกร้านเข้าแกงมาให้พอ เห็นว่าเข้าจะมาแล้ว ให้พูดชวนพวกที่มาว่ากินโต๊ะอย่างฝรั่งไม่สบาย กินอย่างไทยกันเถิด ลงนั่งเบียดกันอย่างไทยกับเข้าคงพอ.

ตุ๋งตุ๋ง

ปัณหาขัดข้องที่ ๗

นายแย้มไปเที่ยวซื้อของตามตลาด เงินที่เอาไปไม่พอชาดอยู่สัก ๒๕ บาท จึงหมายถึงนายหรั่งซึ่งเป็นคนรู้จักชอบพอกันอยู่แถบนั้นขอยืมเงิน ๒๕ บาท ให้คนใช้ถือไปให้นายหรั่ง ฝ่ายนายหรั่งอ่านหนังสือไม่ออก จะวานใครอ่านก็ไม่มีใคร จะบอกข่าวว่าอ่านไม่ออกก็อาย จึงทำดูหนังสือแล้วนิ่งอยู่ คนใช้ก็กลับมาหานายแย้ม เงินก็ไม่ได้ ครั้นนายแย้มกลับมาจึงแวะต่อว่านายหรั่ง ว่าขอยืมเงินก็ไม่ให้เสียแรงชอบกัน นายหรั่งจะทำฉันใดดีที่จะไม่ให้ต้องบอกนายแย้มว่าอ่านหนังสือไม่ออก แลให้ปรากฏมุสาวาทด้วย.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๗

๑ นายหรั่งควรสั่งให้ไปหยิบเงินออกมาให้สัก ๒๐ บาท เดี๋ยวนั้นแล้วพูดดังนี้ "ออถูกละ เมื่อแต่ก็หาได้ให้ไปไม่" ข้างนายแย้มก็คง

จะไม่รับเงินไป ถ้าจะต่อว่า เมื่อต้องการสิไม่ให้ไป จะมาให้เมื่อไม่ต้องการทำไม ก็จงยืนคำว่าเลือน ๆ แต่ “ฉันเสียไปจริง หาได้ให้ไปทันไม่” เท่านั้น ถ้าเห็นมีช่อง ก็รีบชวนพูดเรื่องอื่นไปเสียทีเดียว.

บ. ร.

๒ นายหรั่งควรจะบอกว่า “เวลานั้นขัดจริง ๆ” (เพราะนายหรั่งตั้งใจว่าตัวขัด คนที่จะอ่านหนังสือ) นายแย้มก็คงเข้าใจว่าขัดเงิน (แต่อย่างไรก็ไม่พ้นมุสาวาท เพราะผู้ฟังเข้าใจไปอย่างหนึ่ง แต่เห็นว่าเยากว่าทุกอย่าง).

นายแล้ม

ปัณหาขัดข้องที่ ๙

ขุนกิจจาได้อำแดงเชียวเป่นภรรยาแต่ยังหนุ่มยังสาวอยู่ด้วยกัน มีบุตรด้วยกันก็หลายคน อำแดงเชียวนั้นเป่นคนขยันการงานบ้านเรือนอยู่ข้างดีมาก ก็เป่นธรรมดาที่ขุนกิจจาจะมอบการบ้านเรือนย่าวไพร่ให้เป่นภาระว่ากล่าวเยาใจตัว เมื่อเช่นนี้เป่นเหตุแล้ว ความธรรมดานั้นก็ย่อมสืบต่อไปถึงความยำเกรงเกิดขึ้นพอคนเข้าใจกันได้ ไม่ต้องอธิบายแลไม่ต้องอธิบายตลอดจนถึงที่อำแดงเชียวจะถือความยำเกรงของขุนกิจจาให้เป่นประโยชน์แก่ตนอย่างไร

ครั้นเมื่ออยู่มาจนอายุเป่นปานกลางด้วยกัน ขุนกิจจามาทำความผิดขึ้นข้อใหญ่ คือไปได้หญิงสาวคนหนึ่งชื่ออำแดงคล้ำเป่นภรรยาเข้าอีก ถึงขุนกิจจาว่าไม่ได้ตั้งอกตั้งใจอันใด ก็เป่นแต่คำขุนกิจจาว่าดังนั้น ที่

ไหนจะพึงเกิดการรำคาญร้าวฉานขึ้นในบ้าน จนถึงขุนกิจาต้องซื้อรำคาญหาบ้านให้อำแดงคล้ำไปอยู่เสียใหม่อีกแห่ง ๑ เย่นอันค่อยปรกติเรียบร้อยลง จนเมื่อยกลายนี้ ขุนกิจาจะไปนมัสการพระแท่นศิลาอาศน์ โดยคิดประสงค์จะทำบุญให้พร้อมญาติพี่น้อง จึงสู่คิดเกลี้ยไกล่จัดเรือหลายลำ พาทั้งอำแดงเชียวและอำแดงคล้ำไปด้วย การก็ไม่สมดังคิด เกิดอึกอักกันระทางไป จนถึงขุนกิจาแทบจะอดเข้าก็หลายครั้ง

มาครั้งนี้ขุนกิจาก็จะต้องตามเสด็จไปไทรโยค อำแดงเชียวก็ยอกว่า ถ้าขุนกิจาไม่พาอำแดงคล้ำไปด้วยแล้ว ก็อยากจะไปด้วย ฝ่ายอำแดงคล้ำก็ยอกกับขุนกิจาเช่นนั้นเหมือนกัน เพราะอำแดงเชียวก็ไม่ถูกอารมณ์การครั้งก่อน อำแดงคล้ำก็คร้ามการอย่างครั้งก่อน ข้างขุนกิจานั้นก็แลเห็นได้ว่า เกรงอยู่ข้าง ๑ กรุณาอยู่ข้าง ๑ ถ้าการจะปรกติได้ ก็คงอยากจะพาไปด้วยกัน แต่เป็นการขัดข้องอยู่เช่นนี้ ขุนกิจาจะทำอย่างไรดี จึงจะได้ภรรยาไปด้วย.

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๘

๑ ขุนกิจาควรจะปลอยโยนเกลี้ยไกล่ แลรับเป็นภาระทั้งสิ้นช่วยจัดเรือทั้ง ๒ ข้าง แลหาสิ่งของเครื่องที่จะไปรางวัลให้เป็นที่ยินดีพอไปด้วยกันได้คราวหนึ่ง เมื่อการจะเกิดอย่างไรในภายหลัง ก็ต้องคิดแก้ไขอยู่เอง.

น. ร.

ปัณหาขัดข้องที่ ๙

นายเกลี้ยวเปนคนปานกลาง สักว่าพอมีอันจะกิน เปนชาวกรุงเทพ ฯ แต่อำแดงขำเปนผู้มีอิศรภาพอยู่แก่ตัว ด้วยขิดามารดาหาไม่ อยู่ข้างจะมั่งมีมาก ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองสุพรรณ คนทั้ง ๒ นี้ไปได้เปนสามีภิริยากันเมื่ออายุขวนจะเข้ากลางคน คือนายเกลี้ยวอายุได้ ๔๓ อำแดงขำอายุได้ ๓๙

นายเกลี้ยวออกไปอยู่กับอำแดงขำได้ไม่ช้านัก เปนห่วงถึงธุระการงานแลวงษ์ญาติของตนที่ในกรุงเทพ ฯ จึงพร้อมใจกับอำแดงขำมอบบ้านเรือนที่สุพรรณไว้แก่ญาติของอำแดงขำแล้ว ก็พากันเข้ามาอยู่ที่บ้านนายเกลี้ยวในกรุงเทพ ฯ

โดยความจริงอำแดงขำก็อยู่ข้างที่ชิดกล้าในทางหึงนั่นแหละเปนที่ตั้ง ข้างฝ่ายนายเกลี้ยวนั้นเล่า ก็อยู่ข้างเปนธรรมดาที่จะเกิดหยุกหยิก เพราะมิใช่คู่สร้างกันมาแต่ยังเปนหนุ่มเปนสาว ก็มักมีเหตุร้าวฉานกันเนือง ๆ ถึงไม่เปนเหตุถึงแตกหักแก่กัน ลงปลายก็เปนอันมัวหมองกันมาก ถึงอำแดงขำกลับออกไปอยู่เสียบ้านเดิม นายเกลี้ยวก็ไม่ง้องอนว่ากล่าวประการใด ต่างคนต่างอยู่เช่นนี้ถึงสัก ๒ ปี ข้างนายเกลี้ยวอยู่ข้างจะได้ความลำบากเข้า ด้วยทุนรอนก็หร่อยหรอลง กำลังพาหนะก็ไม่เหมือนแต่ก่อน ก็จำเปนที่จะต้องรฦกถึงความศุขซึ่งได้เคยมีมา ว่าโดยย่อ “ถ้าอำแดงขำจะมายอมดีด้วยจริง ๆ แล้ว ก็เห็นจะไม่ขัด” ที่ตามคำซึ่งนายเกลี้ยวพูด แต่ที่จริงใจดูเหมือนนาย

เกลี้ยวจะอยากคืนดีกับอำแดงขำก็เดี๋ยว ความที่นายเกลี้ยวพูดเช่นนี้เพื่อนฝูงได้ยินหลายคน เขาก็เห็นจะรู้เท่า

ครั้นเมื่อเดือน ๑๒ นั้น นายเกลี้ยวกับนายคำนายเสงี่ยม ซึ่งเป็นเพื่อนของนายเกลี้ยวออกไปทอดกฐินที่แขวงสุพรรณ นายคำกับนายเสงี่ยมจึงได้ปฤกษานายใจชาวสุพรรณ ซึ่งเป็นคนชอบพอทั้งนายเกลี้ยวและอำแดงขำ คิดอ่านจะให้นายเกลี้ยวดีกับอำแดงขำ นายใจจึงรับจะไปพูดจาพ่างเค้าอำแดงขำดู ครั้นไปพูดจาดูที่อำแดงขำเห็นไม่หาย โกรธนายเกลี้ยว จึงมาบอกนายคำนายเสงี่ยม ปฤกษากันเห็นว่า ถ้าจะให้ดีกันให้ได้ ก็เห็นจะต้องให้ผู้ชายไปง้อผู้หญิงจึงจะได้ จึงแต่งนายใจไปลวงรับนายเกลี้ยวว่าจะเป็นแม่สื่อ ข้างนายเกลี้ยวอยากจะดีอยู่ด้วยแล้วก็ยินดี สั่งเสียนายใจไปว่ากระไร นายใจก็ไปบอกนายคำนายเสงี่ยมช่วยกันแต่งตอบเป็นคำอำแดงขำ ให้นายใจกลับมาบอกนายเกลี้ยวอีกเช่นนี้ ไม่ช้าก็เป็นอันตกลงว่าในเวลาค่ำวันหนึ่ง นายเกลี้ยวจะไปหาอำแดงขำ แต่อำแดงขำสั่งมาว่า อย่าให้ใครเห็นเลยเป็นอันขาด ด้วยโกรธชิงกันมาเขารู้อยู่ทั้งนั้น อายย่าวไพร่เพื่อนบ้านเขาจะรู้เข้า

ครั้นถึงวันนัดเข้า นายใจจึงเอาเรือพายม้ามารับนายเกลี้ยว ด้วยเวลานั้นน้ำยังมากท่วมตลิ่ง เวลาสักยามเศษ นายเกลี้ยวแต่งตัวหอมฉุยลงเรือไปกับนายใจจอดถึงบันไดเรือนอำแดงขำ นายเกลี้ยวย่องขึ้นไปถึงน่าเรือน เห็นอำแดงขำนั่งอยู่กับข่าวผู้หญิงสองสามคน ดูที่อำแดงขำเมื่อเห็นนายเกลี้ยวเข้านั้นตกใจอยู่ นายเกลี้ยวเป็นแต่ออกปลาดใจ แต่ไม่สงไสยอันใด จึงนั่งปราไสไต่ถามถึงที่นัดหมาย

ให้มา อำแดงขำก็ยอกว่าไม่รู้ไม่เห็น แลทำกิริยาอาการเฉยที่เคียว ข้างนายใจสิเป่นคนร้อนท้องตัว พอส่งนายเกลี้ยวแล้ว ก็ถอยเรื่อยหลบไปเสียเช่นนี้ นายเกลี้ยวจะควรทำอย่างไรดี.

เก้บัณหาขัดข้องที่ ๙

๑ ความจริงนายเกลี้ยวก็อยากจะดีกับอำแดงขำอยู่ด้วยแล้ว ทั้งถูกนายใจลวงมาปล่อยไว้ฉนี้ ก็ทำเป่นที่นายเกลี้ยวจะต้องรับผิดอย่างยิ่งที่ได้ทำมาแล้วนั้น แลวิงวอนเล้าโลมไปกว่าอำแดงขำจะอ่อนใจคลายโกรธลงได้ ถ้าอำแดงขำไม่ดีด้วยจริง สิ้นปัญญาแล้ว ความขัดข้องกับแค้นก็ยิ่งมีกับนายเกลี้ยวเป่นอันมาก เห็นนายเกลี้ยวจะต้องหามีดมาทำเป่นยอมจะฆ่าตัวตาย แล้วยอกอำแดงขำว่าจะขอฝากผีไว้ที่น้า บางทีอำแดงขำจะคิดปรานี แลตกใจกลัวจะเกิดความใหญ่ด้วยมีผู้มาตาย มีขาดแผลในบ้านตัว ก็พอจะดีกันไปได้.

น.ร.

๒ ธรรมดาสามีภิริยาทั้งร้างกัน ยังไม่ขาดจากสามีภิริยากันเด็ดขาดได้ คำโบราณท่านว่าไว้ว่าถ่านไฟเก่าที่เท่ายังมี ถ้าลมเข้าเชื้อเพลิงเข้าไป ก็จะติดถ่านไฟเก่าได้โดยง่าย

ควรนายเกลี้ยวจะต้องพูดจาวิงวอนอำแดงขำ สารภาพรับผิดทุกสิ่งไป อำแดงขำเป่นใจหญิงก็คงจะอ่อนลงได้ เปรียบเหมือนเชื้อไฟ

ที่ต้องลมแล้ว ก็อาจสามารถจะติดถ่านเก่าได้ โดยง่าย ไม่เป็นการลำบากอะไรเลย.

โคมลอย

ปัญหาขัดข้องที่ ๑๐

ยังมีนายคนหนึ่งเป็นโรคตาแดง หาหมอมารักษามากกว่ามาก แล้วก็ไม่หาย จึงไปหานายโต้งเป็นหมอยาตาให้ช่วยรักษา นายโต้งก็รับรักษา แต่นายโต้งพูดว่า วิธีจะรักษามีเคล็ดอยู่อย่างหนึ่ง ว่าอาจารย์สั่งไว้ว่า ถ้าจะรักษาใครต้องเอาสัญญาก่อนว่า ถ้าหายแล้วนายโต้งจะต้องการอะไร ต้องให้นายคนยอมให้จึงจะรักษาได้ ครั้นนายคนจะรับก็เกรงนายโต้งจะเอาสิ่งของที่ไม่มีจะให้ จะให้นายโต้งบอกก่อนก็ว่าครูห้ามไม่ให้บอก แลนายโต้งว่าถึงหายก็ไม่ต้องการอะไร เป็นแต่ทำพอเป็นเคล็ดเท่านั้น แต่การที่จะให้นายคนสัญญานั้น ต้องให้ทำกับกำนันอำเภอ นายคนจะควรทำอย่างไรดี ใจนายคนเชื่อแน่ว่านายโต้งรักษาคงหาย แต่จะสัญญาก็ไม่วางใจ.

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๑๐

๑ แม้นายคนอยากจะให้นายโต้งรักษาให้ได้ ก็ต้องยอมทำสัญญา แต่เมื่อจะทำหนังสือสัญญานั้น ต้องพร้อมด้วยกำนันอำเภอแลนายคนนายโต้ง แล้วนายคนควรเล่าชี้แจงให้กำนันอำเภอเข้าใจวิธีลัทธิของนายโต้งก่อนแล้วจึงทำสัญญา ในหนังสือสัญญานั้นว่า ถ้านายโต้งรักษา

หายแล้ว นายโต้งต้องการอะไรก็จะให้ แต่หนังสือสัญญาฉบับนี้ นายคิยอมทำพอเปนเคล็ดให้ถูกต้องตามตำราของนายโต้งเท่านั้น เมื่อนายโต้งรักษาหายจริงก็จะให้ขวัญเข้าค่ายาตามสมควร.

น. ร.

๒ ควรนายคิจะต้องรับทำสัญญาให้แก่นายโต้ง เพราะร่างกายเปนที่รักยิ่งกว่าสิ่งอื่น ๆ แลเชื่อใจว่านายโต้งคงจะรักษาหายเปนแน่ ถ้านายโต้งรักษาหาย เมื่อนายโต้งรักษาหายแล้วจะต้องการสิ่งใดก็ต้องยอมให้ตามสัญญา ถ้านายโต้งจะเอาสิ่งของที่ไม่มีให้ ฤๅหาให้ไม่ได้ ฤๅไม่ควรให้ นายโต้งจะเอาให้ได้ ก็ต้องอาไศรยความยุติธรรมของบ้านเมืองตัดสินเท่านั้นเอง.

โคมลอย

ปัณหาขัดข้องที่ ๑๑

นายกรุดเปนเสมียนที่ออฟพีศในพระบรมมหาราชวัง วันหนึ่งนายกรุดไปดูละครที่ถนนเจริญกรุง ผู้คนดูมากเบียดเสียดรวนกัน จนนายกรุดเกิดวิวาทกันขึ้นกับนายโขนถึงด่าว่ามากมาย ครั้นรุ่งขึ้นนายกรุดไปออฟพีศพบนายคิดซึ่งเปนเพื่อนเสมียนด้วยกัน จึงเล่าความให้ฟังว่า “วานนี้ฉันไปดูละครที่ถนนเจริญกรุง กำลังละครสนุก คนเบียดรวนกันเซไปถูกอ้ายโขนเข้า อ้ายโขนมันผลักเอาแลด่าว่ายับเยิน ได้ความอายผู้คนเปนอันมาก จะต้องแก้เผ็ดให้มันเข็ดให้ได้” นายคิดจึงบอกว่า

"นายโขนนั้นเปนพี่ฉันเอง" นายกรุดก็ตกใจ ด้วยเดิมไม่ทรายว่านายคิดเปนน้องนายโขน เมื่อทรายเข้าดังนี้นายกรุดจะควรทำอย่างไรดี.

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๑๑

๑ นายกรุดควรพูดว่า "อ้อเปนพี่น้องกันพ่อคิดดอกฤๅ พ่อคิดตรองดูเถอะ ฉันผิดฤๅนายโขนผิด แต่แรกฉันเคืองเต็มที่ สำคัญว่าเปนคนอื่น นี่มาเปนพวกเดียวกันดอกฤๅ ถ้าอย่างนั้นฉันไม่ผูกพยาบาทแล้ว พ่อคิดช่วยเกลี่ยไกล่ด้วยเถิด ต่างคนต่างไม่รู้จักกัน จึงได้วิวาทกัน ต่อไปเราดีกันเสียดีกว่า" เห็นจะเปนการดี ถึงนายคิดจะไปยอกนายโขนก็คงไม่เปนไร.

เอกสเปลน

๒ ธรรมเนียมข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย จะต้องรักษาความสามัคคี อย่าให้เปนที่เสียราชการแผ่นดินได้ เพราะฉนั้นนายกรุดรู้ว่านายโขนเปนพี่ของนายคิดซึ่งร่วมราชการอยู่ด้วยกันแล้ว ควรนายกรุดจะพูดจากับนายคิดว่า เราหารู้ว่านายโขนเปนพี่นายคิดไม่ นายกรุดกับนายคิดก็ร่วมราชการอยู่ด้วยกัน หาควรจะถือโทษโกรธกันกับนายโขนให้เปนที่แตกร้าวถึงนายคิดอีกไม่ ขอให้นายคิดไปพูดจาชี้แจงความแก่นายโขนผู้พี่ อย่าให้มีความอาฆาฏโกรธกันต่อไป ฝ่ายนายกรุดก็ไม่ถือโทษกับนายโขนแล้ว คิดว่าเปนญาติฤๅพรรคพวกเดียวกันเทอญ การสามัคคี

ก็จะมีความเจริญแผ่กว้างไป ราชการแผ่นดินก็คงจะเปนที่เรียบร้อยได้โดยแท้.

โคมลอย

ปัณหาข้อที่ ๑๒

(ปัณหานี้มีมูลเปนความจริง)

ที่วัดตำบล ๑ ในแขวงเมืองกาญจนบุรี อยู่ใกล้ทางเสด็จ พระภิกษุเจ้าอาวาสจึงช่วยกันทำร้านไว้พอที่พระสงฆ์ ๑๐ รูปในวัดนั้นจะนั่งสวดถวายไชยมงคลได้ ครั้นรุ่งขึ้นจวนเวลาเสด็จมาถึง พระสงฆ์เจ้าอาวาสก็ออกไปนั่งคอยอยู่ริมร้านที่ปลูกไว้ ในขณะนั้นพระสงฆ์อาคันตุกะแต่กรุงเทพ ฯ บ้าง แต่เมืองอื่นบ้างเปนหลายรูป มีพระปลัดชำเปนประธาน จะล่วงน่าไปรับเสด็จเมืองกาญจนบุรี มาถึงที่นั้นจวนเวลาเสด็จก็แวะเข้ารวมอยู่กับหมู่สงฆ์เจ้าอาวาส ในเที่ยวนั้นเองม้าทหารนำกระบวนเสด็จมาถึงถึง ๆ กัน พระสงฆ์ทั้งเจ้าอาวาสแลอาคันตุกะ ต่างก็รีบขึ้นบนร้านนั่งเรียบเรียงเบียดเสียดกันคอยถวายชยันโต ส่วนสมเด็จเจ้าองค์ ๑ มาอาคันตุกะเหมือนกันแต่ล้าหลังอยู่ เมื่อมาจวนจะถึงร้านนั้น ก็พอแลเห็นม้าพระที่นั่งมาใกล้ตรงร้านอยู่สัก ๑๐ วาเท่านั้น เหตุก็เกิดขึ้นในเวลานั้น คือร้านที่พระนั่งกระดานพังหักลงไปตรงกลาง แลเห็นพระที่นั่งอยู่เพียงอกบ้าง เพียงเอวบ้าง เช่นนี้ สมเด็จเจ้าแลพระภิกษุเจ้าอาวาสจะควรทำอย่างไรดี จึงจะถวายไชยมงคลได้.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๑๒

๑ แม้จะให้ทันราชการถวายไชยมงคล แลให้เปนที่วางใจปราศจากเหตุนั้นต่อไป ก็เห็นว่าจำเปนที่ควรจะต้องลงนั่งกับพื้นดิน ไม่เปนการผิดกิริยภิกษุสิ่งใดเลย.

น. ร.

๒ มีเหตุที่ร้านหักดังนี้นั้น จะยกเอาเหตุที่พระสงฆ์อาคันตุกะ ไปร่วมกับพระสงฆ์ในอาวาศ จนร้านหักไม่ได้ถวายไชยมงคลก็ไม่ควร

ควรที่พระสงฆ์อาคันตุกะผู้ใหญ่ รู้ที่ชอบที่ควรแก่ราชการอยู่แล้วนั้น จะพาพระสงฆ์ในอาวาศแลพระสงฆ์อาคันตุกะผู้น้อย ถวายไชยมงคลในที่นั้นโดยเร็วให้ทันเสด็จพระราชดำเนิน ฤๅเห็นว่าเสด็จพระราชดำเนินทรงม้าพระที่นั่งทอดพระเนตรเห็นเหตุที่ร้านหักอยู่แล้ว ก็ควรจะไปจากที่นั้น นั่งที่พื้นดินใกล้ ๆ ร้านพอสมควร ถวายไชยมงคลก็ได้ ไม่มีข้อห้ามฤๅขัดขวางอย่างใดเลย.

โคมลอย

ปัณหาขัดข้องที่ ๑๓

กรรมสัมปาทิกหอพระสมุดวชิรญาณ ได้รับจดหมายส่งทางไปรสนีย์มาแต่สมาชิกผู้หนึ่ง ซึ่งไปราชการอยู่ในหัวเมืองไกล ในจดหมายนั้นขอกส่งโคลงซึ่งสมาชิกผู้นั้นได้แต่ง กล่าวถึงการที่ตัวได้กระทำเปนโคลงหลายบท ว่าได้ตั้งใจเพื่อจะส่งมาลงหนังสือวชิรญาณ ขอให้เห็นแก่ไมตรีช่วยลงให้จงได้ กรรมสัมปาทิกก็ยินดีตั้งใจจะลงให้

ตามปรารถนา แต่ครั้นมาตรวจโคลงนั้นดู เห็นผิดเอกโทออกขัดสัย ครั้นจะลงให้ก็เหมือนกับจะแกล้งประจานให้ท่านผู้นั้นขายหน้า ครั้นจะไม่ลงให้ก็จะเสียไมตรี ครั้นจะแก้ไขฤาส่งคืนไปให้ทำใหม่ เจ้าของก็คงจะเข้าใจว่าเปนการดูถูก เพราะเขาคงนึกว่าโคลงนั้นเขาแต่งถูกอยู่เปนแน่ดังนี้ กรรมสัมปาทิกจะควรทำอย่างไรดี.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๑๓

๑ เห็นว่าความดีความตรงบริสุทธิที่ถูกต้องแล้ว ไม่ควรจะต้องกลัวคนที่ถือโกรธโดยมิชอบ ธรรมดาความดีความตรงชอบถือให้เที่ยงไว้ คนเปนอันมากที่ถือผิดโดยเข้าใจเขวไปก็มี จะไปนิยมความหลงเช่นนั้นไม่ถูกแน่ โคลงที่ส่งมาผิดเอกโทออกขัดสัยเช่นนั้นจะลงไม่ได้ เพราะใช่แต่จะขายหน้าท่านผู้แต่งอย่างเดียว ซ้ำดูเหมือนจะเห็นใจว่ากรรมสัมปาทิกแกล้งประจานฤาไม่ตรวจตราด้วย ชอบจะมีจดหมายส่งคืนไปว่าผิดตรงนั้น ๆ ขอให้แก้มาใหม่ เราทำถูก เขาโกรธเพราะเขาผิด เราจะยอมให้เราผิดไปด้วยเพราะกลัวเขาโกรธได้ฤา เขาโกรธเพราะผิด เราทำชอบกลัวทำไมนะ.

อาหรับราตรี

ปัณหาขัดข้องที่ ๑๔

นายใจไปนมัสการพระพุทธบาทที่วัดจักรวรรดิ ไปพบนายฉุนคนชอบกันที่ศาลาเลี้ยงน้ำร้อน จึงนั่งพูดอะไรกันต่าง ๆ แล้วพูดนินทา

พระชื่นซึ่งเปนคนรู้จักกับตัวแลนายฉุนนั้น ให้นายฉุนฟังว่า พระชื่นประพฤติอนาจารต่าง ๆ กล่าวติเตียนมากยืดยาว เวลานั้นพระชื่นเข้ามาที่ศาลา นายใจกับนายฉุนพูดกันเพลินไปไม่ทันเห็น เพราะเปนเวลากลางคืน พระชื่นได้ยินเขานินทาตน ก็นั่งแอบหลังนายใจนายฉุนอยู่ จะฟังว่านินทาว่ากระไรบ้าง พอนายใจนินทาค้าง ๆ อยู่ เหลียวไปปะพระชื่นมานั่งอยู่ข้างหลัง นายใจจะควรทำอย่างไร.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๑๔

๑ คำว่าเลยตามเลยมีอยู่ไม่ใช่ฤๅ จะเอามาใช้ในที่นี้ได้บ้างดอกกระมัง ถ้าการที่นายใจนินทาพระชื่นเปนความจริง ก็ไม่ควรจะทำอย่างอื่น นอกจากพูดไปให้ตลอด มีประโยชน์ที่บางทีพระชื่นจะสดุ้งต่อนินทา คร้ามต่อโทษ ไม่ทำอนาจารชั่วต่อไป ข้อที่กลัวพระชื่นโกรธนั้น ถ้ากลัวอย่าพูดเสียเลยสิ นี่อยากติเตียนเขาแล้ว จะแอบแต่ลับหลังอย่างไรอยู่ คำที่นายใจนินทาใส่ความไม่จริงหาความเปล่า ๆ ก็ควรแล้วที่จะเหี้ยเขี้ยดปดขึ้นกลางสนามสะใจ.

อาหรับราตรี

ปัณหาขัดข้องที่ ๑๕

หลวงโกษาสิทธิการ ต้องไปราชการในประเทศยุโรป จึงสั่งหลวงเขตตาภิรักษ์ ผู้เปนสหายที่รักไว้ว่า ให้บอกข่าวคราวออกไปให้เสมอ อยู่มาวันหนึ่งถึงกำหนดเรือจะออกย่ำเที่ยง มีข่าวสำคัญที่หลวง

เขตตาภิรักษ์จำเปนจะต้องยอกโดยเร็วรอช้าไปไม่ได้ หลวงเขตตาภิรักษ์จึงได้เอากระดาษมาเขียนหนังสือเมื่อเวลาเช้า ๔ โมงเศษได้สองสามบรรทัด พอพระยาคำภาฯมาหาตรงเข้าไปถึงที่เขียนหนังสือ ถามหลวงเขตตาภิรักษ์ว่าเขียนหนังสืออะไร หลวงเขตตาภิรักษ์บอกว่าเขียนหนังสือไปถึงหลวงโกษาสิทธิการในประเทศยุโรปด้วยธุระร้อน ขวนกำหนดเรือเมล์จะออกอยู่แล้วจึงรีบเขียน การที่หลวงเขตตาภิรักษ์บอกเลียดดังนี้ ก็หวังจะให้พระยาคำภาฯกลับไป จะได้เขียนหนังสือให้ทันเวลาเรือออกด้วยหนังสือนั้นมาก แต่พระยาคำภาฯมิได้เออเพื่อในถ้อยคำที่บอกเลย ยังนั่งพูดอะไรต่อไปยืดยาวมาก หลวงเขตตาภิรักษ์จะตั้งหน้าเขียนหนังสือไปไม่พูดด้วยก็เปนการดูถูกพระยาคำภาฯ แลเปนกิริยาอันชั่วมาก หลวงเขตตาภิรักษ์จะควรทำอย่างไร จึงจะเขียนหนังสือให้แล้วทันกำหนดเรือออกได้.

เก้บัณหาขัดข้องที่ ๑๕

๑ ในปัณหาเรื่องนี้ต้องเข้าใจว่า พระยาคำภาฯมิได้เปนผู้มีอำนาจมากจนถึงกับหลวงเขตตาภิรักษ์ต้องกลัวเกรงอย่างยิ่ง การที่หลวงเขตตาภิรักษ์ต้องหยุดพูดกับพระยาคำภาฯนั้น ก็เพราะเกรงใจแลเห็นว่าเปนการดูถูกอย่างเดียว เมื่อพระยาคำภาฯไม่เออเพื่อต่อธุระร้อนของหลวงเขตตาภิรักษ์บ้างแล้ว หลวงเขตตาภิรักษ์ควรบอกแก่พระยาคำภาฯตรง ๆ ว่า จะขอรีบเขียนหนังสือไปถึงหลวงโกษาสิทธิการเสียให้แล้ว

ทันเวลา ขออภัยในการที่จะพูดกับพระยาคำภาผานต่อไปอีกไม่ได้ ถ้าพระยาคำภามีธุระร้อนอันใด ก็ขอให้พูดขาเสียให้สิ้นเรื่องเร็ว ๆ เมื่อหลวงเชตตาภิรักษ์ ได้ฟังคำที่พระยาคำภาพูดต่อไป เห็นว่าไม่เป็นการร้อนรนยิ่งกว่าธุระที่หลวงเชตตาภิรักษ์จะต้องเขียนหนังสือไปถึงหลวงโกษาสิทธิการแล้ว ก็ควรหยุดพูดหยุดฟังเสีย แล้วเขียนหนังสือต่อหน้าพระยาคำภานั่นเอง แต่ก่อนที่จะเขียนหนังสือนั้น ควรจะไปหยิบหนังสือดูอะไร ๆ ที่ควรดูไปให้พระยาคำภาดู แลหาน้ำร้อนน้ำชามาให้ตามสมควร ถ้ามีบุตรภาภรรยาพอที่จะให้ช่วยรับแขกแทนตัวได้ ก็เรียกมาพูดอยู่ด้วยกับพระยาคำภา เห็นว่าไม่มีความดูถูกเจือปนอยู่ในกิริยาที่หลวงเชตตาภิรักษ์ได้กระทำแก่พระยาคำภานั้นเลย แต่ถ้าพระยาคำภามีอำนาจมากที่สุด แลหลวงเชตตาภิรักษ์เป็นหลวงเลว ๆ ที่สุด ที่จะต้องกลัวอำนาจกันเสมอย่างกับนาย จนไม่อาจที่จะทำอย่างนั้นได้ ก็ต้องจำเป็นหยุดการเขียนหนังสืออยู่เอง ฉันใดเหมือนกับวัวที่กำลังกินหญ้า เมื่อเสือเข้ามาก็ต้องหยุดกินอาหารของตัวอยู่เองเป็นธรรมดา.

อาทิตย์อุไทย

บัณหาขัดข้องที่ ๑๖

พระยาไกรกริ่งทำบุญฉลองพระ นิมนต์พระมหาเขมรังษีไปสวดมนต์ฉันเช้า ครั้นถึงวันสวดมนต์ พระมหาเขมรังษีก็หาไปสวดมนต์

ตามฎีกาไม่ เพราะสังเกตวันเลี้ยงพระเปนวันสวดมนต์ไป ครั้นเวลาเช้าวันเลี้ยงพระ พระมหาเขมรังษีตรวจดูฎีกาจึงรู้ว่าสังเกตผิดไปวันหนึ่งดังนี้ พระมหาเขมรังษีจะควรทำอย่างไร.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๑๖

๑ พระราชนิพนธ์ได้เคยพิมพ์มีอยู่ ปล่อยไปตามจริงดีกว่าเท็จแก้ ถ้าจะทำตามตรงถูกแท้ง่าย ถ้าไม่คิดอ้อมค้อมอยากจะให้ดีเกินไป ลำยากมาก ทั้งน่ากลัวจะไม่ค่อยสำเร็จได้ เหมือนปัณหาข้อนี้พระมหาเขมรังษีผิดจริง รับนิมนต์แล้วเหลวเสียไม่ไปสวดมนต์เพราะลืม เมื่อถึงเวลาฉันเช้ากลับรู้สึกก็ควรไปขอกพระยาไกรกรีฑาตามความจริงที่เปนมาอย่างไรตามสุจริต ถึงจะเสียบ้างไม่ช้าคงกลับดี ถ้าจะกลัวเขาว่าลโมภจะไปฉันอาหาร ฤารับไทยทานแล้วออกอุบายอ้อมค้อมอย่างอื่น ดูจะกลัวร้ายหนักไป นี่จะเสียก็เสียเพราะเหลว พระมหาเขมรังษีเหลวจริง จะกลับความคิดมนุษย์ให้เห็นว่าไม่เหลวอย่างไรอยู่ ดูจะเปนการทั้งเหลวแลทั้งอะไร ๆ ล ๆ ด้วย ให้เขารู้ว่าเหลวตามตรงแล้วจะได้เข็ดต่อไปดีกว่า พระมหาเขมรังษีผิดแล้ว ถึงพระยาไกรกรีฑาจะโกรธอย่างไร ก็ควรรับอายบ้าง ไปเถอะ ไปเถอะ ปล่อยไปตามจริงดีกว่าเท็จแก้.

อาหรับราตรี

ปัณหาขัดข้องที่ ๑๗

นายกล่ำเปนทนายอยู่ในพระยาขจัดโจรพาล แต่ตั้งบ้านเรือนอยู่ไกลกัน นายกล่ำจะทำการศัดจุกบุตร ได้ไปเชิญพระยาขจัดโจรพาลมาศัดจุก ครั้นถึงเวลาฤกษ์ ข่าวพระยาขจัดโจรพาลได้ไปคอยรับพระยาขจัดโจรพาลที่บ้านนายกล่ำเปนอันมาก แลยอกว่าพระยาขจัดโจรพาลตื่นนอนแล้วจะมา จนถึงฤกษ์ศัดจุก พระยาขจัดโจรพาลก็ยังไม่มา นายกล่ำจะควรทำอย่างไรดี.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๑๗

๑ เมื่อถึงฤกษ์แล้ว นายกล่ำควรให้ผู้ใหญ่คนอื่นที่เชิญมานั้นศัดจุกแลรดน้ำทำไปตามสมควรแก่เวลา เมื่อพระยาขจัดโจรพาลมาไม่ทันศัดจุกก็ให้รดน้ำ ถ้าไม่ทันรดน้ำก็ให้ขยักเอาน้ำมนต์เหลือไว้บ้างเล็กน้อย พระยาขจัดโจรพาลมาเมื่อไรก็ให้รด ถ้าพระยาขจัดโจรพาลไม่มา เมื่อสิ้นเวลาทำขวัญแล้ว ควรให้นายกล่ำพาบุตรกับน้ำมนต์ไปที่บ้านพระยาขจัดโจรพาล ขอให้พระยาขจัดโจรพาลรดน้ำมนต์ให้ การก็จะเรียบร้อยไปได้ ซึ่งพระยาขจัดโจรพาลจะขัดเคืองว่าด่วนทำการไม่รอให้พระยาขจัดโจรพาลไปนั้นไม่ได้ เพราะย่อมทราบอยู่ด้วยกันแล้วว่า ถึงฤกษ์แล้วรอไม่ได้ เพราะฉนั้นการมงคลทั้งปวงจึงต้องมีฤกษ์เหมือนดังการครั้งนี้ ถ้าไม่มีฤกษ์แล้วจะต้องรอพระยาขจัดโจรพาลอยู่ ถึงพระยาขจัดโจรพาลจะไม่มาจนค่ำก็จะต้องรออยู่จนค่ำ นี่มีฤกษ์ต้องทำไปตามฤกษ์ไม่ต้องรอ.

โสตถิ

ปัณหาขัดข้องที่ ๑๙

นายคำจะลงไปยางรัก ครั้นไปถึงวัดสามจินเหนื่อยเข้าก็หยุดพัก พอพบรถรางแล่นลงไปก็ขึ้นรถราง ครั้นรถแล่นไป คนเก็บอัฐเรียกอัฐ นายคำก็ลังงกระเป๋าอัฐไม่มี จะควรทำอย่างไรดี.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๑๙

๑ รถรางเดินไปมาเที่ยวหนึ่ง ๆ ก็ย่อมมีคนไปเปนอันมากตั้งแต่ ๑๐ คนขึ้นไป ในหมู่คนเหล่านั้นคงจะมีอัฐบ้างเปนแน่ นายคำควรยืมอัฐคนเหล่านั้นใช้ค่ารถ แล้วรีบเอาอัฐไปใช้เขาเสีย บางทีจะปะคนที่ใจอารีกว้างขวาง จะให้เปล่าไม่คิดเอาใช้เลยก็จะเปนได้ ถ้าคนตั้งแต่ ๑๐ คนขึ้นไปนั้น จะมีอัฐแต่เฉภาะสำหรับค่ารถที่ตัวจะไปไม่มีเหลือบ้างเลย ฤๅเปนคนใจโหดเหี้ยมขาดจากความเมตตากรุณาไปหมดแล้ว นายคำควรจะให้สิ่งของที่มีไปด้วย แม้ที่สุดควรจะถอดเสื้อให้เปนจำนำไว้แก่คนเก็บอัฐ แล้วกลับมาเอาอัฐไปใช้เขาภายหลัง พิเคราะห์ดูอาการของนายคำคงจะมีของใช้สอยเช่นคุมเสื้อเปนต้น ไม่สวมเสื้อที่เลวจนไม่คุ้มค่ารถเที่ยวหนึ่งได้ เมื่อนายคำเอาอัฐไปให้เขาไม่คืนเสื้อให้ก็ต้องยอมแล้ว เพราะนายคำไม่มีสติสัมปชัญญเมื่อแรกจะขึ้นรถจะโทษใครได้.

โสตถิ

ปัณหาขัดข้องที่ ๑๙

เมื่อวันตรุษนายรองรักษ์ภูวนารถหุ้มแพร ทราบเรื่องประกาศให้ใช้วันอย่างใหม่แลได้ยินเพื่อนมหาดเล็กเขานัดกันว่า จะต้องแก้ศักราชในก๊าศที่จะส่งวันปีใหม่ให้เป็นวันอย่างใหม่ด้วย นายรองรักษ์ภูวนารถก็คิดจะแก้ไขก๊าศของตัวบ้างเช่นนั้น ครั้นกลับออกมาบ้านจึงเรียกเสมียนให้มาแก้ก๊าศเป็นดังนี้

นายรองรักษ์ภูวนารถ

ส, ค, ศ. เมษาคม ปี ๑๘๐

เข้าซองปิดไปรสนีย์ ทิ้งไปเป็นอันมากเหมือนทุกปี ครั้นเมื่อวันที่ ๒ เมษายน นายรองรักษ์ภูวนารถได้รับซองก๊าศส่งมาทางไปรสนีย์ใบ ๑ เปิดผนึกออกดูเห็นเป็นก๊าศของตัวที่ส่งไปวันก่อน แต่มีรอยแก้ที่เมษาคมเป็นเมษายน ที่ ๑๘๐ เป็น ๑๐๘ ปี แลซ้ำมีคำว่า ลักขู เขียนไว้ที่มุมข้างบนก๊าศ ใครส่งก๊าศแก้มาให้เช่นนี้ก็ไม่รู้ ครั้นเมื่อวันถัดน้ำนายรองรักษ์ภูวนารถเข้าไปในวัง พอพวกเพื่อนหุ้มแพรแลมหาดเล็กเขาแลเห็นเขาก็พากันหัวเราะขึ้น ที่เป็นผู้ใหญ่ก็เป็นแต่ยิ้ม ๆ อยู่ในหน้า นายรองรักษ์ภูวนารถก็เข้าใจว่า เพราะเรื่องก๊าศนั้นเองมิใช่เรื่องอื่นเช่นนี้ ถ้านิ่งเสียก็จะเป็นเรื่องถากถางกันยืดยาวไปเป็นแน่ นายรองรักษ์ภูวนารถจะควรทำอย่างไรดี.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๑๕

๑ จะปฏิเสธอย่างใดนอกจากรับว่าตัว ลักขู ก็ไม่ได้ เพราะก๊าศของนายรองรักษ์ภูวนารถ ที่คนเป่นอันมากได้รับมีอยู่เป่นพยาน ถ้าแลจะไม่รับว่าเป่นก๊าศของตัวได้ส่งไปจริง ฤๅโทษเอาว่าผู้อื่นทำผิด คือซัดเสมียนเขียนผิดเป่นต้น ก็เสียความสัตย์ แลใครเลยเขาจะเชื่อ เมื่อนายรองรักษ์ภูวนารถรู้ว่าตัวทำผิดโดยอวิชชาดังนี้แล้ว ควรจำไว้แลศึกษาวิชาต่อไป ส่วนที่ถูกถากถางนั้นก็เป่นธรรมดาโลก ควรนิ่ง ๆ เสียดีกว่า จะเป่นเขาความลำยากรำคาญใจที่จะมาแต่อย่างอื่นอีก แต่ในท้ายปัณหาดูเหมือนว่าจะไม่ยอมให้นิ่งเสีย ถ้าต้องแก้ก็มีอย่างเดียวที่จะรับเสียตรง ๆ ทำนองนี้ "หัวเราะอไรกันหนะขอรับ เรื่องก๊าศผมผิดนั้นฤๅขอรับ ผม ลักขู แท้ ๆ ยอมแล้ว" แล้วจะพูดต่อไปอีกดังนี้ก็ควร "การที่ผมทำไปใช่ว่าจะอวดดีอวดดีเมื่อไร ผมเป่นคนราชการก็ต้องตั้งใจเอื้อเฟื้อที่จะกระทำตามพระราชบัญญัติ" ที่ทำไปก็หมายจะให้ถูก หากผิดไปเพราะอวิชชาของผม แต่ยังเห็นว่าผมมีจิตรใจอันดีมากกว่าผู้ที่ยังขืนใช้วันอย่างเก่าอยู่ อย่าล้อผมนักเลย.

อาทิตย์อุไทย

ปัณหาขัดข้องที่ ๒๐

เด็กผู้หญิงชื่อหนูจำรัส อายุได้ ๑๕ ปี บิดามารดากักขังไม่ให้ไปเที่ยวข้างไหน อยู่มาวันหนึ่งหนูจำรัสบอกกับบิดามารดาว่า วันนี้เป่นเวลาสงกรานต์จะขอลาไปเที่ยวที่วัดพระเชตุพน บิดามารดาก็ยอมให้ไป

ครั้นถึงเวลาย่าย หนูจำรัสก็ชวนชาวบ้านที่ชอบพอกันไปเที่ยวกับตัวสี่ห้าคนเข้าไปที่น่าโบถวัดพระเชตุพน เห็นห่อผ้าแดงทิ้งอยู่ที่ตามทางที่หนูจำรัสจะเดินไปนั้น หนูจำรัสก้มลงเก็บห่อผ้าสำคัญว่าห่อผ้านั้นเปนห่ออัฐฤาห่อหมาก ครั้นหนูจำรัสหยิบมากำไว้ แลวได้ยินคนหนึ่งที่นั่งอยู่บนแท่นหินกะทุ้งไม้เท้าแลตบมือฮาขึ้น หนูจำรัสก็นึกขึ้นได้ว่าคงจะไม่ใช่ห่อหมากฤาห่ออัฐเปนแน่ คงจะเปนห่อของไม่ควรดูสักอย่างใดอย่างหนึ่งเปนแน่เช่นนี้ จะให้หนูจำรัสทำประการใด ถึงจะไม่ให้เปนคนมักได้แลเปนคนเซอะ.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๒๐

๑ หนูจำรัสควรจะทำเหลียวไปเหลียวมาเหมือนหาที่จะวาง แลวางเสียที่แห่งใดซึ่งพ้นทางเดิน มีหลังกำแพงแก้วเปนต้น แลวบอกข่าวฤาคนที่ไปด้วยว่า แม่เกื้อยเหยียยเข้าแนะ (ต้องทำเปนเข้าใจว่าเปนของคนอื่นอยู่อย่างเดิม) ถ้าหนูจำรัสมีชีคอยู่มาก ๆ ก็ควรจะปาไปเสียว่าคนอะไรมีรู้เอาอะไรมาทิ้งไว้ แลวกระทืบตันตับ ๆ ไปเสียให้พ้น ก็จะไม่เปนเซอะฤามักได้ เปนแต่มีคนกริ่กไม่ต้องปั้ณหาห้าม.

ตุ๋งตุ๋ง

ปัณหาขัดข้องที่ ๒๑

คุณกุหลายเปนหญิงสาวจะไปช่วยงานเขาแห่งหนึ่ง ไม่มีเข็มกลัดคออย่างใหม่ ๆ จึงสั่งให้ไปขอยืมหม่อมเยียนซึ่งเปนคนชอบพอกัน ใน

เวลานั้นยังเอินเขามาขอยืมเข็มกลัดของหมอมเขียนไปแต่งเด็กโกนจุกยังไม่มาส่ง หม่อมเขียนคะเนดูเห็นว่าจะได้มาทันก็รับไว้ว่าได้ ครั้นหม่อมเขียนให้ไปตักเตือนผู้ยืมก็ยังผัดเพี้ยนอยู่ จนงวนวันคุณกุหลายจะต้องการ ครั้นจะรอเร่งรัดผู้ยืมไปก็กลัวจะได้มาไม่ทัน ครั้นจะไปบอกว่าไม่ได้ก็เกรงจะขัดใจกับคุณกุหลาย หม่อมเขียนจึงไปหาคุณคล้ำหารู้ว่าคุณคล้ำเป็นผู้อริอยู่กับคุณกุหลายไม่ ขอยืมเข็มกลัดของคุณคล้ำว่าจะไปแต่งตัวเด็กโกนจุก ไม่ได้บอกว่าจะไปให้คุณกุหลายยืม คุณคล้ำก็ให้ยืมเข็มกลัดมา หม่อมเขียนจึงส่งเข็มกลัดนั้นไปให้คุณกุหลาย แลมิได้บอกว่าไปยืมมาแต่คุณคล้ำ ข้างคุณกุหลายสำคัญว่าเป็นของหม่อมเขียน เมื่อถึงวันงานก็กลัดไป ยังเอินคุณคล้ำไปช่วยงานนั้นอยู่ด้วย ครั้นเห็นคุณกุหลายกลัดเข็มของตัวไปก็ได้ที สกิดพวกพ้องบ้านเคียงที่ไปด้วยกัน ช่วยกันพูดจาถากถางกระทบกระเทียบจนคุณกุหลายเข้าใจได้ชัดว่า หม่อมเขียนคงนุ่งหยิบยืมเข็มกลัดคุณคล้ำมาให้เป็นแน่แล้วเช่นนี้ คุณกุหลายจะควรทำอย่างไรดี แลหม่อมเขียนนั้น เมื่อรู้ว่าเรื่องเป็นเช่นนั้น ๆ ตัวตกอยู่ในระหว่างเสียคนทั้งสองฝ่ายเช่นนี้ หม่อมเขียนจะควรทำอย่างไรดี.

แก้ปัญหาข้อที่ ๒๑

๑ คุณกุหลายควรจะบอกกล่าวกับคนที่ใกล้เคียง ว่าดูเถอะเพราะเป็นอริกัน คอยแต่จะหัวเราะเยาะเย้ยพาลวิวาทเช่นนี้ การที่หม่อม

เขียนไปยืมเข็มกลัดของคุณคล้ำมาให้ต้องทำไม่รู้เท่าเสีย แต่หม่อมเขียนต้องสารภาพตามความจริงทั้งสองฝ่าย.

สามัญสมาชิกฝ่ายใน

๒ คุณกุหลาบควรจะนิ่งทำไม่รู้ไม่เห็นเสีย ดีกว่าอย่างอื่น แต่หม่อมเขียนรู้แล้วควรจะไปถามข่าวขอโทษคุณกุหลาบ ไปขอโทษแกมต่อว่าคุณคล้ำ ชี้แจงตามความจริงใจอย่างไรด้วยทั้งสองแห่ง.

ภาคินิสมาชิก

ปัญหาข้อที่ ๒๒

พระยาจำเนียรเป็นคนตระหนี่ แต่มีทรัพย์มาก มีบุตรชื่อนายฉายคนหนึ่ง มีหลานชื่อนายช่วงคนหนึ่ง เป็นคนหนุ่มทั้งสองคน อยู่มาวันหนึ่งนายฉายกับนายช่วงชวนกันไปเที่ยว แวะเข้าไปซื้อของ ไปเห็นนาฬิกาพกเรือนทองเรือนหนึ่ง นายฉายหมายว่ากาไหล่ราคาถูก ๆ จึงไปหยิบขึ้นดูถามว่าเท่าไร นายห้างบอกว่า ๕๐๐ บาท นายฉายจะไม่ซื้อก็อาย จะซื้อก็ทนไม่ไหว จึงแกล้งต่อ ๒๐๐ บาท นายห้างไม่ยอมให้ ต่อกันไปต่อกันมา นายฉายทำนาฬิกานั้นพลัดตกลงกับพื้นกระจกแตกแลเครื่องในเสีย นายห้างก็จะเอาใช้ ครั้นนายฉายจะรับใช้ก็กลัวพระยาจำเนียรจะทำโทษ เพราะเงินมากมายแลของก็เสียด้วย ครั้นไม่รับใช้นายห้างเขาก็ไม่ยอมเช่นนี้ นายฉายจะควรทำอย่างไรดี.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๒๒

๑ นายฉายควรจะยอมให้นายห้างเขาขับส่งโปลิศไปขังตรางเสีย พระยาจำเนียรรู้เข้าถึงจะโกรธเคืองประการใด คงจะต้องเอาเงินมาเสียเอาตัวไป ถ้าจะเอ็ดตะโรต่อไป นายฉายก็ควรแก้ตัวได้ ด้วยมิได้จงใจจะให้พระยาจำเนียรเสียเงินเสียทองอันใด หากเคราะห์กรรมจึงเป็นไปดังนั้น.

เลเหลาประผู้บรรณผู้ประ

ปัณหาขัดข้องที่ ๒๓

คุณเกษเกิดเมื่อรัตนโกสินทรศก ๓๒ คุณขำเกิดเมื่อรัตนโกสินทรศก ๓๓ ถึงปีนี้อายุจึงเป็นอย่างเช่น ๗๒ คนหนึ่ง ๗๕ คนหนึ่ง เดิมเป็นพนักงานรับราชการฝ่ายในคนละตำแหน่ง มาจนรัตนโกสินทรศก ๘๒ ตกมาเป็นพนักงานผู้รับสั่ง (คือสำหรับดูอาการไข้เจ็บ) ร่วมน่าที่กัน คุณเกษกับคุณขำต่างคนต่างอิจฉากันหยุม ๆ หยิม ๆ ด้วยเรื่องหมอ ๆ ยา ๆ มาไม่ขาด จนถึงนึกแช่งให้กันตายอยู่บ่อย ๆ

อนึ่งคุณทั้งสองนี้เป็นคนซรา ต่างคนต่างธาตุหย่อนไม่ใคร่ปรกติคล้าย ๆ กัน ครั้นในเดือนเมษายนนี้ คุณขำเป็นโรคประจุบันถึงแก่กรรม คุณเกษคิดถึงที่อิจฉากันก็ดีใจ จนกลั้นไว้ในหน้าไม่ใคร่อยู่ แต่เมื่อนึกถึงอายุแลอาการที่ไล่เลี่ยคล้ายคลึงกันก็กลัวตายไม่สบายใจ จนซ่อนไม่มิด เพราะหน้ามัวมนอิผิดปรกติ เมื่อโสมนัศแลวิตกผลัดกันประจำใจคุณเกษอยู่ดี ๆ เช่นนี้ก็อยู่ข้างกระสับกระส่ายไม่สบาย

แต่ครั้นเมื่อได้ยินใครพูดถึงคุณขำ ก็ระแวงไปว่าเขาเสียดายคุณขำเขาอยากให้ตัวตาย และไหวว่าเขาจะเห็นเป็นตัวคิใจ ต้องแทรกเข้าไปพูดพาลโกรธต่าง ๆ ทั้งไม่มีมูลเช่นนั้น ฤๅถ้าได้ยินใครบ่นว่ากลัวเป็นเช่นคุณขำก็ระแวงว่าเขาจะว่าตัวกลัวตาย อยากจะสำแดงว่าไม่กลัวตาย ได้ยินใครพูดกลัวตายก็โกรธเห็นเป็นว่าเปรียบตัว (เพราะเป็นความจริงที่นึกอยู่ไม่ได้ขาด) พาลวิวาทไปได้มาก ๆ

เพราะเช่นนี้คำคุณเกษพูดในการคุณขำตายนั้น จึงตกลงทำเหมือนหนึ่งว่าเฉย ๆ อยู่ ถ้าใครไปว่าเฉยได้เพราะไม่ชอบคุณขำก็เป็นโกรธยิ่งใหญ่กลับคำเป็นสงสารสังเวช แต่ถ้าขืนเชื่อคำนั้นเอาไปพูดตามเข้าไปบ้าง ก็กลับยิ่งเห็นไปเป็นทักว่ากลัวตายต้องกลับคำว่า เฉย ๆ อยู่นั้นอีก แต่ใคร ๆ ก็เห็นได้ว่าคุณเกษไม่สบายเช่นนี้

คุณเกษไม่มีธรรมะในใจพอจะระงับ เทศน์ก็ฟังไม่เข้าใจเลย เคยแต่ฟังอย่างเรียกว่า “เอาบุญ” ใครพูดถึงธรรมเนียมก็เบื่อไม่เคยฟัง เคยแต่โกรธ ครั้นร้อนใจขึ้นก็ไม่นึกจะไต่ถามใคร มีแต่โทโสมืดหน้าอยู่เป็นนิจ พวกพ้องที่สงสารก็จดไม่ติด เพราะคุณเกษระแวงเสียทุกทางเช่นว่ามานั้น คุณเกษจะทำอย่างไรจึงจะสบาย พวกพ้องควรช่วยอย่างไรให้คุณเกษสบายได้บ้าง.

แก้ปัญหาข้อที่ ๒๓

๑ ปัญหานี้แก้ยาก มีอยู่ทางเดียวที่จะให้มีใครเป็นเพื่อนประกอบฤๅทำประกอบด้วยความทุกข์อันเดียวกับคุณเกษ หาท่าเลียบเคียงพูด

ปรับทุกข์กับคุณเกษให้เกิดเห็นอกกันขึ้น นั่นแลจะขันเทาความทุกข์ได้ ปัณหานี้ถึงข้าพเจ้าเรียบเรียงแก้ ก็มิได้แก้ด้วยปัญญาของข้าพเจ้าเอง.

เมษายน

ปัณหาขัดข้องที่ ๒๔

(ปัณหานี้เปนความจริง)

กรมหมื่น (ส) เปนผู้ร่างพระราชพิธีสิบสองเดือนลงพิมพ์วชิรญาณ พระองค์เจ้า (ข) เปนผู้รับราชการอยู่ข้างใน มีน่าที่เกี่ยวข้องอยู่ในการพระราชพิธีบ้างเล็กน้อย ได้ยินกรมหมื่น (ส) อ่านหนังสือที่ร่างฟังแต่ปลายถ้อยปลายคำก็ทึ่งขึ้นมา เพราะว่าเปนการเกี่ยวในพระราชพิธี จึงมาบอกกับกรมหมื่น (ส) ว่าขอให้คัดหนังสือที่ร่างให้สักฉบับหนึ่งเถิด ครั้นกรมหมื่น (ส) จะคัดให้ ก็เห็นว่าพระองค์เจ้า (ข) คงจะอ่านไม่เข้าใจ ด้วยความพิศดารมากและไม่สู้เปนประโยชน์แก่พระองค์เจ้า (ข) นัก และยังการเขียนด้วย และบางทีถ้าคัดให้พระองค์เจ้า (ข) อ่านไม่เข้าใจก็จะว่าคัดให้ไม่เหมือนกับที่ร่าง ข้อนี้เปนข้อที่กรมหมื่น (ส) วิตกมากกว่าข้ออื่น ๆ ครั้นจะไม่เขียนให้พระองค์เจ้า (ข) ก็มาเตือนเสมอ ๆ จะควรให้กรมหมื่น (ส) ทำอย่างไร.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๒๔

๑ ถ้ากรมหมื่น (ส) ทรงรำคาญทนอยู่งานไม่ไหว ก็ควรจะทรงพระอุสาหะแต่งประทานใหม่ ถึงจะเปนการเสียเวลาก็คงสนุกบ้าง และ

พระองค์เจ้า (ข) คงเข้าพระไทยซึมทราย ข้อที่สั้นไปนั้นแก้ว่าจะได้คันง่ายก็เห็นจะตกลง วิธีที่ควรจะทรงเรียงนั้นดังนี้ "เดือนเมษายน คือเดือน ๕ พิกัดถือน้ำมสะเด็จออกวัดพระแก้วมีเทียนพานกับเทียนมัด ๓๐๗ (อ่านว่าสามสิบแปด) เล่ม เยนสวดมนัสะขะหนาน รุ่งขึ้นข้างในตูจัดตุรง ๔ หมู่ คือช้าง ๓ ตัว ม้า ๓ ตัว เกียน ๓ เล่ม คนหมดด้วยกัน ๙๑๐๓ (อ่านว่าเก้าสิบสาม) คน แล้วพรามรดน้ำมสัง ฯ ล ฯ

พระราชพิธี

ปัณหาขัดข้องที่ ๒๕

พระยาโกษาวิไสยทำบุญวันเกิดที่บ้าน เชิญพระยาขยันยุทธกิจพระยาคณานุรักษ์ กับพระหลวงหลายคนมาเลี้ยงโต๊ะที่บ้านพระยาโกษาวิไสย ฯ ให้ข่าวยกพานหมากมาตั้งให้พระยาขยันยุทธกิจ พระยาคณานุรักษ์กิน พระยาคณานุรักษ์นั้นเปนคนซุกซน หยิบเอาตลับทองของพระยาโกษาวิไสยใส่ในเชิ้ตเสื้อพระยาขยันยุทธกิจไม่ให้รู้ตัว ครั้นเสร็จการเลี้ยงแล้วต่างคนต่างกลับ ฝ่ายพระยาขยันยุทธกิจครั้นถึงบ้านแล้วก็ถอดเสื้อส่งให้ภรรยา ฯ รับเอาเสื้อเข้าไปในเรือนแล้วหยิบเอาซองบุหรี่แลผ้าเช็ดหน้าออก พบตลับทองคำอยู่ในเชิ้ตเสื้อ ภรรยาพระยาขยันยุทธกิจก็เอาตลับนั้นไปเก็บไว้ ฝ่ายที่บ้านพระยาโกษาวิไสย ข่าวผู้ที่ยกพานหมากออกมานั้น มาดูพานหมากเห็นตลับหายไปก็บอกกับพระยาโกษาวิไสย ฯ ก็ปลาดใจ ด้วยผู้ที่ได้กินหมากในพานนั้นมีแต่พระยาขยันยุทธกิจกับพระยาคณานุรักษ์ แต่ไม่รู้ที่จะว่าประการใด เวลาวันหนึ่ง

พระยาโกษาวิไสยไปพบพระยาขยันยุทธกิจที่ในวัง จึงทำเป็นเล่าความให้พระยาขยันยุทธกิจฟังว่า คโมยที่บ้านฉันนั้นชั่งซุ่มซ่ามจริง ๆ เมื่อวันงานนั้นตลับที่ใส่พานหมากมาให้เจ้าคุณรับประทานนั้นหายไป เดี๋ยวนี้ฉันสืบสวนจะได้ความอยู่แล้ว ไม่ใช่คนในบ้านเป็นแน่ พระยาขยันยุทธกิจเข้าใจว่าพระยาโกษาวิไสยสงไสยตัว จึงตอบพระยาโกษาวิไสยว่า เมื่อกระผมลาไปก็เห็นของนั้นยังอยู่ พระยาโกษาวิไสยไม่ว่าประการใดต่อไป ครั้นพระยาขยันยุทธกิจกลับมาบ้านมาเล่าให้ภรรยาฟังตามที่พระยาโกษาวิไสยสงไสย แลพูดต่อไปว่าถึงพระยาโกษาวิไสยจะมีงานอีกก็จะไม่ไปช่วย ภรรยาจึงบอกแก่พระยาขยันยุทธกิจว่า วันท่านไปช่วยงานพระยาโกษาวิไสยวันนั้น พระยาโกษาวิไสยให้ตลับทองท่านมาใบหนึ่งไม่ใช่ฤๅ พระยาขยันยุทธกิจตกใจเรียกเอาตลับนั้นมาดู ก็เห็นเป็นตลับของพระยาโกษาวิไสยที่หาย จึงถามภรรยาว่าฉันไม่ได้เอามาทำไมตลับนั้นถึงได้มาอยู่ที่นี่ ภรรยาตอบว่าฉันหยิบเอาซองยุหรี่ออกจากเข้าเสื้อ ฉันพบตลับอยู่ในเข้าเสื้อ สำคัญว่าพระยาโกษาวิไสยแถมพกให้แก่ท่าน ฉันยังได้เล่าให้เพื่อนบ้านเขาฟังเป็นหลายคน ว่าพระยาโกษาวิไสยทำบุญใหญ่โตใครไปช่วยงานถึงแจกตลับทองคนละใบ พระยาขยันยุทธกิจได้ฟังภรรยาเล่าดังนั้น จึงว่ากรรม ๆ ทีเดียว พระยาโกษาวิไสยมีน่าสงไสยเล่าครั้นพระยาขยันยุทธกิจจะเอาตลับไปคืน พระยาโกษาวิไสยก็คงเข้าใจว่า เพราะพระยาขยันยุทธกิจรู้ตัวว่าสงไสยตัวจึงได้เอามาคืนหาสิ้นมลทินไม่ กลับจะทำให้แน่เข้าว่าตัวเป็นผู้ร้ายจริงเช่นนี้ พระยาขยันยุทธกิจจะควรทำอย่างไร.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๒๕

๑ พระยาขยันยุทธกิจควรจดหมายแจ้งความตามที่เป็นจริง แล ส่งตลับกับจดหมายนั้นไปให้พระยาโกษาวิไสย นอกจากนี้นิ่งเสียดี แลยอกภรรยาอย่าให้เที่ยวอวดเขาต่อไปอีกก็เป็นแล้วกัน.

เมษายน

ปัณหาขัดข้องที่ ๒๖

พระยากาหลมีบุตรชื่อหลวงเขตรขันธ์ หลวงเขตรขันธ์นั้นได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์ชั้นที่ ๓ สวมคอ อยู่มาได้ประมาณปีเศษหลวงเขตรขันธ์ถึงแก่กรรม นายแคล้วน้องชายได้รับตำแหน่งที่หลวงคเชนทร ครั้นถึงเวลางานถือน้ำ พระยากาหลจึงบังคับให้หลวงคเชนทรสวมตราของพี่ชาย หลวงคเชนทรตอบว่าตรานั้นสงไสยว่าพระราชทานตัวใครก็ตัวใคร ที่จะเลื่อนกันนุ่งห่มต่อ ๆ ไปเหมือนอย่างเสื้อผ้านั้นเห็นจะไม่ได้ พระยากาหลจึงว่าเสมาที่ยายเจ้าได้ทำขวัญให้พี่ชายของเจ้าเมื่อยังเล็ก ๆ อยู่นั้น ครั้นพี่ชายของเจ้าโตขึ้นแล้วพ่อได้เอามาผูกคอของเจ้า เจ้าจำไม่ได้ฤๅ หลวงคเชนทรจึงว่าขอให้คุณพ่อไปถามเพื่อนข้าราชการเขาดูเสียให้แน่ก่อน พระยากาหลก็ไปเที่ยวถามเพื่อนข้าราชการ ๆ บางคนก็ว่าไม่ทราบ บางคนก็แกล้งว่าควรจะใช้ได้ พระยากาหลได้ฟังว่าควรใช้ได้ก็บังคับให้หลวงคเชนทรใช้ หลวงคเชนทรหมายว่าใช้แทนกันได้ ก็แต่งตัวสวมตราเข้าไปถึงวัดพระแก้ว พบพวก

ขุนนางนั่งอยู่เปนอันมาก ขุนนางหลายคนที่รู้ว่าหลวงคเชนทรไม่ได้ตรา ก็พากันหัวเราะ หลวงคเชนทรเห็นเขาหัวเราะดังนั้นแล้วใจไม่สบาย มีความสงไสยว่าเขาจะหัวเราะเรื่องตราแต่ไม่แน่ใจ ครั้นจะถามก็มีความอาย ครั้นจะเอาตราออกเสียจากตัว ก็กลัวว่าถ้าเขาไม่ได้หัวเราะเรื่องตราตัวไหวเกินไปดังนี้ ก็จะเปนการเลื่องฦๅแลขันมาก จึงไม่อาจเอาตราออกได้ ครั้นนิ่งเสียเขาก็ยิ่งพากันหัวเราะหนักขึ้น จะให้หลวงคเชนทรทำประการใด.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๒๖

๑ หลวงคเชนทรไม่ควรจะเอาตราออก ให้สวมไว้อย่างนั้นแต่ให้หลีกออกจากที่ประชุมข้าราชการ ไปเที่ยวนั่งซุมอยู่บนพระพุทธปรางฤๅพระมณฑป ฤๅหอมณเฑียรซึ่งเปนที่ลับคน พอถึงเวลาถือน้ำก็ย่องผลุบขึ้นไปบนพระอุโบสถ ถือน้ำแล้วให้หลบไปบ้านทันที ในวันหลัง ๆ ต่อไปถึงจะได้ยินใครหัวเราะฤๅพูดกระทบกระเทียบอย่างไรในเรื่องนี้ก็ให้ทำไก๋เสียอย่าให้โต้ตอบนิ่งเสียดี.

โสตถิ

ปัณหาขัดข้องที่ ๒๗

เมื่อวันฉลองหอพระสมุด พระกิจการซื้อหมวกแพรยกที่ออกร้านขายของใบ ๑ สวมกลับมาบ้าน รุ่งขึ้นเข้าไปในการฉลองหอพระสมุดอีก

แต่หาได้สวมหมวกนั้นไปด้วยไม่ ครั้นกลับมาบ้านนอนหลับคืนชั้น ๑ะแต่งตัวไปในวัง ไปหยิบหมวกเห็นหมวกแพรขึ้กอยู่ที่ราวแขวนหมวก ๒ ใบ คือใบที่ซื้อมาใบ ๑ ใบใหม่อีกใบ ๑ สังเกตได้ว่าเป่นหมวกที่ชายในแฟเหมือนกัน จึงเรียกย่าวที่ตามหลังมาถามว่า หมวกนี้ใครเอามาแต่ไหน ย่าวบอกว่าเมื่อฉลองหอพระสมุดคืนหลัง คนใส่เสื้อขาว ๆ คนหนึ่งเอาหมวกนั้นมาส่งให้ ว่าเป่นหมวกของพระกิจการีก็รับมา หมวกใบนี้พระกิจการีไม่ได้ซื้อ ของใครก็ไม่รู้เช่นนี้ พระกิจการีะควรทำอย่างไรดี.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๒๗

๑ ถ้าพระกิจการีไม่คิดะถือเอาของที่ได้มาโดยพลัดแพลงจริง ๆ ก็ไม่ยากอันใด ด้วยวิธีเก็บของไม่รู้เจ้าของได้ดังนี้ มีข้อบังคับแบบอย่างทั้งวัดทั้งบ้าน แต่การเรื่องนี้เกิดแต่ในพระราชวังเกี่ยวงานหอพระสมุด ควรพระกิจการีะนำหมวกนั้นมาในวังด้วย ถามตามพวกเพื่อนข้าราชการดูว่าเมื่อวันที่ ๑๕ หมวกใครหายบ้าง ถ้ามีผู้รับว่าหาย ควรถามรูปพรรณดู ถ้าถูกต้องก็ให้ไป ถ้าไม่ถูกต้องก็อย่าให้ ถ้าไม่มีใครว่าหายก็ให้นำหมวกไปถวายเสด็จอธิบดีกรมวัง ขอถวายไว้ เมื่อใครมาไต่ถามถูกต้องะได้ประทานไป ถ้าท่านไม่ทรงรับ ก็ไปถวายกรรมสัมปาทิกที่หอพระสมุด ในสองแห่งนี้คงะมีรับไว้บ้าง ถึงไม่รับก็ไม่เป่นมลทินในพระกิจการีเลย ด้วยได้โฆษนาการ ยอกกล่าวไว้เป่นการดังแล้วดังนี้.

ชาวย้านแกมวัด

ปัณหาข้อที่ ๒๙

(เป็นความจริงบ้าง ต่างว่าบ้าง)

ยายอิ่มชากเป็นเจ้าพระทวาร ชอบอ่านหนังสือนัก เคยยืมหนังสือพิมพ์วชิรญาณมาอ่านบ่อย ๆ

โชลนผู้หนึ่งชื่อนุ่ม ต้องเกณฑ์ไปเป็นผู้รับใช้อุปนายกในการเดินหนังสือหอพระสมุด เคยทำการมานานรู้ธรรมเนียมยืมหนังสือเป็นต้นบ้างราง ๆ อยู่ข้างจะเหวว่าเป็นคนเข้าใจในการหอ มีความรักแลเจ็บร้อนในการหออยู่เสมอ จนอุปนายกรับสั่งเรียกว่าเศษกรรมสัมปาทิก

ครั้นเมื่อได้ยินยายอิ่มอ่านหนังสือพิมพ์ในเรื่องพระราชพิธี ออกพระนามพระเจ้าอยู่หัวบ่อย ๆ ก็คิดเห็นแน่ใจว่าเป็นความผิด ไม่ควรจะออกพระนามเช่นนั้น จึงไปดุเอายายอิ่มว่าไม่ได้เป็นสมาชิก ทำไมจึงเอาหนังสือพิมพ์มาอ่าน

ยายอิ่มมีความร้อนใจ แต่ยังอยากอ่านหนังสือ จึงคิดจะเข้าเป็นสมาชิกเสียบ้าง แต่ครั้นจะไปคิดอ่านกับเจ้าของหนังสือที่ยืม ก็เห็นว่าปรอทกำลังขึ้นสูง จึงไปเฝ้าพระองค์ (ค) ทูลให้ช่วยนำเป็นสมาชิก พระองค์ (ค) จึงไปรับสั่งชวนพระองค์ (ง) ให้เป็นผู้รับรอง พระองค์ (ง) ตอบว่าถ้าถึงเวลาเสียเงินแก่จะว่าทูลหม่อมแก้วเสียเงินแทนยายอิ่มที่เถอะหนาพะคะ จะทำอย่างไร

อีกประการหนึ่ง ไม่ทราบว่าอย่างไรยายอิ่มนี้ ถามที่อยู่แล้วเป่นพูดไก่เสียไม่บอกใครเลย ถ้ายิ่มหนังสือไปพันกำหนดจะไปตามที่ไหน เจ้านายสมาชิกองค์อื่น ๆ ก็ทรงเห็นด้วยหมด เพราะยายอิ่มอยู่ข้างจะเหี่ยวเหลือที่จะเหี่ยว แต่ยายอิ่มไม่รู้ตัวว่าท่านรังเกียจอย่างไร รู้แต่ว่าไม่มีใครรับรอง

ครั้นยายอิ่มจะไปหาภาคินีสมาชิกใครช่วยก็ไม่คุ้นเคย คุ้นแต่กับสามัญสมาชิกทุกพระองค์ เป่นการขัดข้องประการหนึ่ง

อนึ่งยายอิ่มได้เบี้ยหวัดอยู่ปีละ ๖๐ บาท ถ้าจะเข้าเป่นสมาชิกต้องเสียเงินถึง ๑ ใน ๓ ก็อยู่ข้างจะหนักใจ แต่ถึงอย่างไรยายอิ่มยังอยากเข้า คิดอยู่ไม่ขาด แต่มาขัดข้องเช่นนี้ ยายอิ่มจะควรคิดอย่างไร จึงจะได้เป่นสมาชิกสมประสงค์.

ปัณหานี้มีรับสั่งสภานายกว่า ทรงเห็นว่าถ้าสมาชิกฝ่ายในทรงแก้ด้วยก็จะดี จะได้เป่นที่สำราญพระไทยบ้าง

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๒๘

๑ ยายอิ่มควรจะไปถวายอยู่งานพัดอุปนายก ให้รับสั่งตอบให้ได้ว่ายายอิ่มจะทำอย่างไรจึงจะเป่นสมาชิกได้ ถ้าท่านรับสั่งว่าจะต้องเสียเงินเท่านั้น ๆ จึงจะเป่นได้ ก็จงไปหาเงินมาถวาย (จะไปทูลขอพระองค์อะไร ฤๅเอามาแต่ไหนก็ตาม) ถ้าท่านรับสั่งว่าจะต้องมีผู้นำก็ควรจะทูลขอให้ท่านนำ ให้พระองค์ (ค) รับรอง แต่ดังนี้จะว่าจะได้เป่น

สมาชิกแน่ก็ยังไม่ได้ เพราะกรรมสัมปาทิกท่านเปนผู้เลือก ถ้าจะให้มั่นคง ยายอิ่มยังจะต้องคิดอ่านเดินยายเศษกรรมสัมปาทิกให้พาไปเฝ้า กรรมสัมปาทิกในวันท่านประชุมกัน ไปเที่ยวกรายกรานร้อง "ทูลกระหม่อมแก้ว ช่วยรับยายอิ่มเปนสมาชิกด้วยสักคนเถิด" ฉนี้ น่าที่จะสมความประสงค์.

สมาชิกฝ่ายน่า

ปัณหาขัตของที่ ๒๑๙

คุณยายหวนเปนราชนิกูลอยู่ในวัง มีอายุกว่า ๗๐ ปี แต่อยู่ข้างพูดมากเพราะมีชาติสูง วันหนึ่งไปฟังเทศน์พบเจ้านายหลายพระองค์ท่านจะทรงล้อเล่น จึงรับสั่งกันว่าอย่างคุณยายหวนนี้ ถ้าอยากได้เงินละไปที่วังสามแยก ก็เห็นจะได้เงินตั้งชั่ง คุณยายหวนก็ถือเอาเปนจริงจัง พอรุ่งขึ้นก็ไปที่วังสามแยก วังนั้นเปนวังกรมหมื่น (ก) สั่งให้ทูลว่าตัวมาเฝ้ากรมหมื่น (ก) ไม่ทรงทรายเรื่องก็เสด็จออกมารับสั่งถามว่าธุระอะไร คุณยายหวนทูลว่ารับสั่งว่าจะประทานเงินชั่งหนึ่งอย่างไรเล่า กรมหมื่น (ก) ก็ทรงปฏิเสธ คุณยายหวนจำพระภักตร์ไม่ได้ว่าพระองค์ใดรับสั่ง แต่จำคำที่ยอกตำบลได้ชัดก็แน่ใจว่ากรมหมื่น (ก) รับสั่ง จึงทูลข้างค่อนจะถอน ๆ ว่าตรัสปด กรมหมื่น (ก) ราคาญครั้นจะขับไล่ก็เกรงใจ จึงเรียกเงินมาประทานสองตำลึง คุณยายหวนก็ไม่รับจะเอาตามสัญญาเดิม กรมหมื่น (ก) จะหนีเสียก็เข้ามากอดพระยาทพัดพับ ๆ ไปไม่

หยุด กรมหมื่น (ก) ได้ความรำคาญมาก ชั่แขงอย่างไรก็ไม่พ้งหมด ครั้นจะประทานชื่อรำคาญเสียก็กลัวจะมีมาเซ่นบ่อย ๆ กรมหมื่น (ก) ควรจะทำอย่างไรจึงจะพ้นจากความรบกวนทั้งครั้งนี้ แลต่อไปภายน่าด้วยได้

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๒๙

๑ คุณยายหวนยังกอดพระยาทอยู่ กรมหมื่น (ก) ก็ควรจะนิ่งอยู่ก่อน พอคุณยายหวนปล่อยพระยาทแล้ว ถ้าเผ้าอยู่ข้างในก็ให้เสด็จหนีออกไปเสียข้างน่า ถ้าเผ้าอยู่ข้างน่า ก็ให้เสด็จขึ้นไปข้างใน ถ้าคุณยายหวนตามไป ก็ให้เสด็จหนีไปอิก กลับไปกลับมาอยู่ดังนี้ คุณยายหวนเหนื่อยเข้าก็คงกลับไปเอง

โสตถิ

ปัณหาขัดข้องที่ ๓๐

คุณอิ่มกับคุณอ่อน ๆ หลายคน ไปงานที่ตำหนักหนึ่งที่ในวัง เขายกที่ชางานพระเมรุมาเลี้ยงหลายที่ กับมีกาสานมาสำหรับเติมด้วย คุณอิ่มอยากกินน้ำ ดูในถ้วยที่รินไว้ไม่มี จึงหยิบถ้วยใบหนึ่งมาแล้ว ยกกาสานขึ้นรินน้ำ กิริยาอยู่ข้างคล่องแคล่วเกินไป กาสานหลุดจากมือถูกถ้วยแตก ถ้วยอย่างนี้คุณอิ่มก็ไม่มีสักใบหนึ่ง แต่จะเปนเพราะอายแลตกใจ ฤๅจะเข้าใจว่าจะซื้อได้ จึงยอกกับใคร ๆ ว่าไม่เปนไรหาได้ แต่

ครั้นไปขอซื้อขอยั้นใคร ๆ ก็ไม่ได้สักแห่งหนึ่ง ครั้นจะไปขอกเจ้าของโดยคิปรับทุกข์ว่าสิ้นความคิดแล้วก็อาย กลัวคนจะรู้ เพราะคุยไว้เสียมากแล้วว่าจะหาได้ เลยนิ่งอยู่ไม่ว่ากะไรต่อไป ใคร ๆ พยก็ยมด้วยปากถากด้วยในตาอยู่เสมอ ๆ คุณอิ่มก็รำคาญ แต่ยังมานะจะหาใช้ให้ได้ คุณอิ่มจะคิดอย่างไรจึงจะได้ถ้วย

แก้บัณหาขัดข้องที่ ๓๐

๑ ถ้าคุณหญิง (ป) เข้าไปในวังวันไร ควรคุณอิ่มจะไปปรับทุกข์อ้อนวอนคุณหญิง (ป) ให้ไปวานเจ้าคุณ (ภ) ช่วยสั่งมาให้ ถึงจะไม่มิตรา ศ, ร, ก. แลพักริ์กพอคล้ายคลึง คงจะสำเร็จความปราถนาได้ดีกว่าอย่างอื่น

เมยายน

บัณหาขัดข้องที่ ๓๑

หลวงเกษมศุขราษฎร์มีบุตรชื่อนายเขียว เปนบุตรคนเดียว หลวงเกษมศุขราษฎร์มีความรักมาก ตามใจทุกสิ่งทุกอย่าง อยู่มาวันหนึ่ง หลวงคำนูณเปนคนชอบกับหลวงเกษมศุขราษฎร์ นึกอยากจะเล่นสนุกจึงเขียนหนังสือนายห้างสองตา ถึงหลวงเกษมศุขราษฎร์ว่า นายเขียวบุตรของหลวงเกษมศุขราษฎร์มาซื้อเชื่อของต่าง ๆ เปนเงินถึง ๘๐๐ บาท ขอให้หลวงเกษมศุขราษฎร์ใช้เงิน แล้วแต่งคนให้ถือไปให้หลวงเกษม

ศุขรายฎร์บอกว่ามาจากห้าง หลวงเกษมศุขรายฎร์ได้เห็นหนังสือแล้วก็เรียกนายเชียวมาถาม นายเชียวก็ว่าไม่ได้ไปซื้อ หลวงเกษมศุขรายฎร์ก็เข้าใจว่าฝรั่งมาโกงเอาเงิน จึงเที่ยวพูดปรับทุกข์กับขุนนางหลายคน เขารู้กันหมดว่าถูกหลอก เขาเลยอยากสนุกก็แกล้งลวงกันมากไป หลวงเกษมศุขรายฎร์ก็ยิ่งตกใจแลทุกข์ร้อนมาก จึงไปทูลปฤกษากรมหมื่น (๑) ซึ่งเปนที่นับถือ กรมหมื่น (๑) รับสั่งว่าเขาหลอกให้นะ หลวงเกษมศุขรายฎร์ก็ไม่เชื่อ กลับเกิดโทมนัศขัดเคืองกรมหมื่น (๑) ว่าตัวมีความทุกข์ร้อนหมายจะมาพึ่ง ก็กลับรับสั่งเปนเล่นไปดังนี้ จะควรให้กรมหมื่น (๑) ทำอย่างไร จึงจะให้หลวงเกษมศุขรายฎร์สิ้นความวิตกได้

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๓๑

๑ เมื่อกรมหมื่น (๑) เชื่อแน่ว่าเปนการหลอกลวงจริงแล้วควรจะชี้แจงกระบวนเขาหลอกลวงให้หลวงเกษมศุขรายฎร์ซึมซาบอีกชั้นหนึ่ง ถ้าหลวงเกษมศุขรายฎร์ยังไม่เชื่อ ก็ให้กรมหมื่น (๑) ทำเอะอะ เอะอะในการที่จะช่วยหลวงเกษมศุขรายฎร์สืบสวน รับรองจัดการมิให้หลวงเกษมศุขรายฎร์ต้องเสียเงินของได้ การก็คงจะพอเพราะเหตุที่เปนนั้นไม่เปนการจริง ไฉนเลยจะเปนผลได้ กรมหมื่น (๑) ไม่ต้องทำอะไรอีกต่อไปเลยการก็คงจะเงียบกันไปเอง แลเปนการเรียบร้อยด้วย

อาทิตย์อุไทย

ปัณหาขัดข้องที่ ๓๒

ยายกลอยคนหนึ่งเป็นโขลนมาแต่ยังสาว จนจวนแก่ก็ยังไม่ได้เป็นมุลนายอะไรกับเขา ยายกลอยนี้ก็เป็นคนกะปรี้กะเปร่าขยันดี อุส่าห์ทำห่อหมกหมูแนมขายสะสมกำไรไว้ได้สัก ๑๕ ตำลึง แต่มีกรรมอยู่อย่างหนึ่งในนิไสยของแกด้วยเรื่องยินดียินร้ายง่าย ถ้าใครว่ากะไรไม่ชอบใจ ก็เป็นพื้นเป็นไฟเกิดขึ้นจนเก่ายับเก่าเยินได้โดยเร็ว ถ้าใครพูดจาให้ชอบใจแล้วก็เป็นฦกลงเป็นเหวทันที จนหาประมาณที่จะทุ่มให้ถึงที่สุดมิได้ เพราะเหตุดังนี้ยายกลอยจึงมักไม่ใคร่ชอบกับเพื่อนโขลนด้วยกัน แต่เจ้านายมักโปรดปรานทรงปราไสเล่นเนือง ๆ

มาคราวหนึ่งยายกลอย ไปที่ตำหนักพระองค์ (ข) ด้วยกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นเวลาเจ้านายท่านเสด็จอยู่นั่นด้วยกันหลายพระองค์ แกได้ยินท่านรับสั่งกันว่า “ยายกลอยนี้ถ้าได้เป็นเศยกรรมสัมปาทิกแล้วจะดีดีเดียว” ข้างยายกลอยเข้าใจแต่ว่าท่านชมว่าดีก็ออกเหวๆ แต่ไม่เข้าใจว่าเศยกรรมสัมปาทิกนั้นจะเป็นอะไรแน่ ครั้นกลับมาจึงไปถามยายจ่าคำ ว่าเศยกรรมสัมปาทิกนั้นอะไร ยายจ่าคำบอกว่าจะเป็นอะไรก็ไม่รู้เลย ได้ยินแต่เจ้านายท่านรับสั่งเรียกนางนุ่มคนเดินยื่มหนังสือหอพระสมุดว่าเศยกรรมสัมปาทิก อยากรู้ก็จงไปถามนางนุ่มดูเถิด ยายกลอยก็เข้าใจขึ้นอีกชั้นหนึ่งว่า เศยกรรมสัมปาทิกนั้นคงจะเป็นพนักงานหอ

พระสมุดเปนแน่ แต่ยังไม่ไว้ใจจึงไปหานางนุ่มเล่าความที่ท่านรับสั่งกันให้ฟัง แล้วถามว่าเศษกรรมสัมปาทิกนั้นต้องทำอย่างไรบ้าง ฝ่ายข้างนางนุ่มเห็นยายกลอยมาถามเช่นนั้น ก็นึกในใจว่ายายกลอยคงจะคิดประมูลแย่งที่ของตัวเปนแน่ ก็ฉุนขึ้นมาทันที ตอบว่า "แกจะมาถามทำไม ยังหน้าแกละทั้งชาติก็ไม่ได้เปนเศษกรรมสัมปาทิก" ฉันไฟกองใหญ่ของยายกลอยก็พลุ่งขึ้นทันที ถึงเทลาะด่าว่ากันใหญ่ ยายกลอยกำลังโกรธจนถึงร้องยอกกล่าวดัง ๆ ว่า "เอาเถอะจะเปนตายร้ายดีอย่างไรก็ตาม กูจะเปนเศษกรรมสัมปาทิกแก้หน้าอีนุ่มให้ได้" ว่าดังนี้แล้ว ก็พอมีผู้มาห้ามให้เลิกวิวาทกัน ยายกลอยกลับไปก็ตั้งหน้าแต่คิดจะเปนเศษกรรมสัมปาทิกไม่เปนอันกินอันนอนดังนี้ ยายกลอยจะทำอย่างไรดีจึงจะสำเร็จความปราถนา

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๓๒

๑ ยายกลอยควรจะไปเฝ้าเสด็จอุปนายก ทูลขอให้ท่านทรงใช้สอยในการหอพระสมุดบ้าง ถ้าท่านยังจะไม่ทรงใช้สอย ก็ควรจะถวายอยู่งานให้หลาย ๆ ครั้ง หลาย ๆ คราว ถ้าท่านทรงใช้สอย ก็จงก่อให้ความรักใคร่แลความเจียรอ้นในการงานของหอพระสมุดมีขึ้นในใจให้มากยิ่งกว่านางนุ่ม แลจงอุส่าห์ทำให้ดีอย่าให้เพื่อนฝูงเขาเห็นว่าตัวเปนคนยินดีง่ายยินร้ายง่ายเหมือนแต่ก่อน แลต้องให้เจ้านายทุกพระองค์ท่านทรงเห็นความดีต่าง ๆ ด้วย เพื่อจะได้เปนเครื่องอุดหนุน บางที

ก็จะสำเร็จความปรารถนา ท่านจะรับสั่งเรียกว่า “เศษกรรมสัมปาทิก” ได้บ้างกระมัง

แก้วิน

ปัญหาขัดข้องที่ ๓๓

นายสินเป็นเพื่อนกันกับนายลอย อยู่วัดด้วยกันมาแต่เล็ก ๆ บิดานายสินให้นายสินลาอาจารย์ไปเรียนหนังสือฝรั่งที่เมืองนอกหลายปีแล้วยังไม่กลับมา นายลอยกลับมาอยู่บ้าน บิดามารดาของนายลอยขอยำแตงเงินให้นายลอย อยู่กินด้วยกันประมาณ ๓ เดือน นายสินก็กลับมาจากเมืองนอกได้ทราบความว่านายลอยได้ยำแตงเงินเป็นภรรยา นายสินได้เคยรู้จักกับยำแตงเงินมาแต่ก่อน จึงคิดจะไปเยี่ยมทั้งนายลอยและยำแตงเงินด้วยกัน ครั้นถึงเวลาบ่ายนายสินแต่งตัวใส่ถุงเท้ารองเท้าแล้วเดินมาถึงบ้านนายลอย พบยำแตงเงินนั่งอยู่ที่ระเบียงเรือน นายสินก็ถอดหมวกคำนับแล้วยื่นมือไปขยับยำแตงเงิน ๆ ไม่ทราบว่านายสินขยับไม้ขยับมือด้วยเหตุไรก็ร้องขึ้นว่า “ดูซิอย่างไรนายสินมาทำฉันอย่างนี้” นายลอยนั่งอยู่ในเรือน ครั้นได้ยินยำแตงเงินร้องขึ้นก็ตกใจ ออกมาจากในเรือนเห็นนายสินขยับมือภรรยาของตัวอยู่ นายลอยโกรธสำคัญว่านายสินมาหยอกภรรยา นายลอยก็ว่ากล่าวนายสินเป็นคำหยายซ้ำต่าง ๆ นายสินร้องว่ามาคำนับท่านถึงบ้านเรือน ทำไมท่านจึงมาว่ากล่าวหยายคายเอาข้าพเจ้า นายลอยจึงตอบว่าก็เมื่อเองมาข่มเหงเมียข้าเห็นอยู่กับ

ตา จะเรียกว่ามาคำนับอย่างไรได้ นายสินจึงว่าท่านนี้เป็นคน ลักขู นายลอยจึงตอบว่าท่านไม่เป็นคนลักแต่หู ท่านมาลักขยี้มือเมียของข้าด้วย แล้วนายลอยก็ไล่นายสินไปเสียจากบ้านเรือน นายสินได้ความเจ็บอายเช่นนี้ นายสินจะควรทำเป็นประการใด.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๓๓

๑ เป็นการจำเป็นที่นายสินจะต้องแก้ความสงไสยให้นายลอยอำแดงเงินหายโกรธของได้ ถ้านายลอยอำแดงเงินไม่สิ้นสงไสยหายโกรธแล้วความเคารพนับถือของนายสินก็กลัยจะเป็นความหยายช้าเสียไป ควรนายสินจะหาผู้ที่รู้ธรรมเนียมต่างประเทศไปพูดจาชี้แจงกับนายลอยอำแดงเงิน ว่านายสินออกไปเรียนธรรมเนียมต่างประเทศกลับเข้ามาคิดถึงนายลอยอำแดงเงินไปคำนับขยี้มืออำแดงเงินถึงบ้านเรือนดังนี้ ธรรมเนียมต่างประเทศเขานับถือกันว่าเป็นที่รักใคร่กันสนิท หาได้เป็นการหยายช้าล่วงเกินนายลอยอำแดงเงินไม่ นายลอยอำแดงเงินเข้าใจในความนับถือธรรมเนียมต่างประเทศแล้ว ก็คงจะหายโกรธนายสินรักใคร่กันสนิทต่อไป.

โคมลอย

ปัณหาขัดข้องที่ ๓๔

นายจำรัสเป็นนักเรียนอยู่ในสกูลอังกฤษสำนักมิศเตอร์ เอ พอพูดอังกฤษได้บ้าง ดีกว่าเพื่อนนักเรียนทั้งปวงในเวลานั้น ได้ช่วยแนะแหน

เพื่อนนักเรียนอยู่เนือง ๆ แต่เป็นคนติดข้างจะเพ้อในภาษาอังกฤษค่อนข้าง ขี้นอยู่ด้วย วันหนึ่งมิศเตอร์ เอ อาจารย์ใช้ให้นายจำรัสไปหามิศเตอร์ บี ซึ่งเป็นที่ชอบพอกัน ให้ไปพูดด้วยความสองสามข้อ นายจำรัสก็ชวนนายฉ่ำ นายช่วงเพื่อนนักเรียนไปด้วย ครั้นไปถึงห้างมิศเตอร์ บี ก็พูดกับมิศเตอร์ บี ด้วยภาษาอังกฤษ เพราะนายจำรัสเข้าใจชัดในคำที่อาจารย์สั่งไปนั้น มิศเตอร์ บี ก็พูดเป็นคำอังกฤษตอบมา นายจำรัสก็เข้าใจบ้างเล็กน้อย แต่ไม่ได้ความว่าอะไรแน่ จึงถามไปเป็นภาษาอังกฤษสองสามคำ มิศเตอร์ บี ก็พูดตอบเป็นภาษาอังกฤษอีก นายจำรัสก็ยังไม่เข้าใจได้ ครั้นจะพูดเป็นภาษาไทยถามไปอีกเล่า ก็คิดอายแก่ใจ ด้วยตัวได้ไปพูดเป็นคำอังกฤษก่อน แลนายฉ่ำ นายช่วงก็เคยนับถือว่า เป็นผู้อาจที่จะเป็นล่ามได้อยู่ด้วย เมื่อการเป็นเช่นนี้นายจำรัสจะควรทำอย่างไรดี จึงจะได้ความมายอกมิศเตอร์ เอ อาจารย์ได้.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๓๔

๑ นายจำรัสควรจะพูดกับมิศเตอร์ บี ว่าเรื่องราวยืดยาวนัก ขอให้จดหมายไปเถิด.

ทำแสง

ปัณหาขัดข้องที่ ๓๕

นายเดชกับนายต้ม เป็นเสมียนรับราชการอยู่ในออฟฟิศกรมเดียวกัน นายเดชไปซื้อของเชื่อที่ห้างสี่แยก นายห้างยอมให้ซื้อเชื่อ

ไป แลให้เซ็นชื่อไว้ตามธรรมเนียม ด้วยนายห้างเคยไปที่ออฟฟีศกรมนั้นอยู่บ่อย ๆ สังเกตได้ว่านายเดชเป็นเสมียนอยู่ในออฟฟีศ (ค) ครั้นอยู่มาหลายเวลา นายตุ้มไปซื้อของที่ห้างสี่แยก ซื้อแล้วก็นับเงินให้ตามราคา นายห้างจึงเรียกเอาเงินที่นายเดชมาซื้อเชื่อไว้ว่า ส่วนที่ซื้อเชื่อไว้ทำไมไม่ชำระเล่า นายตุ้มก็ว่าฉันได้มาซื้อเชื่อเมื่อไร นายห้างก็เอาบาญชีที่เซ็นชื่อไว้มาให้นายตุ้มดู นายตุ้มเห็นชื่อตัวอยู่ในบาญชีนั้น แลมีว่าเป็นเสมียนอยู่ในออฟฟีศ (ค) ด้วยก็ตกตลึงไป ด้วยไม่รู้เหตุผลว่าเป็นอย่างไร ที่แท้นั้นนายเดชกับนายตุ้มรูปร่างลม้ายคล้ายคลึงกัน รับราชการร่วมออฟฟีศกัน นายห้างสี่แยกก็ไม่รู้จักชัดเจน เป็นแต่เห็น ๆ หน้าอยู่เท่านั้น ก็สำคัญว่าเป็นคนเดียวกัน แลเมื่อนายเดชมาซื้อเชื่อไปนั้น แกลังเซ็นชื่อว่านายตุ้ม แลแกลังเขียนลายมือให้เหมือนลายมือนายตุ้มด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้นายตุ้มจะควรทำอย่างไรดี.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๓๕

๑ ถ้าจะให้ถูกก็อย่าใช้ เราไม่ได้ซื้อเราก็ไม่ใช้ เป็นความก็เป็นกัน ลายมือแท้ไม่แท้ก็คงสอบได้ แต่เช่นนั้นน่าที่จะได้ความลำยาก แก่ตัวสักหน่อย เพราะนายห้างคงจะให้โปลิศจับส่งไปศาล ต้องเข้าตรางเป็นต้น ถ้าไม่หยากจะลำยากก็ใช้ให้แก่นายห้าง แล้วคิดอ่านสืบสวนพ้องนายเดชต่อไป จะทำอย่างไรก็ตามชอบใจ เลือกดูสองอย่างนี้.

เมษายน

ปัณหาขัดข้องที่ ๓๖

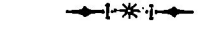

พระยาเกษตรสมบัติเปนขุนนางผู้ใหญ่ มีคนนับถือมาก อยู่มาถึงฤดูที่เขาโกนจุกกัน พระยาเกษตรสมบัติ ได้รับก๊าศเชิญหลวงขรให้ไปตัดจุกบุตร ในวันที่ ๙ เดือนมกราคมเวลาย่ำรุ่งครึ่ง พระยาเกษตรสมบัติก็รับว่าจะไป ครั้นภายหลังนายคำ ซึ่งเปนหลานของพระยาเกษตรสมบัติ มาเชิญพระยาเกษตรสมบัติไปตัดจุกบุตรของนายคำ วันที่ ๙ มกราคม เวลาย่ำรุ่งครึ่งเหมือนกัน พระยาเกษตรสมบัติเข้าใจผิดว่าที่หลวงขรมาเชิญไว้แต่ก่อนนั้นเปนวันที่ ๘ คนละวันจึงรับกับนายคำว่าจะไป ครั้นถึงวันที่ ๗ พระยาเกษตรสมบัติ จึงดูก๊าศของหลวงขร เพื่อจะรู้ว่าเวลาไรเพราะจำไม่ได้ จึงเห็นก๊าศเปนวันที่ ๙ เวลาย่ำรุ่งครึ่งร่วมฤกษ์กับนายคำ ครั้นพระยาเกษตรสมบัติจะไปแห่งหนึ่งให้ทันฤกษ์แล้ว จึงไปอีกแห่งหนึ่งที่หลังฤกษ์ เขาก็จะไม่คอย เพราะฤกษ์เลื่อนไม่ได้ ครั้นพระยาเกษตรสมบัติ จะไปที่หลวงขรแห่งเดียวไม่ไปที่นายคำ นายคำก็คงจะเสียใจเพราะเปนหลาน ครั้นจะไปที่นายคำ ก็เกรงจะเสียยุติธรรมไป เพราะหลวงขรเขาเชิญก่อน เมื่อเปนเช่นนี้ พระยาเกษตรสมบัติจะควรทำอย่างไร จึงจะเปนการสงเคราะห์เสมอกันในคนทั้ง ๒ คือหลวงขรกับนายคำนั้น ไม่ให้เปนการลำเอียงได้

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๓๖

๑ ธรรมดาฤกษ์ที่โหรกำหนดให้ มีต้นฤกษ์ปลายฤกษ์ ถ้าอาจะเป่นได้ เมื่อเวลาย่ำรุ่งครึ่งเป่นต้นฤกษ์ในวันที่ ๗ ฤๅที่ ๘ มกราคม นั้น พระยาเกษตรสมบัติควรจะไปที่บ้านนายคำบอกความตามจริงแล้ว ขอให้นายคำเลื่อนไปปลายฤกษ์ เพราะนายคำมาเชิญทีหลังแลไม่ใช่คนอื่นด้วย ทั้งการที่เลื่อนไปนั้นไม่สู้จะเป่นการขัดขวางสิ่งใดนัก เมื่อเวลาย่ำรุ่งครึ่งเป่นปลายฤกษ์ ถ้าข้างไหนไม่ได้เชื้อเชิญแขกเหลื่อมาก พระสงฆ์ก็อยู่ในฐานที่พอจะนิมนต์ให้มาเช้าขึ้นไปกว่านั้นได้ ก็ต้องขอเลื่อนข้างนั้น เมื่อพระยาเกษตรสมบัติอาไศรยความปรองดองซนทั้ง ๒ ได้แต่ผู้ใดผู้หนึ่งดังนี้แล้ว ครั้นวันที่ ๘ มกราคม ต้องคิดอ่านไปให้ทันทั้ง ๒ ฝ่าย ถ้าไม่อาจจะเป่นได้ ควรที่พระยาเกษตรสมบัติ จะบอกไปให้ทรายทั้ง ๒ แห่งว่ามีข้อขัดขวางอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น จะไปให้ทันฤกษ์นั้นไม่ได้เสียแล้ว จะขอไปในเวลาสวดมนต์ ฤๅในเวลาที่ตัดจุกแล้ว เมื่อบอกไปได้เช่นนี้แล้ว ควรไปให้ได้ทั้ง ๒ แห่ง ซนทั้ง ๒ ถึงจะน้อยใจ ก็คงจะไม่น้อยใจมากนัก ถึงจะทรายว่าเป่นเพราะรับการ ๒ แห่งก็ไม่เป่นไร ด้วยไม่ได้ทำให้เป่นการหนักข้างหนึ่งเบาข้างหนึ่ง

ผันผ่อน

ปัณหาขัดข้องที่ ๓๗

(เรื่องนี้เป็นความจริงบ้างต่างว่าบ้าง)

นายเคชมีภรรยาชื่ออำแดงเต่า เป็นคนขี้หึง ระแวงอยู่ว่านายเคชจะมีภรรยาใหม่เสมอ นายเคชนั้นชอบเล่นสักรวา อยู่มาวันหนึ่ง นายเคชไปให้ตีโทน ครบทโทนใส่เป้าสื่อมา อำแดงเต่าค้นพบเข้า มีความสงไสยว่าจะเป็นเพลงยาวได้มาจากผู้หญิง แต่อำแดงเต่าอ่านหนังสือไม่ออกจึงไปถามนายเคช ๆ บอกว่าบทสำหรับตีโทนก็ไม่เชื่อ อำแดงเต่าจึงไปวานนายถั่วอ่าน นายถั่วเห็นหนังสือเข้าก็หัวเราะ อำแดงเต่าก็โกรธนายถั่วว่าหัวเราะเยาะตัว รบเร้าจะให้อ่านให้ได้ นายถั่วก็อ่านว่าทั่งทั่ง—จ๊ะโจ๋ง โจ๋งโจ๋งโจ๋ง อำแดงเต่าก็ยิ่งโกรธมากขึ้นว่าล้อ นายถั่วว่าไม่ได้ล้อ ให้ไปลองวานคนอื่นเขาอ่านดูเถิด อำแดงเต่าก็ไปวานนายทั่งนายนิลอ่าน ก็อ่านเหมือนกันกับนายถั่วทั้งนั้น อำแดงเต่าก็เข้าใจว่านายเคชจะได้ไปนัดแนะกันไว้กับนายถั่ว นายทั่ง นายนิลแล้ว จึงได้อ่านเหมือนกันเช่นนั้น ก็ยิ่งมีความสงไสยแลโกรธมากขึ้น พาลวิวาทนายเคชเนือง ๆ นายเคชให้สัตย์ปฏิญาณว่าไม่ใช่เพลงยาว ไม่ได้รักใคร่กับผู้ใด อำแดงเต่าก็ไม่เชื่อเช่นนี้ นายเคชจะควรทำประการใด จึงจะเป็นการเรียบร้อยต่อไปได้.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๓๗

๑ เห็นว่าเมียเปนที่รักสู้ไม่หาเมียอื่นอีก ก็เพราะกลัวเมียจะเปนที่ขัดเคือง แลมาเกิดหึงขึ้นเช่นนี้ ฝ่ายผัวต้องเปนการรู้แน่ในใจว่า ใช่เหตุที่ควรหึงก็มาหึง จนถึงเอาหนังสือนั้นไปเที่ยวให้เพื่อนฝูงดู แลเขายอกตามจริงก็ยังไม่เชื่อดังนี้ ก็มีที่แก้อย่างเดียวเพียงยิ้งอย่างใหญ่ แล้วก็ลงเรือนไปเสีย แต่หนังสือนั้นทิ้งไว้ให้ ยางที่ไปให้คนที่ไว้ใจดูก็จะกลับใจได้ แลจะไม่หึงในเรื่องนี้ต่อไป

ไก๋ ไก๋

ปัณหาขัดข้องที่ ๓๙

พระยาบำรุงเปนขุนนางผู้ใหญ่ มีทรัพย์สมบัติแลข่าวไพร่ใช้สอยมาก อยู่มาที่บ้านพระยาบำรุงเกิดคโมยลักของซุกซุมจับก็ไม่ได้ พระยาบำรุงจึงจัดให้ข่าวอยู่เดินยามตรวจตราคอยจับคโมย ครั้นวันหนึ่งเปนฤดูฝนกลางเดือนเดือนหงายหรุบรู่ พระยาบำรุงนอนไม่หลับในคืนวันนั้นจนดึก ให้เกิดกลุ้มอกกลุ้มใจจะทำอย่างไรก็ไม่หาย จึงลงไปเดินเล่นกลางบ้านแต่คนเดียวพอค่อยสบายใจ ในคืนวันนั้นเปนเวรของนายป่านข่าวพระยาบำรุงเปนผู้อยู่ยามระวังคโมย เที่ยวเดินตรวจยามไปรอบ ๆ บ้าน นายป่านจึงแลเห็นพระยาบำรุงยืนอยู่แต่ไกล ก็มิได้สังเกตแลคิดเห็นว่าเปนพระยาบำรุง เพราะพระยาบำรุงไม่เคยลงมาเดินเล่นผิดเวลาเช่นนี้ นายป่านสำคัญใจแน่เสียว่าคโมย ครั้นจะทักถามก็กลัวจะหนีไปเสีย จึงแอบด้อมมองดูเพื่อจะได้รู้ว่าเปนผู้ใด ครั้นสังเกต

รูปร่างก็เห็นแน่ว่าไม่ใช่คนในบ้านเพื่อนข่าวด้วยกัน เพราะพระยาบำรุงเปนคนรูปร่างแขยงเล็กกว่าข่าวไพร่ทั้งปวงหมด แต่นายปานหาได้คิดเห็นว่าพระยาบำรุงจะมาเที่ยวเดินเล่นผิดเวลาเช่นนี้ไม่ จึงสำคัญเสียว่าคนรูปร่างเช่นนี้ไม่มีคนในบ้านเลย คงจะเปนคโมยเปนแท้ นายปานจึงวิ่งตรงเข้าจับพระยาบำรุงรวบสองมือไพล่หลัง พระยาบำรุงร้องเอะอะขึ้น นายปานจึงรู้ว่าพระยาบำรุงดังนี้ นายปานจะควรทำอย่างไร แลพระยาบำรุงจะควรทำอย่างไร

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๓๘

๑ เมื่อนายปานรู้ว่าคโมยที่ตัวจับนั้นกลายเปนพระยาบำรุงผู้นายไปดังนั้น ควรรีบปล่อยมือลงกรายไหว้ที่เท้าพระยาบำรุง แลลุแก่โทษชี้เหตุตามจริง ที่ตนเข้าใจทำการผิดไป เพราะมุ่งหมายแต่จะรักษาการของนายเท่านั้น

ส่วนพระยาบำรุงนั้น ควรจะมีความยินดี ที่ได้แลเห็นกำลังความสอดส่องของข่าวที่ได้รักษาการจริง ๆ นั้น แล้วควรจะเรียกเงินมารางวัลนายปานเสีย ๓ ตำลึง การทั้งปวงจะเรียบร้อยทุกอย่าง ทั้งเปนทางที่จะให้ข่าวไพร่ได้มีใจคอยระวังรักษาการ แลจับคโมยในบ้านต่อไปด้วย

อาทิตย์อุไทย

ปัณหาขัดข้องที่ ๓๙

(เปนความต่างว่าแท้ทีเดียว)

เมื่อวันถือน้ำสารทท่านผู้หญิงเกษ เปนภรรยาพระยาเชื่อนเพ็ชร ท,ว. แต่งตัวนุ่งยกไหมขาวห่มแพรขาว ไปคอยถือน้ำในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เปนเวลายังไม่เสด็จออก เห็นท่านผู้หญิงสาวคนหนึ่งกินหิบทองกาทองกระโถนทอง ห่มผ้าปักทองแล่งเปนเครื่องยศนั่งอยู่ต้นแถว ครั้นจะไปเข้าแถวตามเคยก็รำคาญด้วยตัวเปนผู้ใหญ่กว่าจะต้องไปน้อยหน้า จึงเลี่ยงออกมานั่งเสียบนช่องกยประตูโบสถเอาศอกข้างหนึ่งยันธรณีประตูเอกเขนกอยู่ พื้นโบสถไม่สู้สอาดนักกลัวแพรจะเปื้อน จึงตระหวัดชายแพรข้างหลังขึ้นมาวางไว้บนตัก บนธรณีประตูนั้นมีกระโถนนากเล็กรูปงาม เปนของท่านผู้หญิงเกษเองที่เอาไปบ้วนทั้งอยู่ มีน้ำหมากแลชานหมากประมาณครึ่งกระโถน

ในขณะนั้นท่านผู้หญิง คอ เปนภรรยาพระยางานเมือง ท,จ,ว. ซึ่งเปนคนรู้จักกับท่านผู้หญิงเกษ แต่ไม่สนิทสนมกันนัก จะมาถือน้ำเหมือนกัน พอมาถึงเชิงอัฒจันท์เห็นท่านผู้หญิงเกษนั่งอยู่ที่ประตูท่านผู้หญิง คอ อยู่ข้าง เปนคนกะปริ๊กะเปร่าเราะรายร้องทักพลางว่าโอ๊ยดีที เดียวพอเยี่ยมขึ้นมาก็พยแม่เกษ เมื่อพูดเช่นนั้นตามมุ่งดูท่านผู้หญิงเกษไม่เห็นกระโถน พอถึงตันอัฒจันท์นอกธรณีประตูก็นั่งลงจะเอามือพาดธรณี ก็พอยั้งกระโถนตกลงไปถูกผ้าห่มที่ตัวท่านผู้หญิงเกษ แพรห่ม

เยื่อนถอกแห่งหนึ่งกับที่ชายทั้งสองข้าง ท่านผู้หญิงเกษโกรธเปนกำลัง ไม่ทันคิด ยั้งกระโถนต่อไปอีกกระโถนก็กลิ้งไปยนตักจนตกพื้นโป๊ก ๆ ต่อไป น้ำหมากก็หกรดผ้านุ่งที่น่าขาทั้งสองข้าง ตลอดจนพื้นที่เปน ทางเสด็จตามทางที่กระโถนกลิ้งไป ท่านผู้หญิง คอ ตกใจหน้าซีดเรียเหลือกำลัง ขอโทษซอยถี่สักหกเจ็ดครั้ง แล้วเอาผ้าเช็ดหน้าที่ถือมาเข้าไปช่วยเช็ดให้ท่านผู้หญิงเกษ แต่เพราะกำลังเร่งมือสั่นแล่วองไว กลับทำให้แพรผ้าเยื่อนมากไปแล้วเที่ยวข้างโขลนให้มาเช็ดตามพื้นทาง เสด็จจนหมด พอเวลากระโถนหกก็เสด็จออก

ท่านผู้หญิงเกษโกรธจนน้ำตากบเปนแว่นอยู่ที่ดวงตาทั้งสองข้าง ครั้นจะลงไปสั่งข่าวให้ไปเอาผ้ามาผลัดก็จะต้องเดินผ่านคนไปถึงพระระเบียง แลผ้าก็คงมาไม่ทัน จะยืมใครฤๅก็มีนุ่งห่มมาคนละสำรับด้วยกันเท่านั้น จะกลับเสียฤๅก็จะชาดถือน้ำ จะอยู่ต่อไปฤๅผ้าห่มก็แดงทั้งกลางแลชายทั้งสองข้าง ผ้านุ่งก็แดงที่ตักทั้งสองขา จะเผ้าก็จะต้องยืนทั้งเยื่อนเปรอะเช่นนั้น ครั้นจะไม่เผ้าก็น้อยหน้าเพื่อนภรรยาข้าราชการด้วยกัน

ควรท่านผู้หญิงเกษจะทำอย่างไรจึงจะพ้นความอาย แลไม่เสียราชการ ทั้งไม่น้อยหน้าผู้อื่นด้วยได้.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๓๔

๑ กระโถนที่หกนั้น ให้คิดเห็นว่ารูปจะเหมือนพระสุพรรณศรี ด้วยเห็นมีผู้ใช้อยู่ในเวลางานชุม ถ้าเช่นนั้นน้ำหมากมากจะเช็ดถูด้วย

ส้มไม่หมด เห็นว่าท่านผู้หญิง คอ เรี่ยจนแย้นคิอยู่เห็นจะพอวานได้ ให้ท่านผู้หญิงเกษวานท่านผู้หญิง คอ หาผ้า ท่านผู้หญิง คอ มิญาติในวังเห็นพอจะหาได้ ถึงจะเป่นผ้าขาวไม่ใช่ยกไหม ก็ต้องเอาเป่นใช้ได้ คราวหนึ่ง

ศ. ว. ล. แล ย. น.

๒ เมื่อถูกน้ำหมากเข้าดังนั้น ควรท่านผู้หญิงเกษจะเที่ยวบอกกับใคร ๆ ที่มาถือน้ำให้ทั่วกันว่า ดูเถอะแม่ คอ พอมาถึงก็มาทำกระโถนหกเปื้อนฉันหมด จะไปผลัดก็ไม่ทันเสด็จออกเสียแล้ว ช่างเถอะต้องทนจนเสด็จขึ้น ถ้าใครแลดูก็ให้บอกดังนี้ทุกคนไป จนกระทั่งโขลนแลชาววังที่ไม่รู้จักก็ยุ่นกับพวกพ้องให้เขาได้ยิน เขาจะได้ไม่นึกว่าทำเองแลจะได้ค่อยหายเรี่ยด้วย

สุธัน

๓ ท่านผู้หญิงเกษต้องพูดกับท่านผู้หญิง คอ ให้ช่วยกันยืมแพรขาวผู้ใดผู้หนึ่งในพระบรมมหาราชวังที่รู้จักคุ้นเคยกัน พอห่มเผ้าแลถือน้ำแล้วครู่หนึ่ง แล้วห่มเอาชายข้างหลังตระหวัดมาคลุมผ้านุ่งที่เปื้อนไว้ ก็คงจะได้มาทันไม่เสียราชการ แลไม่สู้อายผู้อื่นนักด้วย

ขอไปที

๔ เห็นว่าท่านผู้หญิงเกษควรจะไปหาท่านผู้หญิงสาวทำไธ ๆ เข้าไปว่าช่วยสงเคราะห์คิดฉันสักทีหนึ่งเถิด ด้วยท่านผู้หญิง คอ ก่อเหตุให้แพรแลผ้าเปื้อนน้ำหมากน่าเกลียดเต็มที ที่จะเผ้ารับเสด็จขอเปลี่ยนแพรห่มท่านผู้หญิงสาวนั้น ด้วยห่มผ้าปักทองแล่งอยู่ชั้นนอกแล้ว คงจะปิด

แพรที่เย็บนั้นมิด ท่านผู้หญิงสาวคงจะสำแดงน้ำใจดีในที่ประชุม ถึงว่าจะหีฤาไม่หีท่านผู้หญิงสาวนั้น คงจะทำอัธยาไศรยดีอย่างไปไหนมาหนาจ๊ะ เปลี่ยนแพรห่มให้โดยความสงสารที่เปนเพศเดียวกัน เพราะยากหน้าเข้ามาแล้ว แลน้ำหมากที่เย็บผ้านุ่งอยู่นั้น ท่านผู้หญิงเกษควรจะร้องถามเพื่อนท่านผู้หญิง ฤๅภรรยาข้าราชการด้วยกัน ว่าใครมีสารส้มฤาตลิงปริงในหีบหมากบ้างจ๊ะ สงเคราะห์ดีฉันสักที่เถิด เพราะจารีตของกุลสตรีมักจะมีสารส้มแลตลิงปริงติดหีบหมากไว้ไม่ใคร่จะขาด เมื่อเวลาแต่งขาว ได้สารส้มฤาตลิงปริงมาแล้ว ก็จะได้เช็ดถูน้ำหมากที่เย็บผ้านั้นจะได้เหลืองไปเสีย พอจะเปนที่สังเกตไม่ได้ถนัด ด้วยเหตุที่เกิดนี้มิใช่ความผิดของท่านผู้หญิงเกษได้ทำ เปนความผิดของท่านผู้หญิงอื่นทำให้ไม่ควรจะลอายเลย ศวามผิดแลความอายตกอยู่กับท่านผู้หญิง คอ คนเดียว ที่มีกริยาชั่วกะปรี้กะเปร่าเกินไป

เวทนา

ปัณหาขัดข้องที่ ๔๐

(เปนเรื่องต่างว่าแต่เหมือนครั้งก่อน)

คุณหญิง คอ ที่ได้กล่าวถึงในปัณหาที่ ๓๙ นั้นเอง ไปขอแม่หนูจำเริญบุตรพระยาฉายา ม, ม. มาให้เปนภรรยาบุตร ได้ทำงานข่าวสาวกันแต่เดือนสิงหาคมแล้ว แต่คุณหญิงป่วยแล้วเลยติดธุระไม่ได้พามาไหว้ญาติที่ในพระบรมมหาราชวัง ต่อถือน้ำแล้วจึงได้พามา

คุณหญิง คอ นั้นตั้งแต่ลูกสไภ้มาอยู่ด้วยก็สั่งสอนรู้จี้เสมอ จนเกือบจะเปนอาหารอย่างหนึ่งที่จะขาดจะเว้นไม่ได้ จนลูกสไภ้ขันข้างรำคาญข้างเปนนิจ

วันที่เข้ามาในวังนั้น คุณหญิงเดินเตะถาดอัฐที่เขาวางริมถนนอัฐตกกระจายดังโกร่งกร่างมาก แต่เหลียวหลังมาขอกลูกสไภ้ว่าแคดจัดนักเปนลมตาลายไป

ครั้นไปถึงเรือนคุณชื่นที่เปนญาติพระยางานเมืองผัว ก็เข้าไปนั่งในเรือนเปนสามคนด้วยกันทั้งลูกสไภ้ เมื่อคุณหญิงเล่าถึงการที่สู่ขอจนแต่งงานโดยเลอียดจบแล้ว ลงปลายพรรณาถึงคำที่สั่งสอนลูกสไภ้คือให้ระวังกิริยาให้ดี อย่าทำกะผลีกะผลามให้เขาว่ากิริยาชั่ว ส่วนแม่หนูจำเริญนึกถึงเรื่องเตะเอาถาดอัฐก็อมยิ้ม แต่กลั้นได้ไม่หัวเราะ

คุณหญิงพรรณาต่อไป ว่าได้ขอไว้อีกอย่างหนึ่งอย่าให้สกปรก คุณหญิงเองเปนคนสอาดนักทนสกปรกไม่ได้ แต่ในขณะที่พูดนั้นคุณหญิงควักยาที่จุกอยู่ในปากทำนองก็จะย้ายที่จุกใหม่ แต่เปนเวลาพูดเพลินไปเลยถืออยู่ในมือ แล้วเอายานั้นเที่ยวชี้ใช้บทไปเปนนาน จึงเอาไปแตะที่ปากเหมือนจะจุกอีก จะเปนด้วยเย็นไปเสียฤาอย่างไรเลย คว่างยุ่ยไปที่มุมห้องเรือน มือที่เปื้อนนั้นก็เลยเช็ดลูบไปกับผ้านุ่งที่ขา แล้วหยิบกระโถนมาบ้วนตามองดูคุณชื่นพูด สายน้ำหมากไม่ตรงช่องไปถูกขอบกระโถนไหลเอียงอายออกมาข้างนอก ที่จริงเหตุที่เปนนั้นคุณหญิงไม่รู้ตัวเพราะมัวพูด แต่แม่หนูจำเริญขันอีกเกือบจะหัวเราะออกมา แต่สู้กลืนกลั้นไว้ได้อีกครั้งหนึ่ง

ต่อนั้นไปพรรณาถึงคำที่สอน ไม่ให้เป็นคนขี้โอ่ขี้อวด แลอย่าให้พึ่งคำยอ การเช่นนี้ไม่มีในตัวคุณหญิงเลย ให้เอาอย่างคุณหญิงจึงจะดี คุณชื่นก็พลอยพูดตามไปทุกอย่าง

ในขณะเมื่อพูดนั้น คุณชื่นหยิบแหวนออกมาให้รับไหว้แม่หนูจำเริญ คุณหญิงรับมาดูออกชอบใจเพราะเป็นแหวนมาแต่นอก ส่งให้แม่หนูจำเริญ แล้วพิศดูแหวนของตัวยังเห็นว่างามกว่า แต่ไม่เห็นคุณชื่นทักทาย จึงกริ้มมือพิศดูแล้วแลดูตาคุณชื่นแล้วกลับมาดูแหวน จูงตาคุณชื่นให้ตามมาที่แหวนเป็นหลายครั้ง คุณชื่นรู้อัชฌาไศรยก็ชมแหวน คุณหญิงถอดให้ดูตลิตลานจนมือสั่น เลยอวดเลยชมกันไปเป็นอเนกปริยาย คุณชื่นเห็นถูกอารมณ์คุณหญิง ก็เลยชมผ้านุ่งแพรห่มหิบหมากต่อไป คุณหญิงก็เล่ามูลเหตุแลคุณวิเศษของของเหล่านั้นเป็นอันมาก ตกลงเป็นอะไรไม่ดีคุณหญิงไม่มี ใครไม่มีเหมือนทั้งสิ้น แม่หนูจำเริญนั่งฟัง ๆ ก็ยิ่งอยากหัวเราะมากขึ้น จนต้องกัมหน้าข้าง ไอข้างกระแอมข้าง แก้ไขอยู่หลายครั้ง

ลงปลายกลายเป็นเรื่องสนทนากันด้วยสวยไม่สวย ติคนที่เป็นเด็กแต่ดูแก่ ชมคนที่อายุมากแต่ไม่แก่ คุณชื่นชมว่าคุณหญิงไม่แก่ คุณหญิงก็รับว่า ไม่แก่ ชมว่าริมฝีปากไม่เหี่ยวเหมือนคนที่อายุมาก ๆ ก็รับว่าไม่เหี่ยว ชมอย่างไรรับอย่างนั้นทุกคำแล้วเลยติคนอื่น ชมตัวเองต่อไปอย่างละยาว ๆ แม่หนูจำเริญฟังพูดพลาง นั่งพิจารณาดูหน้า

คุณหญิงพลาง เห็นหน้าตาโกรกเกรกพ้นก็ยังไม่หัก แต่นั่งเคี้ยวหมากเหมือนกับมือหงายมือหนึ่งคว่ำมือหนึ่ง งอนัวเข้ามาหาผ่ามือแล้วเอาโขกกันสับโปก ๆ ไม่ขาด ยิ่งดูยิ่งฟังก็ยิ่งขันขึ้น ๆ ทุกที แต่กลั้นหัวเราะจนเสียดชายโครง ท้องลั่นเป็นลูก ๆ ขึ้นมา จะเมินจะก้มจะกลืนอย่างไรก็ไม่หาย ที่คอดังอึก ๆ อยู่เสมอ จะหัวเราะก็กลัว จะหาเรื่องอื่นหัวเราะก็ไม่มี เพราะอยู่ด้วยกันสามคนเท่านั้น จะหนีไปหัวเราะเสียสักพักหนึ่งก็ไม่รู้จะไปแห่งใด แลไม่รู้จักใคร เพราะพึ่งเคยมาเป็นครั้งแรก เมื่อเป็นดังนี้ แม่หนูจำเริญจะทำประการใด จึงจะกลั้นหัวเราะได้

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๔๐

๑ แม่หนูจำเริญควรจะสู้อุส่าห์สกดใจ ปลงสังขารร่างกายของคุณหญิง ดูไปพลางปลงไปพลาง ก็คงจะมีความสังเวชขึ้น ถ้าปลงได้เช่นนั้นแล้ว ความหัวเราะก็คงจะเบาบางไปได้

แช่วแหวว

๒ ธรรมดาความหัวเราะ (ยกเสียแต่การแกล้ง) ต้องเกิดด้วยความรื่นรมย์ ฤาความขัน ปราศจากความทุกข์ ความไม่สบายในเวลานั้น ก็เมื่อแม่หนูจำเริญมีความขันเช่นนั้น ถ้าหัวเราะไปก็ไม่สมควรแล้ว เมื่อกำลังนั้นแม่หนูจำเริญควรจะกัดลิ้นฤาทำอะไรให้เกิดความเจ็บขึ้น (ขอให้ทนสักหน่อย) สกดจิตรให้เว้นความขันเสีย อย่าระลึกถึงเหตุที่คุณ

หญิง ค ทำให้เกิดความขันแลกัมหน้าเสียอย่าแลดูหน้าคุณหญิง ได้รู้สึกความเวทนาขึ้นแล้วจิตรก็จะมุ่งไปในทางนั้น ความขันก็จะสงบไปได้

ลองดู

ปัณหาขัดข้องที่ ๔๑

(จดหมายถึงกรรมสัมปาทิก)

บ้านยางโคม กรุงเทพ ฯ

วันที่ ๒๓ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๐๗

ขอประทานกรายทูลมายังกรรมสัมปาทิกหอพระสมุด ทราย

ด้วยเกล้า ฯ กับพระ (กอ) เปนผู้ชอบพอกันมาช้านาน แลได้ทราบอัธยาไศรยของพระ (กอ) อยู่ว่า เปนคนขี้ตระหนี่เหนียวแน่นอย่างเอก ในข้อนี้นาย (ขอ) ซึ่งได้เปนเพื่อนรักกับเกล้า ฯ มาช้านานอีกคนหนึ่ง ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเปนขุนขึ้น ครั้นเมื่อขวนวันถือน้ำคราวนี้ ขุน (ขอ) มีจดหมายมายังเกล้า ฯ ฉบับหนึ่งว่า ไม่มีสำรดจะคาดจะทำขันก็จะไม่ทันถือน้ำ ขอให้เกล้า ฯ ช่วยขอยืมที่พระ (กอ) ให้สักผืนหนึ่ง เวลานั้นเกล้า ฯ กำลังเขียนหนังสืออยู่ในออฟฟิศ พอว่างมือลงจึงเขียนจดหมายตอบขุน (ขอ) ฉบับหนึ่งว่า การที่จะยืมของพระ (กอ) นั้น แม้นแต่ราคากากนิกขันไป ขุน (ขอ) ก็ย่อมทราบว่าเปนการยากอย่างที่สุด เหมือนกับจะวางยาน้ำสมอให้เด็กกิน แต่ถึงกระนั้นจะลองยาพระ (กอ) ดูสักที แต่อย่าให้หมายมั่นว่าจะได้ เกล้า ฯ

เขียนจดหมายอีกฉบับหนึ่งถึงพระ (กอ) อ้อนวอนยืมสำรดด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน พอเข้าจดหมายนี้ผนึกได้ฉบับ ๑ ส่งให้คนไปให้พระ (กอ) แล้ว ในขณะนั้นทนายก็มาตามว่าเจ้าคุณของเกล้า ฯ ให้หา เกล้า ฯ ขึ้นไปรับบัญชาอยู่ด้วยราชการจนเสร็จข้อราชการ กลับลงมาห้องจะเข้าผนึกจดหมายอีกฉบับ ๑ จึงไปเห็นว่าได้เข้าผนึกส่งจดหมายฉบับที่จะให้ขุน (ขอ) ไคว่ไปให้พระ (กอ) ผิดไปดังนี้ เกล้า ฯ จะควรทำอย่างไรดี ขอพระยามีเปนที่พึ่งด้วย พระ (กอ) คงจะโกรธ เกล้า ฯ ยับเปนแน่แท้ ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

หลวง (คอ)

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๔๑

๑ หลวง (คอ) ควรจะส่งหนังสือที่จะมีไปถึงพระ (กอ) ที่ค้างอยู่นั้นไปให้พระ (กอ) อีก ด้วยหนังสือนั้นจะไม่เปนเครื่องเพิ่มความโกรธของพระ (กอ) ยิ่งขึ้นกว่าที่โกรธอยู่แล้วนัก เพราะพระ (กอ) ก็ทรายอยู่ตลอดแล้วว่าหลวง (คอ) คิดจะทำเช่นนี้ ถ้านิ่งเสียจะมีแต่ทางที่จะโกรธอย่างเดียว ถ้าส่งไปบางทีพระ (กอ) จะนึกว่าหลวง (คอ) คิดจะนินทาลับหลัง แต่หากพระ (กอ) เคราะห์ดีจึงได้ทราย ถ้าพระ (กอ) หวั่นไหวแก่โลกธรรมอยู่ บางทีจะเห็นเปนช่องพอที่จะแก้ตัวให้เปนหลวง (คอ) คาดผิดไปบ้าง คือจะทำไม่ได้รับหนังสือฉบับแรกเสีย ได้รับหนังสือฉบับหลังก็ให้เอาสำรดมาให้ยืม

ถ้าจะให้ยืมด้วยทำรู้หนังสือนั้นมาต่อว่าด้วย หลวง (คอ) จะได้มีช่อง ขอโทษว่าหมิ่นประมาทเป็นความผิด จะไม่ดูถูกต่อไป บางทีก็จะไม่หมองหมางไปภายน่า ขุน (ขอ) ก็จะได้สำรดสมประสงค์ ถ้าพระ (กอ) จะมีแต่ความโกรธไม่มีความอาย ก็คงเป็นอันโกรธเท่าเก่า ฤๅจะดีขึ้นหน่อยหนึ่ง เพราะได้เห็นกลแตกของหลวง (คอ) จะทำให้โทษเขาบางลงได้บ้าง

เก้าอี้กรรมสัมปาทิก

ปัณหาขัดข้องที่ ๔๒

ปัณหาขัดข้องที่ ๔๐ ได้กล่าวว่าคุณหญิง คอ ติดธุระยังมิได้พาลูกสใภ้ไปไหว้ญาติในวังนั้น คือในเดือนสิงหาคมนั้นเอง หลวงชำนาญ (ซึ่งเป็นขุนนางในกรมพระยางานเมือง มารับใช้อยู่ที่พระยางานเมือง) กับแม่ขาดภรรยา (ที่เป็นคนไปมาฝากตัวคุณหญิงอยู่เหมือนกัน) จะโกนจุกบุตรจึงมาเชิญพระยางานเมืองไปตัดจุก เชิญคุณหญิงไปรดน้ำ คุณหญิงแนะให้หาลครคุณแม่อิ่มที่เป็นคนชอบกับคุณหญิงไปเล่น

ครั้นถึงวันสวดมนต์คุณหญิงไปแต่เช้า เที่ยวตรวจการตลอดจนโรงครัว เห็นอะไรก็ติเตียนแก้ไขเปลี่ยนแปลงทุกอย่าง จนของสดที่ซื้อมาไว้ก็เห็นจะไม่พอเลี้ยงคน จึงเรียกเงินที่แม่ขาดมาให้ย่าวไปช่วยจ่าย แล้วให้ย่าวมาช่วยทำครัวยกสำรับประมาณสัก ๒๐ คน

ครั้นเวลาแต่งตัวเด็ก คุณหญิงก็เข้าเป็นแม่การ คุยว่าใครผัดหน้าไม่งามเหมือน ตาก็ไม่ใคร่เห็นแต่ไม่ยอมใช้แว่น ผัดมอกลอก

มอกแลกแต่ไม่มีใครอาจคิ ผูกของข้อมือเผลอไป เอาใบไม้ไว้บนแหวน มีผู้เตือนก็เลยดันไปว่า เมื่อกระนั้นเขาผูกกันเช่นนี้ แต่งก็ช้าพระมาคอยเปนนานไม่แล้ว

ครั้นเวลาเลี้ยงก็เดินดูให้ยกสำรับวุ่น แซกเสียดถูหลังถูแขนแซกที่มาจนแสย บางทีก็กระโดดข้ามไปปุก ๆ แม่ขาดเห็นเขาเบื่อน ๆ กันก็รำคาญแต่ไม่รู้ที่จะว่ากะไร

ครั้นเวลาเล่นลคร คุณหญิงก็นั่งเพ้อชมคิเกือบทุกตัว ประเดี๋ยวเรียกหลวงชำนาญประเดี๋ยวเรียกแม่ขาดเข้าไปกระซิบให้ ๆ รางวัลตัวนั้นตัวนี้รำไปจนสิ้นเงินเปนอันมาก ผัวเมียเข้าของงานเกือบลมจะขัดเสียให้ได้ ขอเลิกก็ไม่ยอมว่ายังสนุกอยู่ คุณแม่อิ่มก็เข้าไปหมอบเท้าคะเข้าขิงอยู่ข้าง ๆ คุณหญิงเอกเขนกทำภูมจนตัวงอเปนเงินพดด้วง ครั้นดึกเลิกลครขี้เกียจกลับไปบ้านเลยจะนอนค้าง ต้องกาหลขัดที่นอนกันอีกพักหนึ่ง

ครั้นคุณหญิงนอนแล้ว หลวงชำนาญปฤกษากับเมียว่า ของสดคุณหญิงชอบมาเหลือกว่าครึ่ง ของที่ทำแล้วก็เหลือกว่าครึ่ง ถึงจะไว้เลี้ยงพรุ่งนี้ได้ก็ไม่หมด ที่จะเน่าบูดเสียก็มาก ข่าวท่านที่มาช่วยก็จะต้องแจกเงินฤๅผ้า กลางวันท่านจะให้เล่นลครคุณแม่อิ่มอีก ค่ำท่านจะให้ยี่เกคุณเด่นหลานท่านมาเล่น ได้เรียนขอท่านว่าเขาจะว่าเพื่อนักเราก็ยากจน ท่านก็ว่ากันเองไม่ต้องให้เงินงาน เปนแต่ให้รางวัลเสียบ้างก็แล้วกัน รางวัลท่านก็เรียกถี่เต็มที ไม่ให้ก็เปนที่ขัดเคือง

เราจะทำอย่างไรจึงจะพ้นความเปลืองทรัพย์ แลอย่าให้เป็นที่คุณหญิงขัดเคืองด้วยได้ ควรแม่ขาดจะตอบสามีให้แก้ไขอย่างไร

แก้ปัญหาข้อที่ ๔๒

๑ ให้แม่ขาดซื้อของที่จะต้องเสียเปล่าไปปาเหวงยาคณาญาติคุณหญิง พออย่าให้เสียเปล่า จะได้มีความรักคุณหญิงมากขึ้น

ข้อที่กลัวต้องแจกข่าวคุณหญิง ให้ทำเป็นพูดกับผัวลับหลังคุณหญิง แต่ให้ได้ยิน ว่าท่านคงไม่ให้ข่าวท่านรับ เพราะใจท่านอาจ แล้วเอาของให้คุณหญิงแจกคงไม่รับ

ข้อที่จะคิดเลิกลครแลยี่เก ให้ผัดว่าจะทอดผ้าป่า จะขอพึ่งบารมีคุณหญิงช่วยหาลครแลยี่เกไปเล่นให้สนุก แต่ในการโกนจุกเขาจะนินทาคนเหว ๆ เช่นคุณหญิงชอบกระซิบ ถ้าเข้าไปกระซิบเช่นนี้คงรอดตัวได้

รับพระร่าอะทานอย่าง

๒ แม่ขาดควรจะปฤกษานัดแนะกันเสียให้ตกลง แล้วให้หลวงชำนาญทำเป็นพูดกันกับแม่ขาดว่าเราทำงานครั้งนี้คุณหญิง คอ ท่านจะช่วยเงินเป็นสิบชั่ง ทั้งเงินงานลครแลรางวัลยี่เกที่จะมีอีก ท่านก็จะออกให้ด้วย แต่ลครแลยี่เกที่จะมีต่อไปนั้น จะเรียนขอให้ท่านงดเสีย (เมื่อเวลาพูดกันนั้นต้องให้มีคนได้ยินหลาย ๆ คน แต่อย่าให้เป็นการอึกทึกนัก)

เมื่อคุณหญิง คอ ตื่นนอนแล้ว แม่จาดต้องทำเอะอะไปจัดเครื่องที่จะล้างหน้ามาให้ แล้วหมอบให้แย้นอยู่ที่นั่น เหวอะไรไปพลางกว่าจะล้างหน้าเสร็จ แล้วให้หลวงชำนาญเข้ามาแย้นอยู่ด้วยอีก ช่วยกันเหวเสียให้ใหญ่ที่เดียว แล้วปรับทุกข์ถึงเงินที่จะใช้ไม่มีแล้ว แม่จาดจึงเรียนคุณหญิงตามที่พูดไว้ ต้องอ้างว่าได้ยินพูดกัน (คือที่หลวงชำนาญพูดนั้นเอง) แลว่าถ้าได้รับประทานในกำลังงานนี้จะดี เปนเวลากำลังที่จะใช้สอยแล้วจึงขอให้งดครแลยี่เก ว่าจะเปนการเปลื้องแก่คุณหญิงขึ้นอีก หลวงชำนาญต้องคอยช่วยซ้ำเติมด้วยเสมอ

คุณหญิง คอ กำลังขึ้นในการเหวยางที่จะรับได้ ถ้าคุณหญิงรับได้ ก็ให้เรียกย่าวคุณหญิงมาให้ที่เดียวจะได้สั่งให้ไป ทำอย่างนี้ถึงจะไม่ได้เงินก็การที่จะมิลครแลยี่เกต่อไปนั้น คุณหญิงคงจะพูดอะไรรวม ๆ เลยเลิกไปไม่ได้มี แลคงจะไม่โกรธได้เพราะปรับทุกข์ร้อนไว้แล้ว

ซัดให้

บัณหาขัดข้องที่ ๔๓

(ความต่อกันกับที่ลงมาแล้ว)

เมื่องานฉลองพระชนม์พรรษา คุณหญิง คอ ในบัณหาที่ ๔๒ เข้าไปถวายของช่วยการพระราชกุศลในพระราชวัง เลยไปเฝ้าพระองค์ ๆ รับสั่งเล่าการที่เจ้านายข้างในทรงร้อยดอกไม้เปนรูปโคมต่าง ๆ

ในหลวงรับสั่งชม จึงนัดกันว่างานเฉลิมพระชนม์พรรษาจะแต่งให้งามยิ่งขึ้นไป รับสั่งบ่นว่าลำยากแต่เครื่องติดแยบ ไม่ใคร่จะมีคนติดได้ คุณหญิงจึงทูลว่าเจ้าโถกับเจ้าทั้ง ย่าวหม่อมฉันติดดีนัก พระองค์ ตอ จึงรับสั่งวานคุณหญิงทูลว่าได้ รับสั่งขอให้ทำเสียในกลางคืนให้แล้วแต่เช้ามืด คุณหญิงทูลว่าติดค้างคืนไม่งาม จึงรับสั่งว่าถ้าเช่นนั้นขอให้ได้มาใน ๓ โมงเช้า คุณหญิงก็รับว่าได้ อีก กำชับกันหลายครั้งก็รับได้ทุกครั้ง ครั้นรุ่งขึ้นพระองค์ ตอ ยังไม่วางพระไทย รับสั่งให้นวลข้าหลวงไปซ้อมอีก ก็สั่งให้เข้ามาทูลว่าอย่าทรงพระวิตกเลย เปนได้แน่

ครั้นถึงวันที่ ๑๙ พระองค์ ตอ ลงมือร้อยดอกไม้ ๔ โมงเช้าแล้ว คอยแยบยนเที่ยงก็ไม่เห็นมา จึงรับสั่งให้นวลข้าหลวงไปตาม กว่าจะหาเรือแพโจกเจกกันอยู่จนบ่าย ๒ โมงเศษ จึงไปถึงบ้านพระยางานเมือง พะเอิญถูกเวลาคุณหญิงอาบน้ำ ถูขี้ไคต้องคอยเปนนาน ครั้นพบเรียนเตือน คุณหญิงเรียกนายโถกับนายทั่งมาสั่งให้ไปหาดอกไม้ทำแยบ นวลข้าหลวงเห็นการจะยืดยาวจึงบอกลา คุณหญิงเรียกเข้าไปกระซิบว่าแม่คุณเถอะเข้าไปแล้วหลบเสียก่อนสักประเดี๋ยว อย่าเพ่อไปทูลว่ากะไรจะให้เอาแยบตามเข้าไปเดี๋ยวนี้ ครั้นนวลกลับมา ต้องทวนน้ำช้ากว่าจะถึงจนบ่ายสัก ๕ โมงเศษแล้ว นึกว่าถ้าไม่ทูลเสียบางทีจะเสียการ จึงเข้าไปทูลตามความจริง พระองค์ ตอ ทรงทรายเกี้ยวประชวร

ลมตรัสไม่ออก แขยที่คุณหญิงให้ทำก็ไม่มีใครจะยอกได้ว่าจะแล้วมาเมื่อใด จะคิดทำเองกว่าจะหาดอกไม้ได้ก็จะค่ำ โขลนเขาก็มาเตือนแล้ว ควรที่พระองค์ ดอ จะทรงผันผ่อนประการใด

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๔๓

๑ เมื่อพระองค์ ดอ ทรงทรายดังนั้น ควรจะระงับพระโทษะไว้ก่อน ริบให้ข้าหลวงไปเที่ยวขอดอกไม้ตามตำหนักเจ้านายที่ยังเหลือคงจะได้ แลให้ไปเกี้ยตามแถวนอกมาช่วยกันผูกเปนช่อพอเข้าเค้าแขย ก็เห็นพอจะทันราชการ เพราะลางที่พระสวดถึงเวลายามหนึ่ง ที่ร้อยแล้วกันจนเวลา ๒ ทุ่มก็เคยมี ถ้าส่งดอกไม้แล้ว เสด็จขึ้นไปขน ควรจะฉุนเล่ากับเจ้านายถึงเรื่องคุณหญิง ดอ รับการไปทำเหลวจนต้องใช้ผูกดอกไม้ช่อแทนแขย โดยอธิบดีทรงทราย ก็เห็นจะไม่กริ้วนัก เพราะคุณหญิง ดอ ทำให้เสียการดังนี้

ฉุนเละ

๒ ควรพระองค์ ดอ จะไปขอดอกไม้ตามตำหนักเจ้านายมาผูกลวดแทนแขยส่งให้ทันราชการ ถ้าคุณหญิงส่งแขยเข้ามาถวาย ควรจะรับสั่งขอบใจดอกไม้สังเสร็จแล้ว ให้เอากลับไปเถิด ถึงจะไม่เอากลับไปก็ยัดเยียดให้เอากลับไปให้จงได้

ผู้มีน่าที่เจ็บร้อนแทน

ปัณหาขัดข้องที่ ๔๔

เมื่อวันที่ ๒๑ เดือนกันยายนเป็นวันเฉลิมพระชนม์พรรษา คุณหญิงคอ ในปัณหาที่ ๔๓ นั้น คิดจะไปดูแต่งไฟในลำน้ำ จึงชวนแม่หนูจำเริญบุตรสะใภ้ กับแม่จาดเมียหลวงซำนาญในปัณหาที่ ๔๒ ไปด้วย ในค่ำวันนั้นพระยางานเมืองกับบุตรต้องไปที่เต้นรำวังสราญรมย์ คุณหญิงจึงให้นายบุตรทนายจัดเรือสติมลอนซ์มาลงไป นายบุตรเป็นนายเรือแล่นไปช้า ๆ

พอไปถึงบ้านแห่งหนึ่งแต่งซุ้มไฟงาม คุณหญิงสังเกตไม่แน่เพราะเดือนมืดแลฟางไฟ สำคัญว่าเป็นบ้านพระยาประจักษ์ ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกับคุณหญิง ขืนชื่อว่าเป็นญาติแล้วชิดห่างอย่างไร คุณหญิงรักเกื้อยเป็นดวงชีวิตรทุกคน แต่พระยาประจักษ์นี้รักยิ่งกว่าผู้อื่นหมด เห็นไฟงามก็ชวนให้แม่จาดดู แล้วชมต่อไปเป็นอันมาก คือว่า ใครเป็นช่างเหมือนเขานั้นไม่มีแล้ว ทั้งเขาเป็นคนไม่รู้จักแก่ อย่างไรก็อย่างนั้น แลอะไรต่ออะไรอีกเป็นอันมาก แม่จาดเห็นซุ้มเขางามจริงก็พลอยชมไปด้วย แต่ไม่รู้ว่าที่คุณหญิงเรียก เขา ๆ นั้นคือใคร ส่วนคุณหญิงเคยพูดถึงพระยาประจักษ์อยู่ชินปาก เหมือนไปไหนแยกพระยาประจักษ์ไปด้วยอยู่เสมอ จึงนึกเสียว่าแม่จาดคงเข้าใจแล้วไม่ได้ออกชื่อ

แล้วร้องสั่งนายบุตรให้แวะบ้านพระยาประจักษ์ นายบุตรเห็นว่ายังไม่ถึงก็ให้แล่นเรือต่อไป คุณหญิงโกรธร้องว่า โอ๊ย. โอ๊ยโอ๊ย นั่น

จะแล่นไปไหน นายบุตรเรียนว่า จะไปบ้านเจ้าคุณประจักษ์ คุณหญิงชี้มือว่านี่มิใช่ฤๅ เซอะซะเปล่า ๆ นี่ นายบุตรเรียนว่านี่บ้านพระยาเผด็จต่างหากขอรับ คุณหญิงพิเคราะห์เห็นจริง เลยนิ่งเมินคอแขงไป เพราะพระยาเผด็จนี้เปนคนไม่ชอบกับพระฝาง ๆ เปนบิดาหนูเพิ่ม ซึ่งเปนภรรยาพระยาประจักษ์ ๆ รักมากแต่ไม่ได้ให้ถือน้ำ คุณหญิงก็รักแลนับเปนญาติด้วย จึงช่วยเกลียดพระยาเผด็จบ้าง

ครั้นเมื่อไปถึงบ้านพระยาประจักษ์ ๆ ก็ต้องไปที่เต้นรำ หนูเพิ่มก็ไปคูไฟไม่พบ ชมเชยซุ้มน่าบ้านออกชื่อ เขา ๆ เขา ๆ เขา ๆ หลายสิบครั้งจนลิ้มที่โกรธแล้ว ก็แล่นกลับมาถึงบ้านพระยาเผด็จเข้าอีก คุณหญิงกลับเห็นซุ้มไม่งามไปหมดดูไม่ได้ทั้งนั้น ติเตียนกับแม่ขาดเปนอันมาก แม่ขาดเห็นซุ้มเขางามจนได้ชมไว้แต่เดิมแล้ว คุณหญิงมาเออให้รับบ้าง ถามให้ช่วยติบ้าง แม่ขาดลองนิ่ง ๆ เสียกิริยาคุณหญิงก็ขัดเคืองด้วยตาคุณหญิงเห็นไม่งามลงไปจริง ๆ จนสบถได้เช่นนั้น แม่ขาดควรจะโต้ตอบอย่างไรจึงจะไม่เปนที่ขัดเคืองใจคุณหญิง และจะไม่เปนกล่าวการที่ไม่เห็นจริงในใจด้วยได้

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๔๔

๑ ควรแม่ขาดจะพูดว่า พระยาเผด็จคนนี้ ไม่ได้ยินว่าเปนคนช่างเชียวอะไรนัก ตามยรรดาขุนนางแล้วไม่มีใครสู้เจ้าคุณประจักษ์ ท่านเคยออกงานใหญ่มาหลายคราว ท่านมีชื่อเสียงโด่งดังมานาน และชวนพูดถึงความดีพระยาประจักษ์ไปต่าง ๆ คุณหญิงคงอดไม่ได้ ต้องพูด

ตามไปเอง ถ้าแม่จาดชักชวนให้พูดถึงพระยาประจักษ์อยู่เสมอ ๆ แล้ว คงจะทำให้คุณหญิงหายขัดเคือง เพราะพระยาประจักษ์เปนของชอบใจคุณหญิง แลไม่เปนกล่าวเท็จด้วย

ฝรั่งคนนี้โคตยุ่ก

๒ เมื่อคุณหญิง คอ กลับพูดติเตียนซุ้มพระยาเผด็จแม่จาดควรทำไก่เสีย แล้วพูดว่า เสียดายไปไม่พบเจ้าคุณประจักษ์ ถ้าพบท่านก็จะติฉันก็อยากพบท่าน ด้วยท่านดีจริง ๆ เปนคนไม่ถือเนื้อถือตัว แล้วเลยชมพระยาประจักษ์ต่อไปถึงเรื่องอะไร ๆ ให้มาก คุณหญิง คอ สิรักพระยาประจักษ์เกือบเปนดวงชีวิตรอยู่แล้ว ถ้าใครชมเข้าก็คงถูกใจ ก็จะพลอยพูดถึงเรื่องพระยาประจักษ์ต่อไปด้วย เห็นจะลืมขัดเคืองเรื่องที่ไม่ช่วยติซุ้มพระยาเผด็จไปได้บ้าง

เละละ

๓ ให้เห็นไปว่าถ้าแม่จาดจะพิจารณาดูโดยละเอียดแล้ว ก็จะชอบใจบางส่วนไม่ชอบใจบางส่วน เมื่อคุณหญิง คอ มาเออให้รับนั้น ถ้าคุณหญิงจาระไนว่าที่ตรงนั้นเปนอย่างนี้ ที่ตรงนี้เปนอย่างนั้นดังนี้ ตรงไหนแม่จาดเห็นว่าไม่งามก็ควรรับว่า เจ้าคะ ตรงไหนเห็นว่างามก็ควรนิ่งเสีย ถ้าคุณหญิงไม่จาระไนว่าคลุม ๆ ไปก็คงไม่กี่คำ นิ่งเสียก็ได้ ที่ถามให้ช่วยตินั้น ควรเลือกหาส่วนที่เห็นว่าไม่งาม กล่าวไปแต่ส่วนหนึ่งสองส่วนพอกันตัว ที่จะว่าไปให้มากนั้นไม่สมควร เพราะที่เห็นว่างามคงจะมากกว่าที่เห็นว่าไม่งาม เมื่อคิดหักกันดูก็คงตกอยู่ในส่วนที่งาม

ทำแสง

๔ แม่จาดควรตอบว่า เมื่อแรกดูดิฉันเห็นงามดีเดี๋ยวนี้ดูไม่เห็นงามเสียแล้วละเจ้าคะ ถ้าคุณหญิงยังให้ช่วยติโน่นตินี่อีก ก็ให้ติว่าแต่งอย่างนี้ถ้าดีกเข้าไฟก็จะหมดไปทุกที ๆ มิดเสียแล้วก็จะดูไม่ได้ทีเดียว ถ้ายังไม่พอใจคุณหญิงให้พลอยพยักฤๅให้ติอีก ที่ไหนดีถูกเป็นความจริงก็ให้ เจ้าคะ เจ้าขาไป ที่ไม่ถูกก็ทำไม่ได้ยินเสียบ้าง ชี้ให้แม่จาดดูซุ้มโน้นซุ้มนี้ ชักเรื่องอื่นมาพูดให้เลื่อนไปทุกที

ที่แม่จาดว่าไม่เห็นงามเสียแล้วนั้น (เพราะเรื่อแล่นเลยมา) คุณหญิงกำลังคิดแต่จะติ คงจะเข้าใจเสียว่าไม่เห็นงามด้วยหมดจริงเหมือนใจคุณหญิงที่ติ คงจะเป็นการถูกอารมณ์ไม่ขัดเคืองได้ ทั้งเป็นการที่กล่าวตามความจริง แลเป็นการจริงใจของแม่จาดด้วย

ยิดหาตรง

ปัณหาข้อที่ ๔๕

คุณหญิง คอ ในปัณหาที่ ๔๔ นั้น แต่สาวมาเป็นคนชอบแต่งตัวมาก ใช้ดูไคด้วยแพรหนังไก่แล้วทาขมิ้นเหลืองอายน้ำพอหมดคราบแล้วทาน้ำอบทั่วตัวให้คนพัดจนแห้ง แล้วทาน้ำอบซ้ำให้คนพัดจนแห้งอีก แล้วทาใหม่พัดใหม่เล่าจนครบสามคราวจึงเป็นเสร็จการทาน้ำอบ จะผัดหน้าก็ต้องรองพื้นผุ่นกันเหงื่อแล้วจึงโรยนวลทับ เคยใช้เขม่ามาแต่ยังตัดผมยีก ครั้นเลิกแล้วเป็นเวลาผมหงอกประปรายก็เลิกได้แต่เรื่องไรจุกแต่เขม่ากลับทวีมากขึ้น ก็นิไสยคุณหญิงเป็นคนกะปริ๊กกะเปร่าว่องไว

เช่นเราเคยทราบกิริยามาแล้ว การตกแต่งประณีตเช่นนี้ก็อยู่ข้างจะหลวม ๆ ไม่แนบเนียน พระยางานเมืองผัวออกรำคาญมานานแล้ว จะว่ากล่าวทักท้วงก็เกรงใจ เพราะเคยคร้ามมาแต่แรกอยู่ด้วยกัน จนเดี๋ยวนี้เกือบ ๓๐ ปีแล้ว ครั้นจะไม่เตือนนึกว่าใครเห็นเขาจะหัวเราะเยาะขายหน้า แต่เรรวนอยู่นาน วันหนึ่งคุณหญิงมีที่ไปแต่งตัวแล้วมานั่งพูดกับพระยางานเมือง ๆ เห็นไม่มีใครเป่นช่องดี จึงเตือนว่า แม่ “คอ เราก็เป่นคนอายุมาก” (เพราะคำ แก่. นั้น พระยางานเมืองเคยเข็ดมาเห็นว่าแสลงหูคุณหญิงนัก ถ้าออกชื่อคำนั้นครั้งใดคงมีเหตุทุกครั้ง จึงใช้คำเลี่ยงเสียเช่นนี้) “เราก็เป่นคนอายุมากนับว่าเป่นผู้ใหญ่แล้ว เรื่องขี้นเขม่านั้นซา ๆ ลงเสียบ้างจะดี เด็ก ๆ มันจะหัวเราะเยาะได้ เดี๋ยวนี้เขาก็ไม่ใคร่ใช้กันแล้ว” พอคุณหญิงได้ยินก็เฉียวฉุนยิงยั่งไปหลายเรื่องหลายทาง ไม่มีที่สุดลง การที่จะไปก็ไม่ได้ไป แล้วเลยหมองหมางเป่นบริวารต่อไปอีกหลายวัน

ในระหว่างนั้นคุณหญิงจะไปไหน ก็แต่งเต็มคราบอย่างเดิมเสมอ จนความที่คนพูดหัวเราะเยาะกันเซงแซ่ทราบถึงหูพระยางานเมือง ๆ แต่งให้ลูกไปเตือนก็ถูกยิงมาเหมือนกัน จนได้รับหนังสือไปรสนีย์มีมาล้อเอาไปให้คุณหญิงก็ว่าเมียน้อยทิ้ง พระยางานเมืองรู้เห็นด้วย ถึงจะบอกว่าใคร ๆ ว่า ก็ดูเหมือนไม่โกรธผู้ว่าฤๅไม่เชื่ออย่างไร กลับมาหวดเอาพระยางานเมืองคนเดียว ครั้นพระยางานเมืองจะยิงยั่งไปข้างฤๅก็อยู่มาด้วยกันจนมีลูกหลานออกเป่นกองแล้ว ครั้นจะนิ่งเสียฤๅเมียก็เป่นที่

สำหรับเชาหัวเราะเยาะ ได้ความอัปรยศอยู่เสมอ ว่าเข้าก็มีแต่ความร้อนใจเช่นนี้ พระยางานเมืองควรจะทำอย่างไร จึงจะพ้นความอายและความร้อนใจได้

แก้ปัญหาข้อที่ ๔๕

๑ สังเกตดูอัธยาไศรยคุณหญิง คือ คนนี้ ดูเหมือนจะมีนิไสยชอบยออวดคิเพื่อพุ้งหยิ่งเห่อ ชี้หึงอุตริเกินไวย หลุกหลิกเหลวไหลเป่นวาศนา การที่ไม่รู้สำนึกแก่แต่งตัวปล่อยสาวแต่หลวม ๆ ผลองแผลงอุดมด้วยเขม่าแลฝุ่น วุ่นอยู่ในเชิงนอกริดเช่นนี้ ครั้นพระยางานเมืองจะนิ่งเสียก็อายเขาเย้ยเยาะ ครั้นจะดุยังยั้งฤๅทึ่งขว้าง ก็มีลูกเต้ามาด้วยกันมากแล้ว อีกอย่างหนึ่งจะไปเที่ยวออกตัวปลดอายส่วนตัวก็ไม่ได้ เพราะคุณหญิงอยู่กินมาด้วยกันเกือบจะเป่นเหมือนตัวพระยางานเมืองเองเสียแล้ว ขัดทุกท่ากีดทุกทาง มีอย่างเดียวแต่จะห้ามให้หยุดเท่านั้นเอง จะห้ามตรง ๆ ก็ไม่ได้ จำต้องห้ามด้วยอุบาย แต่อยู่ข้างจะต้องธุระวุ่นวายมากไปสักหน่อย คุณหญิง คือ คนนี้แก่แล้ว พระยางานเมืองก็มีภรรยาน้อยเห็นจะไม่ประสงค์ในเชิงรักอย่างเมียนัก ถ้ารักก็เป่นน้ำรักอย่างรศพี่น้อง อีกอย่างหนึ่งคุณหญิงเหลวไหล การย้านเรือนก็เห็นจะไม่ใคร่ได้การ ดูท่าจะตกอยู่ในมือผู้อื่น เพราะฉนั้นต้องหันไปทางกำจัดให้เข้าวัด ด้วยการขายหน้าที่พระยางานเมืองจะต้องรับเพราะคุณหญิง คงจะไม่ชั่วแต่เรื่องแต่งตัว ทั้งดูน่ากลัวจะหาถ้อยความมาได้ข้าง ๆ

เป็นแล้วที่พระยางานเมืองจะต้องคิดขวนขวายด้วยอุปเทห์ การแต่งตัวนี้น่าจะเป็นเพราะแข่งเมียน้อยบ้าง เบื้องต้นพระยางานเมืองจำต้องทำเหินห่างเมียน้อยเสีย ยอคุณหญิงตะพัด ให้เข้าวัดถือศีลทำบุญให้ทาน นิมนต์พระมาเทศน์สั่งสอน ตัวพระยางานเมืองก็ต้องอิหลุกขลุกขลุ่ยไปด้วย วันรักษาอุโบสถก็คงไม่แต่งตัว ถึงละไม่ขาดก็คงเป็นตะทังคย่หานไปก่อน วิไสยใจทำอันใดครอบจิตร ก็ยุให้คิดมิแรงกล้า บางทีฤทธิ์ศรัทธาในสาสนา จะพาให้ละได้ขาดบ้างดอกกระมัง แล้วชวนไปวัดซ่อมศาลาหาการบุญ ชวนไปบ่าช้าดูศพผี ถ้าเป็นท่วงเป็นทีให้เจริญอศุภกรรมฐาน ปล่อยให้เป็นบ้าพระธรรมเสียดีกว่าบ้าเห่ออย่างเช่นเป็นอยู่ ต้องหมั่นนิมนต์พระมาเทศน์แสดงโทษในเบญจขันธ์เป็นปฏิกูล พระยางานเมืองได้ทีห้ามบ้าง ถ้าวันไหนคุณหญิงขึ้นแต่งตัว ทำตั้งยิ้งไปอยู่กับเมียน้อยเสีย ถ้าไม่แต่งตัวไม่ใช่วันพระ อุสาหะแขงใจเข้าไปหาคุณหญิงบ้าง ทำเป็นถูกอกถูกใจ ถ้าทางวัดตัดไม่ไหวแล้ว ต้องคิดชวนทำนา ต้องให้คุณหญิงไปอยู่เสียในบ่าในทุ่ง บางทีให้ไปเที่ยวบ้านนอกหาผักหาปลา การแต่งตัวจะค่อยซาประกันความขายหน้าได้ ถึงจะอย่างไรก็ลับหูลับตา ชาวบ้านนอกคอกนาเห็นจะไม่รู้จักว่าอะไร ถ้ายิดคอเข้ามาทางวัดให้เคร่งครัดบางทีจะตัดได้ ธรรมดาวิไสยคนเหลวไหล ยิดไหนยิดได้ แต่ต้องเข้าใจยิดให้ถูกทาง

โฮ่ยเต็มที

ปัณหาขัดข้องที่ ๔๖

นายสนมีบุตรชื่อนายรุ่ง นายสนบิดาพาบุตรไปฝากไว้แก่หลวงวาทิให้ใช้สอย หลวงวาทิก็รักใคร่ใช้สอยสนิทสนม ได้ให้เหลือเจือจานอยู่เปนนิจ แต่นายสนประพฤติตนในสิ่งชั่ว คือเล่นเบี้ยแลคบเพื่อนฝูงพากันสูบฝิ่นกินสุรา จนยากไร้เข็ญใจหาทรัพย์ไม่ได้พอเลี้ยงชีวิตร จึงมาหาหลวงวาทิขอพึ่งบุญอยู่ด้วยให้ใช้สอย หลวงวาทิก็รับไว้เพราะเห็นแก่นายรุ่ง นายสนก็รับใช้การงานต่าง ๆ พอได้อาไศรยกินอาหารในบ้านหลวงวาทิเลี้ยงชีวิตรไปวันหนึ่งวันหนึ่ง

อยู่มาคราวหนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้หลวงวาทิคุมเงิน ๕๐ ชั่ง ขึ้นไปแจกจ่ายเข้าเมืองกรมการหัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งได้มีความชอบในราชการทัพ หลวงวาทิรับเงินมาพักไว้ที่บ้าน จัดเรือเสร็จกำหนดจะไปในวันรุ่งขึ้น ในคืนวันนั้นนายสนเห็นมีโอกาศพอที่จะลักเงินได้ ก็บังเกิดโลภทุจริต จึงเล็ดลอดเข้าไปด้วยอุบาย ลักเงินได้ ๒ ถุง ก็เอาไปฝังซ่อนไว้ไม่มีผู้รู้เห็น เพื่อว่าความสงบเงียบแล้วจึงจะผ่อนออกจำหน่ายใช้ ครั้นรุ่งเช้าหลวงวาทิรู้ว่าเงินหาย ก็บังเกิดความเดือดร้อนอันใหญ่ยิ่ง สืบสวนค้นคว้าอย่างไรก็ไม่ได้ความ

ส่วนนายสนมาบอกออกความแก่นายรุ่งบุตรว่า เงินนั้นได้ลักไปซ่อนไว้เอง เมื่อความสงบแล้วจะได้เอาออกจำหน่ายสู่กันกินสองคนพ่อลูก นายรุ่งรู้ว่าบิดาลักเงินไปก็เสียใจ จึงว่าวอนให้บิดานำเงินมาส่ง

คิ์นก็ไม่ยอม ถามว่าเอาไปซ่อนไว้แห่งใด เพื่อนายรุ่งรู้จะได้ไปนำมาส่ง นายสนบิดาก็ไม่ยอก นายรุ่งก็จนใจ ครั้นจะไปยอกแก่หลวงวาทิ์ บิดาแห่งตนก็จะต้องโทษอันใหญ่ นายรุ่งก็ต้องเปนผู้ชาดกระตัญญู ครั้นจะนิ่งเสียเล่า หลวงวาทิ์ก็จะต้องรับพระราชอาญา หลวงวาทิ์ก็ได้ชุบเลี้ยงนายรุ่งมา นายรุ่งจะนิ่งให้หลวงวาทิ์ต้องรับพระราชอาญาก็เปนผู้ไม่มีกระตัญญู เมื่อการเสียอันใหญ่ จะเกิดมีแก่นายรุ่งทั้งชั้นทั้งล่องดังนี้ ควรนายรุ่งจะทำประการใด

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๔๖

๑ ความดีเปนสิ่งวิเศษสำคัญ ซึ่งมนุษย์จำจะต้องถือไว้ให้มั่น ความชั่วเปนสิ่งน่ากลัวที่ภุกซึ่ง มนุษย์จำจะต้องละให้ขาด เพราะความดีส่อให้เกิดผลศุข ทุกข์จะเกิดเพราะผลวิยากของเหตุชั่ว ตัวรักตัวอยากให้ตัวของตัวได้ศุขร้างทุกข์ ตัวก็ต้องทำดีละชั่ว รักคนอื่นมากน้อยเพียงใด คืออาการที่ทำให้ใกล้เปนตัวของตัว เมื่ออยากให้เขาได้ศุขห่างทุกข์ฉันใด ก็ต้องประพฤติให้เขากอยดีละชั่ว ให้เหมือนกับตัวของตัวจึงจะชื่อว่ารัก เมื่อนายสนบิดานายรุ่งลักเงินหลวง ซึ่งหลวงวาทิ์นายของนายรุ่งรับมาจากท้องพระคลัง จะนำขึ้นไปแจกจ่ายเข้าเมืองกรมการหัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งได้มีความชอบในราชการทัพเอาไปฝั่งซ่อนไว้แล้วมายอกออกความแก่นายรุ่งว่า เมื่อความสงบแล้วจะได้เอาออกจำหน่ายสู่กันกินสองคนพ่อลูก ตัวนายรุ่งรู้เข้าก็เสียใจ อ้อนวอนให้

บิดานำเงินมาส่งก็ไม่ยอม ถามว่าซ่อนไว้แห่งใดเพื่อรู้แล้วจะได้เอามาส่งเสียก็ไม่ยอก ฝ่ายข้างหลวงวาทีผู้นายก็เดือดร้อนใหญ่ยิ่ง สืบสวนค้นคว้าอย่างไรก็ไม่ได้ความ ครั้นตัวจะยอก บิดาของตัวก็จะต้องโทษใหญ่ ครั้นจะนิ่งเสียนายก็จะต้องรับพระราชอาญา จึงเป็นความขัดข้องดังนี้ ใคร่ครวญดูเห็นว่า การที่ไม่ยอกเสียกระตัญญูต่อนายข้อ ๑ ตัวสมคบคนร้ายทำชั่วด้วยข้อ ๑ อุดหนุนให้บิดาทำชั่วด้วยอีกข้อ ๑ ถ้าจะว่าไปเป็นการอักตัญญูต่อบิดาด้วย เพราะบิดาชะล่าใจคงไม่ทำแต่ครั้งนี้คราวเดียว ความชั่วอาจจะส่อผลให้รันหาที่ต้องโทษภายน่าเป็นแน่ ทั้งผิดธรรมดายุติธรรมอีกด้วย การที่ยอกเป็นการกระตัญญูต่อนายข้อ ๑ ตัวดำรงในธรรมสุจริตข้อ ๑ ถึงโดยบิดาจะรับโทษบ้าง ซึ่งตัวได้วิงวอนขอโทษโดยสุดกำลังแล้ว นายไม่เชื่อฟังก็เป็นการดีต่อบิดา เพราะธรรมดาคนไม่มีธรรมไรศรัทธา จะรักษาความตรงไว้ได้ด้วยความกลัวเหมือนบำราบให้รู้จำจะได้ไม่ทำอีกต่อไป ชื่อว่าเป็นการกระตัญญูสนองคุณบิดาด้วยข้อ ๑ ทั้งสมควรตรงแก่ธรรมดายุติธรรมซึ่งมนุษย์ควรจะประพฤติ เพราะฉนั้นเห็นว่าควรยอก แล้วชี้แจงความตรงในใจยกเป็นสาเหตุขอโทษบิดา

อาหรับราตรี

๒ นายรุ่งต้องไปเที่ยวกู้ยืมเงินเขามาให้ได้ ถ้าได้มากก็เอาไปไว้ที่ในเรือนหลวงวาที ที่นายสนบิดาไปลักมา โดยว่าความปรากฏขึ้นเที่ยวกู้เงิน (ยังไม่มีใครสงไสยบิดา) ก็ควรจะรับเอาเองว่า เพราะ

ความประพฤติไม่ดีในการรักษาทรัพย์ของตัวจึงต้องเป็นหนี้ บิดารู้ว่าตัวต้องเป็นหนี้เพราะเรื่องนั้น ถ้ามีความกรุณาอยู่คงเอาเงินนั้นมาให้ใช้หนี้ถึงมิหมดก็คงให้บ้าง ถ้าการที่ได้เงินคืนมาจะเป็นเหตุให้หลวงวาทีซ้ำระไต่สวน ถ้าความไม่ถึงตัวควรจะนิ่งเสีย ถ้าถึงตัวที่จะนิ่งไม่ได้จำจะต้องยอกความจริงแล้ว ก็ต้องวิงวอนขอโทษบิดา หลวงวาทีก็เห็นจะต้องยกให้เพราะเงินก็ได้แล้ว จะมีอันตรายกับบิดาก็แต่เพียงจะต้องไล่จากบ้าน หลวงวาที เป็นความผิดของบิดาจริง ๆ ที่ไม่ต้องมีโทษก็เป็นดีอยู่แล้ว

กระตัญญู

๓ นายสนบอกออกความแก่นายรุ่งว่า ลักเงินไปได้ความชัดอยู่แล้ว เมื่อบิดาประพฤติความชั่วไม่สุจริตดังนี้ ถึงนายรุ่งจะไม่บอกความแก่หลวงวาที นานไปหลวงวาทีก็คงรู้ความว่านายสนลักเงินนายรุ่งก็รู้กันด้วย นายรุ่งก็ตกเป็นคนประพฤติชั่วตามบิดา นายสนผู้ประพฤติชั่วก็คงจะไม่พ้นโทษในปัจจุบันและอนาคต ควรนายรุ่งจะต้องอ้อนวอนว่ากล่าวชี้แจงแก่นายสนบิดา ให้เห็นความชั่วความผิดในปัจจุบันและอนาคต ให้บิดาละพยศชั่วร้ายเสียแล้วให้นำเงินนั้นมาคืนได้ ให้นายรุ่งนำไปส่งหลวงวาที เมื่อนายรุ่งนำเงินไปส่งหลวงวาทีและบอกความตามจริงแล้วขอรับโทษแทนบิดาทั้งสิ้น หลวงวาทีได้เงินโดยดีเพราะนายรุ่งมีความกระตัญญูต่อตน หลวงวาทีคงมีความกรุณาเห็นแก่นายรุ่ง ก็คงยกโทษให้แก่นายรุ่ง เป็นแต่โกรธนายสนไม่คบหานายสนต่อไป นายรุ่งก็ได้ชื่อว่า เป็นผู้กะตัญญูต่อบิดาและหลวงวาทีผู้มีคุณทั้งสองฝ่าย

แยกสองข้า

ปัณหาขัดข้องที่ ๔๗

มะข้อยพร้อมด้วยบิดาแลมารดา พากันลงในเรือลำเดียว บรรทุกอิฐล่องลงมาขาย เรือนั้นเก่าชำรุดแก้ไขปะยาแต่พอยบรรทุกมาได้ ครั้นมาถึงกึ่งทางกลางน้ำก็ยังเกิดอันตราย คือแผลเรือที่เข้าไม้หลุดทลุน้ำไหลเข้าในเรือเหลือที่จะแก้ไข เรือซึ่งบรรทุกอิฐเต็มนั้นก็จมลง บิดามารดามะข้อยว่ายน้ำแยกห่างกันไป เพราะต่างคนหมายใจจะรีบขึ้นฝั่งโดยเร็วจะได้รอดชีวิตร แต่บิดามารดามะข้อยแก่ชราว่ายน้ำสิ้นกำลังจะจมลงทั้งสองฝ่าย บิดาแลมารดาต่างคนต่างเรียกให้มะข้อยช่วย เมื่อนั้นความขัดข้องอันใหญ่ก็เกิดขึ้นแก่มะข้อย เพราะมะข้อยว่ายน้ำอยู่ในระหว่างกลาง ถ้าจะว่ายไปช่วยบิดาก็จะเสียมารดา ถ้าจะช่วยมารดาก็จะเสียบิดา มะข้อยผู้เดียวเหลือที่จะช่วยทั้งสองฝ่ายให้รอดชีวิตรได้ จำเปนที่จะต้องได้ฝ่ายหนึ่งเสียฝ่ายหนึ่งเช่นนี้ ควรมะข้อยจะประพฤติฉันใด จะเปนอย่างดีที่สุดที่จะทำได้

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๔๗

๑ ปัณหานี้เห็นว่า มะข้อยจะช่วยข้างบิดาฤๅมารดาก็ก้ำกึ่งกันคงได้ข้างหนึ่งเสียข้างหนึ่ง จะตัดสินอย่างไรแน่นอนไม่ได้ ต้องผ่อนผันตามใจมะข้อยด้วยใจคนต่าง ๆ กัน ใจมะข้อยจะเปนอย่างไรก็ไม่รู้ ถ้ามะข้อยรักบิดาฤๅมารดาข้างใดมากก็ต้องช่วยข้างนั้น นัยหนึ่งมะข้อยควร

จะคิดว่ายิดาและมารดาทั้งสองคนนี้ ผู้ใดรอดชีวิตรอยู่จะเป็นประโยชน์แก่มนุษย์มากแล้วและช่วยผู้นั้น นัยหนึ่งมะย้อยควรจะคิดว่ายิดากับมารดาใครจะสามารถที่จะมีอายุยืนยาวกว่ากันแล้วให้ช่วยผู้นั้น นัยหนึ่งมะย้อยควรจะคิดว่ายิดากับมารดา ที่ผู้ใดจะต้องลงทุนร่างกายและชีวิตรเพราะบุตรมากกว่ากันแล้วและช่วยผู้นั้น ต้องผ่อนผันตามใจมะย้อยดังนี้ ที่จะตัดสินเป็นสามัญทั่วไปว่าจะช่วยฝ่ายยิดาฤามารดาเป็นคำเดียวนั้น กล่าวไม่ได้ เพราะโลกย์ทั้งหลายย่อมถือว่ายิดากับมารดามีพระคุณแก่บุตรเป็นอันมากเสมอกัน เพราะที่มาในพระพุทธสาสนาท่านอยู่ข้างจะยกย่องมารดามากกว่ายิดาเล็กน้อย เช่นที่ว่าให้บุตรแยกมารดาไว้ข้างขวายิดาไว้ข้างซ้าย ฤาจะเรียกชื่อก็เรียกว่ามาตาปิตุ ฤามาตาปิตะโร คงจะยกมารดาไว้ก่อนยิดา แต่จะกล่าวว่าชอบแท้ที่เดียวก็คงจะยังมีผู้คัดค้านได้ จึงขอรวบรวมความที่จะแก้ปัณหานี้ว่า ควรจะให้มะย้อยช่วยยิดาฤามารดาข้างหนึ่ง ไม่ควรจะละเลยหลีกหนีเสีย ฤาจะจมน้ำพลอยตายตามยิดามารดาด้วยก็ไม่เป็นประโยชน์อะไรแก่ยิดามารดาเลย ควรจะช่วยข้างใดข้างหนึ่งโดยนัยอันใดอันหนึ่ง ซึ่งกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นเถิด

อินเทเว

๒ เฉภาะในปัณหานี้ น่าจะช่วยมารดาก่อน เพราะเป็นผู้หญิงอ่อนแอกว่าชาย บางทียิดาจะพอกระเสือกกระสนอยู่รอเวลากลับมาช่วยอีกเที่ยวหนึ่งได้

มะลิกลิก

๓ ในเวลานี้เปนการที่จะเสียบิดาฤๅมารดาข้างหนึ่งเปนแน่แล้ว ต้องจำเปนที่จะต้องมีจิตรไม่เที่ยงได้อยู่เอง เพราะจะช่วยได้ทันแต่ข้างเดียว แต่ในที่นี้ต้องเข้าใจว่าบิดาแลมารดาเปนคนเสมอกันทั้งสองฝ่าย

ถ้าจะว่าตามคุณของบิดามารดาที่มีแก่บุตร ตามความที่เห็นเปนพยานอยู่ ตั้งแต่บุตรเกิดมาผู้ใดได้รับความลำบากมากเพราะบุตรเล่า ถ้าว่าตามที่นี้ควรต้องช่วยมารดา

ถ้าจะว่าโดยความที่เห็นจะเปนได้อยู่โดยมากแล้ว เพราะธรรมดาบิดามารดาบุตรย่อมมีความรักต่างกันไม่เสมอกันได้ เมื่อรักข้างไหนมาก ฤๅเห็นการสมควรอย่างไรก็ต้องช่วยข้างนั้น

หนักลังเล

ปัณหาข้อที่ ๔๙

คุณหญิง คอ ในปัณหาที่ ๔๕ นั้นเองคิดจะไปทอดกฐิน ตั้งใจจะทอดวัดธรรมยุติกา จึงไปวานเขาฉีกจีวรทะเข็บมาแต่ในวัง คุณหญิงเองก็ไม่เคยเย็บจีวรทะเข็บ เคยเย็บแต่จีวรตามธรรมเนียม แต่ได้ถามผู้ฉีกเข้าใจแล้วก็พากลับไปบ้าน อยากจะอวดลูกหลานข่าวไพร่ว่าชำนาญในการเย็บ จึงว่าจะเย็บเอง เพราะจะให้ใครเย็บก็คงทำไม่เปน แลจะได้ได้บุญมากด้วย ครั้นลงมือต้นตัวกลางแล้วสอยตะเข็บได้หน่อยหนึ่งก็เกียจคร้าน จึงเรียกแม่หนูเพื่องที่เปนหลานมาอยู่ด้วยใหม่ให้มาผึกหัดไว้ สอนโป่โลโปเลให้เล็กน้อยแล้วไปเอนหลัง

แม่หนูเพื่องเมื่ออยู่บ้านเคยเย็บจีวรตะเข็บมาแล้ว แต่เมื่อมาอยู่บ้านคุณหญิงไม่มีใครให้เย็บก็ไม่ได้เย็บ คุณหญิงจึงไม่ทราบว่าเย็บเป็นครั้นรับผ้าไปเห็นคุณหญิงติดเข็ดหน้ากลับจึงเลาะเสียเย็บใหม่ พอค่ำแล้วลงมือสอยคุณหญิงเรียกไปดู เห็นกลับน้อยไปกว่าที่เย็บไว้ก็ถาม แม่หนูเพื่องยอกว่าเห็นผิดจึงเลาะเสีย คุณหญิงดูแหวว่าสู่รู้เรียกเอามาดู เพราะอุปาทานมั่นว่าตัวเย็บถูกแล้วเป็นแน่ แม่หนูเพื่องเลาะเสียคงผิดเป็นแน่ ก็ไม่ได้พิเคราะห์ดูต่อไป สั่งให้เลาะเสียทันที แล้วคุณหญิงเย็บเองใหม่ก็ผิดอีก แล้วสั่งให้แม่หนูเพื่องเย็บต่อไป แม่หนูเพื่องเห็นว่าจะขืนทำให้ถูกคงต้องเอ็ดอีก จึงเย็บไปผิด ๆ ตามที่คุณหญิงเย็บไว้ ครั้นเย็บแล้วคุณหญิงได้เอาไปให้ผู้ฉีกดู ผู้ฉีกติว่าไม่ถูก คุณหญิงเรียกแม่หนูเพื่องมาเอ็ดใหญ่ว่าทำผิดให้เลาะเย็บเสียใหม่ แม่หนูเพื่องถามว่าจะให้ทำอย่างไร คุณหญิงก็ชี้โว้ชี้เว้ไปตามที เพราะแคลงวิชาของตัวเสียแล้ว แม่หนูเพื่องก็รับมาเย็บตามที่เคยเย็บ เอาไปให้คุณหญิงดูคุณหญิงไม่แน่ใจว่าจะผิดฤาจะถูก ครั้นจะเอาไปให้ผู้ฉีกดูถ้าเขาว่าผิดอีกจะเสียรัศมี จึงเดาดิไปตามบุญตามกรรมว่าผิด ให้ไปแก้ใหม่ร่ำไป แม่หนูเพื่องต้องเย็บแล้วเลาะเล่าหลายครั้ง จนอ่อนใจเต็มที วันกฐินจวนเข้าต้องเย็บวันยังค่ำจนกลางคืน ก็ไม่แล้วได้เช่นนี้ แม่หนูเพื่องจะทำประการใด จึงจะให้จีวรเป็นอันแล้วสำเร็จได้

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๔๘

๑ แม่หนูเพื่องควรจะเย็บอย่างที่ถูกนั้นให้แล้วเสร็จ แล้วเอาไปให้คุณหญิง คอ ดู ถ้าคุณหญิง คอ จะเอ็ดเอาว่าไม่ถูกให้แก้ใหม่ ก็ให้รับมาแก้ แต่ไม่ต้องแก้อย่างไร เอามาเก็บนิ่งไว้หน่อยหนึ่งแล้วเอาไปให้คุณหญิง คอ ดูอีก ถ้าให้แก้อีกก็เอามานิ่งเสียเช่นนั้นแล้วให้ดูอีกร่ำไป ถึงจะถูกเอ็ดสักเท่าไร ๆ ก็ต้องทนเอา เพราะเป็นกรรมของแม่หนูเพื่องที่จะต้องเย่นเช่นนั้น คุณหญิง คอ เย่นคนแคลงวิชาในตัวเสียแล้ว เมื่อเห็นแม่หนูเพื่องเย็บยืนที่อยู่อย่างนั้นแล้ว คงได้สติเห็นความว่า จีวรนั้นเห็นจะเย็บถูกแล้วได้คงจะตกลง ถึงจะไม่ตกลงก็เป็นความลำบากแก่คุณหญิงเอง รวนวันเข้าก็คงจะร้อนใจ ทนเสียรัศมีเคี่ยวถามเขาจนได้ความ นับเป็นอันจีวรสำเร็จได้

กางร่ม

๒ ปัญหานี้ เข้าใจว่าจีวรไม่แล้วมิใช่เพราะหมดเวลา เหตุไม่แล้วเพราะต้องติ แม่หนูเพื่องควรจะให้ไปตามญาติของตนซึ่งเป็นผู้ใหญ่มาสักคนหนึ่ง คือมารดาก็ได้ เมื่อมาถึงแล้วก็เล่าความให้ฟัง แลนัดหมายอุบายไว้ต่อกัน ให้ญาติผู้ใหญ่นั้นเข้าไปหาคุณหญิง คอ พูดอุระและอะไรต่าง ๆ ตามแต่จะนึกได้ ต้องเจือด้วยยอตามสมควร เมื่อพูดอยู่ครู่หนึ่งแล้วแม่หนูเพื่องจึงเอาจีวรซึ่งเย็บนั้นเข้าไปให้ แลญาติผู้ใหญ่ต้องกล่าวตามอุบายทันที ว่าหนูเพื่องเย็บจีวรตะเข็บก็ไม่เป็น อีฉันมาเห็นเย็บผิดเลอะเทอะ ต้องยอกให้แก้อยู่เป็นนาน ไหนหนูเพื่องเอามาดู

ที่ฤๅ เมื่อว่าอย่างนี้แล้วทำดูจิวร แล้วว่าเข้าถูกละ พุทโธ่คุณเป่นคนชำนาญการเย็บเสี้ยวน้อยไปฤๅ มาอยู่กะครูแล้วเย็บจิวรตะเข็บไม่เป่นน่าสมเพชจริง ๆ ละ คุณคะ คุณโปรดช่วยสั่งสอนการเย็บเสี้ยวให้หนูเพื่องก้วย นึกว่าสงเคราะห์กะอิฉันจะได้เป่นวิชาติดตัวไปหากินข้างน่า คุณก็เป่นคนชำนาญการเย็บเสี้ยวทุกอย่าง สั่งสอนมันไปทีละเล็กละน้อย ก็จะค่อยรู้มากเข้า แล้วคุณก็จะได้ใช้สอยไม่ต้องหนักปากยากใจ หนูเพื่องมันก็ไม่สู้โง่นัก การเย็บเสี้ยวพอสั่งสอนได้ง่าย เมื่อทำตามอุบายเช่นนี้คุณหญิง คอ ก็คงพอทุกอย่าง คือพอที่มีผู้มายกยอตัวว่าเป่นผู้รู้ไม่ลักข์เสียรัศมีอย่างหนึ่ง พอที่มีผู้มารับรองว่าจิวรซึ่งเย็บแก้คราวที่สุดเป่นถูกต้องอย่างหนึ่ง คุณหญิงก็จะยุติการที่ดูให้แก้จิวรนั้น จิวรก็จะแล้วได้ดังอุบายฉนี้

สาธุการ

ปัณหาข้อที่ ๔๙

นายล้ำได้ยินข่าวเขาได้ลายแทง ว่ามีทั้งในถ้ำเขาโกปีโธ้ย นายล้ำจึงรีดเสบียงยรรยุ่ามออกเดินไป ครั้นถึงเข้าไปในถ้ำก็ตกใจ เพราะได้เห็นคนผู้หนึ่งรูปร่างใหญ่โตล่ำสัน ขัดตายสพายแล่งแลมือกำลังเทดินดำยรรยุ่นอยู่ นายล้ำหยุดยืนชงักอยู่ไม่รู้ว่าเหตุอะไร ทันใดนั้นได้ยินเสียงคนร้องมาว่าลุงขาช่วยด้วยเถิด อ้ายหวั่นมันจะยิงฉัน นายล้ำแลตามเสียงไป ก็เห็นหญิงผู้หนึ่งเกาะศิลาอยู่ที่เพิงผาอันสูง นายล้ำจึง

เข้าใจได้ว่าคนผู้ยิงขึ้นจะยิงหญิงที่หนีขึ้นไปเกาะอยู่ที่เพิงผา นายล้ำมีความกรุณาคิดจะว่ากล่าวให้เลิกกัน จึงเข้าไปถามนายหวั่นว่า พ่อจะยิงหญิงผู้นั้นด้วยสาเหตุอะไร นายหวั่นกลับถามว่า แกเป็นพี่น้องพวกพ้องกับอีนั้นฤๅ นายล้ำตอบว่าเปล่า ฉันมาเที่ยวเล่นเห็นพอทั้งสองคนจะฆ่าจะแกงกัน จึงถามดูเพื่อจะได้รู้เหตุหมายว่า นายหวั่นก็สวนคำไปในเวลาที่พูดค้างอยู่ว่า ถ้าไม่ได้เป็นพี่น้องพวกพ้องก็ไม่ต้องพูดอะไรต่อไป ด้วยอีสั้นมันทำแก่เราถึงสาหัสจะต้องยิงมันเสียให้ตายจงได้ เร่งออกไปนอกถ้ำเดี๋ยวนี้ ถ้าขืนอยู่จะพลอยเคราะห์ร้ายด้วยอีสั้น ถ้อยคำกักรอนเช่นนี้ก็เป็นที่จนใจของนายล้ำ เพราะนายหวั่นกำลังโทษะเกิดกล้าพูดจาจะพลอยทำอันตรายนายล้ำด้วย การที่จะเกลี้ยกล่อมด้วยคำพูดนั้นก็ไม่สำเร็จแล้ว นายล้ำจึงคิดหาอุบายที่จะช่วยด้วยทางอื่น คือจะเข้าต่อสู้กับนายหวั่นชิงอาวุธเสียจากมือ ฤๅจะจับตัวไปส่งเจ้าเมืองกรมการนายบ้านกำนันก็ไม่ได้ เพราะทางกลางป่าตัวคนเดียวแลเล็กกว่านายหวั่น รู้แน่ว่าสู้นายหวั่นไม่ได้ จะหมายให้อำแดงสั้นช่วยก็ขึ้นกลับลงมาคงจะไม่ทัน ทั้งเป็นผู้หญิงด้วย แต่นายล้ำมีขนสั้น ๖ นัดอยู่ในย่ามกระบอกหนึ่ง ครั้นจะเอาออกมาร้องชู่ให้นายหวั่นตกใจหนีไปก็ไม่ได้ เพราะไม่มีทางที่จะหนี นายหวั่นคงต่อสู้เต็มกำลังเพราะหวงตัว อาวุธก็มีทั้งดาบแลปืนเหลือกำลังที่จะต่อสู้ เพราะฉนั้นควรแต่ที่จะควักปืนสั้นออกมายิงนายหวั่นให้ตายโดยทันที อำแดงสั้นจึงจะรอด แต่จะฆ่าคนๆหนึ่ง เพราะจะช่วยคนผู้หนึ่งให้รอดชีวิตร นายล้ำก็หนักใจเพราะเป็นการเร่งแรงมาก ถ้าจะหลีก

ไปเสียก็เหมือนกับแกล้งฆ่าคนผู้หนึ่งให้ตายด้วยไม่สมควรต้องตาย นายล้ำตรองหาอุบายอื่นก็ไม่มีดีกว่าจะฆ่านายหวั่นเสียฤาจะหลีกไปเสียเท่านั้นในสองอย่างนี้ นายล้ำจะควรทำอย่างใด

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๔๔

๑ เล่าอาหรับราตรีให้ฟังเสียก็คงจะอ่อนใจ ตกลงจะเลิกได้

สะยัดปฏิเสธ

๒ ปัณหานี้ยังคับว่ากิจที่นายล้ำจะพึงประพฤติมีสองอย่างเท่านั้น เห็นว่ากิจทั้งสองอย่างนั้น เป็นเหตุที่คนจะคิดเดียนแลสรรเสริญได้ทั้งสองอย่าง ตามอัธยาไศรยที่ใครชอบอย่างไร แต่ตามใจของข้าพเจ้าผู้แก้ปัณหานี้แล้ว เห็นว่านายล้ำควรจะคิดว่ากรรมของอำแดงสั้นก็ต้องตาย นายล้ำไม่ควรที่จะฆ่าชีวิตรมนุษย์เสียคนหนึ่ง เพราะรักษาชีวิตรคนหนึ่งควรจะตั้งเมตตาจิตรต่อคนทั้งสองว่า ขออย่าให้มีจิตรประทุษร้ายกันเลย เมื่อนายล้ำตั้งเมตตาจิตรดังนี้แล้ว พึงหลีกไปเสียให้พ้น เขาจะเป็นอย่างไรต่อไปก็ตามแต่บุญแต่กรรมของเขา จะเป็นการสมควรอย่างหนึ่ง แต่จะให้เห็นว่าถูกทั่วไปนั้นไม่ได้

นิ่งเสียดี

๓ นายล้ำก็ตั้งใจที่จะห้ามนายหวั่นโดยดีไม่ให้ทำอันตรายแก่ชีวิตรอำแดงสั้น แต่นายหวั่นพูดจาดักรอนโดยแรงร้าย ที่จะพูดกันดี ๆ ไม่ได้เสียเช่นนี้แล้ว ต้องคิดว่าเป็นเคราะห์ของอำแดงสั้นที่จะต้องตายนั้นเอง

ถ้านายล้ำจะช่วยอำแดงสั้นให้รอดตายก็จะต้องฆ่านายหวั่นโดยความตั้งใจฆ่ามนุษย์ให้ตายทั้งคน ถ้าหลีกไปเสียให้เขาฆ่ากันเองต้องตายเพราะไม่ได้ช่วย ว่าทางอารามเห็นว่าการที่ตั้งใจฆ่านั้นยาปะเรี่ยวแรงกว่าที่ผู้นั้นต้องตายเพราะเราไม่ช่วย แต่เราไม่ได้ตั้งใจจะให้ผู้นั้นตาย การที่นายล้ำจะห้ามโดยดีไม่ให้อำแดงสั้นตายนั้น ก็เปนการกรุณาต่ออำแดงสั้นพออยู่แล้ว เพราะฉนั้นนายล้ำควรยอกว่าฉันลาพ่อก่อนละจ๊ะ แล้วหลีกไปเสียให้พ้นคีกว่า วันอื่นจะได้เที่ยวหางั่งอีกต่อไป (ที่ว่านี้ตามใจของผู้แก้ แต่ธรรมดาคนย่อมมีความเห็นต่าง ๆ กัน ไม่ยอมรับรองว่าทำอย่างนี้เปนถูกแน่)

กลับบ้าน

ปัณหาขัดข้องที่ ๕๐

พระยาเผด็จมีภรรยาหลวงชื่อท่านผู้หญิงพึ่ง มีภรรยาน้อยสาว ๆ อีกหลายคน ท่านผู้หญิงพึ่งอยู่ข้างจะหึงภรรยาน้อย จนพระยาเผด็จขัดเคืองว่ากล่าวหยายช้าอยู่เนือง ๆ อยู่มาวันหนึ่งหลวงมณีที่เปนน้าของภรรยาน้อยพระยาเผด็จคนหนึ่ง จะมีงานโกนจุกบุตร จึงมีกำหมายเชิญพระยาเผด็จให้ไปตัดจุก ครั้นเวลาเย็นวันรุ่งขึ้นจะถึงฤกษ์ พระยาเผด็จจึงสั่งข่าวไพร่ให้เตรียมการที่จะไป แล้วสั่งท่านผู้หญิงพึ่งว่า พรุ่งนี้จะไปตัดจุกบุตรหลวงมณี เวลาฤกษ์ย่ำรุ่งแต่จะต้องไปแต่ ๑๐ ทุ่ม เพราะบ้านหลวงมณีอยู่ในสวนต้องไปเรือทางถึงชั่วโมงเศษ ๆ จะต้องไปให้ทัน

ถ้าถึงเวลา ๑๐ ทุ่มแล้วให้ท่านผู้หญิงพึ่งปลุกให้ได้ (ที่พระยาเผด็จสั่งให้ท่านผู้หญิงพึ่งปลุกนี้ เพราะท่านผู้หญิงพึ่งเป็นคนเคยปลุกมาแต่ก่อนอยู่ข้างเอาใจใส่แม่นยำไม่ใคร่เคลื่อนคลาศ) ฝ่ายท่านผู้หญิงพึ่งออกหึงภรรยาน้อยของพระยาเผด็จที่เป็นหลานหลวงมณีนั้น ไม่อยากจะให้พระยาเผด็จไปบ้านหลวงมณี จึงพูดจาคัดง้างต่าง ๆ มีคำว่าทางไกลต้องไปแต่ดึก ลำยากแก่พระยาเผด็จแลข่าวไพร่เป็นต้น พระยาเผด็จก็โกรธขึ้นมา กล่าวคำหยาบช้าแก่ท่านผู้หญิงพึ่งเป็นอันมาก ท่านผู้หญิงพึ่งกลัวพระยาเผด็จจะโกรธมากมายไปก็ผ่อนผันตาม ยอกว่าจะปลุกพระยาเผด็จก็ระงับความโกรธเป็นปรกติ ครั้นเวลา ๒ ทุ่มเศษ ๆ พระยาเผด็จเข้านอนหมายจะตื่นแต่ ๑๐ ทุ่ม ฝ่ายท่านผู้หญิงพึ่งครั้นจะนอนเสียกลัวจะตื่นไม่ทันเวลาที่จะปลุกพระยาเผด็จจึงทนอดนอนเอาคืนหนึ่งไม่นอนนั่งพูดอยู่ที่ระเบียงน่าห้องพระยาเผด็จ คอยฟังนาฬิกาปารีสที่มีอยู่ในห้องพระยาเผด็จทุกชั่วทุ่ม ครั้นเวลา ๔ ทุ่มภรรยาน้อยของพระยาเผด็จอีกคนหนึ่ง รู้ความทั้งปวงอยู่หมด คิดจะแกล้งให้พระยาเผด็จโกรธท่านผู้หญิงพึ่ง จึงลอยเข้าไปขยุกตุ้มนาฬิกาปารีสให้หยุดเสีย แล้วลักหมุนเข็มนาฬิกาพกของพระยาเผด็จซึ่งมีอยู่ ๓ เรือน คือ เรือนทองเรือนหนึ่ง เรือนเงินเรือนหนึ่ง เรือนก้าไหล่เรือนหนึ่งนั้นให้เคลื่อนคลาศไปหมด ท่านผู้หญิงพึ่งหาทันสังเกตรู้ไม่ ครั้นเวลาดึกหน่อยท่านผู้หญิงพึ่งนึกเฉลียวใจขึ้นมา นานแล้วทำไมไม่ได้ยินนาฬิกาปารีสดีเลย จึงเข้าไปมองดูเห็นนาฬิกานั้นหยุด เข็มชี้ ๔ ทุ่ม กับ ๑๗ มินิต ก็ตกใจ

ว่านาฬิกาหยุดจะทำอย่างไรจึงจะรู้ว่ากี่ทุ่ม แล้วกลับได้สติว่านาฬิกาพก
ยังมีอยู่ จึงไปเปิดดูนาฬิกาพกเรือนทองเห็นเข่นย่ำรุ่งกับ ๒๙ มินิตผิด
เวลาไป เพราะท้องฟ้ายังมืดไม่เห็นแสงสว่างเลย ก็เข้าใจเสียว่านาฬิกา
พกเรือนนั้นจะผิด จึงเปิดดูเรือนเงินอีกเรือนหนึ่งเห็นเข่น ๑๐ ทุ่ม ๕๗ มินิต
เกือบจะถึง ๑๑ อยู่ แล้วคราวนี้ท่านผู้หญิงพึ่งตกใจมาก เห็นแน่ว่าเกินเวลา
กำหนดที่จะปลุกพระยาเผด็จเสียแล้ว พระยาเผด็จคงโกรธใหญ่ แล้ว
กลับได้สติว่า เวลาตั้งแต่พระยาเผด็จเข้านอนจนบัดนี้ดูไม่สู้นานมากนัก
เห็นจะยังไม่ถึง ๑๐ ทุ่มเศษเข่นแน่ นาฬิกาพกเรือนเงินนี้ก็คงผิดอีก จึง
หยิบนาฬิกาพกเรือนก้ำไหล่มาดูอีกเรือนหนึ่ง เข่น ๒ โมงเช้าฤๅ ๒ ทุ่ม
กับ ๕ มินิต ท่านผู้หญิงพึ่งจึงเข้าใจว่ามีผู้แกล้งทำเช่นนี้ แต่ความโกรธ
ระงับหายไป เพราะความที่กลัวพระยาเผด็จจะโกรธอีก คงจะเกิดวิวาท
ใหญ่เข่นแน่ อยู่ข้างลังเลใจไม่รู้ที่จะแก้ไขอย่างไร สังเกตดาวในอากาศก็มืดฟ้ามัวฝน แลฝนพรำ ๆ ด้วย ใช้ให้ข่าวไปเที่ยวสืบที่บ้านใกล้เรือนเคียงก็ไปหายไปหายไม่ได้ความ จะรออยู่เวลาก็ล่วงไปทุกที ท่านผู้หญิงพึ่งจึงคิดว่า เมื่อการเข่นเช่นนี้แล้ว ถึงจะทำอย่างไร ๆ พระยาเผด็จก็คงโกรธ แต่ปลุกขึ้นยอกเสียดีกว่านิ่งเสีย จึงปลุกพระยาเผด็จขึ้น แล้วยอกความที่เข่นไปให้พระยาเผด็จทราบ พระยาเผด็จก็โกรธใหญ่เหมาเอาว่าท่านผู้หญิงพึ่งแกล้ง เมื่อไม่รู้เวลาแน่เช่นนี้ พระยาเผด็จจะควรทำประการใด ที่จะดีกว่าทุกทาง ฝ่ายท่านผู้หญิงพึ่งจะแก้ตัวอย่างไร ที่จะให้พระยาเผด็จโกรธน้อยได้เยากว่าอย่างอื่น.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๕๐

๑ เมื่อการโกลาหลเกิดขึ้นเช่นนี้ มิทางอย่างเดียวที่ท่านผู้หญิงพึงจะชี้แจงแก่พระยาเผด็จตามเหตุซึ่งเกิดขึ้นโดยจริง แลวิงวอนแสดงความเสียใจให้มาก แลจะซ้ำสาบาลให้ด้วยอีกชั้นหนึ่ง ว่าตัวไม่ได้แกล้งก็ควร พระยาเผด็จคงจะค่อยบันเทาความโกรธลงบ้าง

ส่วนพระยาเผด็จเมื่อดูนาฬิการู้ทุ่มไม่ได้ แลจะอาไศรยดูดาวก็ซ้ำไม่ได้อีกด้วย เพราะอากาศมืดมัวเช่นนั้น พระยาเผด็จควรจะดูน้ำขึ้นน้ำลง ก็พอจะสังเกตเวลาได้หยาบ ๆ ถ้าเห็นเวลายังไม่ควนสว่าง พระยาเผด็จควรใช้ย่าวที่มีกัลยาให้ไปตั้งนาฬิกา จากนาฬิกาใหญ่ที่ออฟฟิศโทรเลข ถ้าเห็นควนสว่างต้องลงเรือรีบไป ถ้าถึงบ้านหลวงมณียังไม่ทันสว่าง ก็จอดรออยู่ตามเหล่านั้นก่อน สว่างแล้วจึงขึ้นบนบ้านช่วยงานหลวงมณีอย่าให้เสียไมตรี

โล้

๒ ควรท่านผู้หญิงพึงจะอ้อนวอนพระยาเผด็จชี้แจงการที่เป่นไปโดยความจริง เมื่อพระยาเผด็จจะโกรธยิ่งยั้งไปอย่างไรก็นิ่งเสีย นึกว่าเคราะห์ แล้วให้ปลุกย่าวไพร่เตรียมเรือไว้ให้พร้อม

พระยาเผด็จต้องระงับโทษะไว้ก่อน ตริตรองดูว่าเมียน้อยกับเมียหลวงเป่นกระไรกันอยู่บ้าง แลการที่จะไปนั้น เห็นเรือแพเตรียมพร้อมแล้วก็ต้องไปแต่ในเวลานั้น ถึงจะเป่นความลำยากก็ต้องทนเอา อย่าให้

เสียถ้อยคำที่ได้รับไว้ ไปตามทางถ้าพบเพื่อนเรือให้ถามเวลาเขาดู ถ้าเวลายังมากอยู่แลทางที่ไปยังใกล้บ้าน จะควรกลับก็ให้กลับเสียก่อน ถ้าไม่รู้เวลาก็ต้องคอยไป เห็นจวนจะถึงยังไม่สว่างก็ให้จอดเรือแอบเสียก่อน เห็นเวลาสมควรแล้วจึงไปบ้านหลวงมณี

ยามเคราะห์

ปัณหาขัดข้องที่ ๕๑

คุณหญิง คอ ในปัณหาที่ ๔๘ นั้น มีนาอยู่ที่ทุ่งบางหวายตรงวัดโปรดสัตว์ข้าม เคยไปเที่ยวทางนั้นแล้วแวะดูนาเกือบทุกปี

เมื่อวันไปดูกระบวนพระราชทานพระกฐิน พบเมียขุนนางหลายคนพูดกันถึงเรื่องไปเล่นทุ่ง คุณหญิงเองไปนาก็ไม่เคยไปเล่นทุ่งเลย แต่สังเกตได้ว่าเมื่อเข้าไปตามกระโดงน้ำท่วมมีบัวสายอยู่บ้าง บางคราวข่าวเก็บดอกบัวหลวงมาให้บอกว่าที่หนองในนา จึงได้เล่าขึ้นว่านาของตัวมีทั้งบัวหลวงบัวสาย เขาพูดกันถึงผักอะไรคุณหญิงก็รับว่ามีมากทุกอย่างตามปรกติของคุณหญิงที่จะไม่มีอะไร ฤๅมีเลวไปกว่าใครนั้นไม่มีเลยเปนธรรมดา แต่ที่จริงไม่ได้ตั้งใจจะหลอกลวงเลย เปนด้วยคเนใจว่าจะมีบ้าง รับไปตามเลยบ้างเท่านั้น

พเอิญเขาคิดพร้อมกันอยู่แล้วหลายคนว่าจะไปกรุงเก่าจึงพากันว่าจะแวะนาคุณหญิง ๆ ดีใจรับว่าจะพาไปเล่นทุ่งให้สนุก

ครั้นกลับมาบ้านจัดเสบียงอาหารเรือแพพร้อมแล้ว คุณหญิงก็ล่วงน่าไปก่อน ให้ข้าวไปตรวจดูบัว ข่าวกลับมาบอกว่าบัวสายมี

ราย ๆ แต่ยังหลวงยังไม่ถึงฤดู มีแต่ใบอ่อนกับดอกตูมเล็ก ๆ บ้าง คุณหญิงจะบอกเลิกเสียก็เสียดาย แลดูจะเป็นการเสียอยู่สักหน่อย จึงสั่งข่าวให้ไปหาดอกยังหลวงที่หนองอื่นมาผูกกับก้านยัง ให้หักใบเสีย ให้ก้านต่ำกว่าน้ำดูจะได้ครึกครื้น ข้างพวกข่าวไปหาดอกยังก็ไม่ใคร่มีได้แต่ดอกตูมเล็ก ๆ มาผูกไว้สัก ๑๔ ดอก ๑๕ ดอกตามคำสั่ง

ครั้นถึงวันนัดพวกเมียขุนนางไปถึงพร้อมกัน คุณหญิงให้ทำขนมจีนน้ำพริกกล้วยแขกเช้าเม่าทอดเป็นอันมาก กลัวจะไม่พอเลี้ยงไพร่ เรียกเรือขนมจีนแลขนมอื่น ๆ ตามชาวบ้านไปด้วยอีกหลายลำ

ครั้นรุ่งเช้าก็พากันลงเรือสำปั้นเล็กลำละสองคนสามคนพายไปเองทั้งนั้น ไปตามลำกระโดงไม่เห็นมียัว พากันถามว่าเมื่อไรจะถึงยัว คุณหญิงก็ไม่เคยไปเห็นเอง แต่เข้าใจว่าจะไม่ไกลก็ผัดว่าอีกประเดี๋ยวหนึ่ง ๆ ร่ำไป ครั้นเข้าไปข้างในนาน ๆ มียัวสายดอกหนึ่งสองดอก คุณหญิงคิดใจชวนให้คนโน้นถอนคนนี้ถอนก็พากันถอนได้คนละดอกสองดอกทุกคน แต่ดูใครไม่สนุกเท่าคุณหญิงเอง ผักก็นาน ๆ พบแต่สายดิ้งบ้าง พากันว่าไปเก็บที่หนองดีกว่า รอเก็บช้าแดดจะร้อน แต่พายไปจนสักสองโมงเช้าจึงได้ถึงหนองยัว พากันย่นหาคุณหญิงไปตามทางข้างแล้ว ครั้นถึงหนองก็ชิงกันพายยุกต้นเข้าเข้าไป หมายจะเก็บยัวให้มากไม่คิดแก่เหนื่อย พอถึงในหนองเห็นแต่ใบออกเต็มไปเที่ยวหาดอกก็พบแต่ดอกตูมเล็ก ๆ ถูกแดดดอกพับ ๆ อยู่ ตั้งท่าถอนเต็มแรงก็หลุดปุกขึ้นมาง่ายจนปอดจะเสีย เชือกที่ผูกลอยน้ำขึ้น

มาด้วย พากันโกรธคุณหญิงว่าทำเหมือนหลอกเด็ก ชวนมาให้แดดร้อนแลพายบุกเข้าเหนื่อยเปล่า ๆ พากันขึ้นเรือแหวดเรือยดเก๋งของตัวที่ตามมาหมด

คุณหญิงออกไม่สบายเรียนยิ้มเหยขยิบตาถี่เต็มที แต่เที่ยวผันหน้าไปเที่ยวพูดออกตัวต่าง ๆ ก็ไม่มีใครโต้ตอบต่อว่าต่อขานประการใด คุณหญิงคิดจะแก้ให้สนุกในเชิงกินขนมจีนกับใบยัวตามที่คิดไว้ จึงเรียกเรือขนมจีนมาจัดลงเรือคุณหญิงสำรับหนึ่ง แล้วพายไปเก็บใบยัวอ่อน มาซูชวนให้พวกพ้องกินขนมจีนกับใบยัว คุณหญิงนั่งเบียกินเองเป็นตัวอย่าง ชวนใครก็ไม่มีใครกินต่างคนต่างจะกลับ

เมื่อคุณหญิงคิดจะต้อนรับพวกพ้อง ด้วยความปรารถนาจะให้ดี แต่มากลายเป็นการขลักไปเช่นนี้ ควรคุณหญิงจะแก้ไขอย่างไร จึงจะไม่เป็นที่หมองหมางกับพวกพ้อง แลของที่เตรียมมาจะไม่เสียเปล่าได้

แก้ปัญหาชิงช้าที่ ๕๑

ควรที่คุณหญิง คอ จะเรียกข่าวของท่านสักคนหนึ่ง แต่ต้องเรียกข่าวที่เคยปรายไม่เคยถุ้งเถียงนั้น มาทำเป็นคุเอาข่าวนั้นให้อย่างใหญ่ ใจความที่เอ็ดนั้นต้องว่า ทำไมเมื่อใช้ให้มาดูนั้นไม่ได้มาดูดอกฤๅ จึงได้ไปยอกว่ามีดอกยัวสายยัวมาก ขึ้นกรณีย์เหตุดังนี้แล้วก็ตามแต่จะว่าไปต่าง ๆ แล้วภาคโทษว่ากูจะพ้องเจ้าคุณให้เสียนมึงจงหนัก เมื่อเวลาที่ทำเอ็ดนั้นต้องให้ห่าง ๆ ท่านที่ไปเล่นทุ่งนั้นสักหน่อย เผื่อข่าว

นั้นจะเฉยก็เอาเสียงดังกลบเสียงมันเสีย อย่าให้ท่านเหล่านั้นได้ยินได้เมื่อเอ็ดย่าวพอสมควรแล้ว ก็ต้องให้ผู้หนึ่งผู้ใดคุมตัวมันไปกักไว้เสียให้ไกลอย่าให้เข้ามาใกล้เลยเป็นอันขาด อย่าให้ท่านทั้งปวงที่มานั้นเห็นตัวเมื่อเอ็ดย่าวแล้วจึงหันกลับมาพัดท่านที่ไปนั้นให้อย่างใหญ่ ถ้าเห็นว่ายังไม่เย็นก็ต้องแก้อีกอย่างหนึ่งให้เย็นจงได้ แต่อย่างนี้ต้องหาเครื่องด้วย เครื่องแก้ก็มีอยู่ที่นั่นเอง คือต้องเด็ดเอาใบบัวใหญ่มาใบหนึ่งเตรียมไว้แล้วเข้าพัดอีก ว่าดีฉันครั้งนี้เป็นคราวเคราะห์จริง ๆ เพราะไม่มีความพิจารณาจึงต้องเสียชื่อเสียหน้า พาให้คุณทั้งหลายมาเหน็ดเหนื่อยเปล่า ๆ ไม่มีความสนุกรื่นเริงเลย ความจริงหมายใจว่า จะให้คุณทั้งหลายมีความสุขสบายด้วยการเล่น ก็มาพะเอิญเป็นเช่นนี้ เมื่อว่าดังนั้นแล้วจึงหยิบเอาใบบัวมาเอามือทลุเข้าสามแห่ง กะให้พอดีกับที่จะต้องการเมื่อทำดังนั้นแล้วจึงว่า ๆ ครั้งนี้ดีฉันเป็นคนเสียมาก จะดูหน้าคุณทั้งหลายไม่ได้แล้ว พูดดังนั้นแล้ว จึงเอาใบบัวที่ทำไว้นั้นมาปิดหน้า เอาเชือกผูกหันช่องเจาะให้ตรงปากตรงตา แล้วกลับพัดให้พล่ามใหญ่ขึ้นหันไปข้างคนโน้นบ้างคนนี้บ้างทำให้เกือบเหมือนนักสวดที่ออกหน้านั้นเมื่อคนที่มาทั้งปวงเห็นดังนี้ ก็คงนึกขันกลับอดหัวเราะไม่ได้หายโกรธเมื่อเห็นท่านหายโกรธแล้ว จึงเชื้อเชิญให้ท่านรับประทานของต่าง ๆ ก็คงจะได้

ยันซ์

ปัณหาขัดข้องที่ ๕๒

นายกล่อมเปนมหาดเล็กวิเศษ เปนคนสูบกันชาติดจนเข้าวังก็ต้องมวนบุหรี่แทรกกันชา (อย่างที่เรียกกันว่าเหน็บกฤช) เข้าไปด้วย แต่มีความอายมากยังไม่ให้ใครรู้ว่าสูบกันชาเลย เมื่อเวลาจะสูบบุหรี่ก็ไปเที่ยวซ่อนสูบในที่ไกลคน เพราะกลัวเขาจะได้กลิ่นกันชา ใครขอบุหรี่สูบก็ไม่ให้เลย จนพวกเพื่อนมหาดเล็กด้วยกันเขาสังเกตได้ว่าเปนคนหวงบุหรี่ เขาก็พากันว่าพูดจาถากถาง แลว่าเปรียบเนือง ๆ ว่าสูบบุหรี่เหน็บกันชาบ้าง แทรกฝิ่นบ้าง นายกล่อมออกคร้ามว่าเขาจะรู้ความก็คิดอ่านแก้ไข จึงมวนบุหรี่ไปสูบสองอย่าง คือแทรกกันชาอย่างหนึ่ง ไม่แทรกกันชาอย่างหนึ่ง หมายสังเกตจำไว้ ถ้าเวลาจะสูบในที่ประชุมแล้ว ก็สูบบุหรี่ที่ไม่ได้แทรกกันชา ใครขอสูบบุหรี่ก็ให้ไม่หวงเหมือนแต่ก่อน ตั้งแต่นั้นมาการที่พูดถากถางกันก็สงบไปครั้นอยู่มาวันหนึ่ง มีการพระราชพิธีเสด็จออกอยู่จนค่ำ หลวงนายชำอยากสูบบุหรี่ แต่บุหรี่ของหลวงนายชำหมดซอง ขอตามพวกหุ้มแพรนายรองก็ไม่มีบ้าง มีเหลืออยู่ตัวเดียวสองตัวเกรงใจเขาไม่อาจจะเอามาสูบบ้าง แต่ทนอดอยู่ช้านาน นายจ่าคงคนหนึ่งเปนคนชอบกับนายกล่อมอยากสูบบุหรี่แต่บุหรี่ของตัวหมดเหมือนกัน จึงขอนายกล่อม นายกล่อมก็ส่งให้ ครั้นหลวงนายชำแลเห็นนายกล่อมเบิดซองหยิบบุหรี่ให้นายจ่าคง เห็นบุหรี่ยังเหลืออยู่หลายตัวจึงพูดกับนายกล่อมว่า ขอฉันตัวเถอะ ขณะนั้นบุหรี่ของนายกล่อมอย่างที่ไม่แทรกกันชาพะเอิญเหลือ

อยู่ตัวเดียวที่ให้นายท่าคงไป ที่ยังมีอยู่อีกนั้นเป็นอย่างที่แทรกกันชา ทั้งนั้น ครั้นจะให้หลวงนายขำไปสู้ หลวงนายขำก็จะเมากันชา คงจะเกิดโกลาหลใหญ่ ครั้นจะไม่ให้ ก็กลัวคนทั้งป่วงเขาจะสงไสยแล เห็นประหลาดมาก ทั้งหลวงนายขำก็จะโกรธด้วย ครั้นจะไขความจริงว่ามีแต่บุหรี่แทรกกันชา ก็มีความลอายยิ่งนัก เพราะยิ่งความมาช้านานไม่มีใครรู้เลย ถ้าเขารู้กันเข้าแล้วจะล้อกันใหญ่แทบจะเข้าวังไม่ได้อีกต่อไป ฝ่ายหลวงนายขำก็เตือนเอาบุหรี่อีกเช่นนี้ นายกล่อมจะควรทำอย่างไร

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๕๒

(เรื่องบุหรี่เหนียกันชา)

๑ ถ้ามีกะโถนอยู่ใกล้ ๆ ในเวลานั้น ก็ควรนายกล่อมจะทำถลากถลำอย่างไรให้ซองบุหรี่ตกกะโถนลง แล้วจึงคิดอ่านงมเอาซองกลับมา ถ้าไม่มีกะโถนอยู่ใกล้ ๆ ต้องยอกว่ายังมีแต่บุหรี่ไม่สู้ดีจะไปหาให้ใหม่ แล้วอย่ารอฟังว่ากะไรเลย รีบออกไปทีเดียว ไปเที่ยวขอบุหรี่เขามาให้ท่าน เห็นพอจะยังชั่ว อ้ายสูยกันชาจะแก้ไม่ให้เขารู้มันยากนะพ่อเชย

เมยายน

ปัณหาขัดข้องที่ ๕๓

หลวงกรัณยามีภรรยาชื่อแม่เสมอยู่มาด้วยกันหลายปี ภายหลังเกิดความวิวาทบาดหมางกันบ้างเล็กน้อย แต่หลวงกรัณยาอยู่ข้างมุทลุ

ไปหน่อยหนึ่งจึงพลั้งปากไล่แม่เสม แม่เสมก็ขัดเคืองไปอยู่เสียที่บ้านมารดา หลวงกรัณยาก็ถือทิฐิไม่ไปง้อ

ตั้งแต่แม่เสมไปจากบ้านหลวงกรัณยาได้สักสองเดือน หลวงกรัณยาไปได้ภรรยาใหม่ชื่อแม่เสนอีกคนหนึ่ง อยู่ด้วยกันไม่กี่วันก็เสด็จบางปอิน หลวงกรัณยามีน่าที่ต้องไปตามเสด็จด้วย ครั้นขึ้นไปอยู่สัก ๗ วัน หลวงกรัณยาคิดถึงแม่เสนภรรยาใหม่อย่างยิ่ง ขณะนั้นหลวงขจัดเป็นคนชอบกับหลวงกรัณยาสนิทสนมขึ้นไปตามเสด็จด้วย มีธุระจะลงมากรุงเทพ ฯ สักสองวันแล้วจะกลับขึ้นไปอีก จึงไปขอกหลวงกรัณยาขอให้ช่วยฟังราชการแทนด้วย เผื่อจะมีอะไรขึ้น หลวงกรัณยาทรายว่าหลวงขจัดจะไปกรุงเทพ ฯ จึงสั่งว่า ถ้าจะขึ้นมาให้รับแม่เสนภรรยาขึ้นมาด้วย หลวงขจัดรู้จักแต่แม่เสมภรรยาเดิม หาทรายว่าหลวงกรัณยาโกรธกับแม่เสมแล้ว มีภรรยาใหม่ชื่อแม่เสนไม่ ก็เข้าใจเสียว่าหลวงกรัณยาสั่งให้ไปรับแม่เสมภรรยาเดิมนั้นเอง ครั้นกลับมากรุงเทพ ฯ แล้วถึงกำหนดที่จะขึ้นไปบางปอินอีก หลวงขจัดจึงไปที่บ้านหลวงกรัณยาถามหาแม่เสม ข่าวบอกว่าไปอยู่บ้านมารดา หลวงขจัดจึงตามไปหาพบแม่เสมแล้วบอกว่าหลวงกรัณยาให้รับขึ้นไป แม่เสมไม่เชื่อจึงพูดกับหลวงขจัดว่า หลวงกรัณยาโกรธจนขับไล่เสียแล้ว ที่จะมารับอีกนั้นไม่เห็นจริง หลวงขจัดก็กลับคิดเห็นว่าจะเป็นอุบายที่หลวงกรัณยาจะคืนดีกับภรรยา จึงชี้แจงแก่แม่เสมว่า หลวงกรัณยาจะคืนดีด้วยเป็นแน่ ได้สั่งมาเป็นการมั่นคงแล้วให้รับขึ้นไปให้ได้ แม่เสม

กำลังอยากจะคืนกับสามี หาทันมีสติที่จะพิจารณาให้รอบคอบไม่ ทั้งไม่ทันรู้ว่าหลวงกรัณยามีภรรยาใหม่ด้วย ก็เชื่อว่าหลวงกรัณยาจะคิดคืนกับตัวจริง ทั้งมารดาของแม่เสมก็รบเร้าให้ขึ้นไปด้วย จึงตกลงขึ้นไปบางปอิน ครั้นไปถึงแล้วหลวงขจัดก็พาแม่เสมไปที่เรือนหลวงกรัณยา หลวงกรัณยาเห็นภรรยาที่โกรธกันก็โกรธหลวงขจัด ว่าแกล้งพาภรรยาเก่ามา หลวงกรัณยาสั่งให้พาแม่เสนภรรยาใหม่มาต่างหาก เมื่อการเป็นเช่นนี้ หลวงกรัณยาจะควรทำประการใด ส่วนแม่เสมรู้ตัวว่าสามีไม่ได้ให้ขึ้นไป ก็โกรธหลวงขจัดเป็นอันมากว่าหลอกลวงให้ขึ้นไป ทั้งมีความอายอดสูอย่างยิ่งด้วย จะควรทำประการใด ส่วนหลวงขจัดที่ทำการโดยเข้าใจผิดไปดังนี้ หลวงกรัณยาก็โกรธ แม่เสมก็โกรธ ถูกเขาโกรธทั้งสองฝ่ายดังนี้ จะควรทำประการใด.

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๕๓

๑ ปัญหาขัดข้องข้อนี้ เห็นว่าหลวงขจัดเป็นคนมีความผิดคนเดียว ที่มาพาแม่เสมขึ้นไปผิดตัว แต่การเป็นดังนี้แล้ว ก็ควรจะทำใจดีไม่โกรธตอบเสียทั้งสองข้าง แลคิดว่ากล่าวให้หลวงกรัณยาคืนดีกับแม่เสมเสียอย่างเก่า แลพูดชี้แจงกับหลวงกรัณยาว่าแม่เสมก็อยากจะดีด้วย แลควรจะรับผิดกับหลวงกรัณยาตามตรงว่าตัวเข้าใจผิดไป ขอให้หลวงกรัณยาคืนดีกับแม่เสมเสียเถิด แม่เสมจะได้ไม่โกรธเคืองหลวงขจัดว่าหลอกลวงมา ทั้งแม่เสมก็เป็นคนชอบพอกันมาแต่เดิม

หลวงกรัณยาจากบ้านมาหลายเวลาแล้ว คงจะตกลงได้ ด้วยคำอ้อนวอนชี้แจงของหลวงขจัด เพราะเป็นเพื่อนราชการเคยพึ่งพากันมาแต่ก่อน ถ้าหลวงกรัณยาตกลงดีกับแม่เสมแล้วก็เป็นอันหายโกรธหลวงขจัดอยู่เอง ถึงโดยว่าจะไม่คืนดี ก็คงจะเห็นความจริงที่หลวงขจัดมิได้แกล้ง

ส่วนแม่เสมนั้น ถ้าหลวงกรัณยายอมจะดีด้วยแล้วคงเป็นอันหายโกรธ คงตกลงได้โดยง่าย เพราะตั้งหน้าขึ้นมาแล้ว ถ้าหลวงกรัณยาไม่ยอมดี แม่เสมคงจะโกรธหลวงกรัณยามากกว่าหลวงขจัดเป็นแน่ ควรที่หลวงขจัดจะไปหาแม่เสมรับผิดรับชอบ แลย่นยุบยับนินทาหลวงกรัณยาให้ถูกใจแม่เสมไปด้วย แม่เสมคงจะหายโกรธไปเอง แล้วขจัดแจงเรือกลับมาส่งเสียเป็นสิ้นธุระ

ข้างฝ่ายหลวงกรัณยานั้นเล่าก็เห็นว่า ควรจะดีเสียกับแม่เสมเป็นดีกว่าอย่างอื่น เพราะเหตุที่โกรธกันก็เป็นแต่วิวาทบาดหมางกันเล็กน้อย ทั้งไม่เป็นข้องอนแม่เสมด้วย เป็นเพราะแม่เสมขึ้นมาเอง อนึ่งจะได้ไม่เป็นที่เสียใจกับหลวงขจัด ผู้ซึ่งอุส่าห์ไปเกลี้ยกล่อมรับแม่เสมมาด้วย แต่ข้อซึ่งตัวแสดงให้แม่เสมเห็นว่าไม่ได้สั่งให้ไปรับตัวมาเสียแล้ว ครั้นจะกลับไปคืนดีก็กลัวว่าจะไม่ตกลงนั้น เห็นว่าเป็นความคิดผิดของหลวงกรัณยาเอง หลวงกรัณยาควรจะไปง้อดีกับแม่เสม ฤๅจะให้หลวงขจัดชักนำก็คงตกลงได้

ฝ่ายแม่เสมต้องเป็นตกลงดีกับหลวงกรัณยาโดยเหตุต่าง ๆ ที่พรรณามาแล้วนั้น ดีกว่าจะกลับไปบ้าน

เลยตามเลย

ปัณหาขัดข้องที่ ๕๔

พระยากาสรมีบุตรคนหนึ่ง เปนที่นายขาวมหาดเล็กหุ้มแพร พระยากาสรได้ไปขอแม่คเนลูกสาวของหลวงเจริญซึ่งเปนพี่น้องกับตัวมาให้เปนภรรยานายขาว นายขาวไม่มีความรักแม่คเนเลย บอกบิดาว่าไม่ยอมรับเปนภรรยา บิดาก็ไม่พึงใจจะให้อยู่ด้วยกันให้ได้ เพราะอีว่าแม่คเนเปนญาติ นายขาวขัดบิดาไม่ได้ก็ต้องยอมรับ พระยากาสรแลหลวงเจริญอยู่ข้างปลื้มเต็มที่ จัดแจงแต่งงานกัน พระยากาสรจัดซื้อที่บ้านให้นายขาวกับแม่คเนไปอยู่เสียต่างหาก เพราะพระยากาสรมีบุตรอื่นอีกหลายคนที่บ้านอยู่ข้างจะคับแคบ พระยากาสรอยู่ข้างหยอดแม่คเนเต็มที่ อีในการเปนญาติแลเปนลูกสะใภ้ ส่วนนายขาวตั้งแต่อยู่กับแม่คเนมาก็ไม่มีความรักใคร่เลย ธรรมดาภรรยาที่ไม่เปนที่รักของสามีแล้ว ก็ไม่อาจที่จะทำให้สามีสันโดษยินดีในภรรยาคนเดียวได้ จึงเปนเหตุให้นายขาวแสวงหาภรรยาใหม่อีก นายขาวได้แม่จันเปนบุตรคนจนมาเปนภรรยาใหม่มีความรักใคร่มาก ฝ่ายแม่คเนก็มีความหึงหวง จึงไปเรียนยุยงพระยากาสรต่าง ๆ พระยากาสรก็ออกโกรธเต็มที่ ครั้นพบนายขาวผู้บุตรที่ไรก็พูดเลียบเคียง ว่ากล่าวติเตียนกล่าวโทษแม่จันต่าง ๆ หวังจะให้นายขาวทิ้งแม่จันเสีย นายขาวก็ไม่เออเพ้อต่อถ้อยคำเฉย ๆ เสีย ส่วนแม่คเนก็ตั้งกองยุยงพระยากาสรไปเสมอไม่ขาด พระยากาสรอยู่ข้างหยอดแม่คเนมาก มายุยงอย่างไรก็เชื่อหมด ครั้น

ถูกแม่คเนยุยงมากเข้าก็โกรธมากขึ้นทุกทีเหลือที่จะอดทนได้ จึงหาตัวนายขาวมาบังคับว่าให้ทิ้งแม่จันเสียอย่าเลี้ยงเป็นภรรยาเพราะเป็นคนชั่วต่าง ๆ เสียเกียรติยศบิดา ถ้าไม่ฟังคำขืนเลี้ยงเป็นภรรยาเป็นตัดพ่อตัดลูกกัน การที่พระยากาสรว่าแม่จันประพฤติชั่วต่าง ๆ นั้น ตามคำแม่คเนแกล้งพูดยุยง จะได้เป็นจริงเช่นนั้นหามิได้ นายขาวได้ตอยชี้แจงแก่พระยากาสรสักเท่าไร ๆ พระยากาสรก็ไม่เชื่อฟัง ขืนยังคับให้นายขาวทิ้งแม่จันให้จงได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ นายขาวจะไม่ทำตามคำบิดาก็จะเป็นที่ขัดเคืองแก่บิดา เป็นเหมือนรักภรรยามากกว่าบิดามารดา ดูเป็นคนไม่มีกตัญญูค่อนอยู่ข้างจะเสียคน ครั้นจะทำตามคำบิดาก็ไม่มีเหตุที่จะยกความผิดแม่จันได้นอกจากที่จะไล่เสียเฉย ๆ ทั้งเป็นที่น่าอาไลยสงสารด้วย นายขาวได้แก้ไขหลายสิ่งหลายอย่าง ที่จะยอกขอความกรุณาแก่พระยากาสรอย่าให้บังคับเช่นนั้น พระยากาสรก็ไม่ฟังเลยเป็นอันขาด ยังบังคับยืนคำอยู่

เมื่อการเป็นเช่นนี้ ก็เป็นความลำยากใจแก่นายขาวมาก ขณะนี้ว่าโดยที่ถือกันมาก ๆ แล้วก็ควรนายขาวจะต้องทำตามคำบิดา ไม่ควรจะรักภรรยามากกว่าบิดา เพราะภรรยาหาได้ง่าย บิดามารดาหายาก แต่การที่พระยากาสรให้นายขาวทิ้งแม่จันเสียนั้นเพราะเชื่อแม่คเนอย่างเดียว แม่จันไม่ได้ทำความผิดอะไร เป็นแต่ไม่ถูกอารมณ์พระยากาสรเท่านั้น ส่วนแม่จันเป็นคนจนได้พึ่งสามีอยู่ ถ้าสามีละทิ้งเสียเช่นนั้นก็ไม่มีที่พึ่งจะได้ความทุกข์ร้อนเป็นอันมาก เหตุฉนี้จึงทำให้นายขาวมีความลำยาก

ใจมาก เมื่อการเป็นเช่นนี้ นายขาวจะควรทำประการใด จึงจะเป็นศุขใจได้

แก้ปัญหาข้อที่ ๕๔

๑ เมื่อพระยากาสร เรียกมายังคับเช่นนี้ นายขาวควรนิ่ง ๆ เสียบ้าง ฤารับรวม ๆ ไปคราวหนึ่ง หาเรื่องอะไรอื่น ๆ มาพูดขึ้นชักให้เลื่อนไป มีโอกาศเมื่อไรก็ให้ลาไปเสีย

การที่พระยากาสรบังคับเช่นนี้ ถ้านายขาวทำตามคำก็เป็นอันถูกต้องตามที่ถือกัน ว่าเป็นคนอยู่ในถ้อยคำยิดามารดาอย่าง ๑ ถ้ายังคงเลี้ยงแม่จันเป็นภรรยาอยู่ ก็เป็นอันไม่อยู่ในถ้อยคำยิดามารดาอย่าง ๑ แต่การที่พระยากาสรบังคับเช่นนี้ไม่เป็นการยุติธรรมเลย ไม่ควรที่จะต้องหวั่นไหว ควรต้องถือเอาสิ่งที่เป็นยุติธรรมเป็นประมาณจึงจะถูก ต้องเลี้ยงแม่จันเป็นภรรยาอย่อย่างเดิม เพราะแม่จันไม่มีความผิดแลชั่วร้ายอย่างไร ถึงจะเป็นอันเสียในการที่รักภรรยามากกว่ายิดา ก็ทนเสียไปก่อน เพราะคำที่พระยากาสรบังคับเช่นนี้ก็เป็นเพราะแม่คเนมายุยงจึงทำให้พระยากาสรโกรธ ถ้าคิดเกลี้ยไกล่ทางแม่คเนเสียให้ดี ทำไมกับพระยากาสร ไม่ถูกแม่คเนมายั่นเข้าแล้วที่ไหนจะเป็นไฟขึ้นได้

ในชั้นต้นนี้ นายขาวต้องทำห่าง ๆ เสียแก่แม่จัน เหมือนหนึ่งจะทิ้งกลับมางอดีดด้วยแม่คเน แม่คเนคงดีด้วยเป็นแน่ การที่แม่คเนหึงหวงยุยงพระยากาสรเช่นนี้ก็เพราะนายขาวไม่อยู่ด้วย ถ้านายขาวมา

ฝักฝ่ายเสียทางแม่คเนข้างเดียวแล้ว การที่หึงหวงยุยงก็จะค่อยซาลง ถ้าเป็นการปรกติเรียบร้อยกันแล้ว ให้พาแม่จันมาไหว้แม่คเนชี้แจงเหตุผลช่างเถอะอะไร ๆ ให้ฟังเสียทั้ง ๒ ข้างแม่จันก็คงจะลงแม่คเนได้ ราย เพราะพื้นก็ต่ำกว่ากันอยู่แล้วทั้งเป็นเมียน้อยด้วย แล้วให้พาไปไหว้พระยากาสรด้วย ในชั้นต้นคงจะยังไม่เรียบร้อยกันต้องให้แม่จันมาคิดย่อย ๆ

ธรรมดาที่หึงกันนั้น ก็เป็นเพราะแข่งรักมีกันนั่นและมากกว่าอื่น ที่ลงกันเสียรายข้างหนึ่งดังนี้แล้ว ถึงจะหึงอยู่ข้างก็คงมีความลอายไม่ออกหน้าได้ ถ้าเกลี้ยไกล่ทางแม่คเนเรียบร้อยแล้ว พระยากาสรก็จะสิ้นโกรธกันไปด้วยเหมือนกัน ที่ทำดังนี้ถึงแม่คเนจะไม่เป็นที่รักก็ต้องจำใจทำ เพราะจะไม่ให้เป็นที่ขัดเคืองใจพระยากาสร และเพราะกรุณาแม่จันด้วย ถ้าทำได้ดังนี้ แม่จันเกือบจะมารวมอยู่บ้านเดียวด้วยกันกับแม่คเนได้

พล่ามใหญ่

ปัณหาขัดข้องที่ ๕๕

นายจิตรเป็นบุตรพระยาชำนาญ พระยาชำนาญมีภรรยามาก มีบุตรหลายคน แต่นายจิตรคนนี้พระยาชำนาญรักมากกว่าคนทั้งหลาย พระยาชำนาญออกวาจาว่าบวชแล้วจึงจะแต่งการวิวาห์ให้นายจิตร ฝ่ายนายจิตรนั้นไปพบแม่แฉ่ง ๆ เป็นบุตรท่านผู้หญิงซุ้ม นายจิตรมีความ

รักใคร่ในแม่แฉ่ง นายจิตรจึงแอบไปบ้านท่านผู้หญิงชุ้มบ่อย ๆ จนได้พบกับแม่แฉ่ง ข้างแม่แฉ่งเล่าก็มีความรักใคร่ จนถึงได้ใช้หูตาเปนที่รักกันจริง ๆ ข้างนายจิตรกลับมาบ้านก็มีความรักขึ้นมากทีเดียว จึงเขียนเปนเพลงยาวแล้วจึงให้อ้ายเต่าย่าวท่านผู้หญิงเทศนั้นให้เอาไปให้กับแม่แฉ่ง อ้ายเต่าก็นำเพลงยาวนั้นไปให้กับแม่แฉ่ง ๆ รับเพลงยาวมาอ่านทรายความแล้ว จึงเขียนตอบมาว่าให้นายจิตรให้ผู้ใหญ่ไปสู่ขอท่านผู้หญิงเทศ จึงจะเห็นว่านายจิตรรักจริง ครั้นนายจิตรทรายความแล้วจึงบอกพระยาชำนาญ ฝ่ายพระยาชำนาญนั้นอยู่ข้างจะเกลียด ๆ ท่านผู้หญิงเทศอยู่หน่อย ๆ พอบุตรมาบอกเข้าเวลานั้นก็อยู่ข้างจะไม่ชอบใจ จึงบอกกับนายจิตรว่าลูกเอ๋ยหาคนอื่นใหม่เถิด คนนี้พ่ออยู่ข้างจะไม่ชอบมาก ๆ ทีเดียว ถ้าแม้นคนอื่นแล้วพ่อจะจัดแจงให้ดังนี้ ควรนายจิตรจะทำประการใด แลแม่แฉ่งจะทำประการใด จึงจะได้สมปราถนาซึ่งกันและกัน

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๕๕

๑ ควรนายจิตรจะตริตรองสืบสวนดูว่า การที่พระยาชำนาญบิดาของตัวกับท่านผู้หญิงชุ้มนั้นไม่ชอบกันด้วยเหตุใด ถ้าเห็นเปนการไม่สู้ลึกซึ้งนัก ก็ควรที่นายจิตรจะหาช่องแก้ไขพูดข้างโน้นทีข้างนี้บ้าง พอให้ท่านทั้ง ๒ กลับเปนผู้ชอบกันเสียได้ การที่หมุ่งหมายของตัวก็พอจะสำเร็จ

แต่ถ้าการที่ไม่ชอบกันนั้น เปนการหนักแน่นเห็นเหลือกำลังที่จะแก้ไขอย่างนั้นแล้ว ก็จำเปนต้องคิดอ่านด้วยอุบายของตัวเอง ให้การที่มุ่งหมายนั้นสำเร็จตามความประสงค์ ด้วยไปพึ่งท่านผู้หลักผู้ใหญ่คนใดไปเปนเถ้าแก่เอาเอง ฤๅอย่างใดอย่างหนึ่งจงได้ ครั้นเมื่อการสำเร็จแล้วนาน ๆ ไป จึงค่อยไขทีละเล็กละน้อยจนบิดารู้ บิดาก็หาเห็นจะว่ากระไรไม่ แลการที่ตัวได้แก้ไขเอาเองนั้นก็ไม่สู้ผิดชอบอะไรนัก ด้วยต้องกับคำสุภาสิตของผู้หลักผู้ใหญ่แต่เดิมมาว่า “ปลูกเรือนต้องตามใจผู้อยู่ ทำอู่ต้องตามใจผู้นอน” แลถึงว่าการเรื่องนี้ที่ตรงตัวแม่แน่งก็ไม่ได้มีที่เสียหายอย่างใด เปนแต่ผู้ใหญ่ไม่ชอบกันเท่านั้น

อนึ่งที่ตรงตัวแม่แน่งนั้น ไม่จำเปนต้องขวนขวายอย่างใด เปนแต่ตั้งใจคอยนายจิตรจะตกลงใจอย่างใดก็แล้วแต่นายจิตรเท่านั้น เมื่อคอยช้าไปความที่จะตั้งใจคอยไม่ทันกับความรัก เวลาไรนายจิตรมาหาก็ให้ตามมาเสียด้วยกัน เห็นจะไม่เปนการเสียหายอันใดนักย่อมมีอยู่ชุม ๆ

พอไปได้

ปัณหาขัดข้องที่ ๕๖

นายแก้วเปนคนสุภาพเรียบร้อย มีเงินทองพอใช้สอยไม่เปนคนขัดสน วันหนึ่งมีธุระเดินออกจากบ้านไป พบพม่าขายพลอยคนหนึ่งเดินสวนทางมา จึงบอกให้พม่านั้นหยุดอยู่ดูซื้อพลอย พม่านั้นมีพลอย

ทับทิมอย่างดีอยู่สองเม็ด นายแก้วชอบใจแต่เงินหาได้มีติดตัวมาไม่ จึงบอกสำคัญคำขยลบ้านให้พม่าไปที่บ้านจะได้ซื้อพลอยไว้ แล้วก็เลยไปที่อุระ ในขณะนั้นนายโชนเป็นคนมั่งมีเงินทองมาก อยู่ข้างชอบอวดมั่งมีด้วย เดินมาพบพม่านั้นเข้าก็ถามซื้อพลอย พม่านั้นเอาทับทิมที่นายแก้วจะซื้อเม็ดหนึ่งนั้นไว้เสียในกระเป๋า แต่ทับทิมอื่น ๆ นั้นเอาออกให้นายโชนดู นายโชนเห็นทับทิมเม็ดหนึ่งนั้นก็ชอบใจ พาพม่าไปบ้านซื้อเอาทับทิมนั้นไว้ ต่อมาอีกสองสามวัน หลวงคณานุรักษ์มีการทำบุญเชิญนายแก้วนายโชนไปกินโต๊ะที่บ้าน ถึงเวลานัดนายโชนก็ออกจากบ้านไปเอาทับทิมนั้นไปด้วย ส่วนนายแก้วนั้นออกมาถึงรั้วบ้านพอพม่าขายพลอยที่นัดไว้ไปถึงก็เรียกเงินมาริบซำระให้ ห่อทับทิมใส่กระเป๋าด่วนเดินไปบ้านหลวงคณานุรักษ์ พอถึงเวลากินโต๊ะ ขุนนางทั้งปวงก็นั่งโต๊ะพร้อมกัน นายโชนก็เอาทับทิมออกอวดคนโน้นคนนี้ พวกที่กินโต๊ะอยู่นั้นก็ขอดูกันส่งต่อ ๆ ไป พอเวลาพลบค่ำนายโชนถามหาทับทิมต่างคนก็ต่างว่าไม่ได้เอาไว้ ได้ค้นกันทุกแห่งจนทั่วห้องก็ไม่พบ นายโชนจึงพูดขึ้นว่า ข้าเป็นที่ข้าพเจ้าจะขอค้นกระเป๋าท่านทั้งปวง เพราะไม่มีผู้ใดได้เข้ามาในนี้ ท่านทั้งปวงอย่าว่าข้าพเจ้าดูถูกเลย เมื่อขณะนายโชนพูดขึ้นนั้น นายแก้วมีความตกใจเป็นอันมาก ด้วยทับทิมที่นายโชนเอาออกอวดนั้นนายแก้วก็ได้ดู จำได้ว่าเป็นทับทิมคู่กับที่ตัวซื้อไว้จากพม่าเหมือน

กันเช่นแน่ ถ้าเขาคันกระเป๋าได้เขาคงว่าตัวเป็นผู้ร้าย จะทำอย่างไรจึงจะไม่เสียของและจะไม่มีความมัวหมอง

แก้ปัญหาข้อที่ ๕๖

๑ ถ้าจะคิดยักยอกขยับขยายเอาพลอยทับทิมเม็ดนั้นลงซ่อนเสียที่อื่นก่อน พอให้พ้นเวลาที่จะค้นกันนั้นก็พอจะได้ แต่ทว่ายางที่ถ้ามีผู้เขารู้แยบคายเห็นกิริยาเข้า ก็จะเลยเป็นคนพิรุธใหญ่ไป จะซ้ำร้ายเข้ากว่าการที่จริงอีก ก็ไม่ควรวุ่นวายไปอย่างอื่น จำเป็นต้องทำไปตามความบริสุทธิเสียดีกว่า คือเมื่อได้ยินนายโขนว่าขึ้นในท่ามกลางประชุมว่าจะขอค้นกระเป๋านั้น ควรตัวต้องลุกยืนขึ้นโดยเร็ว ทำทีสบีชฤาษอกกล่าวให้เอะอะเสียสักหน่อยว่า จะขอพูดไว้ให้ท่านทั้งหลายทั้งปวงเป็นพยานก่อนว่า ข้าพเจ้าได้มีพลอยทับทิมเม็ดหนึ่ง ได้ซื้อมาจากพม่าคนนั้นเมื่อวันนั้น (ถ้ามีพยานพอจะอ้างได้สักกี่อย่าง ก็ให้อ้างไปจนสิ้นไส้ คือว่าเมื่อซื้อ ๆ กันที่นั้น มีคนนั้นได้รู้เห็นเป็นพยานฤๅถ้ารู้จักชื่อเสียงบ้านช่องของคนผู้ขาย ก็ต้องท้าว่าจะสืบก็ได้ด้วย ถ้าไม่รู้จัก) ก็ต้องพูดเลยไปว่าข้าพเจ้าได้เห็นพลอยของท่านเช้ายังได้นึกอยู่อีกว่า พลอยเม็ดนั้นเห็นจะเป็นพลอยคู่กันกับที่ข้าพเจ้าได้ซื้อมาจากพม่าเมื่อวันนั้น แล้วก็ยอกอ้างต่อไปว่า "ถ้าไม่เชื่อคำที่ข้าพเจ้าว่าแล้ว ขอให้นายโขนสืบกับผู้ขายเถิด" ดังนี้ เห็นว่าจะง่ายเอากว่าที่จะแก้ไขด้วยอย่างอื่น อันความมัวหมองของตัวนั้น ยากที่จะแก้ให้สิ้นในเวลานั้นได้ แต่ทว่าถ้าเขายัง

สงไสยอยู่แล้ว จำเปนตัวต้องสยดสยาล ฤๅเอาเปนการช่วยค้นหาพลอยทับทิมของนายโขนที่หายนั้นให้ได้อย่างหนึ่ง ฤๅช่วยสืบแสดติดตามตัวผู้ขาย เชิญมาให้พบปะกับนายโขนพอเปนพยานอย่างหนึ่ง การที่ขวนขวายชั้นนี้ พอจะคิดอ่านหาพยานได้อยู่ โดยธรรมดาทำการสิ่งใดคงต้องมีผู้รู้เห็นบ้างเปนแน่ แลเรื่องนี้ก็ไม่เปนการปิดบังลับลี้อะไร คงจะมีผู้รู้เห็น กับอีกอย่างหนึ่งฝ่ายตัวผู้ขายนั้นถึงว่าตัวจะไม่รู้จัก ก็คงพอสืบสวนหาตัวให้พบได้ เพราะเขาเปนคนค้าขายคงมีผู้รู้จักแลพบเห็นกว้างขวางมาก เท่านี้แลที่พอจะแก้ไขเปลื้องปลดความมัวหมองของตนได้ดีกว่าอย่างอื่น แต่ถ้าเคราะห์ดีเมื่อตัวช่วยค้นคว้าหาพลอยเม็ดที่หายนั้นได้ด้วยแล้ว ก็เปนความบริสุทธิของตัวได้อย่างยิ่ง ถึงจะเลยคุยอวดความบริสุทธิของตัวให้พึ่งไปอีกสักห้าหกชั่วโมงก็พอได้.

เค็มขัด.

ปัญหาข้อที่ ๕๗

วันหนึ่งยายแก่คนหนึ่งแกมาที่หอพระสมุด ได้สนทนากับกรรมสัมปาทิก ดังนี้:—

ยายแก่ ดิฉันว่าที่นี่ ที่เขาเรียกว่าหอพระสมุดชิญาณใช่ไหมเจ้าคะ

กรรม นี่แหละแก แกจะทำไมฤๅยาย

ยายแก่ โอ๊ยเจ้าประคุณ ก็พวกข้าซึกนะท่านอยู่กันฤๅไม่ละเจ้าคะ

กรรม ฉันแหละยายเปนข้าซึกละ

ยายแก่ เจ้าประคุณพูลกระหม่อมแก้ว ถ้าเช่นฉนั้นท่านช่วยโปรด

ยายกลอยสักหน่อยเถอะเจ้าคะ ดิฉันได้ยินเขาว่าหนังสือชีญาณ ที่ท่านลงพิมพ์กันที่นี่มีเรื่องอะไร ที่เรียกว่าขัดข้องหนาเจ้าคะ เขาบอกว่าถ้าใครขัดข้องอะไรท่านก็แก้ให้ ก็ดิฉันนั่นเดียวนี้มันมีกรรมเวรเกิดขึ้นเจ้าประคุณท่านช่วยโปรดแก้ให้ดิฉันสักหน่อยเถิดเจ้าคะ เดิมนะดิฉันมีบุตรอยู่ ๒ คน เจ้าเขียวนะเจ้าคะเขาเป่นหัวขี้ แล้วนางคาวเป่นสุดท้องพ่อเขาตายเสียแต่เด็ก ๆ ดิฉันก็เลี้ยงมันมา ครั้นเมื่อเดือนยี่นี้แลเจ้าคะนางคาวเขาลักเข้าของของดิฉัน ตามผู้ชายลงมาขายกอก จำเภาะเป่นเวลาเกี่ยวเข้าอยู่ด้วย ดิฉันก็ให้เจ้าเขียวเขาอยู่เกี่ยวเข้า ดิฉันรีบตามนางคาวเขาลงมาขายกอก ครั้นมาพบตัวพากันกลับขึ้นไปถึงบ้านเขาบอกว่าทางโน้นเจ้าเขียวเมาเหล้าไปตีใครก็ไม่ทราบละเจ้าคะเขาตายลง เดี๋ยวนี้เจ้าเขียวมันก็เก็บเข้าของของดิฉันหนีไปอีก มันจะไปข้างไหนก็ไม่รู้ เจ้าประคุณมีลูกกะเขา ๒ คนลูกผู้หญิงก็เป่นเช่นนี้ อ้ายลูกผู้ชายก็เป่นเช่นนั้น อย่างงี้เขามิรับเอาดิฉันไปใส่ตรวนเร่งเอาอ้ายเขียวฤาเจ้าคะ โธ่.โธ่.โธ่.

กรรม อีกเรื่องของแกก็ซอยกลอยู่ ยังไงท่าน ลองลงปัญหาขัดข้องดูสักทีจะเป่นไร

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๕๗

๑ กรรม ยาย ยาย

ยายแก่ เจ้าขา

กรรม ก็ลูกของยายนั้นยังอาไศรยกินอยู่ ๆ ในอกยายฤาไม่ล่ะ

ยายแก่ เปล่าดอกเจ้าค่ะ อ้ายลูกคนนั้นดิฉันได้ตกแต่งให้มันมีเย่าเรือนไปหลายปีดีดัก จนมันมีลูกมีเต้าเป็นสองคนแล้วน่ะเจ้าค่ะ เมื่อดิฉันลงมาบางกอกเสียนี่แหละ ไม่มีใครเลยน่ะเจ้าค่ะ จึงได้ไปขอแรงมันให้มาช่วยเกี่ยวเข้า บ้านช่องดิฉันนั้นมันไม่ได้อยู่มานานแล้วหละเจ้าค่ะ ชาวบ้านร้านช่องเขาก็รู้หมดแลเจ้าค่ะ อ้ายเข้าที่สั่งไว้มันก็ไม่มาเกี่ยว มันกลับซ้ำไปทำความแล้วก็พากันยกบ้านช่องหนีไปหมดทั้งลูกเมีย กลับจะเอาความทุกข์มาตกอยู่กะดิฉันอีกนะเจ้าค่ะ อ้ายลูกคนนี้มันจะเกิดมาฆ่าแม่เสียระมัง ฮือ. ฮือ. ฮือ.

กรรม ยาย อย่าพิไรพิไรไปเลย นี่แน่จะบอกให้ ก็ลูกของยาย ๆ ก็ตกแต่งไปมีลูกมีเมียมาหลายปีแล้ว ใคร ๆ เขาก็รู้เป็นพยิงพยานอยู่หมดแล้ว กะอีกอย่างหนึ่งเมื่อเกิดความยายก็ไม่อยู่ไม่รู้ไม่เห็นด้วย ใครเขาจะมาเร่งเอาวกะยายล่ะ เขาก็คงไปเร่งเอากะพ่อตาแม่ยายนั่นแหละ ถ้าเขามาเร่งแกก็ร้องกับเขาดังนี้ก็แล้วกัน

ยายแก่ อย่างนั้นฤๅเจ้าค่ะ

กรรม เอออย่างนั้นซี

ยายแก่ กรรม กรรม ถ้าเขาไม่เชื่อ ดิฉันมิตีตรวนฤๅ

กรรม อ๊ะ เขาเชื่อซิน่ะ เราพูดไปตรง ๆ ดังนี้

ยายแก่ เอาเถอะเจ้าค่ะดิฉันจะลองไปพูดดู ก็ไหนแก้ขัดข้องล่ะเจ้าค่ะ

กรรม อุ๊ยะ ก็ที่ยอกไปให้นั่นอะไรล่ะ

ยายแก่ อัฮ คิฉันกรายลาไปก่อนละเจ้าค่ะ เจ้าประคุณทูลกระหม่อมแก้ว

ปาชิก

ปัณหาขัตข้องที่ ๕๘

พระยากัลยามีบุตรชายชื่อนายขนาน อยู่มานายขนานไปรักแม่คิดบุตรพระสวัสดิ์กับแม่จัน บอกให้พระยากัลยาไปขอ พระสวัสดิ์กับแม่จันก็ยกแม่คิดบุตรสาวให้เป็นภรรยานายขนาน เมื่อแรกนายขนานกับแม่คิดอยู่ด้วยกันก็มีความรักใคร่กันมาก ครั้นอยู่ด้วยกันมาหน่อยหนึ่ง แม่คิดประพฤติการที่ไม่เป็นที่ชอบใจแก่นายขนานด้วยเหตุเล็ก ๆ น้อย ๆ หลายอย่าง นายขนานว่ากล่าวขอร้องห้ามปรามก็ไม่ฟัง จึงเป็นเหตุให้นายขนานเบื่อหน่ายแม่คิด จนต้องมีภรรยาใหม่อีกหลายคน ฝ่ายแม่คิดครั้นรู้ตัวว่าสามีเบื่อหน่ายก็กลับประพฤติดี นายขนานก็ไม่กลับรักได้เพราะเพลิดเพลินด้วยภรรยาใหม่เสียแล้ว จะประจบประแจงทำให้ถูกใจนายขนานสักเท่าไร ๆ นายขนานก็ไม่ยินดีเลย เพิกเฉยละเลยเสียทีเดียว พระยากัลยาก็ได้ช่วยว่ากล่าว นายขนานก็ไม่ฟัง แม่คิดจึงไปร้องไห้ปรับทุกข์กับพระสวัสดิ์ และแม่จันผู้เป็นยิดามารดา ฝ่ายพระสวัสดิ์กับแม่จัน เมื่อบุตรมาปรับทุกข์ดังนี้จะควรทำอย่างไร ที่จะให้บุตรสาวหายทุกข์ร้อนได้

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๕๘

๑ อย่าเพ่อให้ยิคามารคาพูดอย่างอื่น นอกจากร้องว่าจขุนใครมีบุญได้กินสำรับ ใครผลุยผลับได้กินหมาเน่า สัมมะลิมสัมมะแย้น จำปาออกดอก มะกอกออกผัก ผัวไม่รักจะโทษเอาใคร้"

ถ้ายังมีใจกรุณาอยู่ ก็จงสั่งสอนให้ประพฤติให้ต้องตามอรรถะแห่งจำจิที่เด็กร้องเล่นนั้นเถิด

ผู้มีความพิศวงใน
วิชาฤาษีญญาของ
แต่งจำจิทั้งปวง

ปัณหาขัดข้องที่ ๕๙

พระยายัญญัติมีบุตรชายด้วยท่านผู้หญิงย้อมชื่อนายผาย อายุประมาณ ๑๕ ปี เป็นเด็กอย่างเฉลียวฉลาด เป็นที่ต้องใจยิคามีความรักใคร่เป็นอันมาก ท่านผู้หญิงย้อมตาย พระยายัญญัติคิดจะมีภรรยาใหม่ เที่ยวแสวงหาจึงพบแม่ฝอยเป็นบุตรชาวบ้าน มีรูปอันงามเป็นที่ต้องใจพระยายัญญัติมีความปรารถนาอันแรงกล้าใคร่ได้มาเป็นภรรยา จึงแต่งเถ้าแก่ไปขอต่อยิคามารดา ส่วนยิคามารดาจึงปฤกษาบุตร แม่ฝอยก็มิได้รักใคร่ในพระยายัญญัติ เพราะเป็นคนมีอายุมาก แต่หากความโลภเข้าครอบงำสันดาน จึงลงความเห็นพร้อมด้วยยิคามารดาตกลงยอมว่าจะไปเป็นภรรยาพระยายัญญัติ เพราะจะได้รับสมบัติอันล้นเหลือ แต่ไม่แน่ใจ จึงแสดงความขัดข้องว่า

พระยายัญญัติเปนผู้มีภรรยาเกิดบุตรชายคนหนึ่งแล้ว บุตรชายคนนั้นก็คือเปนผู้ที่จะได้รับสมบัติของพระยายัญญัติต่อไป ถ้าแลแม่ฝอยจะไปเปนภรรยาพระยายัญญัติเกิดบุตรขึ้น ก็เหมือนกับบุตรภรรยาน้อยที่ไหนจะได้รับทรัพย์สมบัติต่อไป เปนการอาภัพอยู่แก่แม่ฝอยเช่นนั้น แม่ฝอยก็ยังสาวอยู่ แลรูปร่างก็ไม่สู้เลวนักพอที่จะหาผัวหนุ่มอันมีตระกูลได้ เมื่อเกิดบุตรก็จะได้รับทรัพย์สมบัติสืบตระกูลยิดาต่อไปไม่ตกอับ ถ้าพระยายัญญัติมีความรักใคร่จริงก็ไม่ขัดขวาง แต่ต้องขอสัญญาว่า ถ้าแม่ฝอยไปเปนภรรยาเกิดบุตรด้วยกันเปนชาย ขอให้บุตรได้รับทรัพย์สมบัติสืบตระกูลพระยายัญญัติต่อไป ถ้าพระยายัญญัติให้สัญญาได้ดังนั้นแล้วจึงจะยอมไปเปนภรรยา เมื่อพระยายัญญัติได้ทราบความดังนั้น ก็ให้อึกอักประดักประเดิดในใจ ครั้นจะไม่ยอมให้สัญญาก็ไม่ได้แม่ฝอยมาเปนภรรยา เปนอย่างที่จะเว้นไม่ได้ ครั้นจะยอมให้สัญญาก็สงสารนายผายลูกรักเปนอย่างยิ่ง เปนอย่างที่จะยอมไม่ได้ พระยายัญญัติคิดรองขัดในอกในใจไม่ตกลงเช่นนี้ จะควรให้พระยายัญญัติทำประการใดจึงจะดี

แก้ปัญหาข้อที่ ๕๔

๑ บุตรที่จะสืบตระกูลหายากกว่าภรรยา เพราะถ้าจะมีลูกใหม่ลึก ๑๕ ปี จึงจะรู้ว่าใจเปนอย่างไร ตัวจะตายเสียก่อนก็ไม่รู้ ไม่ตายก็แก่จนกลับตัวไม่ทัน พระยายัญญัติควรจะรู้ตัวว่าบุตรรักตัวพระยา

บัญญัติ แม่ฝอยจะมาเป็นเมียรัก แต่เงินทองพระยาบัญญัติเอาชั่ง ชั่งก็เยากว่ากันโหยง เช่นนี้ควรเลิกเสีย หาผู้อื่นต่อไป ถึงแม้ว่าอยู่เปล่าไม่ได้ ช่วยทาษมาเป็นภรรยายังดีกว่า จะไม่ต้องมีความวิตกอาไลยอาวรณ์ต่อไปนัก ความศุขที่มนุษย์พึงหาเมื่อมีกำลังหาได้เพียงเท่าใด ก็คงเป็นที่เพลิดเพลินได้ในสิ่งที่ตัวมีอยู่นั้น ถ้าเป็นภรรยาเช่นนี้ยิ่งอยู่ด้วยกันนาน ถึงแรกไม่สู้ต้องใจ ภายหลังคุ้นเคยเข้าก็ดีไปเอง อุส่าห์กลั้นความปรารถนาอย่าให้ใฟุ้งซ่านต่อไปได้ จะเป็นความศุขยิ่งกว่าที่ได้แม่ฝอยอันไม่มีความรักตัวมาเป็นภรรยาหลายเท่านักเป็นแน่แล้ว

ตาแดง

ปัณหาขัดข้องที่ ๖๐

มองยาของเป็นคนเที่ยวขายพลอย มีพลอยต่าง ๆ มาเป็นอันมาก เดินทางมาในป่ากับเพื่อนอีกสี่คน มีผู้ร้ายมาสามคนเข้าแย่งชิงเอาพลอยของมองยาของ พวกเพื่อนที่ไปด้วยนั้นต่างคนก็หนีเอาตัวรอดไปหมด มองยาของอยู่คนเดียวผู้ร้ายจึงว่า ถ้ามึงยอมให้ของที่มีมาในตัวแก่กู โดยดีจนหมด กูจะปล่อยตัวไป ถ้าไม่ให้กูจะฆ่ามึงเสีย มองยาของทั้งเสียดายของแลไม่แน่ใจว่าจะรอดชีวิตรไปได้ก็ไม่ยอมให้ ผู้ร้ายจับตัวได้กำลังเข้าค้นของในตัว พอนายร้อยอินตะไปเที่ยวขายพลอยกลับมากับ

ลูกช้างอีกหลายคน มองยาของเห็นจึงร้องช่วยด้วยช่วยด้วย ผู้ร้ายมันจะฆ่าเสียแล้ว นายร้อยอินตะกับพวกที่มาด้วยมีใจกรุณาวิ่งมาหมายจะช่วย พวกผู้ร้ายเห็นนายร้อยอินตะกับพวกมามากคน แลเคยกลัวเกรงนายร้อยอินตะอยู่ด้วย ต่างคนก็วางมองยาของหนีไปหมด มองยาของก็ได้รอดชีวิตร แลไม่เสียของเพราะนายร้อยอินตะช่วย จึงสาบาลตัวเป็นเพื่อนรักร่วมชีวิตรกับนายร้อยอินตะ เลยกลับมาบ้านด้วยนายร้อยอินตะ

ครั้นนานมานายร้อยอินตะมีพลอยต่าง ๆ มากขึ้น ซึ่งรับซื้อไว้จากพวกลูกช้าง คิดจะไปขายที่กรุงเทพ ฯ จึงชวนพวกพ้องที่เคยเที่ยวขายพลอยด้วยกัน กับลูกช้างแลมองยาของกับมองเลยิดามองยาของไปด้วยกัน เดินมาในป่าเวลากลางวันถึงต้นไม้ใหญ่แห่งหนึ่งอยู่ชายเขา เป็นที่ร่มเย็นสบายดี ก็หยุดพักอยู่ที่ใต้ร่มไม้นั้น พวกที่มาด้วยกันต่างคนก็แยกย้ายกันไปอาบน้ำที่ธารชายเขานั้นบ้าง เข้าป่าไปบ้าง ต่างคนก็ต่างเที่ยวเล่นตามสบาย เหลือเผ้าของอยู่แต่นายร้อยอินตะกับมองยาของสองคนด้วยกันเท่านั้น นายร้อยอินตะคอยอยู่ไม่เห็นพวกที่ไปนั้นกลับมา จึงให้มองยาของเที่ยวกู่เรียก มองยาของเดินกู่ไปถึงชายเขาพอจะลับเหลี่ยมเขา ได้ยินเสียงคนร้องช่วยด้วย ๆ ๆ ๆ เสียงไกล ๆ ออกไขว่กันไป มองยาของตกใจยืนตลึงร้องเอ๊ะ แลไปข้างน่าเห็นมองเลยิดาหนีเสือหลบเวียนต้นไม้ใหญ่อยู่ เหลียวมาข้างหลังเห็นคน ๆ หนึ่งต่อสู้กันอยู่กับนายร้อยอินตะ แลที่ยังวิ่งตรงมาแต่ไกลอีกหลายคน สังเกตดูเป็นพวกผู้ร้ายแน่ มองยาของยืนเหลียวหน้าเหลียวหลังอยู่ หนักใจเต็ม

ที่ไม่รู้ที่จะทำประการใด อาวุธที่ถือมานั้นก็มีแต่ขันสั้นหกนตกระบอกหนึ่ง แต่บรรดาบุตรสตันมาแต่นัดเดียว จึงคิดว่า เรายิงเสือเสียก่อนดีฤา แล้วจึงกลับไปช่วยนายร้อยอินตะ ก็ไม่แน่ใจว่าจะถูกเสือได้ ก็เสือกับยิดาเราเวียนกันอยู่กับต้นไม้ดังนี้ ถ้าไปถูกยิดาเข้าก็จะมิเสียทีเสียฤา อีกประการหนึ่งทางก็อยู่ข้างจะสุดกำลังขึ้นอยู่ด้วย ถ้าจะตรงเข้าไปยิงใกล้ ๆ เป็นแน่ว่าจะถูกได้ถ้าเสือวางยิดาเสียกลับเข้ามาเล่นเรา ๆ จะเอาอะไรไปสู้ได้ ไม่มีอะไรที่จะหลบหลีกเลย อ้อ มีที่จะยิงเสือให้ตายได้แน่แล้วเอามันละหนะ ขึ้นไปบนเขาแอบที่เพิงผาตรงนั้นพันทีเสือจะทำอะไรเราได้ แล้วกลับคิดขึ้นมาได้ว่า กว่าเราจะขึ้นขึ้นไปถึงแลคอยที่จะยิงเสือได้ก็พอพวกผู้ร้ายจะมาถึงพร้อมกัน นายร้อยอินตะคนเดียวจะมีตายเสียฤา ไปช่วยนายร้อยอินตะละหนะ เรามีขึ้นแล้วจะกลัวใคร อาวุธอินแลบั้สตันของเราก็มีอยู่ที่โน่นอีกมากไปละหนะ เอ๊ะ ก็ยิดาเราทางนั้นหละจะทำยังไง มองยาของไม่ตกลงใจที่จะทำอย่างไรแน่เวลาก็เปลืองไป ชีวิตรทั้งสองข้างก็ใกล้จะสิ้นเข้าทุกที ข้างนายร้อยอินตะแลมองเล ก็หมายจะรอดชีวิตรได้ก็แต่มองยาของช่วยเท่านั้น มองยาของจะประพฤติอย่างไรจึงควร อย่าให้เป็นการขาดกตัญญูได้

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๖๐

๑ ถ้าจะให้ดี มองยาของต้องยังไม่ควรช่วยใครด้วยขึ้นก่อนเมื่อเห็นเช่นนั้น ควรที่จะทำร้องตะโกนกู่กันให้อื้ออึงขึ้น ให้เสียงแปลก ๆ

ดูดังหลายคนด้วยกัน ว่าโว้ย ๆ พวกเราโว้ย มาโหวยอะไรโว้ย มาเถิดเว้ย ที่ไหนหว่า ที่นี่โว้ย เหวยมาเร็วเถิด ว้า เฮ้ย กู๊ กู๊ กู๊ ช่วยกันโว้ย วู้ ๆ อ้อมมาทางนี้โว้ย เรียกกันมาอึกสิหวา แล้วก็ทำกาหลใหญ่ คลำ ๆ ไปปะก้อนดินก้อนหินอะไร ๆ ก็คว่างไปข้างโน้นบ้างข้างนี้บ้าง หมายให้ไปกระทบแง่เขาเหลี่ยมเขาฤาต้นไม้ พอให้กระดอนกลับมาแตกกระจาย ดูเปนขว้างมาจากทางอื่นบ้าง ดังนี้ไม่ช้าไม่เสือก็ผู้ร้ายคงตะเพิดไปข้างหนึ่ง แล้วถ้าเห็นข้างไหนรวนตัวเข้า ก็ช่วยข้างนั้นเข้าด้วยขึ้นสักข้างหนึ่ง แต่อย่าเพ่อปล่อยลูกเสียแต่ในทีแรก คงไม่เปนไร แลบางทีคนที่ไปเที่ยวเรี่ยรายอยู่ จะได้ยินเข้าก็จะพากันมาช่วยได้ กำลังมากขึ้นก็พอจะช่วยทั้งสองฝ่ายให้พ้นไภย แลอาจจะดำรงซึ่งความกตัญญูแลความสัตย์ของตัวไว้ได้ด้วย

ปัญญาช่วยแรง

ปัณหาขัดข้องที่ ๖๑

เวลาวันหนึ่งนายกำปั่นเดินไปพบยายขำ ยายขำวานให้อ่านหนังสือฉบับหนึ่ง ซึ่งยายขำได้รับในเวลาก่อนนั้นครู่หนึ่ง คนที่ส่งหนังสือให้นั้นยายขำก็ไม่รู้จักว่าชื่อเรียงเสียงไร แต่บอกว่าอำแดงแคยุตรยายขำซึ่งไปเปนภรรยาพระสนิทให้เอามาให้ บอกเท่านั้นก็ลาไป นายกำปั่นก็อ่านไปตามจริง ในหนังสือนั้นด่าว่าหยาบคายแก่ยายขำต่าง ๆ ยายขำก็โกรธว่านายกำปั่นแกล้งด่าว่าไม่อ่านไปตามความจริง นายกำปั่นก็บอก

ว่าหนังสือนี่อย่างนั้นจริง ๆ ยายขำก็ว่าลูกจะด่าแม่อย่างไรได้ เองแกล้งว่าหยายคายต่อผู้ใหญ่ก็เป็นได้ ขณะนั้นหนูจันหนูแฉ่งเป็นนักเรียนมาถึงที่นั้นเข้าแกก็วานให้หนูจันหนูแฉ่งอ่าน หนูจันหนูแฉ่งอ่านติดกุก ๆ กัก ๆ ก็หันไปถามนายกำปั่น นายกำปั่นก็ช่วยบอกบ้างเล็กน้อย หนูจันหนูแฉ่งก็อ่านซ้ำอีกทีหนึ่ง เหมือนดังที่นายกำปั่นอ่านครั้งก่อน ยายขำแกก็ยิ้งใหญ่ขึ้นว่า หนูจันหนูแฉ่งก็แกล้งอ่านตามนายกำปั่น ๆ กับหนูจันหนูแฉ่งจะว่ากล่าวอย่างไร ๆ ก็ไม่เชื่อ ทั้ง ๓ คนก็คลี่กระดาษออกชี้ให้แกดูว่า ตัวนี้ว่าอย่างนี้ตัวนี้ว่าอย่างนั้น กำลังที่แกยิ้งใหญ่ขยักระดาษกระชากไปกระชากมากระดาษขาดหมด แล้วแกก็ไปฟ้องนายช้อยบิดาหนูจันหนูแฉ่ง ว่าหนูจันหนูแฉ่งแกล้งอ่านด่าว่า ครั้นนายช้อยเอากระดาษเดิมมาดูก็ต่อไม่ติด ครั้นจะเชื่อบุตรเล่า ก็เห็นว่าอำแดงแคจะด่ายายขำผู้มารดาอย่างไรได้ ครั้นจะไปถามอำแดงแคเล่า อำแดงแคก็อยู่บ้านพระสนิท หนทาง ๒ คืนจึงจะไปถึง จะเชื่อนายกำปั่นเล่า นายกำปั่นก็กำลังเมาสุราจัดพูดผิด ๆ ถูก ๆ อยู่ด้วย นายช้อยจะควรทำอย่างไร จึงจะถูกตามทางยุติธรรมแลให้ยายขำคลายโกรธลงได้.

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๖๑

๑ กระดาษที่ฉีกขาดเสียนั้น เป็นอันเข้าใจได้แน่ว่า ยายขำฉีกกระชากโดยกำลังโกรธคงจะไม่ขาดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยถึงกับอ่านไม่

ได้ แลจะยังพอที่จะเก็บมาติดต่อดูได้บ้างสักเล็กน้อย ถึงไม่ตลอดก็พอรู้เลาความว่าจะเปนหนังสือด่าฤๅเรื่องความอย่างใด เค้าความจะเปนความอย่างใดแน่ ก็พอจะวินิจฉัยลงได้

ถ้ามิฉนั้น ก็หาใครพอเปนพยานได้สักคนหนึ่งมานั่งด้วย แล้วเอาหนังสือจดหมายฤๅอะไร มาให้หนูจันกับหนูแฉ่งอ่านถ้าพอถูกความตามในจดหมายนั้นก็เปนอันตัดสินได้ ว่าหนังสือฉบับของยายขำนั้นคงจะได้ความดังหนูจันหนูแฉ่งอ่านจริงไม่ใช่อ่านผิด แลซึ่งจะว่าหนังสือนั้นมาจากอำแดงแคยุตรยายขำคงจะไม่ด่ามารดา ข้อนี้ก็ไม่มีใครรับประกันได้ว่า จะเปนหนังสือมาจากอำแดงแคจริงฤๅเปนหนังสือผู้อื่นแกล้งด่ายายขำ

เมื่อแกยังจะคัดค้านอยู่ว่า หนูจันแลหนูแฉ่งแกล้งด่าแกดังนั้น หาใช่น่าที่ ๆ นายซ้อยจะต้องตัดสินไม่ เพราะจะหาอะไรมาเปนหลักฐานพยิงพยานก็ไม่ได้ เปนความผิดของยายขำเอง ซึ่งเกิดมาแก่ถึงปานนี้ยังต้องวานเด็กอ่านหนังสือให้ ถึงมันจะแกล้งอ่านบ้างก็ยังดีเหมือนกับทำโทษคนโง่ เมื่อแกจะเอาขี้จอยู่ก็ให้แกไปถามลูกสาวแกเองก็จะได้ความ.

เท่านั้นก็แล้วกัน

ปัณหาขัดข้องที่ ๖๒

พระยาทวยหาญเปนขุนนางแก่ แต่เปนคนหมั่นเอาใจใส่ในราชการแข็งแรง หมั่นเข้าวังไม่ใคร่ขาด วันหนึ่งเข้าไปในวังพักอยู่ที่ศาลาซึ่ง

เคยมานั่งดูการ มีพวกขุนนางแก่ ๆ ซึ่งรู้จักกันบ้างไม่รู้จักบ้างหลายคน มานั่งพูดเล่นอยู่ด้วย คุยกันตามภาษาคนแก่ ๆ มีเรื่องโรคไภยเบียดเบียนเป็นต้น แต่พระยาทวยหาญนั้นอวดตัวว่าเป็นคนแข็งแรง ไม่ใคร่เจ็บไข้อะไร ขี้ซื่อลมแล้วละก็ยังไม่เป็นกับใครเลย ที่สุดลงถึงเรื่องแว่นตาดีไม่ดี พระยาทวยหาญจึงถอดแว่นตาของตัวออกอวดบ้าง ส่งให้คนโน้นคนนี้ แล้วว่า "คุณลองดูซิ ของผมดีนักหนา ดูของละเอียดนังไงได้หมดแหละ ผมใส่เข้าราวกับตาเมื่อยังหนุ่ม ๆ ทีเดียว เพียงหนังสือพิมพ์ละก็อ่านได้เปรี๊ยะทีเดียว นี่พ่อหลวงเขาซื้อมาฝากนังไงเล่า เมื่อเขากลับมาจากเมืองนอกนะ เขาซื้อที่เมืองใหม่ ราคาเขาหลายเหรียญอยู่ ดีไหมละคุณ" พวกขุนนางเหล่านั้นยังไม่ทันว่ากะไร พระยาทวยหาญรับแว่นมาสวมเข้าอีกยกมือขึ้นส่องดูลายมือ ในเวลานั้นพอนายฟูซึ่งเป็นคนอยู่ในกรมขึ้นของพระยาทวยหาญถือหมายมาคลานเข้าไปยื่นให้พระยาทวยหาญ ๆ รับมาแล้ว ทำทีเหมือนจะคลี่ออกอ่านแล้วถามว่า หมายอะไร นายฟู "วัยว่าอาทานวาชการว้อนขอวัย" กราบ ๆ แล้วก็ถอยออกมา พระยาทวยหาญโยนหมายไป "เอ้า เอ้าอ่านดูทีรุ" นายฟูหยิบหมายมา กลับส่งให้พระยาทวยหาญอีกยอกว่า "ใต้เท้าอ่านเถอะขอวัย" คลานถอยหลังออกมาเสีย พระยาทวยหาญไหวเกินไป เข้าใจว่านายฟูล้อเรียกย่าว "เฮ้ย ๆ เอาตัวอ้ายฟูไปตีเสียห้าที สั่งเท่านี้ยังต่อล้อต่อเถียง เฆี่ยนเสียให้รู้ว่าเป็นนายสักหน่อย" ตีนายฟูแล้วพระยาทวยหาญเรียกเข้ามาอีกส่งหมาย

ให้ “เข้าอ่านไป” นายฟูอึด ๆ ออด ๆ จะยอกออกไปตรง ๆ ก็อาย ด้วยมีคนอื่นอยู่ที่นั่นด้วยกันหลายคน จะแก้ไขอย่างอื่นก็กลัวจะถูกติอีก ต้องจำใจยอกไปตามจริง “เกยังผมอ่านไม่เป็นคอกขอวัย” พระยาทวยหาญ “ปะ พุทโธ่” ถอนใจใหญ่แล้วนึกแต่ในใจว่า กรรม ๆ มาถูกอ้ายอ่านหนังสือไม่เป็นเข้าด้วยกันทั้งย่าวทั้งนาย กรรมกรรม, ถือหมายตลึงอยู่สิ้นสติ เหื่อหยดลูกคางเผาะ ๆ พวกขุนนางเหล่านั้นต่างคนก็สงไสยว่า พระยาทวยหาญจะอ่านหนังสือไม่ออกพากันดู พระยาทวยหาญก็ยิ่งผิดปรกติขึ้นทุกที อึกอักในใจเต็มทีเกือยลมขับ จึงคิดแต่ในใจว่า เราครั้งนี้เขาเห็นจะรู้เสียแล้ว เสียแรงยืดความมาได้เป็นนาน ทำนังไงดีหนอ ถ้าเราจะเก็บหมายนิ่งเสียก่อน ก็ทำไมถึงจะรู้ราชการได้เดี๋ยวนี้ เวลาก็ล่วงเข้าไปทุกทีราชการก็ร้อน ไม่ทันเวลาจะมีเสียไปฤๅ จะแก้ว่าตาไม่เห็นวานท่านพวกนี้อ่านก็ไม่ได้ แว่นตาเราก็มียังได้คุยกะเขาว่าของเราดีอีก เขาสิไม่มีแว่นมาสักคนหนึ่ง เราจะควรทำนังไงดีจึงจะได้ทรายความได้ทันเวลา จะได้ไม่เสียร่าอาการแลอย่าให้เขาขันแยบคายได้แน่ว่าเราอ่านหนังสือไม่ออก

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๖๒

๑ ปัณหานี้ มีทางอย่างเดียวซึ่งจะแก้ได้โดยง่ายที่สุด คือ ต้องหยิบหมายมาคลี่ออก เอาแว่นตาสวมเข้านั่งมองดูรูปร่างหนังสือไปทุก ๆ บรรทัดพอสมควรแก่เวลา แล้วพับหมายใส่กระเป๋าพูดว่าต้องไป

จัดการเดี๋ยวนี้ แล้วลุกจากที่นั้นไป เมื่อได้ออกจากที่ประชุมนั้นแล้ว ก็เป็นอันหมดความขัดข้อง จะไปให้ใครอ่านก็ได้ เมื่อเข้าใจแล้วจะได้จัดการไปโดยทันที เมื่อพระยาทวยหาญทำเพียงเท่านี้ ก็จะลบล้างความสงไสยเพื่อนข้าราชการทั้งปวงได้ แลไม่เสียรัศมีด้วย ส่วนความชั่วในทางไม่จริงนั้น ก็จะไม่สู้ชั่วนักเพราะหาได้กล่าวให้คนทั้งหลายเข้าใจชัดว่าอ่านเข้าใจความตลอดไม่

เอกะยท

๒ พระยาทวยหาญควรจะเลยทำเป็นพ้นใหญ่ ดุนายฟูว่า "เซอะอ่านหนังสือก็ไม่ออก โตจนบ้านนี้แล้ว" ทำถือหมายขึ้นเป็นที่อ่านหมุย ๆ หมิย ๆ แล้วเอาหมายลงวางถอดแว่นตาออกเช็ด ดุนแก้วให้หนักให้แก้วแว่นตาหลุดจากกรอบแตกก็ช่างเถอะ แล้วร้อง "อ้าว" เลยพ้นมากขึ้น เห็นขุนนางผู้ใดตาพอจะเห็นแลเป็นพรรคพวกอยู่ก็ส่งหมายให้ว่า "คุณช่วยโปรดอ่านที่เถิดขอรับ แว่นตาก็พาเอิญหลุดแหลกเพราะอ้ายฟูที่เดียว เลยงไดฤาอ่านหนังสือก็ไม่ออก" ย่นอุย ๆ อิย ๆ ชั่วจริง ๆ เซอะซะ เมื่อขุนนางคนนั้นอ่านให้ฟังแล้วหมายว่าอย่างไรก็ทำไปตามหมาย จะนั่งอยู่ฤาลุกไปก็ตามอย่าหายเก่าเลย ถ้านั่งอยู่ก็ย่นไปให้มาก ๆ แลชักสุภาสิต โทษของอ่านหนังสือไม่ออก คุยกันตามภาษาแก่ให้เรื่อยไป ถ้าลุกไปเดี๋ยวนั้น ก็ทำเป็นดุนายฟูตลอดลับตาขุนนางเหล่านั้นการก็จะไม่สู้เป็นไรนัก.

เก่าไก๋

๓ พระยาทวยหาญควรวานขุนนางคนใดตาพอจะเห็นแลเปนยัวร์สักหน่อยอ่านแล้วยอกว่า ลายมือพันอย่างนี้ผมเกลียดนักไม่อยากอ่าน คุณโปรดด้วยเถิด เมื่อพระยาทวยหาญรู้หมายแล้วทำซักหนังสือในกระเช้าฤๅหนังสืออะไรออกทำเปนที่อ่านหมุบหมิบแก้อายไปที่หนึ่ง.

แก้เก้อ

๔ พระยาทวยหาญควรจะทำเปนที่อ่านหมาย ทำปากขยุบขยิบแล้วสั่งทนายว่า เฮ้ยไปยอกอ้ายนั่นอ้ายนี่มาพบข้าที่นั่น แล้วพระยาทวยหาญควรจะยอกขุนนางเหล่านั้นว่า มิราชการร้อนผมลาก่อนหละขอรับ แล้วรีบเดินไปให้ไกลตาขุนนางเหล่านั้น พบใครเข้าจึงวานเขาอ่านว่าตาไม่เห็น แว่นไม่ได้เอามา

ขายผ้าเอาหน้ารอด

ปัณหาขัดข้องที่ ๒๓

พระตำหรับเปนน้องพระยาคำริห์จะโกนจุกบุตรในเดือนนี้ จึงมีกำหนดไปเชิญบรรดาญาติแลพวกพ้องทั้งหมด เพราะจะทำเปนการใหญ่ให้บุตรมาเชิญพระยาคำริห์ไปตัดจุกด้วย เมื่อเวลาบุตรพระตำหรับมานั้นพระยาคำริห์ไม่อยู่ บุตรพระตำหรับก็หาชื่นเรือนไม่กลับไปเสีย เพราะทรายอยู่ว่าท่านผู้หญิงถมไม่ชอบกันกับบิดา เวลาอื่นพระตำหรับจึงจดหมายกำหนดฤกษ์วันคืนเชิญให้พระยาคำริห์ไปตัดจุก ให้ข้าวถือมาให้พระยาคำริห์พเอิญถูกเวลาพระยาคำริห์ไม่อยู่เข้าอีก จึงส่งให้ข้าวไว้ ข่าวก็ไป

ให้ไว้แก่ท่านผู้หญิงถม ซึ่งเปนภรรยาพระยาคำริห์ยอกว่า จดหมายคุณพระตำหรับเรื่องโกนจุกเชิญเจ้าคุณ ในเวลานั้น หลวงเทวา ซึ่งเปนน้องท่านผู้หญิงถมมาหายอกว่าจะโกนจุกบุตร เชิญคุณหญิงไปเปนแม่งานเชิญเจ้าคุณคำริห์ไปตัดจุก กำหนดฤกษ์แลวันคืนกันแล้วก็กลับไป ท่านผู้หญิงถมอยากจะทรายวันโกนจุกบุตรพระตำหรับว่าเปนวันอะไร กลัวจะพ้องกันจึงฉีกซองออกดูเห็นวันแลฤกษ์ก็พ้องกันหมด จึงคิดว่า ถ้าเอาจดหมายนี้ไว้ ให้เจ้าคุณ ที่ไหนเจ้าคุณจะไปช้างบ้านน้องเรา เพราะพระตำหรับเปนน้องเขาแท้ ๆ เรานิ่งเสียดีกว่าอย่าให้รู้เลย แล้วพระตำหรับก็ไม่ชอบกันกับเราด้วย จึงเก็บจดหมายนั้นเงียบเสีย พระยาคำริห์กลับมาก็ยอกแต่ว่าหลวงเทวาเขามาเชิญ ครั้นถึงวันกำหนดตัดจุก พระยาคำริห์ก็ไปที่บ้านหลวงเทวาตามเวลา ช้างบ้านพระตำหรับก็หลงคอยพระยาคำริห์อยู่ตั้งแต่วันสวดมนต์มาแล้ว อีก ๓๐ นาทีก็จะถึงฤกษ์ จึงให้ย่าวเอารถรีบไปตามเพราะบ้านไม่สู้ไกลกันนัก พอจะกลับทันเวลาได้ ย่าวไปได้ครึ่งทางพบย่าวพระยาคำริห์ได้ความว่า พระยาคำริห์ไปตัดจุกบุตรหลวงเทวา จึงกลับมายอกพระตำหรับ ๆ แลพวกญาติเหล่านั้นได้ทรายพากันโกรธพระยาคำริห์ทั้งสิ้น ถึงฤกษ์ก็ให้คนอื่นตัดจุก ช้างพระยาคำริห์ไปอยู่ที่บ้านหลวงเทวาจนเวลาทำขวัญ ฝ่ายหลวงนฤเบศร์ผู้ได้รับเชิญทั้งสองข้าง ครั้นไปช่วยที่บ้านพระตำหรับพอโกนจุกแล้วก็รีบมาบ้านหลวงเทวา พระยาคำริห์จึงถามว่า เมื่อเช้าไม่เห็นมาไปช่วยที่ไหนฤๅ หลวงนฤเบศร์ตอบว่า ที่บ้านคุณพระตำหรับนั่งไงเล่า

ขอรับ พระยาดำริห์ทำไมเขาไม่ยอกเล่าให้ฉันรู้เลย เป่นแต่เมื่อเดือนก่อน เขาได้ยอกไว้ว่า เดือน ๔ แลเขาจะโกนจุกลูกชายคนใหญ่เขา แล้วก็ไม่ได้ยอกว่าวันไรคืนไรอิกเลย หลวงนฤเบศร์กระผมได้เห็นจดหมายคุณพระดำหรับเชิญใต้เท้า ย่าวถือไปที่บ้านกระผมด้วยทีเดียวนี่ขอรับ จะไปทำเหลวไหล่กันเสียอย่างไรกระมังใต้เท้าถึงไม่ได้รับ ใต้เท้าถามดูให้ทั่วเถอะ แน่ที่เดียว พระยาดำริห์มาถามย่าว ๆ ยอกว่าได้รับจริง ให้ไว้ที่คุณหญิง จึงไปถามท่านผู้หญิงถมว่า "แม่ถม รับก๊าศพระดำหรับเขาไว้แล้วเอาไปทิ้งเลียที่ไหน ทำไมไม่ให้ฉัน" คุณหญิงถมตอบว่า "ก๊าศแก๊ศอะไรที่ไหนมิ" พระยาดำริห์ออกคร้ามจะพูดต่อไปก็กลัวจะดุเอาให้อายแก่เขาอิก กลับมาถามย่าว ๆ ก็ยืนยันเป่นแน่ออกไม่สบายใจกลัวพระดำหรับจะโกรธ เลยลาหลวงเทวาริบไปบ้าน พระดำหรับถึงพอเวลาทำขวัญกันอยู่จวนจะเสร็จ พระดำหรับเห็นจึงว่าคิดว่าเจ้าคุณจะไม่ได้มาเสียแล้ว พวกพี่น้องเหล่านั้นก็พากันถามเสียงออกไขว่กันไปว่า งานที่บ้านหลวงเทวาแล้ว ๆ ฤๅ พระยาดำริห์ตอบว่าพึ่งได้ท้รายจากหลวงนฤเบศร์เดียวนี้ก็มา พระดำหรับแลพี่น้องเหล่านั้นก็พากันนิ่งเสียหมดไม่มีใครพูดกระไรด้วยแต่สักคำหนึ่ง พระยาดำริห์ลงนั่งนิ่งอยู่คนเดียว จึงคิดว่าเราจะควรแก้ไขอย่างไรจึงจะให้พระดำหรับกับพวกพี่น้องเหล่านี้หายโกรธ ให้เห็นจริงด้วยได้ แลอย่าให้แม่ถมภรรยาเราต้องเสียด้วย

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๖๓

๑ พระยาดำริห์ยังมิช่องพอจะพูดแก้ไขได้อยู่อย่างหนึ่ง คือ พระยาดำริห์ได้ความชัดจากย่าวของตัวแล้ว ว่าย่าวของพระตำหรับได้เอาจดหมายเชิญมาให้จริง แต่ย่าวของตัวรับไว้แล้ว เอาไปให้ท่านผู้หญิงถม ๆ แกลังยิดความเสีย ก็เปนอันใคร่ครวญได้ว่า พระตำหรับคงจะมิความสงไสยว่า ท่านผู้หญิงถมแกลังยิดก๊าศของพระตำหรับเสีย เพราะจะใคร่ให้พระยาดำริห์ไปในงานของท่านผู้หญิงถม แลท่านผู้หญิงถมก็ไม่ชอบกันกับพระตำหรับด้วย แต่ไม่เปนไรยังพอจะแก้ให้เห็นจริงได้ พระยาดำริห์ควรทำเปนพูดว่า "พับผ่าเถอะ ฉันเสียใจจริง ๆ" ฉันพึ่งได้ทรายมาจากบ้านหลวงเทวาเมื่อตะกี้นี้เอง ฉันกำลังไปช่วยหลวงเทวาเขาโกนจุกเหมือนกัน พอหลวงนฤเบศร์กลับจากนี่ไปแวะที่บ้านหลวงเทวาอีก ฉันจึงถามหลวงนฤเบศร์ว่า ไปไหนมาจึงพึ่งมาบ้านนี้ หลวงนฤเบศร์ว่ามาช่วยงานโกนจุกอยู่ที่บ้านนี้ ฉันกลับเถียงเขาอีกว่า เอ๊ะทำไมพระตำหรับจึงไม่บอกให้ฉันทรายผิดปลาดไปละ ฉันรู้แต่ว่าจะโกนกันในเดือน ๔ แล้วก็นอนใจเสียว่าพระตำหรับคงจะบอกครั้นเขายืนยันเปนแน่ว่าที่บ้านนี้ทำการโกนจุกจริง ฉันจึงเฉลียวใจว่ายางทีข้างพระตำหรับจะมาบอกไว้ที่บ้านแม่ถม ๆ เขาจะแกลังยิดความเสียเพราะจะให้ฉันไปช่วยงานหลวงเทวาพี่น้องข้างเขา กลับนึกโกรธเขาดังนี้อีก แลอารามตกใจจึงรีบกลับมาบ้าน ไม่ฟังอีร้าค่าอีรมอะไรตรงไปดูแม่ถมทีเดียว แม่ถมก็ว่าไม่ทรายเลย ฉันก็ยังนึกสงไสยจึงมาสอบ

ถามข่าวข้างนอก จึงได้ความว่า ข้างคุณพระนี้เอาจดหมายเชิญไปให้จริง เวลานั้นฉันก็ไม่อยู่ อ้ายขาวมันรับไว้จะเอาไปส่งให้แม่ถมพอเอิญแม่ถมก็นอนหลับ มันจึงเอามาวางไว้ใต้สมุดเชิยนหนังสือยนโต๊ะแล้วมันก็หายออกแก่ฉันไม่ ข้างฉันก็ไม่รู้ ข้างมันก็นึกว่าฉันคงรู้ มันเปนเคราะห์ดังนี้แหละน่าเฆี่ยนอ้ายขาวจริง ๆ ข้างฉันก็ตกใจ จึงออกจากบ้านจริยมานี่ทีเดียว การเปนดังนี้จริง ๆ ฉันไม่รู้เลย ถ้าไม่เชื่อก็ถามคุณหลวงนฤเบศร์ดูเถอะ พูดเท่านี้แล้ว ถ้ายังไม่มีใครเอออวยด้วยยังไม่หายเกลือ ก็ต้องทำบ่นเสียอกเสียใจพิไรไปต่าง ๆ ข้างพระตำหรับแลคนทั้งปวงคงจะกลับเชื่อได้เปนแน่ เพราะจะหมายว่าพระยาดำริห์เอาความจริงใจออกพูด ถึงพระตำหรับจะได้ความจากข่าวผู้เอาจดหมายเชิญไปส่งว่าไม่พบพระยาดำริห์ ข่าวพระยาดำริห์รับไปให้ท่านผู้หญิง ถ้าดังนั้นก็จริงแต่ว่าคงไม่ทรายต่อไปว่า ท่านผู้หญิงถมจะได้รับฤาเปล่าคงจะเชื่อเอาเปนจริงดังพระยาดำริห์บอก เพราะความก็สมต้นสมปลายกันพอดี แต่ว่าจะเว้นเสียไม่ไปขนายเมียนั้นไม่ได้ทีเดียว ถึงหากว่าเกรงใจ ก็อย่าดุให้แขงแรงพูดจะ ๆ จำ ๆ เสียบ้างก็แล้วกัน

หนามยอกเอาหนามบ่ง

ปัณหาขัดข้องที่ ๖๔

พระภูมิเปนคนแก่เคยไปราชการทัพมาครั้งหนึ่งแล้ว เคยนับถือเวทมนต์เศก ๆ เป่า ๆ จนบัดนี้ก็ยังคงเล่าเรียนทดลองอยู่เสมอ มิ

เรือนเล็กอยู่ในสวนหลังเรือนใหญ่เป่นที่สำหรับทำวิชาเศกเข้า คราวหนึ่งได้ข่าวคำเล่าฦๅมาว่าจะยกทัพไปรบช่อ เตรียมตัวจะรับราชการไปด้วย ค่ำลงก็ปลุกเศกอะไร ๆ อยู่จนดึก ๆ ทุกคืน เคี่ยวเข็ญให้นายเหมาบุตรเรียน นายเหมาไม่เชื่อก็ไม่เรียนหลบหลีกเลี่ยง จนพระภูมิออกเกลียด ๆ แต่คนอื่น ๆ ในบ้านแลชาวบ้านที่ใกล้เคียงนับถือพระภูมิหมดทั้งสิ้นเคยมาขอน้ำมนต์แก้อะไร ๆ เสมอ ในหมู่ที่เตรียมตัวจะไปทัพรบช่อนั้น จับเล่นใหญ่อดหลับอดนอนจนผอมลง นายเหมาจึงตักเตือนให้ละเว้นเสียบ้าง เพราะอดนอนแก่แล้วไม่ใคร่จะมีกำลัง โรคไภยมันจะเลยซ้ำเอา พระภูมิกลับตุเอาว่าไม่รู้จักอะไร ไม่นับถือแล้วกลับมาสอนผู้ใหญ่ นายเหมาเห็นห้ามไม่ฟังแล้ว ก็ไปบอกมารดาหมายจะให้ช่วยห้าม มารดากลับตุเอาอย่างนั้นอีก นายเหมาก็เป่นอันจนใจ ไปเที่ยวบอกแก่ใครเขาให้เขาช่วยห้ามปราม เขาก็กลับหัวเราะเยาะเป่นที่ว่านายเหมาจะเป่นบ้า นายเหมาออกกลุ้มใจเต็มที แต่ไม่รู้ที่จะทำประการใดก็ต้องนิ่งอยู่ พระภูมิก็ยิ่งจับเล่นใหญ่ขึ้นทุกที คืนวันหนึ่งทำภาพยนต์ ผูกหุ่นเป่นรูปคนขึ้น ปลุกเศกอะไรอยู่จน ๑๐ ทุ่มหุ่นก็ไม่เป่นคนขึ้นได้ กลุ้มใจเต็มที นึกถึงตำราขึ้นมาได้อีกเล่ม ๑ กลับขึ้นมายนเรือน พอได้ยินนายเหมาบุตรซึ่งนอนหลับอยู่ละเมอร้องเวยวายขึ้น พระภูมิได้ยินจึงถามว่าจะไรหวา นายเหมาก็บ่นอะไรอู้อี้ ๆ ต่อไป พระภูมิเข้าใจว่าผีเข้านายเหมาแน่ จึงหยิบหวายลงยันต์มาหวดลงไปสองที ร้องตวาดถามว่า "มึงมา

แต่ไหนวะ ใครใช้มา" นายเหมาเจ็บรู้สึกตัวขึ้นไม่รู้ว่าเรื่องอะไร ลุกขึ้นนั่ง พระภูมิซ้ำซู่ถามใหญ่เฆี่ยนไม่หยุดเสียงแต่มาแต่ไหน ๆ ออกไป จนผู้คนตื่นกันหมดทั้งเรือนมาดู นายเหมาไม่รู้ที่จะบอกว่ากระไร เข้าใจว่ายิดาคลั่งขยับตัวจะหนี พระภูมิเรียกให้คนช่วยจับตัวล่ามโซ่ไว้ เฆี่ยนถามเท่าไรนายเหมาก็ยอกยื้นคำผีไม่ได้เข้า นอนหลับอยู่คืน ๆ คนเหล่านั้นจึงตกลงกันว่า ไม่ใช่ผีเข้าเป็นบ้าแน่ ในหมู่นี้พูดจาก็ดูผิดอยู่ก่อนแล้ว ก็เป็นอันตกลงกันแน่ว่าเป็นบ้า เอายานัตถุ์มาเข้าให้ทีหนึ่ง เช้าถึงจะให้กินยา นายเหมาทั้งเจ็บทั้งแค้นด้วยเขาพากันเห็นตัวเป็นบ้าไปหมด จะพูดจาแก่เขาอย่างไรเขาก็ไม่เห็นด้วย ที่สุดลงจนยอมยอกว่าเป็นบ้าจริง แต่ว่าหายแล้ว ประสงค์จะให้เขาเอาออก เขาก็ว่ายังไม่หาย จะพูดอะไรเขาก็เห็นเป็นบ้าไปหมดทุกคำ นายเหมาจึงคิดว่า ตัวเราครั้งนี้มันกลับซ้ำร้ายยิ่งกว่านายสอนไปอีก จะทำประการใดก็ถึงจะหลุดพ้นพวกนี้ไปได้

เก้บัณหาขัดข้องที่ ๖๔

๑ เรื่องนี้เป็นอันยากที่จะแก้ตัวให้พ้นไปจากพวกบ้าเหล่านั้นได้ดังใจ เพราะพระภูมิซึ่งเป็นหัวน่าแห่งการบ้านั้นก็เป็นยิดาของนายเหมาเอง นายเหมาได้ความทุกข์เวทนาครั้งนี้ ก็เป็นเช่นกับมีโรคอันเกิดเนื่องมาจากยิดามารดาโรคนั้นก็ติดต่อมาในเลือดแลกระดูกของบุตรด้วย นายเหมาจะไปพึ่งร้องต่อท่านผู้ใดที่จะหาอำนาจข่มขี่ยิดา เพื่อจะ

ช่วยตัวนั้นก็ไม่ได้ ด้วยจะเป็นปราศจากซึ่งความกตัญญู เพราะหาอำนาจผู้อื่นมาข่มอำนาจของบิดา ฤๅนำเอาทุกข์ไภยมาให้แก่บิดาฉนี้ นายเหมายังพอมีช่องอยู่อย่างเดียว แต่เพียงอุส่าห์นึ่งสกดอกสกกลั้นใจไว้ แลตั้งใจรักษากิริยาอาการให้เป็นอันสงบพอตกลงว่าหายบ้าได้ทีหนึ่งเท่านั้น แล้วภายหลังเมื่อยังหาช่องหาอุบายอย่างอื่นไม่ได้ก็ต้องทำประสมประเสคล้อยตาม ๆ ไปข้างทางบ้า ๆ สักหน่อย ๆ ก่อน แล้วจึงคิดหาช่องหาคูอย่างใด ที่จะให้เป็นไปตามทางอภิชาตบุตร คืออุบายอย่างใดมาแนะนำให้บิดามารดาของตัวและพวกพ้องเพื่อนบ้านเหล่านั้น เสื่อมคลายความเลื่อมใสข้างทางเวทมนต์ไปได้ ก็จะยิ่งเป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่ง และจะเป็นทางประกอบไปด้วยความกตัญญูอันประเสริฐ.

จนกริง

ปัณหาขัดข้องที่ ๖๕

(เป็นเรื่องต่างว่า)

พระยางานเมืองกับคุณหญิง คอ ในปัณหาที่ ๕๔ ในเล่มนี้ (ซึ่งท่านทั้งปวงคงจะจำได้เพราะได้ทรายเรื่องมาหลายครั้งแล้ว) นั้น ไม่ได้เป็นนักเลงเล่นเครื่องลายคราม แต่มีชิ้นเครื่องโต๊ะเก่า ๆ ที่ได้เป็นมรฎกต่อ ๆ กันมามาก ของดี ๆ มีหลายชิ้น แต่ไม่ทรายว่าดีชั่วอย่างไร ตั้งปน ๆ กันอยู่ที่โต๊ะสำหรับรับเสด็จน่าบ้าน ซึ่งเก็บฤๅถ้าจะว่าตามจริงก็ทิ้งอยู่ที่หอนั่งบ้าง ที่หอกลางแลในห้องไว้ของบ้าง ไม่รู้ว่าลาย

อะไรต่ออะไร ครั้นเขาเล่นเครื่องโต๊ะกันครั้งนี้ พวกที่เที่ยวหาของก็ไปหาที่บ้านนั้น ของยืมของไปหลายรายด้วยกัน พระยางานเมืองแลคุณหญิงก็ให้ยืมไป ครั้นถึงงานพระเมรุคุณหญิงไปดูเครื่องโต๊ะ พร้อมด้วยคนที่ชอบพอพึ่งพักอยู่หลายคนด้วยกัน มีแม่ขาดเป็นต้น คุณหญิงไม่อยากจะเป็นคนไม่เป็น ก็พูดชมโน่นตินี่ไปตามบุญตามกรรมเป็นอันมาก ถ้าโต๊ะใดเกี่ยวเป็นของคนที่คุณหญิงนับว่าญาติ (คือห่างร้อยโยชน์ก็นับนั้น) แล้วคุณหญิงคงชมว่างามเกือบทุกชิ้น ถ้าถูกคนที่ไม่ชอบแล้วก็คอแขงไป ฤาติบ้างก็ไม่เลือกว่าอะไร วันหนึ่งไปพบพระยาวรนารถที่เป็นคนชอบกันที่โต๊ะพระอร่ามพระอร่ามไม่อยู่ พระยาวรนารถชมกระยอกเขาไม้ใหญ่ข้างลัยแลว่า ไม่เคยเห็นมีที่ไหนเลย งามเส้นพูกันดี ลายรอยตัวแลอะไรต่าง ๆ ตามสำนวนนักเลงเล่น คุณหญิงก็นึกขึ้นมาได้ว่ากระยอกเช่นนี้ของเรามี พระอร่ามก็ไปยืมของของเรามา เห็นจะเป็นใบนี้เอง พอนึกขึ้นเช่นนั้นก็ดูเหมือนยิ่งจำรูปร่างลวดลายได้ชัดเจนขึ้นจนแน่ใจว่า กระยอกใบนี้เป็นของตัวแน่ จึงทำเป็นพูดล้อพระยาวรนารถว่าถ้าขายจะให้ราคาเท่าใด พระยาวรนารถก็พูดที่เล่นที่จริง ว่า ๒๐๐ แล้วไม่ต่อ (เพราะพระยาวรนารถกำลังคุมโต๊ะเขาไม้ยังไม่สำเร็จ) คุณหญิงถามว่าแน่ฤา เจ้าของเขาจะเอา ๔๐๐ พูดไปพูดมาจนพระยาวรนารถเข้าใจว่าเป็นกระยอกของคุณหญิง ก็ยกย่องคุณหญิงต่าง ๆ เป็นอย่างพูดเล่นแกมยอ คุณหญิงเลยอวดมั่งมีได้ของเก่าแก่มาแต่ปู่ย่าตายายอะไร ๆ มากไป ลงปลายเป็นตกลงว่าจะให้กระยอกใบนี้แก่พระยาวรนารถ งานแล้วให้ไปรับ

ครั้นงานแล้ว คุณหญิงให้เที่ยวเก็บของที่คนยืมมาก็ไม่เห็นกระยอกใบนั้น ก็ให้ไปทวงที่พระอร่าม ๆ ก็บอกว่าไม่ได้ยืมไป ข้างพระยาวรนารถก็มาเตือนเนือง ๆ มาครั้งไรก็สรรเสริญคุณหญิงต่าง ๆ เช่นต้นว่าถึงเช่นผู้หญิงก็เป็นนักเลงรู้จักของดีของชั่ว มีของดี ๆ มาก พระยางานเมื่องไม่เป็นนักเลงไม่รู้จักอะไรงุ่มง่าม (เพราะคุณหญิงอยากแซ่งฉลาดกับผัวยิ่งกว่าผู้อื่นเป็นปรกติตัว) คุณหญิงก็ยิ่งชอบพระยาวรนารถมากขึ้น จนไม่ได้พบพระยาวรนารถหลายวันก็ไม่ใคร่สบาย แต่พบครั้งไรพระยาวรนารถก็ทวงกระยอกทุกครั้ง คุณหญิงผัดไว้ว่าเขายังไม่มาส่ง แต่คุณหญิงทวงถามค้นคว้าอยู่หลายวันก็ไม่ได้กระยอกใบนั้น เอาข่าวที่เป็นผู้หยิบของส่งมาถามข่าวก็ว่าไม่เห็น ๆ แต่กระยอกเป็นลายตัวเจ๊ก ให้ยกมาดูก็เห็นไม่ใช่ของจริง ย่อมไปหน่อยหนึ่งด้วย คุณหญิงนึกรู้สึกตัวว่าเห็นจะเป็นกระยอกใบนี้ ที่เห็นเป็นลายเขาไม้ไปเพราะเป็นของตัวก็จริง แต่ไม่ได้พิศดูว่าเป็นลายใดเลยจนวันนี้ แต่ครั้นจะยอกพระยาวรนารถตามจริง ก็มีความอายเพราะคุยไว้เต็มที่แล้ว แลถ้าเป็นคนไม่แม่นยำเช่นนั้นพระยาวรนารถก็จะถูกลดความนับถือเสีย คุณหญิงนึกว่าโดยพระอร่ามจะเรียกเอาราคากระยอกใบนั้นเท่าใดก็จะซื้อ แต่ครั้นจะไปว่าซื้อก็รู้แน่ว่าพระอร่ามคงจะไม่ขาย ด้วยมิใช่เขายากจนฤๅพึ่งพาอะไรอยู่กับตัว แลเมื่อให้ไปทวงถามคราวนี้ ถึงว่าทวงด้วยความแน่ใจว่าของตัวจริง ๆ ก็ดี พระอร่ามเขารู้ว่าของเขาแท้ ๆ เขาก็ออกเคืองว่าไปตู่เอาของเขาอยู่แล้ว จะไปมีหน้าพูดขอซื้อ ฤๅขอ

เปล่ากับเขาอย่างไรได้ ครั้นจะยอกจำหน่ายสูญกับพระยาวรนารถอย่างไร ของก็อยู่ที่พระอร่าม รู้แน่ว่าพระอร่ามเขาคงตั้งพระยาวรนารถคงเห็นคุณหญิงไม่สบายใจอย่างยิ่ง จะควรแก้ไขประการใดจึงจะปกปิดความลักษ์ ในทางเครื่องโต๊ะ แลอย่าให้เสียวาจาที่รับจะให้กระยอกเขาไม้พระยาวรนารถของคุณหญิงได้.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๖๕

๑ ที่จะแก้ให้บริสุทธินั้นเปนอันยาก จะได้ก็แต่เพียงทุเลาไปได้คราวหนึ่ง แต่ต้องแก้ตามพื้นเดิมของคุณหญิงที่มีปดเจืออยู่บ้างแล้วนั้น แลพล่ามมาก ๆ จนไม่มีที่สุด

เมื่อพระยาวรนารถมาหาทวงกระยอกนั้น ให้คุณหญิงพูดว่า “พี่ผิเถอะนะเปนเคราะห์กรรมอะไรก็ไม่รู้ละจะต้องเสียคนเสีย แน่แล้วละเจ้าคุณ” ทำเปนถอนใจใหญ่นิ่งอยู่ เมื่อพระยาวรนารถถามจึงค่อยเล่าต่อไปว่า “เรื่องกระยอกเขาไม้นะซิเจ้าคุณ เดี๋ยวนี้มันกลายเปนอื่นไปเสียแล้ว ฉันจะต้องเสียคนเสียคราวนี้เอง ได้รับไว้เปนมั่นเปนเหมาะแล้วกลับมาเปนไปได้ดังนี้ฉันเสียใจมาก เกือบจะดูหน้าเจ้าคุณไม่ได้ทีเดียวนี่แหละเขาว่า ไว้ใจแก่ช้าตายอดสองข้าง ถูกทีเดียว ไล่เลี่ยงเข้าคูวันนี้กระยอกเขาไม้ที่พระอร่ามนั้นหาใช่เปนของฉันเสียแล้ว ในหมู่เมื่อยมของกันกลุ้ม ๆ นั้นฉันก็ไม่ใคร่สบายพึ่งกลับเข้ามาจากนาไม่ได้ตรวจเข้าของอะไร เปนแต่ใครมายืมก็สั่งข่าวให้หยิบให้ไปให้จำไว้มาขอก

เท่านั้น เขาก็บอกแต่เพียงชื่อของที่ให้ยืมไป หาได้บอกว่าใครยืมอะไรไปลายอะไรไม่ ครั้นทราบว่ามีผู้ยืมกระบอกไปด้วย เมื่อไปเห็นกระบอกใบนั้นที่พระอร่ามก็เข้าใจว่าของตัวแท้ ๆ เพราะมีอยู่จึงได้บอกให้เจ้าคุณ ครั้นเที่ยวตามของที่เขายืมไปได้กลับมา ก็หาเห็นกระบอกใบนั้นกลับมาไม่ ได้แต่กระบอกนเรียนกลับมากับของอื่น ๆ ครบหมดทุกสิ่ง เรียกข่าวมาถามดู บางคนก็ว่าอยู่ครั้นให้ไปหยิบมาก็ไม่ได้ บางคนก็ว่าแต่ก่อนเคยเห็นแต่หายไปนานแล้ว ไม่ทราบว่าไปข้างไหน ถามคนที่ขนส่งก็ว่ากระบอกมีแต่ไม่ได้สังเกตว่าลายอะไร จะเอาแน่ลงแก่ข้างไหนก็ไม่ได้ พูดไม่ถูกกันสักคนหนึ่ง กระบอกสูญไปเปล่า ๆ จะเฉียนตีมันชำระฤามันก็หลายคน แลยืมกันไขว่อยู่ด้วย ไม่แน่ลงว่าจะหายด้วยอย่างไรแน่ จึงเย่นอันจนใจดังนี้ แล้วเรียกข่าวให้หยิบกระบอกตัวเก็กนั้นมา แลบอกว่า นี่แหละเจ้าคุณมันเหลืออยู่แต่นั่งแหละ ต้องการก็เอาไปก่อน แต่กระบอกเขาไม้นั้นคงจะสืบสวนหามาให้ให้จงได้”

เมื่อพระยาวรนารถได้ทรายดังนี้เห็นพอจะเห็นจริงด้วย ไม่ทรายความลักข์ของคุณหญิงได้ แลคุณหญิงก็อย่านอนใจทอดธุระว่าเย่นอันพ้นแล้ว ต้องสืบสวนหากระบอกมาให้พระยาวรนารถให้จงได้จึงจะไม่เสียวาจา.

ช่าง

๒ ในปัณหานี้ประสงค์ให้แก้ พันลักข์ในเครื่องโต๊ะอย่าง ๑ อย่าให้เสียวาจาที่จะให้กระบอกพระยาวรนารถอย่าง ๑ เพราะฉนั้น จะต้องชัก

คำโบราณที่พูดกันชินว่า "เงินไม่เข้าใคร" มาแสดงในที่นี้ แลในปัณหาก็กันไว้ว่า คุณหญิงจะไปซื้อฤๅไปขอเองก็เป็นการขัดข้องต่าง ๆ แต่มีหนทางที่จะลอดเล็ดกล่าวแก้ได้ว่า คุณหญิงควรจะกอบโกยเงินมากมายเท่าใดก็ช่าง ให้ผู้ที่ไว้ใจไปซื้อพระอร่าม คำว่า เงินไม่เข้าใคร มีอยู่แล้วจะกล่าวต่อไปทำไมเล่า.

ขอไปที เถิด

ปัณหาขัดข้องที่ ๖๖

ความในหนังสือ อาหรับราตรี เรื่องสาลี่สามผล เมื่อกาหลิบฮารูนอัลราสจิด สั่งให้เอาวิเซียไกฟาไปฆ่าเสียเพราะเหตุที่จับผู้ร้ายฆ่าหญิงไม่ได้ แล้วมีชายสองคน ต่างแย่งกันเข้ามารับรองว่า ตัวเองเป็นผู้ฆ่า คนโน้นหาว่าคนนี้ปด คนนี้ก็หาว่าคนโน้นปด ต่างคนต่างว่าตัวฆ่าเองทั้งคู่ เป็นการไม่ตกลงดูชอบกล เป็นเหตุให้น่าคิดอยู่ ตามการที่ควรก็คือ ในสองคนนั้นคงกล่าวจริงข้างหนึ่ง กล่าวเท็จข้างหนึ่ง จำเป็นที่จะต้องสอบสวนเอาความจริง ลงโทษผู้ผิดให้จงได้

การซึ่งเป็นไปนั้น ถ้าจะว่าไปก็เป็นลาภอย่างเอกของชายหนุ่ม เพราะตัวเป็นผู้ฆ่าหญิง แต่พ่อตาเข้ามารับโทษยอมตายแทน ชายหนุ่มมีอำนาจเต็มที่จะผลักโทษเอาตัวออกพ้นได้ อาไศรยความสัตย์อันซื่อตรงของชายหนุ่มนั้น จึงคัดค้านคำพ่อตาเสียให้ประจักษ์เป็นเท็จ ตัวยอมรับโทษเอง เป็นความประพฤติอันถูกต้องดีอย่างยิ่งของชายหนุ่มผู้นั้น

เรื่องนี้แลเปนเหตุนำความคิดให้เดินต่อไป ว่าชายหนุ่มต้องยอมตาย เพราะโทษแห่งตนที่ได้ทำความผิด ถ้าไม่มีความผิดจะควรยอมตายฤๅไม่

ว่าให้ทรงเฉภาะตัวเราจึงจะเข้าใจได้ง่าย คือเรากับคนผู้หนึ่งจะต้องอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะถึงแก่เสียชีวิตรคนหนึ่งรอดคนหนึ่ง เรากับผู้นั้นขึ้นอยู่บนตราชูชั่งด้วยกันคนละข้าง ถ้าผู้นั้นตายฝ่ายเราได้รอด ถ้าผู้นั้นได้รอดเราต้องตาย แต่ฝ่ายเรามีอำนาจดีกว่าด้วย จะผลักอันตรายให้พ้นตัวได้ก่อนคนผู้นั้น ให้ผู้นั้นต้องอันตรายตายก็ได้ ฤๅจะนิ่งให้คนผู้นั้นผลักอันตรายมาต้องเราตายก็ได้ จะควรนิ่งยอมตายฤๅจะผลักให้พ้นตัว

จะเรียงเปนเรื่องเปรียบไว้ให้เห็นจริงสมต้นสมปลายสำหรับท่านทั้งหลาย จะได้ตัดสินในคราวนี้ก็ไม่ทัน เพราะฉนั้นจึงจะว่าเปรียบไว้เปนเรื่องเหลว ๆ พอเปนราวที่จะได้แก้ง่าย ๆ ต่างว่าเราผู้หนึ่ง กับมนุษย์คนหนึ่ง ต่างคนเดินทางมาคนละทาง จำเภาะถึงพร้อมกันเข้าในที่ประจบแห่งทางสามแพร่งก็พอเจอะยักษ์เข้าคนหนึ่ง เรากับคนผู้นั้นต่างตกใจยืนตลึงอยู่ อ้ายยักษ์คว้าข้อมือกุมไว้คนละข้าง หัวเราะคาก ๆ ออกวาจาว่าวันนี้เปนบุญลาภอย่างใหญ่ ข้ายังไม่ได้คนเปนอาหารถึงสองคน เสียดายแต่จะกินไม่หมด จะต้องกินแต่คนหนึ่ง ทิ้งเสียคนหนึ่ง แล้วอ้ายยักษ์ก้มลงมาจ้องหน้า แยกเขี้ยวถามเราว่า เจ้าจะยอมตัวให้ข้ากินฤๅเจ้าจะให้ข้ากินคนคนนั้น เมื่อนั้นเราก็มีอำนาจเต็มที่จะชี้ให้กินคนผู้นั้นก็ได้ ฤๅจะยอมให้มันกินเราก็ได้ ถ้าเราจะพูดอ้อมค้อม

ไปอย่างไร ใจความว่าไม่ยอมให้กินเราก็เงี่ยอยู่ข้างเป็นเราฆ่าผู้นั้นครั้นเราจะยอมให้กินเรา ก็ดูกะไรกะไรไม่สนุกสักนิดเดียว การขัดข้องอยู่ดังนี้เราจึงนิ่งเสีย อ้ายยักษ์มันเห็นเราไม่ตอบมันโกรธขมึงตาชู่ถามเราด้วยเสียงอันดัง ว่าข้าถามเจ้าก่อนให้เลือกเอา เป็นความกรุณาแก่เจ้าหนักหนาอยู่แล้ว เจ้าก็ไม่ตอบ ถ้าเจ้าไม่ตอบเดี๋ยวนี้ข้าจะถามผู้อื่นบ้าง เมื่ออ้ายยักษ์มันถามดังนี้ ก็หมดวิธีที่จะเชือนแชไปอย่างอื่น ๆ ได้ เพราะรู้เป็นแน่ว่าถ้าไม่ตอบตรงพอกับคำถามของมัน มันคงไปถามคนผู้นั้น แลคนผู้นั้นจะชี้ให้กินเราโดยทันที เมื่อเป็นดังนี้จะควรตอบอย่างไรในสองประการนั้นจึงจะดี.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๖๖

๑ ผู้นั้นควรจะต้องเสี่ยงกุศลอกุศล แล้วแต่จะเป็นไป ตั้งจิตรให้เป็นกลางตอบไปว่า ซึ่งท่านถามข้าพเจ้ามาดังนี้ ก็นับว่าเป็นกรุณาแก่ข้าพเจ้าอยู่แล้ว แต่ในเวลานี้ข้าพเจ้าอยู่ในอำนาจท่าน ๆ จะทำอย่างไรได้ทุกอย่าง ข้าพเจ้าจึงไม่สามารถที่จะตอบท่านให้ชี้ลงไปเป็นเด็ดขาดที่จะให้กินผู้ใดได้ ท่านจะควรทำประการใดก็แล้วแต่ท่าน.

๒ ในปัณหายังคับให้แก้ว่า จะให้ยักษ์กินตัวดีกว่าฤๅจะให้กินคนอื่นดีกว่า เพราะฉนั้นควรจะแก้ให้ตรงกับปัณหา วินิจฉัยในสองประการนั้น ควรเราจะสังเกตพิจารณาดูว่า คนผู้นั้นท่าทางเป็นคนดีกว่าเราฤๅเลวกว่าเราว่าโดยคุณวุฒิ ถ้าสังเกตฉนัดว่าเราดีกว่า

เราควรจะยอกให้ยักษ์กินคนนั้นทันที เพราะถ้าเราอยู่ไป จะได้ทำคุณพิเศษอันใดให้แก่โลกย์ โลกย์เป็นของปกครองเรา ควรนับว่าเป็นคุณแก่เรา ถ้าเห็นเขาดีกว่าเราก็ให้ยักษ์กินเราเสียเถิด จะอยู่ไปก็ไม่มีประโยชน์อันใดนัก ให้เขาอยู่จะดีกว่า ฤามิฉนั้นสังเกตพิจารณาอย่างไรไม่ได้ เทียบเคียงดูเขากับเราเหมือนกันก็ควรจะแสวงความยริสุทธิใจไว้พิจารณาตามเห็น ชีวิตรเขากับเราเป็นของพึงสงวนพึงรักเหมือนกัน ไม่ผิดปลาด ตั้งเมตตาจิตรคิดถึงคำสั่งสอนแห่งพระผู้มีพระภาคย์ให้มั่นคง ปลงสังขารว่าเป็นอนิจจังแท้ ก็ควรจะยอกแก่ยักษ์ว่า ฉันกับเขาก็มีชีวิตรเหมือนกัน ต่างก็รักชีวิตรเป็นธรรมดา แต่เมื่อท่านมาถามฉันก่อน ก็เป็นเคราะห์ดีที่ฉันจะรอดชีวิตรได้ ครั้นฉันจะยอกให้กินเขาก็สงสาร เขาคงเดือดร้อนมากที่สุด เพราะฉนั้นฉันขอสละชีวิตรเป็นทานแก่ท่านทั้งสอง (คือยักษ์จะได้กินเราอิ่มนับว่าเป็นทาน ๑ ชีวิตรคนนั้นจะได้รอดนับว่าเป็นทาน ๑) ตามแต่ท่านเถิด เราละความอาลัยในชีวิตรของเราแล้ว เมื่อยักษ์ได้ยินเราว่าดังนี้ บางทีมันจะเห็นความจริงยริสุทธิใจ สละชีวิตรเราแลเขาเสียได้ ฤาถ้ามันไม่มีเมตตาเลย มันจะกินเราก็ตาม เดชะความยริสุทธิแล้วแต่บุญกรรมเถิด ถ้าจะยอกตรง ๆ ว่ากินเราเถิดกินเขาเถิดดังนี้ ก็นับเป็นฆ่าชีวิตรสัตวโลกเหมือนกัน เพราะฉนั้นควรแสดงคำเป็นกลางฉนี้.

กรรมฐาน

ปัณหาขัดข้องที่ ๖๗

ยายขาดพาหนูฉิมหลานสาวไปก่อพระทรายที่วัดพระเชตุพนในวันที่ ๑๒ เมษายนนี้ กำลังก่ออยู่ นายเชฐูเห็นฉิมก่อพระทรายก็เข้ามาช่วยทำวุ่นวายพูดจาเกี้ยวต่าง ๆ ฉิมกลุ้มใจเต็มทีอยากจะกลับจึงพูดแก่ยายขาดว่าย่าจำจ๋า ๆ ก่อให้แล้วเสียเถอะจะได้ไป นายเชฐูพิโธ่ฉันตั้งใจมาหมายจะได้พบกันนาน ๆ พบกันประเดี๋ยวก็จะกลับไปเสียแล้ว อยู่ก่อนเถอะจ๊ะไปเที่ยวไหว้พระอีกจะด่วนกลับทำไม แดดก็ยังร้อนอยู่ หนีไปพูดแก่ยาย ๆ อย่าเพ่อไปเลยนะจ๊ะ แม่ฉิมออกโกรธมากขึ้นแต่ไม่พูดว่ากระไรซักหน้างอ ยายขาดจึงตอยไปว่า มาเป็นนานแล้วนี่จะรีบไปวัดอื่นอีก นายเชฐูก็ฉันพึ่งมาเดี๋ยวนี้ ยายขาดมาเดี๋ยวนี้ก็ช่างเป็นไร เจ้าอยากพบให้นานทำไมถึงไม่มาก่อนละ ไปมัวเซอะอยู่ที่ไหน นายเชฐูฉันคิดว่าแม่จะมาต่อเย็น ๆ จึงได้มาบ้านนี้ หมายจะมาคอยเที่ยว ยายขาดข้าจะต้องไปละ แม่ฉิมหล่อนก็อยากจะกลับ นายเชฐูอย่าเพ่อไปเลยจ๊ะแม่ฉิมอยู่ก่อนเถอะ ฉิมหันหลังให้ นายเชฐูดูซิ พูดด้วยดี ๆ กลับโกรธหันหลังให้เสียได้ดูเถอะจ๊ะแม่ ราวกะโกรธกันมาจากไหนเที่ยว ยายขาดชะ ๆ ยังจะทำไถลอีกเดี๋ยวนี้แหละฮึ นายเชฐูพิโธ่เอ้าแม่กลับมาโกรธเอาฉันเข้าด้วยอีก ไม่ได้ทำอาไรให้เลยเที่ยว ยายขาดเป็นไรจะไม่โกรธละ วันเข้าไปหาข้าที่บ้านวันนั้น น้องแม่ฉิมเขานอนหลับอยู่ในเปลเจ้าลักตัดเสมามา แล้วก็หลบหน้าหลบตาที่เดียว ทำอย่างนี้ดีฤๅ นี่ฤๅจะไม่ให้เขาโกรธคนอย่างนี้ไม่อยากจะเห็นหน้าเห็นตา นี่นะใจมาพบเข้าแล้วพูดด้วยก็ต้อง

พูดไปนั่งนั้นเองแหละ นายเซฐฉันเปล่านะแม่ใครก็ไม่รู้ ทำไมมาลงเอาฉันเข้าเล่า ยายขาดเจ้าแหละแน่ละไปตัดเสมาหลาน ทำเสียงให้ดังมากขึ้น คนที่อยู่เหล่านั้นเป็นอันมากได้ยินก็พากันแลดูสิ้น บางคนก็ห้ามว่าเอาไว้ไปว่ากันที่บ้านที่ช่องเถิด ยายขาดก็ยิ่งพูดเอะอะมากขึ้น นายเซฐจึงคิดแต่ในใจว่ายายคนนี้แกเก่งจริง ๆ ทำให้เราได้อายคนเหล่านี้เสียแล้ว ครั้นจะพูดกับแกต่อไปแกก็จะอึกทึกขึ้นทุกที จะเอาถ้อยความหาว่าแกสบประมาทฤๅก็ไม่ควร กับมาเที่ยวก็จะให้เกิดความ ถ้าจะไปเสียเดี๋ยวนี้คนที่เขาได้ยินก็จะเข้าใจว่าไปลักตัดเสมาเด็กจริง จะควรแก้ไขอย่างไรให้คนที่เหล่านี้สิ้นสงไสย ให้ตัวเป็นคนบริสุทธิ์ได้ เพราะคนเหล่านี้เขาเข้าใจกันเสียว่าเป็นพี่น้องกันด้วยคงจะเห็นเป็นจริงไปหมด แต่ที่จริงนายเซฐกับยายขาดแลฉิมไม่ได้เคยรู้จักกันเลย พึ่งจะมาพบกันคราวนี้ ยายขาดแกลังทำให้ได้อายค่าที่เกี้ยวหลานสาวแกเท่านั้น.

แก้ปัญหาข้อที่ ๖๗

๑ เมื่อผู้คนได้ยินกันมากแล้ว นายเซฐควรจะพูดขึ้นในทันใดว่านี่แน่แม่ แม่เป็นผู้ใหญ่ก็จริงแต่แม่ยังงมเซอะอยู่มาก ยังซ้ำคุณน้าน้องคุณย่าแลคุณยายที่บ้านก็พลอยเซอะไปด้วยเหมือนกัน แม่รู้ฤๅว่าแม่ฉิมนี้รักใคร่ได้เสียกับใครบ้าง ใครไปมาอยู่ที่บ้านเห็นบ้างฤๅเปล่า ไปซำระดูเถอะฉันรู้เต็มใจนะแม่นะ นั่นแหละเป็นผู้ลักตัดเสมาน้องแม่ฉิมไปตั้งแต่วันขึ้น ๑๓ ค่ำ เด็กที่บ้านมันเห็นกับตามันยังมายอกแก่ฉันอีก

พุทโธ่ ฉันยังคิดกันกับพี่ทับว่าจะช่วยคอยจับให้อีกน่ะ ยังกลับมาลงร้ายเอาฉันได้ เมื่อแต่ก่อนฉันก็ไปไม่เห็นแม่ ฉันยังไปนั่งพูดอยู่กับคุณน้าอีก ฉันจะบอกแก่คุณน้าแล้วหละ ก็เห็นว่าคุณน้าจะไม่เชื่อ เพราะกำลังสุดสวาดิขาดใจที่ตัวแม่ฉิมอยู่ ฉันจะคอยจับมันให้ได้ก่อนจึงจะบอก นี่ถ้าไม่เอาร้ายมาใส่ฉันก็จะยังไม่บอกให้รู้ดอกน่ะ นี่เห็นว่าฉันจะมาเกี้ยวแม่ฉิม ฤๅจึงมาใส่ความเอาดังนี้ อย่ากลัวเลยฉันไม่กินเดนอ้ายชีกดอก เอาเถอะมันจริงอย่างไรกลับไปบ้านวันนี้ก็คงจะได้รู้ความกัน ไหน ๆ มาพาโลเอากันแล้วก็จะชี้ตัวให้เห็นในวันนี้ ว่าเท่านั้น ข้างยายขาดก็จะนิ่งอั้นไปเป็นแน่ ถึงว่ารู้อยู่แก่ใจเองว่าเป็นการไม่จริง ก็แต่จะพูดจาอย่างไรก็ไม่ได้ด้วยตัวพูดหมายความเอาว่า เขาเป็นพี่น้องเคยไปมาที่บ้านแล้ว คนทั้งป่วงก็จะเห็นว่าเป็นการสนิทกันจริง นายเชฐคงจะรู้การนั้นจริงเป็นแน่

แก้อย่างนี้ก็ได้แต่เอาตัวรอดไปคราวหนึ่ง หาใช่แก้ไปโดยยุติธรรมแลทางอันสมควรไม่ แลในใจจำต้องมีความเวทนาแม่ฉิมอยู่ด้วยมาก เพราะว่าตัวแม่ฉิมก็ไม่ได้ผิดชอบอะไรด้วย เป็นแต่เขาอาไศรยตัวลงเป็นพยานพอที่จะเดินไปเท่านั้น แลตัวพลอยต้องรับความเจ็บอายด้วยเปล่า ๆ ยางทีโทษที่นายเชฐพูดดังนั้น ก็จะทำให้แม่ฉิมได้ความลำยากต่อไปในการที่จะแต่งงานภายน่า ถ้าความรู้ไปถึงไหน เขาก็จะพากันรังเกียจไม่สมัคสมาคมกับแม่ฉิม ยาปอันนั้นจะเหมือนกับคนเล่นไม้ดัดดัดกิ่งก้านไม่ให้งอกงาม ฤๅตัดแขนขาสัตว์ให้สิ้นไปจนได้ความลำยากมาก

ฤาษีฉันนั้นบางทีถ้าแม่ฉิมเปนคนรักษาความอายอย่างอุกฤษฐ์ เหตุที่ได้ความอัยอายก็จะถึงกลับไปทำตัวให้ตายได้ ยาพิษของนายเชฐก็จะเท่ากับมนุสสวิคคหะ คือทำชีวิตรมนุษย์ให้สิ้นไป ถ้าจะให้คืนายเชฐต้องมีความอุสาหคิดเข้ารับแต่งงานกับแม่ฉิมเสียเอง จึงจะลบล้างยาพิษอย่างอันหาย ให้คงเหลือแต่มุสาวาทอยู่ตัวเดียว แลอาไศรยเอาความกรุณาในดวงจิตรที่มีอยู่เข้าตั้ง ก็จะเปนกุศลได้อย่างหนึ่ง ประโยชน์ก็จะไม่เสียความประสงค์เดิมก็จะสมด้วย.

ปัณหาขัดข้องที่ ๖๙

ตาเจ๊กฉลุผู้หนึ่ง เปนคนขายหมูอยู่ตามแม่น้ำลำคลอง เวลาวันหนึ่งตาเจ๊กฉลุนั้นพายเรือหมูเที่ยวขายไปตามแม่น้ำ พอไปถึงปากคลองแห่งหนึ่งเข้า ตาเจ๊กฉลุก็พายเรือเลี้ยวเข้าคลองร้องขายหมูไปพอใกล้น่าบ้านๆหนึ่ง เห็นมีชายหลายคนนั่งอยู่บนตลิ่ง แต่ชายผู้หนึ่งนั่งอยู่บนตพานน้ำ ดูท่าทางเปนที่เจ้าของบ้าน ตาเจ๊กฉลุก็พายเรือหมูพอจะผ่านน่าบ้านไป นายเชิดผู้นั้งอยู่บนตะพานน้ำจึงร้องเรียกให้แวะแล้วถามว่าหมูของลื้อมีอยู่กี่มากน้อย ตาเจ๊กฉลุบอกว่า หมูของอั๊วมีอยู่สี่ยาทเท่านั้นแหละ ชายผู้นั้นจึงลงไปที่กระได ทำเปนไปมองๆแล้วว่า หมูอะไรอย่างนี้มีแต่เนื้อกับกระดูกทั้งนั้น ไม่มีมันสักหน่อย ตาเจ๊กฉลุจึงว่า นี่ไม่ใช่มันฤาถมไปทำไลว่าไม่มี หมูของเขาเปนกองจะซื้อก็ซื้อเถอะ นายเชิดจึงว่า ก็จะให้เท่าไรล่ะ เอาสามยาทสองสลึงเถอะ ว่ากันไปว่ากันมาก็ตกลงราคาสามยาทสามสลึงเฟื้อง นายเชิดจึงสั่งอ้ายใหญ่คนหนึ่งว่า

เองมาเอาหมูนี้ไปให้แม่แจ๋วแล้ว เอาเงินมาให้ค่าหมูสามบาทสามสลึงเฟื้อง อ้ายใหญ่ก็ลงไปฉวยเอาหมูขึ้นไปจากเรือแล้วเดินหายขึ้นไปบนยกจนประมาณครู่หนึ่ง ตาเจ๊กฉุจึงเตือนว่า ไหนเงินล่ะจะได้ไป นายเชิดจึงให้อ้ายซออีกคนหนึ่งไปเร่งเอาเงินมาเร็ว ๆ อ้ายซอเดินขึ้นไปแล้วกลับมาบอกว่า นายผู้หญิงว่าอะไรหมูนิดหนึ่งเท่านั้น จะเอาถึงสามบาทสี่บาทนายผู้หญิงไม่ให้มา นายเชิดก็โกรธลุกขึ้นตั้งท่าจะเตะเอาอ้ายซอ ๆ หลบลงมาที่กระไดฉวยเอาพายมาจากมือเจ๊กฉุได้ วิ่งขึ้นไปท้านายอยู่บนตลิ่ง นายเชิดยิ่งโกรธมากขึ้น วิ่งลงมาฉวยมีดหมูในเรือของตาเจ๊กฉุได้ วิ่งไล่จะฟันอ้ายซอขึ้นไป อ้ายซอก็วิ่งหนีนายเชิด ๆ ก็ไล่เลยหายไปบนตลิ่ง ตาเจ๊กฉุสำคัญว่าข่าวนายวิ่งไล่กันเข้าไปในบ้านก็ร้องเรียกอยู่เปนนานไม่เห็นออกมา จึงลากเรือเข้าแอบหลักไว้ที่กระไดแล้วตัวก็เดินขึ้นมาถามดูที่ประตูบ้าน คนในบ้านเขาพากันว่าไม่รู้ไม่เห็น ตาเจ๊กฉุไม่รู้ที่จะทำอย่างไรก็กลับหลังมาดูที่ท่า เห็นคนลุยน้ำลากเรือไปตามริมตลิ่งฟากข้างโน้นไกลเสียแล้ว ร้องตะโกนจนสุดเสียงเขาก็ไม่กลับ จะร้องให้ใครช่วยขับกุมก็ไม่เห็นมีบ้านซ่องต่อไป มีแต่ไร่นาแลสวนผัก จะเดินเลียบตลิ่งไปตามเรือก็ติดรั้วขวากหนามของเขตรสวน จะโดดน้ำตามเรือไปก็จะไม่ทัน แล้วก็เปนห่วงหมูมีดหมูแลพายที่เขาพาหายไปบนฝั่งจะต้องติดตาม ไม่รู้ว่าจะตามไปทางไหนดี ตัวคนเดียวจะตามไป ก็คงได้น่าเสียหลังได้หลังเสียน่า คิดไม่ตกลงส่งเสียงโวยวาย ๆ ไม่เปนภาษายืนพว้าพวังเก้กังอยู่ดังนี้ ควรตาเจ๊กฉุจะทำอย่างไรดีจึงจะได้ของ ๆ ตัวกลับคืนมาทั้งหมด.

เกบัณหาขัดข้องที่ ๖๘

๑ ในบัณหานี้ ก็แปลความว่า พวกนายเชิดเปนพวกขโมยแท้ คิดกลอุบายซื้อหมูเจ๊กไม่ให้เงิน แลมีหนำซ้ำเอามีดเอาเรือพายไปหมด เจ๊กสั้นตัว พิโธ่ พิโธ่ น่าสงสารเปนการยากที่ตาเจ๊กฉลาดจะได้คืนของหมด แต่ถือเอาคำในบัณหาก็เห็นว่าตาเจ๊กฉลาดจะไม่ขาดทุนอันใดนัก คือที่ว่าตาเจ๊กฉลาดล้าละลังจะติดตามก็จะได้น่าเสียหลังได้หลังเสียน่า คำว่าได้น่าฤาหลังนี่แหละจะแก้ตัวได้ แต่จะเอาได้น่าก็มีดแลพายน่ากลัวจะแผ่นหวีตาเจ๊กบ้น เอาได้หลังดูจะดี คือควรจะติดตามเอาเรือที่คนเช็นหนีเอาไปเห็นไรๆ นั้นเอามาให้ได้เสียก่อน แลบอกชาวบ้าน กำนัน อำเภอให้จับคนขโมยเรือนั้น พิจารณาคงได้ความแล้วก็จะได้ของคืนเปนมั่นคง เมื่อได้ความตลอดแล้วก็มีประโยชน์อีก ที่จะกำจัดศัตรูของคนจนที่อุส่าห์ค้าขายเลี้ยงชีวิตรด้วย

ไอ๊ย่า

บัณหาขัดข้องที่ ๖๙

นายกิมมีภรรยาชื่อแม่หน่าย นายยัวมีภรรยาชื่อแม่ซิ้นอยู่ติกแถวเคียงกัน น่าตึกก็เหมือนกัน แต่แม่หน่ายภรรยานายกิมนั้นเปนชู้กันกับนายแฉ่งซึ่งเปนเพื่อนของนายกิม นายยัว ฝ่ายแม่ซิ้นนั้นเปนคนขี้เรียบร้อยดีเปนคนรู้รักษาตัวแลชื่อเสียงของหล่อน อยู่มาวันหนึ่งนายกิมมีธุระไปการ แม่หน่ายหล่อนรู้แน่ว่านายกิมผู้สามีคงมาติก แม่หน่ายนั้นก็นัดแก่นายแฉ่งว่า เพลายามหนึ่งให้มาหาที่บ้าน จะเอาชูป

ไปยักไว้ที่ประตูบ้านสามเล่ม เปนที่สังเกตว่านายกิ่มไม่อยู่ ให้มาเคาะที่ประตูจะเปิดรับ พอเพลาพลบค่ำนายแก่งก็คอยตามนัด ครั้นเวลายามหนึ่งแม่หน่ายก็เอาชูปจุดมายักไว้ที่ผนังตึกน่าบ้านนายกิ่มตามที่นัดหมายกันกับนายแก่ง ในเวลานั้นนายบัวก็ไปธุระเหมือนกัน แต่กลับมาบ้านก่อนนายกิ่ม ครั้นเดินมาเกือบถึงบ้านมืดแลไม่เห็นหนทาง ครั้นถึงน่าบ้านนายกิ่มก็แลไปเห็นชูปจุดยักอยู่น่าบ้านนายกิ่ม นายบัวจึงไปถอนเอาชูปนั้นรวมกันเข้าแกว่ง ๆ กัม ๆ มาเพราะมืดนัก ครั้นถึงบ้านของตัวเข้า จะทิ้งชูปเสียก็เสียดาย จึงเอาชูปนั้นยักไว้ริมผนังตึกน่าบ้าน แล้วนายบัวก็ร้องเรียกภรรยาให้เปิดประตูรับ แม่ชื่นก็เปิดประตูรับสามี แล้วก็ปิดประตูบ้านดังเก่า ส่วนนายแก่งนั้นคอยเวลาอยู่ ครั้นถึงกำหนดที่นัดกันไว้ ก็แต่งตัวเดินมาผู้เดียวคอยแลดูแสงชูปที่น่าบ้านแม่หน่ายพอแลเห็นชูปที่จุดไว้ตามนั้น นายแก่งนึกดีใจมาก ด้วยสำคัญแต่ชูปเปนประมาณ นายแก่งก็แอบเข้าไปที่ประตูบ้านนายบัว ค่อย ๆ เคาะประตูแต่เบา ๆ ก่อนเวลาที่จะเกิดเหตุนั้น นายบัวแม่ชื่นยังหาหลับไม่ ได้ยินเสียงที่ประตูบ้านดังแกก ๆ นายบัวก็นึกปลาดใจ จึงลุกขึ้นจากที่นอนเดินย่องมาที่ประตู แล้วนิ่งแอบฟังว่าจะเปนเสียงอะไรแน่ ก็ได้ยินแกก ๆ กึก ๆ ดังเข้า นายบัวก็รู้แน่ว่าเสียงคนเคาะให้เปิด นายบัวจึงเอาหูแอบเข้าไปริมประตู อยากจะฟังความให้รู้แน่นอนก่อน ก็ได้ยินเสียงเคาะกึก ๆ แกก ๆ แล้วได้ยินเสียงคนบ่นว่า นัดกันแล้วยังทำเฉยเสียได้ฤๅแกล้งจะล้อเล่น นายแก่ง

ก็เคาะประตูซ้ำเข้าอีกหาได้คิดเคลือบแฝงสิ่งใดไม่ เพราะเคยไปมาบ่อย ๆ ฝ่ายนายบัวฟังความอยู่ข้างในได้ยินเสียงผู้ชายเคาะเรียกให้เปิดรับ ก็เฉลียวใจว่าแม่ชื่นภรรยาของตัวมีชู้แน่ แค้นใจกลั้นโมโหเต็มกำลัง ไม่มีความคิดสิ่งใดที่จะเหนี่ยวรั้งให้รอช้าฤาเงี่ยยเสียได้ คิดจะไม่เลี่ยงแม่ชื่นต่อไป คิดจะทำเสียให้เต็มอำนาจของตัว ทันใดนั้นนายบัวก็ย่องกลับไปดับไฟที่ตามไว้เสีย แล้วฉวยได้ดาบสำหรับมือ ก็รีบไปที่ประตูเคาะรับเข้าแกก ๆ นายแฉ่งก็คิดใจเต็มที่ เลยพูดซ้ำอีกคำหนึ่งว่าฉันสู้ยืนคอยหล่อนนมนาน นายบัวก็รู้แน่ว่าแม่ชื่นนัดชู้มาหา คิดกะกำลังของตัวว่า จะฟันเสียให้ขาดสองท่อน ก็ถอดกลอนประตูค่อย ๆ แง้มจะให้ผลักเข้ามา ทันใดนั้นนายแฉ่งพเอิญให้ผิดกลิ่นที่เคยสังเกตไว้ก็สดุ้งใจขึ้นยั้งตัวทัน นายบัวก็เปิดประตูเอาดาบฟันโดยเต็มกำลัง เป็นบุญของนายแฉ่งหาถูกไม่ นายแฉ่งรู้แน่ว่าผิดบ้าน แลเกิดเหตุการใหญ่ก็รีบวิ่งหนีเอาตัวรอด ฝ่ายแม่ชื่นคนสุจริตได้ยินเสียงดังโครมครามกึกก้อง หล่อนตกใจด้วยกำลังเคลิ้มสติจวนจะหลับ ก็ร้องขึ้นว่าอะไรกันที่ไหนฤาไฟไหม้ นายบัวก็กลับหมุนเข้าบ้าน ร้องว่ามึงอย่าไขสือพูดแกล้งความกูรู้แล้วฆ่าเสียเห็นจะดี นายบัวก็ตรงเข้าเตะตบแม่ชื่นอย่างใหญ่ แม่ชื่นร้องกรีด ๆ จนสุดเสียง เรียกให้ชาวบ้านช่วยด้วย นายบัวทำเต็มอำนาจเต็มกำลัง ไม่มีอันจะพักถามความก่อน ฝ่ายเพื่อนบ้านได้ยินเสียงตีกันเหลือเกิน จนพังไม่ได้ก็รีบขุดได้ไฟพากัน

มาช่วย ทั้งอยากจะรู้ความด้วย พอเพื่อนบ้านมาถึงพร้อมกัน ก็เข้าช่วยห้ามปรามกลัวแม่ชื่นจะตาย ด้วยมิจิตรสังเวชแม่ชื่นก็พากันถามว่ามันเป็นอย่างไรกัน ขอที่ต้องพูดกันก่อนให้รู้ความ ตัวเป็นผู้ชายจะทำฉันผู้หญิงถึงสาหัสเช่นนี้ไม่ชอบ เกินอาญาของตัวนัก ค่อยพูดกันก่อน นายบัวก็หยุดเล่าชี้แจงให้เพื่อนบ้านฟัง ว่าเดิมเป็นอย่างนั้นๆแล้วอย่างนั้นๆ ฉันจะเลี่ยงได้ที่ไหน มีชู้สด ๆ ถ้าฉันพ้นถูกมันแล้วคงขาดสองท่อน ฝ่ายแม่ชื่นได้ฟังนายบัวเล่าความแล้วหมดสติที่จะแก้ตัวโต้เถียงเขา ร้องไห้แล้วร้องว่ากรรม ๆ ฉันอยากจะตายเสียเดี๋ยวนี้ ขอเดชะแห่งความสัตย์ความบริสุทธิของฉัน ขอให้เทพยดาเจ้าเป็นพยานของฉันด้วยเถิด ฉันพูดอีกไม่ได้แล้ว แม่ชื่นก็นิ่งแน่ไป ปัณหาข้อนี้ แม่ชื่นจะควรทำประการใด จึงจะให้นายบัวเห็นความบริสุทธิของหล่อนได้ ว่าหล่อนเป็นคนดีเช่นนี้.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๖๕

๑ ในปัณหาเรื่องนี้ ดูเป็นน่าสงสารแม่ชื่นที่สุด ไม่ควรเลยที่ตัวของหล่อนจะมาได้ทุกข์ภัยโดยใช่เหตุอันสมควร การที่เป็นไปทั้งนี้ถ้าจะว่าโดยมูลเหตุที่เกิดวิวาทกันนั้น จะว่าเป็นความผิดของใครก็ยาก คือจะว่าเป็นความผิดของชู้สาวข้างโน้นมาทำให้นายบัวกับแม่ชื่นวิวาทกันนั้น ก็ใช่เหตุที่จะเอามากล่าว จะว่าเป็นความผิดของนายบัวที่ไปถอนเอาขุยปอนั่นก่ออยู่น่าบ้านของผู้อื่นมาปักไว้น่าบ้านของตัวจึงทำให้เกิด

ความนั้น ก็ไม่ใช่ความผิดแท้ทีเดียว เพราะการเช่นนั้นถึงใคร ๆ บ้าง (นอกจากเทคาฤๅผู้วิเศษที่มีญาณฤๅทิพจักษุซึ่งจะรู้ได้ว่าชูปอันนั้นเป็นชูปสำคัญสัญญาของเขาแล้ว) ก็ย่อมจะเป็นได้ด้วยกัน จะว่าเป็นความผิดของนายขัวที่ไปโกรธเอาเมียง่าย ๆ ไม่พิจารณาไต่สวนก่อนนั้น ข้อนี้ก็ยากเต็มทีที่นายขัวจะได้สิ่งอันใด (นอกจากเป็นคนใจดีที่สุดฤๅกลัวเมียที่สุด) มาทักท้วงนายขัวให้รอไว้ได้เพราะว่าเหตุตั้งแต่แรกเกิดคือเมื่อนายขัวได้ยินเสียงเคาะประตู จนตลอดไปถึงแม่ชื่นตกใจลุกขึ้นถามว่าเสียงเอะอะอะไรกันนั้น ก็ได้ความชัดเจนพออยู่แล้วที่นายขัวจะลงเนื้อเห็นเอาได้ว่าแม่ชื่นมีชู้จริง ๆ (เว้นแต่ความจริงที่ผิดบ้านซึ่งยังไม่มีใครรู้เท่านั้น) เหตุที่ได้ฟังความตลอดชัดเจนถึงเพียงนี้ ถ้าจะคิดเทียบกับคนอื่นบ้าง ก็เห็นว่าจะมีน้อยเปอร์เซนนักที่จะไม่ลงเอาว่าเมียของตัวมีชู้แล้วยังกันพักหนึ่ง ฤๅจะว่าเป็นความผิดของแม่ชื่นที่ไม่ระวังรักษาตัว ข้อนี้ก็หาใช่เหตุไม่เลยที่แม่ชื่นจะรู้แลจะระวังป้องกันสถานใด ตกลงคงไม่ใช่ความผิดของใครหมด คงเป็นเคราะห์ของคนที่เกี่ยวข้องทั่วไป คือเคราะห์ของชู้สาวคู่โนนที่จะต้องเริศร้างห่างเหินกันไป ด้วยมาเกิดความเรื่องนี้ขึ้น เคราะห์นายขัวที่ต้องเกิดโทษะอันแก่กล้า เคราะห์ของแม่ชื่นที่ต้องได้ความทุกข์โศกแก่ตัว เคราะห์ของเพื่อนบ้านที่จะได้ความเดือดร้อนใจด้วยต้องเป็นธุระช่วยเหลือต่าง ๆ ฉนี้เป็นต้น

ก็เหตุอันนี้ คนอื่นไม่สู้เป็นการเดือดร้อนสำคัญ เหมือนแม่ชื่นคือการที่เป็นเช่นนี้ เป็นทางที่จะให้เกิดอันตรายอย่างยิ่งของธรรมดา

สัตรี เพราะแม่ชื่นจะได้รับความทัณฑไภย แลความลอายอย่างที่สุด แลได้รับข่าวคราวอันเสียชื่อเสียง แลจะเกิดความเศร้าโศกเสียใจอย่างยิ่ง แลเปนมูลที่จะให้เกิดโรคไภยต่าง ๆ แก่แม่ชื่นได้ด้วย ความช้ำชอกในใจของตัวข้าง ก็ในระหว่างนั้นแหละเมื่อแม่ชื่นได้ฟังคำของสามีนรู้เรื่องความตลอดแล้ว แม่ชื่นก็สิ้นสติโดยได้ยินข้อความอันน่าสลดลามกอย่างที่สุด ไม่รู้ว่าตัวจะแสดงความจริงใจของตนอย่างใดให้คนอื่นประจักษ์ว่าตัวเปนผู้บริสุทธิได้ ในขณะหาก็ถามชื่นว่าควรแม่ชื่นจะทำประการใด ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า เมื่อแม่ชื่นกลับได้สติแล้วควรจะทำได้อย่างเดียว คือพูดแก่สามีของตัวว่า ฉันจะขอพูดสักคำหนึ่งขอให้รอฟังสักประเดี๋ยว ตัวของฉันนี้ตั้งแต่มาอยู่กินเปนสามีภิริยากัน ฉันก็คิดอยู่อย่างเดียวแต่จะวางชีวิตรไว้ในท่านเท่านั้น ฉันมิได้คิดการนอกใจท่านอย่างหนึ่งอย่างใดเลย เมื่อการมาเกิดขึ้นดังนี้แล้ว ฉันก็ไม่รู้ที่จะพูดจาอย่างโต้เถียงได้อย่างไร แต่พูดอยู่ได้คำเดียวว่าไม่จริงเท่านั้น เมื่อท่านจะทำโทษอย่างใดก็แล้วแต่ท่านเถิด ฉันยอมทั้งสิ้นไม่หลบหลีกหนีหายเลย แต่ขอเตือนสักอย่างหนึ่ง ถ้ายังมีความเมตตากรุณานับว่าฉันเปนเมียอยู่แล้ว จงช่วยสืบสวนให้ได้ความจริงเสียก่อน ฉันจะว่าไปก็จะเปนการแก้ตัวต่าง ๆ อนึ่งท่านก็ได้ฟังความมาเลื่อยดแล้ว แต่ยังหาเปนหลักฐานที่เดียวไม่ ธรรมดาการอย่างนี้คงมีช่องที่จะค้นคว้าให้ได้ความจริงต่อไป แลคงมีเหตุติดเนื่องมาก่อน เมื่อสืบสวนได้ความเปนหลักฐานแล้ว ท่านจะทำประการใดก็ได้ทุกอย่าง

เมื่อว่าเท่านั้นแล้วยางทีนายบัวก็จะได้คิดขึ้น ฤๅเพื่อนบ้านที่มาช่วยห้ามปรามก็จะเห็นจริงช่วยพูดเหนี่ยวรั้งไว้ เพราะธรรมดาเพื่อนบ้านก็ย่อมรู้เห็นอยู่ว่าใครดีใครชั่ว คงจะประทังให้การนั้นสงบไปพักหนึ่ง พอที่จะสืบสาวเรื่องราวต่อไปได้.

ช่วยด้วย

ปัณหาขัดข้องที่ ๗๐

นายไผ่มาเรือเข้าด้วยบิดามารดาล่องลงมาถึงลานเท เวลาเย็นก็จอดจะนอนที่นั้น พร้อมด้วยเพื่อนเรือที่ล่องลงมาด้วยกันหลายลำ พอจอดเรือแล้ว นายไผ่ก็ลงเรือสำปั้นเล็กซึ่งผูกท้ายเรือเข้ามานั้น พายล่องลงมาตามน้ำ จะไปหาพระที่ชอบกันอยู่วัดเกาะใหญ่อยู่ใต้บ้านที่จอดเรือลงมาห่างกันมาก เมื่อนายไผ่มาถึงวัดแล้วเกิดพยุใหญ่พอพยุสงบแล้ว นายไผ่ก็ลาพระลงเรือพายทวนน้ำขึ้นมาได้สักครึ่งทาง เห็นคนลอยมากลางน้ำคนหนึ่งร้องเรียกให้ช่วย นายไผ่ก็พายเรือออกไป เห็นเปนผู้หญิงสาวรูปร่างหน้าตาหมดจด นายไผ่ยิ่งมีความสมเพชมากขึ้น รับผู้หญิงนั้นขึ้นมายนเรือแล้วถามว่า เหตุไรจึงได้ลอยน้ำมาดังนี้ หญิงนั้นบอกว่า มาเรือพม้าสองแจวเที่ยวค้าขายกับบิดามารดาถูกพยุเรือจมลง จึงได้พลัดกันลอยน้ำมา พี่ได้ช่วยฉันไว้ครั้งนี้บุญคุณนัก จะให้ทำอย่างไรจะยอมแทนคุณทุกอย่าง ขอแต่เพียงให้รอดตายได้เที่ยวตาม

หาบิดามารดา นายไผ่ก็รับว่าจะช่วยเที่ยวตามให้แต่กลับไปเรือใหญ่เสียก่อน เรือนี้เป็นเรือเล็กไปไกลไม่ได้ แลชี้ได้ก็เฉภาะสองคนเท่านั้น ก็พายเรือนั้นมา นายไผ่อยู่ข้างสบายใจมาก

เมื่อเวลากำลังพยุใหญ่นั้น หลักเรือใหญ่นายไผ่ถอนเรือจะลอยตาฝางบิดานายไผ่งุ่มง่ามออกมาจากประทุนพลัดตกน้ำลงลอยไป คนที่เรือแลเพื่อนเรือก็จะไปตาม ไปไม่ได้กำลังพยุใหญ่ต่างก็เอะอะกันอยู่ เมื่อนายไผ่พายเรือเล็กมานั้น เป็นเวลาจวนจะค่ำ เห็นคนลอยน้ำมาอีกคนหนึ่ง นายไผ่เข้าใจว่าบิดาฤๅมารดาหญิงนี้แน่หญิงนั้นก็ดีใจ นายไผ่ก็พายเรือเข้าไปจะรับ กลับเป็นตาฝางบิดาของตัวไปอ่อนจวนจะจมอยู่แล้ว ตาฝางเห็นเรือมาช่วยก็ดีใจเกาะเรือไว้ นายไผ่จึงถามว่า ทำไมพ่อถึงได้ลอยน้ำมาดังนี้ ตาฝางก็เล่าให้ฟังแล้วว่ารีบรับข้าขึ้นบนเรือเดี๋ยวนี้หนาวเต็มทีแล้วจะจมลงเดี๋ยวนี้แล้ว นายไผ่ก็จับมือบิดาไว้ ครั้นจะรับขึ้นมาบนเรือ ๆ ก็จะจมลง ด้วยชี้ได้แต่สองคนเท่านั้น ครั้นจะไล่หญิงนั้นให้ลงเสียจากเรือก็มีความเสียดายแลเวทนา ด้วยลอยน้ำมาก็อ่อนกำลังลงแล้ว ถ้าไล่ลงเสียจากเรือก็คงจะจมตายเป็นแน่ แลได้รับคำเขาไว้แล้วว่าจะช่วยเขา นายไผ่ไม่รู้ที่จะทำประการใด ข้างตาฝางก็เหนี่ยวเรือไว้เร่งให้รีบขึ้นเรือก็จวนจะล่มลง ถ้าเรือล่มลงแล้วบิดากับผู้หญิงคนนั้น ก็ไม่แน่ว่าจะเกาะเรือไว้ได้เพราะอ่อนกำลังทั้งสองคน มีอย่างเดียวแต่จะจมน้ำตาย ถ้านายไผ่จะลงเสียจากเรือให้บิดาขึ้นเรือ ก็ไม่แน่ว่านายไผ่จะรอดตายได้เพราะน้ำเชี่ยวมาก เป็นการขัดข้องขึ้นดังนี้ นายไผ่จะควรทำอย่างไรจึงจะเป็นอันสมควรแลถูก.

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๗๐

๑ ควรแท้ทีเดียวที่นายไผ่จะช่วยหญิงคนนั้นกับยิดาของตัวให้พ้นจากความตาย เพราะเหตุว่า หญิงนั้นก็เป็นหญิง แลเป็นผู้มีกำลังอ่อนอันควรแก่ผู้มีกำลังมากกว่าจะกรุณาอย่างหนึ่งกับในเวลานั้น ฝ่ายหญิงก็ได้รับความเหน็ดเหนื่อยมากแล้วด้วย ยังก็แต่ชีวิตรจะจากร่าง อย่างหนึ่ง ในเวลานั้นหญิงนั้นก็เป็นอันไม่มีแล้วซึ่งจะได้ใครเป็นที่พึ่งที่ช่วยชีวิตรนอกจากนายไผ่อย่างหนึ่ง ข้างฝ่ายตาฝางเล่าก็เป็นคนแก่มีกำลังน้อยเช่นกับหญิงแลได้ความคับแค้นเท่ากับหญิง แลตาฝางก็ใช่คนอื่นคือยิดาของตัวด้วย ว่าที่จริงแล้วควรนายไผ่จะช่วยยิดาของตัวก่อนต้องหนักข้างยิดาอยู่มาก แต่เหตุนี้เป็นทางผิดยุติธรรมอยู่ด้วยตัวได้พบหญิงนั้นแลช่วยก่อนแล้วด้วย ครั้นจะกลับช่วยยิดาเล่าก็เหมือนกับต้องฆ่าหญิงนั้นเสียคนหนึ่ง เพราะรู้อยู่ว่าหญิงนั้นคงจะไม่รอดเป็นแท้ โทษฝ่ายบาปบุญแลอนาคตคงต้องมีแก่ตัวแน่ เพราะฉนั้นยังมีทางอย่างเดียวที่พอจะดีกว่าอย่างอื่น คือนายไผ่ก็คิดไว้แล้วว่าตัวจะลงน้ำเสียให้ยิดาขึ้นเรือไปกับหญิงเป็นสองคน นายไผ่ก็กลัวตัวจะตายเพราะน้ำเชี่ยว แต่ไม่เป็นไรเอานั่นเองแหละ คือตัวค่อย ๆ ลงเสียจากเรือ แล้วช่วยเหนี่ยวขึ้นเรือไว้ข้างหนึ่ง ให้ยิดาของตัวขึ้นข้างหนึ่ง แลให้ยิดาฤๅหญิงพายไป ตัวก็เกาะเรือไว้ค่อยยากเรือต่างหางเสือให้ดี อย่าทวนน้ำนักค่อยพยุงตาม ๆ น้ำไป แลแลดูเห็นใกล้ฝั่งข้างไหนก็ยากเข้าไปฤๅเห็นเรือใหญ่ ๆ มาข้างไหนบ้าง ก็ยากเข้าไปร้องให้เขาช่วยแลทำซิกแนลอะไร ๆ ให้เขา

เห็นฉนี้ ก็พอเห็นได้ว่าตัวและชีวิตรอดสองคนก็จะไม่ตาย เพราะตัวยังมีกำลังอยู่พอจะสู้น้ำได้และพอจะยึดเรือมั่นได้ และสติตัวก็มีอยู่พอจะแก้ไขได้ ไม่เข้าถึงผู้งก็คงพบเรือไปมาอย่างหนึ่ง ฉนี้แหละเดชะบุญกุศลผลแห่งความกตัญญูต่อยิดา และผลแห่งความกรุณาซึ่งมีแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันฤามีแก่ผู้มีกำลังน้อยกว่า และผู้ถึงแก่ความอับจนดังนี้ เห็นว่าคงจะไม่ตาย ตั้งใจเสียว่าจะช่วยชีวิตรคนทั้งสองแล้ว คงจะมีโอกาศอันใดอันหนึ่งมาทำให้พ้นอันตรายด้วยกันได้ ทำอย่างนี้ถึงหากว่าพ้นอันตรายไปด้วยกันหมดดังว่าก็ดี ฤาแม้ว่าเปนยาปเดราะห์ของตัว บันดาลให้พลาดพลั้งด้วยความจำเปนจนตัวตายไปด้วยน้ำในเวลานั้นก็ดี แต่เปนความดีอย่างยิ่งเปนแน่ ด้วยตัวตายในระหว่างใจบริสุทธิที่จะช่วยชีวิตรคนทั้งสอง และตัวก็ไม่ได้คิดจงใจที่จะทำตัวให้ตายด้วย สวรรค์นั้นก็เสียเถิด คงไม่แคล้วตัวไปเปนแน่ละน่ะ.

แยกขุญ

ปัณหาขัดข้องที่ ๗๑

มีคน ๆ หนึ่งชื่อนายอู๋อายุประมาณ ๑๖ ปีเปนลูกชาวบ้านตำบลหนึ่ง ตัวนายอู๋เปนใบ้มาแต่เล็กคุ้มใหญ่ เสียงศัพท์ที่ตัวพูดนั้น ไม่อาจที่จะให้ปรากฏพยัญชนะได้ มีแต่สระอยู่เปนพื้น และหูก็ตึง ทั้งสติอารมณ์ก็คิดจะยอๆ อยู่ด้วยไม่ปรกติ นายอู๋มักจะเที่ยวเตร่วิ่งเล่นอยู่กับเด็กชาวบ้านเปนนิจ คนในแถวนั้นพากันชอบล้อชอบเล่นกับนายอู๋อยู่เนืองๆ และโดย

ธรรมดานิไสยของนายอู่เมื่อมีผู้มาพูดล้อ แลซักถามด้วยข้อความสิ่งใดแล้ว นายอู่จะเข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้าง ฤๅได้ยินบ้างไม่ได้ยินบ้าง นายอู่ก็เกียจคร้านในการที่จะพูดโต้ตอบ ด้วยเสียงของตัวพูดออกมาไม่ชัดเช่นคนทั้งปวงได้ แลการที่เข้าใจฤๅได้ยินได้ฟังไม่สนัดแน่ได้ นายอู่ก็ตกลงรับได้แต่ ออ, ออ เท่านั้น จนชำนาญปากเขาใจ ถ้าแม้นใครจะพูดหาไถ่ถามประการใด ก็ตกลงแต่ ออ, ออ, เสียเกือบเป็นนิจ แต่เป็นคนชอบยอชอบยศชอบแต่งตัวโอ่โถง ถ้าใครเรียกนายขอรับดังนี้ นายอู่ก็ เออ ขนายไปทีเดียว

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง มีพวกชายหนุ่ม ๆ หกเจ็ดคนเคยไปมาเที่ยวเล่นอยู่ในถนนนั้น ก็รู้จักคบค้ากันเข้ากับนายอู่ ภายหลังคนพวกนั้นเกิดมีสติปัญญาคิดจะหาลาภให้รวยสักคราวหนึ่ง จึงเข้าพูดหาชักชวนนายอู่ว่า ข้าก็พอมีเงินทองอยู่บ้าง เรามาพากันไปเที่ยวหาสิ่งของผ้าแพรมาใช้สอยแต่งตัว แล้วพากันไปเที่ยวเล่นให้สบายสักคราวหนึ่ง แต่จะไปอย่างนี้ไม่ได้ ด้วยเขาจะไม่เอาของดี ๆ ออกมาขาย ข้าคิดจะให้เจ้าแต่งตัวนั่งเป็นนายไปสักคนหนึ่ง จะไปฤๅไม่ไป ข้างนายอู่เข้าใจความอยู่บ้าง แต่ไม่พอที่จะรู้จักผิดแลชอบได้ ก็รับว่าเออ คนเหล่านั้นก็ตกลงนัดกันว่า พรุ่งนี้เช้าเถิดข้าจะไปซื้อเครื่องแต่งตัวมาให้เจ้า แลจะเอาเรือมารับพากันไปเที่ยว นายอู่ก็รับเออ อีกคำหนึ่ง แล้วพวกนั้นก็พานายอู่เดินเที่ยวเล่นให้เพลิดเพลินต่อไป ครั้นเวลาค่ำ

ต่างคนก็จากกันไป ครั้นรุ่งเช้าข้างฝ่ายคนพวกนั้นมีนายหรั่ง นายแหวว นายชะเปนต้น เตรียมการไว้เสร็จ แล้วพากันไปชวนนายอู่มาที่พักของนายแหววแห่งหนึ่ง จึงเอาผ้าม่วงมาให้นุ่งเอาเสื้อขาวมาให้ใส่ เอาสลิปเปอแลหมวกร่มมาให้ กับยุหรี่ฝรั่งตัวยสองสามตัว แล้วให้นายอู่ลงในเรือทำเปนนาย นายหรั่งนายแหววก็ทำเปนข่าว พวกเพื่อนอีก ๔ คน ก็เปนคนแจวเรือ แจวออกแม่น้ำไป นายอู่กระหยิ่มกริ่มใจนั่งยิ้มพยักหน้าไปตลอดทาง พอเรือถึงท่าน่าที่ตึกขาว พวกนั้นก็จอดเรือเข้าไปเทียบท่า เชิญท่านผู้เปนนายขึ้นไปที่ตึกขายผ้าเยียระยับผ้าไหมแลของดี ๆ ต่าง ๆ นายแหววเปนคนฉลาดพูดมากกว่าคน ก็แนะให้นายเข้าไปในร้านหนึ่ง แล้วเชิญให้นั่งในที่สมควร ทำทีเหมือนดังพาบุตรท่านเข้าคุณคนใดคนหนึ่งมาเที่ยวซื้อของ เวลานั้นพเอิญพบแต่นางเมียเจ้าของร้าน ๆ จึงถามว่าท่านจะต้องการดูของสิ่งใดฤๅ นายแหววก็ชิงพูดไปว่าท่านจะต้องการผ้าเยียระยับกับลูกไม้เลื่อมดิ้น เครื่องสำหรับจะปักเสื้อครุยแลผ้าคาด แม่โปรดหยิบมาเลือกดูสักหน่อย นางเจ้าของร้านก็หยิบของต่าง ๆ มาให้เลือก นายแหววนายหรั่งก็ทำเข้าเลือกดูสิ่งนั้นสิ่งนี้ แล้วหันหน้ามาถามนายว่านี่คือนะขอรับ นั่นก็คือขอรับ ข้างนายก็ออตะพัดไป นายแหววกับนายหรั่งปฤกษากันว่าต่อขอลดโน่นบ้างนี่บ้างคงลงจะซื้อผ้าเยียระยับ ๕ ผืนกับเครื่องปักต่าง ๆ อีกเปนอันมาก แล้วก็คิดราคาด้วยกันกับเจ้าของร้านรวมเปนเงิน ๑๕ ชั่ง ๑๐ ตำลึง จึงบอกยาญชีแก่นายว่ารวมเปนเงินเท่านั้น ๆ ท่านนายก็รับว่าเออ นายแหววจึงส่ง

ยาญชีให้นายอะว่าเข้าไปเอาเงินในเรือมาตามยาญชีนั้น นายอะก็รับยาญชีลงมาเรือ แล้วนายแหววจึงว่า ของเหล่านี้ช่วยกันขนลงไปเรือเสียทีเดียวนะขอรับ นายอูก็เออ นายแหววนายหรั่งก็เข้าช่วยกันขนของทั้งหมดลงเรือไป แต่ท่านนายนั้นเขายังมิได้บอกให้ไปก็ยังนั่งเรือยอยู่ หยิบบุหรี่ในกระเป๋าออกสูบไปพลาง ๆ จนช้านานประมาณชั่วโมงกว่า เจ้าของร้านนึกรำคาญเห็นผิดใจ จึงคลานเข้าไปถามท่านผู้เป็นนายว่า นี่ย่าวของท่านอย่างไรหายไปเจ้าค่ะ นายอูเห็นเขามาจ้องหน้าถามดังนั้นก็เออขึ้นทันที เจ้าของบ้านปลาดใจถอยหลังออกมาคิดว่าท่านจะไม่ได้ยินดอกกระมัง จึงกระซิบให้ย่าวลงไปตามดูที่เรือสักประเดี๋ยวย่าวขึ้นมาบอกว่า เรือแพที่ท่าไม่เห็นสักลำหนึ่ง เจ้าของบ้านปลาดใจนักตรงเข้าไปถามท่านนายว่านี่เรือของท่านจอดอยู่ที่ไหน ละคะ นายอู เออ เจ้าของร้านเอ๊ะผิดใจแน่แล้ว ถามกระชั้นเข้าไปอีกทีหนึ่งว่า เมื่อไรย่าวของท่านจะมาล่ะ นายอู เออ อีก เจ้าของร้านตกใจเต็มทีผินออกมากระซิบให้ย่าวไปบอกความแก่ผัวที่บ้านเพื่อน ผัวกับเพื่อนพากันรีบมาช่วยกันถามนายอูต่าง ๆ นายอู เออ เออ เออ กระหน่ำไป ท่านผัวตกใจรู้ว่าโกงแน่แล้ว ไม่รู้ว่าอ้ายนี่จะแกล้งทำฤๅอย่างไร ฉวยหวายเทศมาฟาดหลังนายอูลงไปสัก ๑๐ ที นายอูไม่รู้ที่จะพูดประการใด เออ ไม่หยุด พวกเจ้าของร้าน พากันช่วยฉุดคร่าเอาตัวเข้ามัดไว้แล้วไต่ถามต่าง ๆ ก็ไม่ได้ความ ตกลงรู้ว่านายอูเป็นคนใช้บ้าเป็นแน่ ท่านผู้ผัวถามเมียว่า มันเอาของไปราคาสักเท่าไร เมียบอกว่ารวมยาญชี ๑๕ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ผัวตกใจสิ้นสติลงนั่งนิ่งอยู่

ด้วยกันจนเวลาตั้งแต่มันขนเอาของไปประมาณได้สัก ๓ ชั่วโมงเศษก็ยังมิได้คิดอ่านติดตามกัน ดังนี้ทำไมเจ้าของร้าน จะได้ของคืนมาได้ แล ข้างนายอู๋ฤาษิคามารดาของนายอู๋ ทำไมจึงจะพ้นอันตราย แลความฉิบหาย ซึ่งจะมาถึงตนได้.

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๗๑

๑ การที่ตัวนายอู๋กับยิคามารดาจะพ้นอันตรายได้นั้น ก็เพราะแขกเจ้าของร้านอยากจะได้ของคืน ที่ว่าดังนี้ก็เพราะนายอู๋เป่นข้าใย้จะพูดก็พังไม่ได้ศัพท์ ถ้าเจ้าของร้านจะเจ้ยวเจ็นเฆี่ยนตีเร่งเอาแก่นายอู๋ด้วยอำนาจต่าง ๆ แล้วก็ต้องเป่นอันสูญ ที่จะไม่ให้ของสูญไปเปล่านั้น ก็จะได้ด้วยเอาใจคิดต่ออย่างเดียว นี่แหละเป่นการที่จะไม่ให้ทรัพย์สูญ แลตัวนายอู๋กับยิคามารดาของเขาพ้นอันตราย

เจ้าของร้านควรจะปลอบโยน ซักถามด้วยใช้ใย้แก่นายอู๋โดยดี แลหาอำเภอมาทำคำตราสิ้นให้นายอู๋นำไปบ้านผู้ที่มาด้วย แลไต่ถามต่อยิคามารดานายอู๋ ข้างยิคามารดานายอู๋กลัวความฉิบหายจะถึงตัว แลบุตร ก็จะช่วยสืบสวนให้ได้ความจริง ก็พ้นอันตราย ทรัพย์ของแขกเจ้าของร้าน ก็จะไม่สูญ

ใจคิ

ปัณหาขัดข้องที่ ๗๒

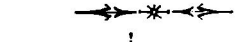

ตายาเปนคนขอทาน เที่ยวขอทานไปทุกหนทุกแห่ง วันหนึ่ง ไปถึงบ้านนายหรุ่นก็ตรงขึ้นไปนั่งยนกระไดพอยกมือขึ้นไหว้ นายหรุ่นก็ตวาดแหว ตายาตกใจถอยลงจากคั่นกระไดคั่นหนึ่ง นายหรุ่นร้องว่าวานนี้มาขโมยของไปแล้ว วันนี้ยังจะมาอีกฤๅ ตายาว่า เกล้าผมยังไม่เคยมาเรือนใต้เท้าสักวันเลย นายหรุ่นดุแหวแล้วว่า ยังพูดร่ำไรอีกเล่า ลุกลงไปจับมือตายาไว้แล้ว เอาเชือกผูกมือโยงหมายจะเฆี่ยนให้พอ (เพราะนายหรุ่นเคืองอยู่แต่วันก่อนแล้ว) ด้วยวันก่อนนั้น นายหรุ่นไปอยู่ที่สวน กลับมาจวนถึงเรือนก็เจอตาแก่ขอทานเดินกิริยาไม่ปรกติ นายหรุ่นจึงซวนพูดพอคนที่บ้านวิ่งมาบอกว่า ตาขอทานนั้นเข้าไปขอทานที่บ้านขโมยผ้านุ่งมา ๒ ผืน นายหรุ่นก็คันดูได้ผ้าจริง นายหรุ่นโกรธตีตาขอทานเข้าหลายตึงแล้วด่าว่า มาขอทานที่ไรก็ให้ทุกทียังขโมยได้ ตั้งแต่นั้นมาก็ให้เกลียดคนขอทาน ตายาตั้งใจไปขอทานจริง ๆ แลไม่ได้ไปขโมยทั้งไม่รู้เรื่องด้วย จะควรทำอย่างไรดี.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๗๒

๑ ในเวลานี้ตายาก็อยู่ในอำนาจนายหรุ่น ๆ จะทำอย่างไร แลให้เปนไปอย่างไรได้หมด ที่ตายาจะพ้นจากอันตรายนั้น ก็เพราะนายหรุ่น

เพราะฉนั้นควรตายายจะอ้อนวอนนายหรุ่นให้สึกถามคนอื่นดู แลอ้อนวอนคนอื่นตามความจริงของตัว เมื่อตายายยินคำอยู่ดังนี้นายหรุ่นแลคนเหล่านั้นก็คงจะเห็นความจริง.

ความสัตย์

๒ เรื่องนี้ตายายจะแก้ไขไม่ให้ถูกเฒ่ยนก็ได้ แต่ไม่ดีเท่าที่จะให้เขาเฒ่ยนตัวเสีย ที่ว่านี้เพราะว่าถ้าตายายจะไม่ให้เขาเฒ่ยนก็เพราะด้วยตัวยังไม่รู้ตัวผิด ถ้าไม่รู้ว่าตัวผิดแล้วความชั่วที่ตัวทำก็คงจะติดตัวอยู่เสมอไป ถ้าความชั่วยังติดตัวอยู่เสมอแล้วก็คงไม่ประกันได้ว่า ไภยอันตรายเช่นนี้จะมาแก่ตัวอีกสักกี่ครั้ง แลถึงว่าไภยเช่นนี้จะไม่มีก็ยังมีโทษอย่างอื่นอีกหลายอย่างหลายประการ เพราะฉนั้นแลจึงว่ายอมให้เขาเฒ่ยนเสียดีกว่า เพราะว่าถ้าตัวยอมได้ดังนี้แล้วต้องเห็นได้ว่าที่ใจสามารถยอม ก็เพราะตัวเห็นความผิดของตัวแล้วจึงยอมได้ แลตัวคงไม่ประพฤติความชั่วเช่นนั้นต่อไป เช่นกับเกิดแผลเน่าขึ้นในกายของตัวแห่งหนึ่ง เมื่อตัวรู้แล้วว่าที่เปนแผลขึ้นนั้นก็เพราะเนื้อเสีย ตัวจึงสามารถยอมให้เขาเชือดเนื้อที่เสียนั้นทิ้งเสีย เนื้อที่เสียก็จะไม่ทำให้เนื้อดีเสียต่อไป ตัวก็จะไม่เจ็บแลยังไม่ตาย จึงเห็นว่าอย่างยอมให้เขาเฒ่ยนแหละดีกว่าอย่างอื่น

ที่ว่าความผิดของตายานั้น ควรตายายจะต้องรู้ว่า ธรรมดาของสัตว์คนขอทานเช่นตัวประพฤตินี้ย่อมมีความผิดอยู่เปนอันมาก คือประการหนึ่งตัวย่อมมีความเกียจคร้านเปนที่สุดแล้วจึงต้องไปประพฤติเปนคนขอทาน

ประการหนึ่ง ตัวย่อมรู้มากเอาเปรียบแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน คือ มุ่งหมายเอาทรัพย์ของผู้อื่นที่เขาออกเรี่ยวแรงทำมาหาได้นั้นมาใช้สอยบริโภคเป็นประโยชน์แก่ตัวให้คนอื่นเป็นผู้ทำตัวจะเป็นผู้กิน

ประการหนึ่งอาการที่ตัวประพฤติเช่นนั้น ใช่จะประพฤติหากินแต่พออิ่มปากอิ่มท้อง แต่เช้ามือเย็นมือเช่นกับสัตว์เดียรฉานฉนั้นก็หาไม่ นี่ตัวย่อมหาไปได้แล้ว ก็สำสมเป็นครอบครัวมีบุตรภรรยาพอที่จะเลี้ยงดูกันได้สองบ้านสามบ้าน เมื่อหาได้เท่าใดก็ไม่พอ โดยโลภเจตนาของคนมีอยู่เช่นนี้โดยมากฤามีฉนั้นก็เอาทรัพย์ที่ได้นั้นไปทำความชั่วต่าง ๆ คือเล่นเบี้ยเป็นต้น โดยเข้าใจว่าทรัพย์ที่ได้นั้นไม่ได้หาได้โดยความยากลำบาก

ประการหนึ่ง โดยอุบายของตัวที่หาทรัพย์ในทางนี้ก็ใช่จะหาได้โดยทางอันชอบธรรมนั้นก็หาไม่ ที่หาได้ก็เพราะกล่าวลิ้นลมอันโกหก ล่อลวงให้คนทั้งปวงเชื่อถือด้วยสำนวนต่าง ๆ เป่นต้นเช่นกับที่ตัวว่าแก่ผู้ที่เขาให้ทานแก่ตัวนั้นว่าให้แก้วแหวนเงินทองไหลมาเทมาดังน้ำในพระมหาสมุทเช่นนี้ก็ได้ยินกันมามากกว่ามากแล้ว แต่ยังไม่เห็นเลยว่าทรัพย์นั้นไหลมาท่วมใครเช่นคำว่า ถ้าเป่นดังนั้นจริงเราท่านคงจะถูกทรัพย์ท่วมตายกันบ้างฤาเช่นกับที่ว่า ให้พ่ออายุยืนพันปีฉนี้ ก็ยังไม่ปรากฏเลยว่าใครมีอายุยืนถึงพันปีบ้าง เช่นนี้ก็เห็นได้ว่าเป่นอุบายของคนขอทาน อันกล่าวคำล่อลวง

ประการหนึ่ง ตัวของพวกคนขอทานนั้น ชั่วแล้วก็ยังมิหนำซ้ำพาเอาสิ่งที่มิมลทินมัวหมองไปให้แก่ผู้ให้นั้นด้วยอีกเล่า คือผู้ที่จะให้ทานแก่คนขอทานเช่นนั้น ในใจเมื่อจะให้ทรัพย์ลงไปก็ไม่บริสุทธิ นอก

จากที่จะบริจาคทานเสียแล้ว ทำให้ผู้ให้มีความมุ่งหมาย ที่จะได้รับการงอกงามของทรัพย์ที่ให้ไป เช่นกับทำการค้าขาย ทำให้มีใจเจือไปด้วยความโลภแลความหลง

ประการหนึ่ง พวกคนขอทานนั้นเองมิได้มีความลอายในใจ แลมิได้มีความละอายแก่คนอื่นที่ไม่ได้ประพฤติเช่นนั้นแลมิได้มีความลอายแก่ยาปที่ตัวได้ทำความชั่วเช่นนั้น

ประการหนึ่ง พวกคนขอทานกลับมาทำให้เราท่านทั้งปวงได้ความอัยอายเสียอีก คือเราอายแก่ใจเราเองในเมื่อเวลาที่เราได้เห็นคนขอทาน เพราะอายที่ว่าคนขอทานนั้น ก็เปนเพื่อนมนุษย์ด้วยกันกับเรา แลเปนเพื่อนร่วมชาติร่วมประเทศบ้านเมืองอันเดียวกัน แต่มามีความประพฤติอันชั่วแลเลวทรามผิดปรกติของเพื่อนทั้งปวง ควรที่เราจะคิดกำจัดแลดัดแปลงให้คนพวกนั้นละเว้นจากการประพฤติเช่นนั้นได้ แลเราอายแก่คนอื่น ที่เขาจะมาเห็นเพื่อนเราอันประพฤติเช่นนั้นด้วยอีก

ประการหนึ่ง พวกคนขอทานที่ประพฤติอยู่เช่นนั้น ก็ทำให้เปนเช่นเปนอย่างแก่คนอื่นต่อไป เพราะคนที่มีความเกียจคร้านไม่ได้เห็นความชั่วอย่างอื่น ก็จะพากันประพฤติเช่นนั้นมาก ๆ ขึ้น คนก็จะไม่มีความเพียรที่จะประกอบการหากินด้วยอย่างอื่น มีการรับจ้างแลการค้าขายเปนต้น เพราะทางเหล่านี้เปนทางจะทำได้ด้วยกำลังแลความเพียรทั้งสิ้น

เพราะฉนั้นจึงเห็นว่า ตายาไม่จำเปนที่จะต้องเที่ยวขอทานอย่างนี้เลย ถ้าแลตายาเปนโรคง่อยเปลี้ยเสียขา ฤๅโรคอื่น ๆ ที่จะทำมาหากินด้วย

อย่างอื่นไม่ได้แล้ว ก็ควรต้องไปอาไศรยอยู่ในทางรักษาพยาบาล แล รักษาโรคของตัวให้หายเสีย แล้วก็พอที่จะทำการหากินอย่างไรต่อไป ได้ ถึงทำการหนักไม่ได้การเบาก็มีทำ ไม่มีเหตุอย่างอื่นที่นอกจาก ความเกียจคร้าน แลรู้มากเอาเปรียบแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน คิดให้คน อื่นเปนผู้หาตัวจะเปนผู้เที่ยวเรี่ยรายแย่งเอาไปกิน ควรตายาจะตริตรองดู ว่า ที่เขาจะเฆี่ยนตัวคราวนี้ ก็เพราะเหตุใด เพราะเหตุที่ตัวไปขอทาน เขาไม่ใช่ฤๅ ต้องยอมให้เขาเฆี่ยนเสียเถิดดีกว่า แล้วเราเลิกการขอ ทานต่อไป ในชั้นต้นไปรับจ้างเขากวาดถนน ฤๅตักน้ำรดถนน แลลาก รถฉนอก็พอเปนทางหากินในชั้นต้นต่อไปได้ การที่นายหรุ่นสงไสยว่า ตายาเปนขโมยฉนี้ก็ย่อมเปนได้ เพราะขโมยที่ปลอมเปนคนขอทาน นั้นก็มีอยู่ชุกชุม.

อย่างยุติธรรม

๓ ตายาควรจะบอกตามตรงว่าผมมาขอทานท่านแท้ ๆ มิใช่กล อุบายอย่างไรเลย ไม่มีญาติพี่น้องแลที่ทำมาหากินอันใด แลเปนคนชรา ทุพลภาพด้วยจึงต้องเปนผู้ขอทาน พิไรร่ำอ้อนวอนไปต่าง ๆ นายหรุ่น ก็จะอ่อนใจลงเห็นจริงได้บ้าง คงจะฟังดูก่อน ฤๅบางทีจะนึกถึงคำ ปูราณได้เปนต้นว่า

จักโกรธผู้ยังตริ	ตรองการ ก่อนนา
ถอยคิดสักสิบวาร	คร่ำครั้ง
จนแจ่มจิตรวิจารณ์	จึงโกรธ ชอบนา
โกรธมากคิดยับยั้ง	สักร้อยหนึ่งควร

ตายาพูดแสดงความทุกข์ยากต่าง ๆ ซึ่งต้องขอทานให้ฟังตามการที่เป็นจริงแล้ว ในที่สุดตายาควรจะบอกนายหรุ่นว่า ถ้าใต้เท้าเห็นกำลังผมพอจะทำการอะไรให้ได้ อิ่มท้องก็โปรดด้วยเถิด จะยอมตามทั้งสิ้น จะได้ไม่ต้องขอทานเขากิน ซึ่งต้องนับว่าเป็นการหาเลี้ยงชีวิตรอย่างสิ้นคิด (สมาชิกอย่าเหมาว่าขออย่างภิกษุเน้อ ที่ข้าพเจ้าว่าขออย่างยาจกขอรับ) ผลแห่งความสุจริตคงเปล่งออกให้นายหรุ่นเห็นจริงได้แท้ว่าตายาเป็นคนขอทานตามตรงไม่ใช่ขอทานแลขอนุ่ง ด้วยตายาก็จะไม่ต้องรับอาญาโดยไม่ใช่ความผิดของแกเอง แลยางที่จะได้มีช่องทำมาหากิน เพราะนายหรุ่นซึ่งเป็นคนอมิตรกลับจะเป็นที่พึ่งด้วย.

สุจริต

ปัญหาข้อที่ ๗๓

ตากุนกับยายเขียวสองคนผัวเมียเป็นข่าวของนายผู้หนึ่ง นายเขามอบให้แกไปทำนา แลอยู่เฝ้าโรงนาสองคนด้วยกันกับหลานชายอีกคนหนึ่งยังเป็นเด็กอ่อนอายุได้สักขวบเศษ ที่นาของนายตากุนนั้นกว้างยาวมาก โรงนาที่ตากุนเฝ้านั้น ตั้งอยู่ริมคลองสุดเขตรนาฝ่ายข้างคลองต่อไปข้างในเป็นบริเวณนาของนายแกทั้งสามด้าน ที่โรงนาแกก็ไกลจากเขตรนาแลโรงนาของคนอื่นกว่าสุดชั่วเสียงตะโกน อยู่มาถึงเวลาน่าทอดกฐิน นายของตากุนจะไปทอดกฐินที่วัดหนึ่งในคลองนั้นเหนือนาขึ้นไปทางสักสองชั่วโมง แต่ว่าบ้านของนายตากุนนั้นอยู่ข้างใต้ไกลกับ

นาอีกวันกับคืนหนึ่ง นายตากุนจึงให้คนเอาเรือยันทุกของที่จะไปทอดกฐินนั้น ไปฝากไว้ที่โรงนาก่อนเที่ยวหนึ่ง แล้วมอบของเหล่านั้นให้ตากุนกับเมียรักษาไว้ เอาเรือกลับลงมายันทุกของอีกเที่ยวหนึ่ง และจะไปพร้อมกันกับนายที่เดียว ตากุนกับยายเขียวอุส่าห์รักษาของนั้นไว้คืนหนึ่งแล้ว ครั้นวันรุ่งขึ้นตากุนหุงหาเข้าปลากินเสร็จแล้ว และขณะนั้นเปนน่าเกี่ยวเข้าเยาอยู่ด้วย ตากุนก็ออกไปเกี่ยวเข้าเยาอยู่ปลายเขตรนาข้างใน แต่ยายเขียวอยู่เฝ้าของที่โรงนาเปนสองคนกับลูกอ่อน ครั้นเวลาบ่ายหน่อยหนึ่งพอเอิญหลานยายเขียวนั้นไม่สบายปวดท้องร้องไม่หยุดหย่อน

ขณะนั้นมีพวกหากินในการโกง ๆ สี่ห้าคนลงเรือเล็กพายมาในคลองนั้นได้ยินเสียงเด็กร้องไห้ พวกนั้นเห็นเปนที่พอถึงน่าโรงนาก็จอดเรือเข้าแล้วนายงั่งคนหนึ่งทำเดินขึ้นไปยนตลิ่งแกล้งให้ยายเขียวเห็น แล้วทำเปนไปถามว่าแม่จ๋าแม่มีรากชิงช้าชาลีข้างฤาแม่ ฉันเที่ยวหาจะขอไปทำยาสักหน่อยมาหลายแห่งแล้วก็ไม่ได้เลย ถ้ามีโปรดให้ฉันสักหน่อย ยายเขียวตอบว่าไม่มีเลยแหละพ่อคุณ เครื่องหยูกเครื่องยาไม่มีอะไรทั้งนั้น แต่เดี๋ยวนี้หลานฉันไม่สบายยังไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรดี นายงั่งจึงว่าอ้าว เปนไรไปละแม่ ยายเขียวว่าไม่รู้เลยพ่อ ดูเอาเถิดมันเอาแต่ร้องไปตะพัดทีเดียว นายงั่งว่าขอฉันดูสักทีเปนไร ยายเขียวว่าดีล่ะพ่อ ๆ รู้เห็นอย่างไรบ้างช่วยบอกเอาบุญเถิด นายงั่งทำเดินขึ้นไปยนทับในโรงแล้วนั่งลงตรงหน้ายายเขียวทำถ้าจ้อง ๆ มอง ๆ แล้วเอามือทำลูบท้องเด็กดู แล้วแหกปากมองดูลิ้น แล้วว่าอ้ายไม่ได้การละแม่ เปน

ดังนี้ เขาเรียกว่าตะพ้านกระเดื่องสำคัญนักชักลิ่นห่อ แล้วพอสิ้นแสงแดดสักหน่อยตัวก็จะเขียวขึ้นมา แม่เรียรักษาเสียเถิด ถ้าปล่อยให้เขียวจนทั่วทั้งตัวแล้วแก้ไม่ได้ นี่ผู้ชายไปไหนหมดล่ะแม่ ยายเขียวว่าโอ๊ย ฉันอยู่คนเดียวแลพ่อกับตาเจ้าแดงอีกคนหนึ่ง เขาก็ไปเกี่ยวเข้าเสียปลายนา จะไปตามก็ทิ้งเด็กไว้ไม่ได้ ตะโกนกันเท่าใดก็คงไม่ได้ยิน กว่าเขาจะกลับก็จะค่ำ จะทำอย่างไรดีจึงจะหายละพ่อคุณ พ่อช่วยสงเคราะห์แก่ทารกสักหน่อยเอาบุญเถิด นายงั่งดีใจเต็มทีทำเป่นว่าฉันเคยรู้เคยเห็นมาบ้างน่ะแม่ โรคเช่นนี้ฉันเห็นเขาทำเคล็ดเสียนิดเดียวก็หาย แต่ต้องพ่นยาด้วย น่านี่เด็กทารกขนาดนี้เป่นซุมนัก เมื่อวานซืนนี้ฉันเห็นเขาเป่นข้างบ้านเขาทำเคล็ดหายไปคนหนึ่ง แลได้ยินเขาว่าที่บ้านใต้นั้นก็เป่น ไม่มีใครรู้จักรักษาตายเสียคนหนึ่ง ยายเขียวยกมือไหว้พ่อคุณ พ่อเอ็นดูแก่ทารกสักหน่อยเถิดพ่อ ถ้าจะรออยู่จนตาเขามาก็คงแก้ไม่ทันเป่นแน่ พ่อช่วยทำยาให้สักหน่อยเถิดพ่อ นายงั่งว่ารักษาแต่ยาไม่หายน่ะแม่น่ะต้องทำเคล็ดด้วย ยายเขียวว่าเอาเถิดพ่อ ๆ จะให้ทำอย่างไรก็ตามเถิด ถ้าพ่อไม่เอ็นดูทารกก็คงตายเป่นแน่ นายงั่งทำเป่นถามว่า ครกกระเดื่องมีข้างฤๅไม่ล่ะแม่ ยายเขียวว่ามีอยู่ข้างโรงริมคลองนั้นอย่างไรละพ่อ นายงั่งว่าถ้าละตะพ้านกระเดื่องต้องเอาครกกระเดื่องเป่นเคล็ด แม่อุ้มเจ้าหนูลงมานี่สิแม่ ยายเขียวค่อยอุ่นใจที่เขาจะแก้ให้ ก็พาหลานลงไปข้างโรง นายงั่งไปกระซากเอาผักตีนนกยูงมาสองสามกำแล้วบอกยายเขียวว่า แม่ต้องขันยืนยันหางกระเดื่องซีแม่ ยายเขียวก็ขันยืนเหยียบหางกระเดื่องไว้ นายงั่งก็เอาผักตีนนกยูงใส่ลง

ในครกแล้ว ทรงมารับเด็กว่าแม่เหยี่ยยหางกระดิ่งไว้อย่าเพ่อลงนะแม่ ส่งเจ้าหนูมาให้ฉันเถิด ยายเขียวก็ส่งลูกให้ นายงั่งฉวยเด็กมาได้ก็อุ้มไปวางทับตันผักลงในครกกระเดื่อง ยายเขียวก็เหยี่ยยหางกระเดื่องอยู่นั่น นายงั่งก็กลับลงมาเรือเรียกพวกของตัว ริบพากันขึ้นไปขนของเครื่องกฐินทั้งปวง กับพร้าหวดสารพัดเครื่องทำนาไปลงเรือ ยายเขียวรู้ว่าเขาโกงจะลงวิ่งไปตามผัวก็ไม่ได้กลัวหลานจะตาย ร้องไห้อ้อนวอนแก่อ้ายขโมย มันก็ไม่พูดด้วยสักคำยิ่งพากันขนใหญ่ ยายเขียวตะโกนเรียกให้ใคร ๆ มาช่วยก็ไม่มีใครได้ยิน อ้ายขโมยมันก็ไปคร่าดายในท้องเรือขึ้นมาเงื้อเอายายเขียวแล้วว่าขืนร้องไปอีกก็จะฟัน เสียเอายายเขียวร้องไห้ยกมือไหว้ว่าลูกกลัวแล้วอย่าฆ่าฟันเลย ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรลงยืนนิ่งทำตาปริบ ๆ อยู่บนหางกระเดื่อง นึกเป็นทุกข์ใหญ่คิดว่าตัวจะทำอย่างไรดี จึงจะไม่ให้ขโมยมันเอาของไปได้ จะนิ่งรออยู่จนผัวตัวมาก็พออ้ายขโมยมันขนของหมดก็จะไปเสียจะร้องก็กลัวตาย จะลงจากกระเดื่องหลานก็คงตาย ถ้าขโมยมันขนของไปเสียหมด กำหนดนายเขาก็จะมาถึงในเวลาพลบค่ำ เพื่อเขาจะได้ค้างอยู่สำหรับจะไปทอดกฐินในเช้าพรุ่งนี้ กฐินเขาก็คงค้างไป เขาคงเฆี่ยนใหญ่ฤๅใส่ตรวนเร่งเอาเงินค่าสิ่งของ ๆ เขาเป็นแน่ จะหนีไปเสียก่อนก็ที่ไหนจะทันผัวก็ยังไม่มา เวลาก็จวนเย็นอยู่แล้ว อย่างนี้ควรยายเขียวจะทำอย่างไรดี ในเมื่อขณะอ้ายขโมยมันขนของอยู่ แลถ้าเหลือที่จะแก้ไขในตอนนี้ จนอ้าย

ขโมยมันเอาของไปได้หมด ก็ยายเขียวกับตากุนจะทำอย่างไรต่อไป ที่จะไม่ให้ถูกเฆี่ยนแลใส่ตรวนของนาย แลถูกปรับเอาเงินค่าสิ่งของทั้งปวงแก่ตัวได้.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๗๓

๑ ยายเขียวควรอย่าลงจากกระเด็องคอยอยู่จนนายมา ถ้าพอรู้ว่ามาให้ร้องไห้ให้มากขึ้น เมื่อเวลานายยังไม่มาถึงตากุนมาถึงก่อน ก็ให้กลับออกไปเสียปลายนา ทำเปนนอนเจ็บเสียเข้ามาไม่ได้ เมื่อยายเขียวอยู่บนกระเด็องดังนั้นได้แล้วจนนายมา นั่นแหละจะเปนพยานให้นายเห็นจริง เห็นจะไม่ทำโทษเพราะเขาตั้งใจจะทำบุญ เมื่อบุญไม่ได้ทำแล้ว จะกลัยทำยาปอย่างไร ทำดังนี้เห็นดีกว่าที่จะหนี.

กุศลอกุศล

ปัณหาขัดข้องที่ ๗๔

ตายวัยายแย้นสองคนผัวเมีย มีหลานอยู่คนหนึ่งกำลังรุ่นหนุ่มชื่อหนูผึ่ง แลตายายสองคนนั้นหากินในทางรับจำนำต่าง ๆ ได้ดอกเบี้ยมาเลี้ยงตัวแลหลานสืบมา จนผู้คนรู้จักกันโดยมากว่าเปนคนหากินโดยการรับจำนำ เมื่อผู้ใดขัดสนเกิดธุระร้อนขึ้นแล้วก็ไปจำนำแกอยู่เนือง ๆ อยู่มาวันหนึ่งนายแฝงได้หมวกมา ๓ ใบด้วยการโจรกรรมจึงเอาไปจำนำตายวักกับยายแย้น นายแฝงนั้นไม่ได้เปนคนรู้จักคุ้นเคยกันเลย แต่ตายายสองคนนั้นเห็นไปว่าเปนของไม่สำคัญก็รับไว้

วันหนึ่งสัปรุษเขาประชุมกันมีเทศน์มหาชาติทีวัดใหญ่ หนูผึ่งจึงสวมหมวกนั้นไปฟังเทศน์กับเพื่อนคนหนึ่ง ด้วยเวลานั้นหมวกใบนั้นจำนำหลุดแล้ว ฝ่ายหลวงพิไชยที่เปนเจ้าของหมวก ตั้งแต่เวลาที่หมวกหายไปแล้ว ได้ชำระสะสางต่าง ๆ ก็ไม่ได้ความ จึงบลว่าถ้าผู้ใดจับผู้ร้ายได้จะให้รางวัล ด้วยหมวกใบนั้นเปนที่รักของหลวงพิไชย แลของอื่นก็หายไปด้วยหลายสิ่ง เพราะเปนผู้ร้ายงัดน่าต่างขึ้นไป วันนั้นหลวงพิไชยทราบว่าเขามีเทศน์มหาชาติทีวัดใหญ่ ก็ชวนบ่าวไพร่ผู้คนไปฟังเทศน์ได้เห็นหมวกที่หนูผึ่งสวมคีศะอยู่ ก็นึกว่าจะเปนหมวกของตัว แต่ยังสงไสยอยู่ว่าจะเปนหมวกใบนั้นแน่ฤๅไม่ใช่ จึงทำอุบายพูดกับหนูผึ่งว่า หนูหมวกใบนี้งามดีขอดูที่เถิด หนูผึ่งไม่ทรายการก็ส่งให้ไป หลวงพิไชยก็เลาะผ้าที่เย็บตรึงไว้ภายในหมวกออกดู ก็เห็นตราแลชื่อหลวงพิไชยอยู่ใต้นั้น หลวงพิไชยก็บอกให้กำนันจับ ว่าหนูผึ่งเปนผู้ร้าย กำนันก็จับหนูผึ่งไปไต่ถาม หนูผึ่งว่าหมวกนี้เปนของตายาย กำนันก็ให้ไปเอาตัวตาขัวยายแย้นมาไต่ถาม ตาขัวยายแย้นให้การว่ารับจำนำไว้ กำนันจะเอาตัวผู้มาจำนำ ตาขัวยายแย้นว่าไม่รู้ว่าบ้านอยู่ที่ไหน ได้แต่ชื่อไว้ว่านายแฝงจำหน้าก็ไม่ได้ถนัด หลวงพิไชยก็อายัดตัวตายายไว้แก่กำนัน แล้วทำเรื่องราวพ้องกล่าวโทษตาขัวยายแย้นว่าสมคบผู้ร้าย ตระลาการยังคับจะให้ตาขัวยายแย้นส่งตัวผู้ร้าย หลวงพิไชยก็ว่าถ้าส่งตัวผู้ร้ายได้แล้ว ขอให้ปล่อยแกไปเถิด แลหมวก

นั้นก็ตกอยู่ท่ามกลางตระลาการทั้ง ๓ ใย ตาขวัยายแย้นก็ไม่รู้จักตัวผู้ร้าย จะควรทำอย่างไรดี จะได้ทุนทรัพย์ของตัวคืน แลจะได้พันโทษไปอยู่บ้านตามเดิมด้วย.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๗๔

๑ ตาขวัยายแย้นแกทำยาปแท้ ๆ เพราะที่แกหากินโดยทางอยุติธรรม เปนเหตุแนะนำให้ โจรผู้ร้ายชุกชุมขึ้นในบ้านเมืองของเรา (เพราะการจำนำนั้น ผู้ที่ขัดสนถึงต้องจำนำเขากินก็มี แต่ที่เปนผู้ร้ายลักของเขาไปจำนำเสียนี่แลโดยมาก แม้ว่าไม่มีที่จำนำ ผู้ที่ขัดสนจะอดตายเมื่อไร คงกระเสือกกระสนซื้อขายของของคนได้เปนแน่ ผู้ร้ายจะไปเที่ยวเร่ขายของของคนที่ขโมยเขามาก็ยาก ที่มีช่องสำหรับจำนำแล้วสบายไม่ลำบากอะไรเลยฉนี้) ผลยาปที่ตาขวัยายแย้นทำมาแต่หลังก็ต้องสนองให้ โทษถึงตน ๒ ประการ คือทรัพย์จะสูญ ๑ ตัวต้องลำบาก ๑ ถ้าจะให้พันโทษ ๒ ประการนี้ ก็จำเปนต้องทนให้เขาเร่งเขาขนายแกเข้าจนอ้ายแฝงร้ายมันจะสงสารมายอมรับผิดเสียโดยดี เหมือนในอาหรับราตรีเรื่องนายช่างเย็บผ้าอ้ายเด็กหลังโกงนั้น.

ตึงฤาสากะใจ

ปัณหาขัดข้องที่ ๗๕

พระยาปรายมีภรรยาชื่อฝอยมีบุตรชายด้วยกันคนหนึ่ง ชื่อฟูอายุ ๑๗ ปี เปนคนเฉลียวฉลาดดี บิดามารดารักใคร่มาก แต่นายฟูอยู่ข้างจะ

ซุกซนชอบเที่ยวคบเพื่อนที่เป็นพาล แลลักเงินบิดามารดา แลชอบเล่นอะไรต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งไม่ถูกอารมณ์ผู้ใหญ่อยู่เสมอ คุณเผือกซึ่งเป็นอาเป็นน้องสาวของพระยาปรายแลรักใคร่กันกับคุณหญิงฝอยมากว่ากล่าวก็ไม่เชื่อฟัง จึงคอยเก็บความพ้องพระยาปรายคุณหญิงฝอย พระยาปรายแลคุณหญิงฝอยกลัวบุตรจะเสียคน จึงกักตัวไว้ไม่ให้ไปเที่ยวข้างไหน ข้างนายฟูรักประพฤติแต่การชั่ว ถึงไปไหนไม่ได้ก็เล่นอยู่ที่น่าบ้านกับบ่าวไพร่ คุมเหงคนเดินทางแลเจ๊กซึ่งเดินไปมาอยู่เสมอ คุณเผือกก็คอยเก็บพ้องอยู่เสมอ นายฟูจะพูดจาโต้เถียงอย่างไร บิดามารดาก็มิได้เชื่อฟัง ด้วยนายฟูประพฤติแต่การชั่วจริง นายฟูต้องถูกด่าว่าอยู่เนือง ๆ จนนายฟูออกกลัวฤาเกลียดคุณเผือกหนักขึ้นทุกวัน จึงคิดหาอุบายจะแก้แค้นคุณเผือกที่ช่างพ้องให้พระยาปรายเกลียด

วันหนึ่งจึงให้บ่าวไปนัดพวกเพื่อนมาที่บ้านสั่งไว้ว่า เวลาค่ำพระยาปรายไม่อยู่ให้มาเล่นที่น่าบ้านกับพวกบ่าว ทำเหมือนอย่างนายฟูเคยเล่น ตัวนายฟูจะไปนอนเสีย ครั้นค่ำลงพวกเพื่อนก็มาตามนัด นายฟูก็แอบไปนอนเสียในเรือนที่ลับ ในเวลานั้นมีเจ๊กเดินทางมา ๒ คน พวกที่เล่นอยู่น่าบ้านพระยาปรายก็ทำตามนายฟูสั่ง เข้าแย่งยื้อหมวกบ้าง ฉุดเสื้อไว้ไม่ให้ไปบ้าง เจ๊กโกรธก็เกิดเถียงกันเอะอะขึ้น พวกนั้นก็แกล้งร้องสั่งกันทำเสียงให้เหมือนนายฟูเคยสั่งบ่าว ฝ่ายคุณเผือกได้ยินเสียงอึกทึกกันดังนั้น ก็เข้าใจเสียแน่ว่านายฟูออกมาร้องห้ามก็ไม่พบใคร

สักคนหนึ่ง พากันหนีไปเสียหมด เวลานั้นคุณหญิงฝอยนอนหลับอยู่ พอตื่นขึ้น คุณเผือกก็เข้าไปเล่าความให้ฟัง พระยาปรายกลับมา คุณหญิงฝอยฟ้องว่านายฟูลูกทำความ พระยาปรายโกรธให้เรียกตัวนายฟู กับพวกข่าวไพร่ที่เคยเล่นด้วยกันมาซำระไม่ได้ตัวนายฟู ถามข่าว ๆ ก็ว่าวันนี้คุณฟูท่านไม่สบายนอนเสียแต่หัวค่ำ ต่อกันกันนั้น คนเดินทางมาทะเลาะกับเจ๊ก พากันไปดูมันก็หนีไปหมด จึงให้เที่ยวค้นดูนายฟูทุก ๆ ห้องก็พบนอนหลับอยู่ ปลุกขึ้นมาถามว่าไม่รู้เรื่องอะไร ไม่สบายนอนตั้งแต่หัวค่ำ พระยาปรายแลคุณหญิงฝอยก็นิ่งอยู่ แต่ความมั่นใจว่านายฟูคงทำความแล้วแกล้งไปทำเป็นนอนหลับ นายฟูให้เพื่อนทำตัวนี้บ่อย ๆ คุณเผือกก็ฟ้องร่ำไป ครั้นซำระเข้าสืบพยานก็ได้ความจริงว่า นายฟูอยู่ที่โน่นที่นี่คุณเผือกแพ้ร่ำไป แต่เดิมที่ฟ้องนั้นโดยความรักประสงค์จะให้ละความชั่ว ครั้นฟ้องแพ้เข้าบ่อย ๆ ก็เลยเป็นฟ้องด้วยเกลียดเป็นสัตรูกันไป พระยาปรายก็เลยนิ่ง ๆ เสีย ส่วนคุณหญิงฝอยนั้นออกโกรธคุณเผือกว่าแกล้งใส่ความลูก แต่กลัวพระยาปราย ก็นิ่งอยู่เพราะเป็นน้องของพระยาปราย ตั้งแต่นั้นมาคุณเผือกจะพูดจาคำไรก็ไม่มีใครเอื้อเพื่อถือเอาเป็นปดหมด

คืออันหนึ่งนายฟูแอบเข้าไปลักเงินพระยาปรายมาได้ยี่สิบชั่งเอามาไว้ที่ห้องตัวอยู่หมายจะได้เอาไว้เที่ยว เมื่อเวลานายฟูหิ้วถุงเงินมานั้น พเอิญคุณเผือกเห็นเข้า แต่นิ่งอยู่ไม่ได้ทักทายกระไร นายฟูวิตกขึ้นมากลัวจะเกิดความด้วยคุณเผือกเห็น จึงคิดอุบายที่จะแกล้งคุณเผือกนั้น

เปนขโมย นายฟูแกล้งเขียนเปนจดหมายอย่างผู้ชายมีถึงคุณเผือก หลายฉบับความต่าง ๆ อีกฉบับหนึ่งว่าให้ลักเงินพระยาปรายยี่สิบชั่งได้เมื่อไรให้บอกให้รู้จะได้หนีทีเดียว เขียนแล้วพับสองต่อสามต่อบ้างม้วนบ้าง ทำให้กระดายซ้ำ แลเปนรอยนิ้วมือเหลืองอย่างผู้หญิงเก็บ ๆ ไว้ เช้าขึ้นก็นำหนังสือที่เขียนไว้นั้น กับเงินมาให้พระยาปราย ไปพร้อมกันเข้ากับคุณเผือกต่างคนต่างพ้องกันทั้งสองข้าง พระยาปราย พิเคราะห์ดูหนังสือแล้วก็นิ่งตริตรองอยู่ จะเรียกข่าวไพร่มาชำระก็กลัวจะอึกทึกไป จึงส่งหนังสือนั้นให้คุณเผือกแล้วถามคุณเผือกก็ร้องไห้สยดสยาบาลไปต่าง ๆ พระยาปรายก็นิ่งอยู่ไม่เชื่อแน่ลงข้างไหน สงไสยทั้งสองข้าง ใครจะเตือนให้ชำระต่อไปอีกก็นิ่งเสีย คุณหญิงฝอยแลพวกผู้หญิงที่รู้พากันมั่นใจว่าคุณเผือกขโมยเงินแน่ คุณเผือกจะควรทำอย่างไร จึงจะสิ้นมลทินในความชั่วต่าง ๆ เหล่านี้ ให้ตัวเปนคนบริสุทธิ์ได้.

แก้ปัญหาข้อที่ ๗๕

๑ การเรื่องนี้ ก็เปนความไม่จริง นายฟูใส่ความเอาเปล่า ๆ เมื่อเปนเหตุขึ้นฉนี้แล้ว ครั้นจะไม่ชำระให้เด็ดขาดราคีก็จะมีอยู่แก่ตัวคุณเผือกผู้ไม่มีผิด เพราะฉนี้ควรคุณเผือกจะอ้อนวอนขอให้ชำระจงได้ การเรื่องนี้ถึงจะยืดก็ไม่มีก คนในบ้านคงรู้แน่แลจะเหมาเอาคุณเผือกเปนขโมยด้วย ถ้าชำระได้ความจริงถึงนายฟูเปนขโมย ก็ไม่แรงร้าย

มากเกินนัก เพราะไม่ได้ลักของคนอื่น เป็นของยืมๆ ถ้าเป็นคุณเผือกจะเป็นคนเสียมากกลิ้นเหม็น ก็จะราวเทวะทัต ที่เขาว่าเมื่อชำระแล้วก็จะได้ความจริง ผู้ผิดก็ตามผิดจะคลุมอยู่นั้นไม่ควร.

เบ็ดโปง

ปัณหาขัดข้องที่ ๗๖

นายเจียมเป็นเสมียนอยู่ในออฟพีศหนึ่ง มีเพื่อนอยู่คนหนึ่งชื่อนายเฉา เคยกินอยู่หลับนอนอยู่ด้วยกันเนืองๆ แลนายเฉานั้นเป็นคนคบเพื่อนที่เป็นพาลอยู่มากหลายคน นายเจียมนั้นเป็นคนสุภาพไม่เป็นนักเลง แต่อาไศรยข้อที่นายเฉาเป็นคนฉลาด เข้าได้ทั้งคนนักเลงแลไม่นักเลง จึงได้ชอบพอกับนายเจียมไปได้

คืนวันหนึ่งนายเฉาชวนนายเจียมไปซื้ออะไรที่แถวประตูสามยอดรับประทาน เวลาที่นายเจียมนายเฉารับประทานอยู่นั้น เพื่อนของนายเฉาซึ่งเป็นนักเลงประมาณ ๑๐ คนมาพบเข้า ก็ชวนนายเฉาเที่ยวต่อไป นายเฉาก็รั้งเอานายเจียมไปด้วย นายเจียมจะมาเสียก็ไม่ได้ ก็เลยไปกับเขาพวกนั้นก็พากันเข้าไปรับประทานสุราอยู่ในโรงสุราแห่งหนึ่ง เฮๆ ฮาๆ กันไปตามภาษาคนเมาสุรา เวลานั้นนายแช่มเสมียนในออฟพีศเดียวกันกับนายเจียมไปกับเพื่อน ๒ คน เห็นนายเจียมนั่งอยู่กับนักเลงสุรา ก็หมายแน่ว่านายเจียมเสพสุรา ครั้นถึงเวลาเข้ามาทำการในออฟพีศ จึงพูดกับเพื่อนเสมียนด้วยกันว่า คืนนี้ได้เห็นนายเจียมไปเสพสุราอยู่ในโรงสุรานายเจียมก็ไม่รับ นายแช่มก็ยืนคำ แลอ้างพยานด้วย

พยานก็เบิกสมตามคำนายแช่ม นายเจียมก็เล่าไปตามความเป็นจริง เพื่อนเสมียนเหล่านั้น ก็เห็นไปว่านายเจียมปดแก้ไขความ ตกลงกันว่านายเจียมเสพสุราจริง ๆ นายเจียมไม่อยากจะให้ชื่อเสียงเสียในทางนี้เลย ร้อนอกร้อนใจเป็นอันมาก คิดจะแก้ไขให้พ้นโทษที่เขาใส่ความดังนี้ ทำอย่างไรจึงจะพ้นได้.

แก้ปัญหาข้อที่ ๗๖

๑ ธรรมดาความชั่วถึงจะปกปิดไว้อย่างไร ซึ่งเห็นว่าจะเป็นการลับได้แล้ว ก็คงจะไม่เป็นไปตามความข้องกันได้ ก็ความดีนั้นเล่า ถึงจะปกปิดไว้ให้ลี้ลับอย่างไรก็คงจะไม่สูญ คงจะมีเวลาปรากฏออกมาให้เห็นได้ ไม่ต้องสงไสยเลยฉันใด ความดีแลความชั่วก็เป็นเช่นกัน เมื่อตัวของเราทำดีอยู่แล้วไม่ควรจะต้องหวาดหวั่น ระวังแต่อย่าให้เป็นไปได้ดังคำเขาว่าเป็นการที่เตือนสติของเราขึ้นอีกชั้นหนึ่งอีก ถ้ามีความหวาดหวั่นในการนินทามากไปแล้ว ก็จะต้องถึงหามลาเป็นแน่ (ถ้าท่านผู้ใดยังไม่ทรายเรื่องหามลา ขอให้ดูในหนังสือ โอ๋ย อย่าออกชื่อเลยพล่ามเกินไปเสียแล้ว รับประทานโทษ) ความนินทาไม่ควรจะถือเอาเป็นประมาณ แต่จะไม่เอาเพื่อที่เดียวนั้นก็ไม่ได้ ในชั้นต้นอาจจะทำให้เสียใจเหมือนกัน ต้องดูผ่อนผันให้พอสมควรแก่การ

แต่ในที่นี้ นายเจียมควรจะทำโกรธใหญ่ ว่าดูหมิ่นเล่นเปล่า ๆ แล้วก็นิ่งเสีย เห็นว่าจะเป็นการดีกว่าอย่างอื่น

เราดี, เขาว่าร้าย ชั่งเขา
สวรรค์นรก, อก, ใจ. เรา ย่อมแจ้ง
ไย่ควรจักถือเอา เป่นมั่น
ดี, ชั่ว, อาจกลั่นแกล้ง กล่าวได้คุจจริง
ยถากัมมำ ปวัตตติ

ปัณหาขัดข้องที่ ๗๗

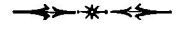

ถึงท่านสมาชิก ขอท่านได้ช่วยตัดสินด้วย นาย ก. กับนาย ข. เกิดถุ้งเถียงกันขึ้น ด้วยเรื่องหนังสือสามก๊ก เดิมทีนาย ก. กับนาย ข. มาพ้งข้าพเจ้าอ่านเรื่องสามก๊ก ข้าพเจ้าอ่านถึงเรื่องโจโฉให้ฟังซึ่งไม่มีหนังสือไปแก่หันซุย ม้าเฉียวสงไสยหันซุยว่าเอาใจออกหาก นาย ก. ก็พูดขึ้นว่า ตรงนี้เป่นปัณหาขัดข้อง หันซุยควรจะทำอย่างไร จึงจะให้ม้าเฉียวสิ้นสงไสยได้ นาย ข. ว่าที่หันซุยทำหนี้ถูกต้องแล้ว นาย ก. ว่าไม่ถูกต้อง เพราะทำด้วยความไม่ซื่งตรง นาย ข. ว่าหันซุยผิดเป่นคนไม่ซื่อตรงต่อมิตร นาย ก. ว่าถูก เพราะม้าเฉียวความคิดตื้นไม่รั้งรอหันซุยเข้าที่อัยจนอยู่แล้วก็จำเป่นต้องทำดังนี้ ม้าเฉียวผิด เป่นคนมักระแวงสงไสยมิตรในอันใช่เหตุ นาย ก. ว่าไม่ได้ ขอผูกเป่นปัณหาขัดข้องต้องการให้แก้ว่า หันซุยควรจะทำอย่างไร จึงจะให้ม้าเฉียวสิ้นความสงไสย พ้นไภยที่จะพิ่งถึงไปได้ นาย ข. ว่าหนทางอื่นไม่มี นาย ก. ว่ามีต่างคนต่างเถียงกันดังนี้ ข้างไหนผิด ข้างไหนถูก ถ้าข้างนาย ก. พูดถูกควรทำอย่างไร จึงจะให้ม้าเฉียวสิ้นสงไสยได้.

ข้าพเจ้า นาย ค.

ปัณหานี้กล่าวถึงเรื่องหันซุยกับม้าเฉียว อยู่ในเรื่องสามก๊กสมุดเล่ม ๓ ตอนเล่มสมุดไทยที่ ๕๐ เผื่อท่านผู้อ่านหนังสือนี้จะไม่มีหนังสือสามก๊กอยู่ด้วย จะกล่าวเค้าเรื่องพอให้เข้าใจ คือ หันซุยนั้นเป็นข้าราชการเก่าคุ้นเคยกับโจโฉมาแต่ก่อน วันหนึ่งโจโฉกับหันซุยยกออกไปถึงสนามรบ โจโฉเชิญหันซุยไปพูดกันกลางสนามตัวต่อตัว โจโฉแกล้งพูดแต่ทักทายปราไสย ไม่พูดถึงเรื่องการสงคราม หันซุยกลับมาค่าย ม้าเฉียวถามถึงเรื่องที่พูดกัน หันซุยบอกตามจริง ม้าเฉียวก็สงไสยว่าหันซุยแกล้งยึดความที่พูดกัน แต่นิ่งอยู่ ต่อมาอีกวันหนึ่ง โจโฉเอากระดาษเปล่าใส่ซองสลักหลังเหมือนกับจดหมายส่งไปให้หันซุย ม้าเฉียวมาถาม หันซุยบอกว่าโจโฉให้แต่กระดาษเปล่ามา ม้าเฉียวก็ไม่เชื่อ กลับว่ากล่าวหันซุยว่าคิดกลอุบายอย่างไรกับโจโฉแกล้งยึดบังเสีย หันซุยไม่รู้จะทำอย่างไร จึงบอกว่าพรุ่งนี้จะไปพูดกับโจโฉ ให้ม้าเฉียวไปแอบฟังให้เห็นความสุจริต ครั้นหันซุยออกไปหน้าค่ายให้ไปเชิญโจโฉมาพบกัน โจโฉแกล้งให้โจหองมาแทนตัว ให้มากำชับหันซุยว่า หนังสือลับที่มีไปถึงนั้น ให้ยึดความไว้ให้ดีอย่าให้แพร่งพราย ม้าเฉียวได้ยินก็โกรธ จะฆ่าหันซุยเสีย พวกหันซุยห้ามกันไว้ได้ หันซุยจึงไปอ่อนน้อมต่อโจโฉ เค้าเรื่องเป็นดังนี้.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๗๗

๑ ถึงนาย ค. ด้วยจดหมายมาเรื่องปัณหาหันซุย ซึ่งนาย ก. กับนาย ข. เถียงกันนั้น ได้ทรายแล้ว การที่ม้าเฉียวกับหันซุยทำกัน

ดังนี้ ก็เปนการถูกทั้งสองข้างจะติม้าเฉียวว่าเปนคนหยายไม่พิจารณาการให้ละเอียด ด้วยหนังสือนั้นก็ยังไม่ได้เปิดผนึก ด่วนหุนหันไปก่อนนั้นก็ไม่ได้ควรต้องสงไสย เพราะจับพิรุธของหันซุยได้ ในคำที่โจหองมาพูดต้องเข้าใจว่า เปนอุบายของหันซุยที่จะปิดหนังสือลับจะติหันซุยว่าเปนคนไม่สัตย์ซื่อคิดร้ายต่อมิตรก็ไม่ได้ เพราะม้าเฉียวคิดร้ายก่อน หันซุยจวนตัวก็ต้องแก้ไปตามทางที่เห็นว่าจะพ้นไภย แต่ข้าพเจ้าไม่เห็นผู้ใดทำถูกเห็นเปนผิดเสมอกันทั้งสองข้าง

แต่ทางที่จะแก้ให้หันซุยเปนคนบริสุทธิ์นั้น ควรหันซุยจะเขียนหนังสือชี้แจงตามความจริง แล้วทิ้งไว้ตัวหนีไปเสีย จะไปอยู่กับใคร ๆ ก็ได้ แต่อย่าไปอยู่กับโจโฉก็เปนแล้วกัน ม้าเฉียวได้หนังสือก็คงจะเห็นความบริสุทธิ์ของหันซุย ตัวหันซุยก็จะพ้นไภยชื่อเสียงก็ปรากฏว่าเปนคนซื่อตรง แลมีสติปัญญารู้ว่าไภยมาถึงตัว คิดหลบหลีกให้พ้นไปได้ ท้าดังนี้เห็นว่าเปนการถูกดีกว่าอย่างอื่น

สมาชิก

ปัณหาขัดข้องที่ ๗๙

ข้าพเจ้าได้พบจดหมายฉบับ ๑ ความควรจะเปนปัณหาขัดข้องอย่างเล็ก ๆ ได้ ถึงจะไม่เปนประโยชน์อย่างปัณหาอื่น ๆ ที่ลงมาแล้วก็ตามเถิด แต่มีถ้อยคำแลเรื่องน่าจะหัวเราะได้กระมัง เชิญท่านสมาชิกอ่านดูสักหน่อยจดหมายนั้นดังต่อไปนี้

วันที่ ๓๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๐๙

นมัสการมายังเจ้าคุณ.....ทราย เมื่อวานซืนนี้นาย..... เขาให้ภริยาเขาทำขนมต้มขึ้นมาก เชิญเพื่อนฝูงไปรับประทานกว่า ๑๐ คน เชิญพ่อ.....ไปรับประทานด้วย ขนมต้มนั้นเขาห่อน้ำตาลบ้างห่อพริกเม็ดเล็กที่แดก ๆ บ้าง เขานัดแนะให้พวกที่มารับประทานเหล่านั้นทรายกันหมด ว่าทานโดนที่ตรงไหนมีที่ห่อพริก เว้นแต่พ่อ..... คนเดียวเขาไม่ให้ทราย พ่อ.....หยิบถูกที่ห่อพริกเข้าก้อน ๑ แกก็สู้อุส่าห์กลืนลงไปทำหน้าตาเฉยไม่ให้เขารู้ว่าถูกพริก แล้วก็หยิบอีกก้อน ๑ รับประทานถูกที่มีพริกมากกว่าก้อนก่อน แกกลืนไม่ลง จึงหยิบอีกก้อน ๑ ซึ่งอยู่ที่นาย..... เจ้าของรับประทาน ด้วยหมายว่าจะถูกที่น้ำตาล จะได้แก้เผ็ดก็ถูกที่มีพริกยิ่งขึ้นไปกว่านั้น จะกลืนก็ไม่ลงจะคายเสียก็กลัวเขาจะทรายทำท่าทางซอยกล เหือหยดที่ปลายจมูก ประเดี๋ยวทำชูด ๆ แล้วก็คาย ขยายผ้าเช็ดหน้าออกมาเช็ดหน้า พวกเหล่านั้นเขาก็พากันฮาลั่น แกก็โกรธยิ่งใหญ่ลุกขึ้นปัด ๆ กลับมา เขาพากันร้องเชิญแลถามว่า เหตุเป็นอย่างไรจึงไม่รับประทาน แกทำปากหมุบหมิบ ๆ แล้วตวาดว่า ช่างอย่าพูดเลยน่าทำกันได้ แล้วก็มาบ้านเกลาผมนึกแค้นใจว่า ทำไมเขาจึงพากันทำแกเสียดังนี้ นมัสการมาให้ทรายเพราะความแค้นใจ

(เซ็นชื่อเสมียน.....)

ในจดหมายนี้ ควรเปนปัณหาขัดข้องที่ตรงพ่อ.....รับประทานขนมต้มก้อนที่สุดอยู่นั้น จะควรทำอย่างไรจึงจะไม่ให้พวกนั้นทราบว่าถูกที่มีพริก แลจะให้เฉย ๆ อยู่เปนปรกติได้ ไม่ต้องให้พวกนั้กฮาแลไม่ต้องให้เปนปากเสียงด้วย เมื่อรักษาการไปไม่ได้เขาฮาขนดังนี้แล้ว จะควรทำอย่างไรดี.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๗๘

๑ เมื่อผู้ใดทำความมุ่งหมายไว้ ก็คงคอยระวังท่วงทีที่ความมุ่งหมายนั้น จะสำเร็จอยู่เปนธรรมดา การที่พวกเพื่อนพ่อ.....เขาทำแกให้อับประยศฉนี้ เขาก็มีความมุ่งหมาย ที่จะดูท่วงทีพ่อ.....อยู่มิได้ขาดเปนแน่ พ่อ.....กินขนมต้มถูกพริกเข้าไปนั้น ในชั้นต้นที่แกหยิบขนมครั้งใด เขาคงรู้แน่ว่าถูกที่มีพริก เพราะเขามีความคาดคะเนไว้แลในชั้นปลายร่างกายพ่อ..... ก็บันดาลให้เขารู้เสียอีกด้วย ว่าถูกที่มีพริก เพราะเหื่อแตกโทรมหน้าเปนตกลงที่เขารู้อยู่ทั้งสิ้น

การที่พวกเพื่อนของแกทำแกเองฉนี้ พ่อ..... แลพวกเพื่อนนั้น นับว่าเปนกันเองแท้คงคุ้นเคยกันมากจึงได้ทำถึงเพียงนี้ ถ้าไม่ชอบกันแล้วคงไม่สามารถจะทำได้ ถ้าท่านผู้ใดยังไม่เห็นด้วยในข้อนี้ ขอให้นึกถึงตนท่านเองเถิด ถ้าคนใดไม่ได้เปนคู่เล่นกันแล้ว คงไม่ทำเปนแน่ นี่เปนธรรมดาของชาวหนุ่ม ซึ่งชอบเล่นพิลึกไว้ท่วงทีกันกับเพื่อนฝูง ใครเสียแต้มลงถ้าพ้นพิการอยู่ด้วยแล้ว ก็ซ้ำใหญ่เปนแน่ เพราะน้ำน้อย

ต้องแพ้ไฟเป็นธรรมดา พ่อ..... มีความโกรธอยู่คนเดียว พวกนั้นเขาพันดีพากันหัวเราะอยู่ทั้งสิ้น ไม่มีใครเขาโกรธแทนเรา เพราะเขาหมายจะเล่นเราอย่างเดียว พ่อ..... ควรจะอดกลั้นโทโษเสีย อย่าเพ่อให้เป็นปากเสียงกันในทันใดนั้น ทำหัวเราะต่อกระซิกว่าฉันเสียที่ไม่มีความพิจารณา ขอน้ำตาลแก้หน่อยเถอะ หยิบถ้วยน้ำมาบ้วนปากให้หายเผ็ดแล้วสุ่มกินอีกอย่าหยุดเท่านั้น ถ้าถูกพริกเข้าก็ชาขึ้นเถิด ว่าโดนเข้าอีกแล้ว ถ้าไม่ถูกพริกก็อิ่มเสียเถิด ชวนคุยถึงเรื่องโน้นเรื่องนี้ให้เรื่อยไป เขาคงนิ่งไม่ใคร่หัวเราะเยาะก็มากน้อย ถึงจะเป็นบ้างก็นิดหน่อย แลเป็นการสนุกไปด้วยกันด้วย คงเห็นว่าใจเราเย็น เป็นอันแก้ข้อที่ไม่ให้เป็นปากเสียงในขณะนั้นได้ฉันใด

วันรุ่งขึ้นจากวันที่กินขนมต้มถูกพริกนั้น ขอให้พ่อ..... มาบ้าน ผู้ที่เชิญกินขนมต้มอีก คุยกันให้เป็นถ้าอ่าโถง อย่าให้ค้อยแต่มกว่าเขานัก ให้ละมุนละไมเป็นกิริยาผู้ดี เขาชวนกินเนื้อฤาอะไรก็อย่าทำคร้ามกระดากกระเดื่องเลย ให้เป็นที่รักใคร่เกรงใจกันจนสนิทเข้าหลายวันมาก็ชวนไปเที่ยวที่ไหนให้สนุกด้วยกัน แลชวนกินอะไรต่าง ๆ ที่ใด ๆ จนนาน ๆ คงลืมเรื่องขนมต้มพริกนั้น.

สัพเพสัตตา อะเวรา

ปัณหาข้อที่ ๗๙

ข้าพระพุทธเจ้านายแก้ว มีความทุกข์ร้อนทำเรื่องราวมายื่นต่อเสมียนหอพระสมุดวชิรญาณ ขอท่านได้นำเรื่องราวขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย

สมเด็จสภานายกได้ทรงทราบ ด้วยข้าพระพุทธเจ้าเป็นหนี้ท่านหลวงขนานเป็นเงินสามชั่ง ข้าพระพุทธเจ้าเข้ารับใช้การงานมาหลายปี ข้าพระพุทธเจ้ายังหาได้บวชไม่ จนอายุเกินปีบวชมา ๕ ปี ๖ ปีแล้ว ครั้นในรัตนโกสินทรศก ๑๐๙ นี้ ท่านหลวงขนานนายข้าพระพุทธเจ้ามีความกรุณาอนุญาตให้ข้าพระพุทธเจ้าไปบวช ยกเงินที่เป็นหนี้สามชั่งให้ แลท่านได้ให้เงินเติมอีกร้อยบาทสำหรับไปหาของที่จะบวช ข้าพระพุทธเจ้าก็ได้ตระเตรียมซื้อของไว้พร้อมแล้ว แลได้นิมนต์พระอุปัชฌาย์แลคู่สวดแลพระนั่งหัตถบาศไว้แล้ว กำหนดจะบวชวันที่ ๑๔ เดือนกรกฎาคมคือวันพรุ่งนี้ ครั้นวันนี้เวลาเช้าตาคำมาพูดกับข้าพระพุทธเจ้าว่า เมื่อก่อนนี้สองสามเดือนข้าพระพุทธเจ้าได้ไปสมคบกับอำแดง งั่ว ลูกสาวของแก จนมีครรภ์ขึ้นมา บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าจะไปบวช จะทิ้งลูกสาวของแกเสียแกไม่ยอมให้บวช ข้าพระพุทธเจ้าบอกว่าไม่ทิ้งดอก สึกออกมาจะมาอยู่ด้วย แกก็ไม่ฟัง แกว่าถ้าจะบวชให้ได้ ให้เอาเงินให้แกเสียสามชั่งก่อนแกจึงจะยอมให้บวช ถ้าหาไม่ขืนบวชแกจะพาลูกสาวแกไปร้องห้ามที่น่าโบถ ไม่ให้บวชจงได้ ข้าพระพุทธเจ้าอ้อนวอนแกเป็นอันมากก็ยืนคำอยู่อย่างเดียว ข้าพระพุทธเจ้ามีความวิตกว่า ถ้าแกไปร้องขึ้นจะเป็นการขายหน้าถึงท่านหลวงขนานนายข้าพระพุทธเจ้าด้วย จึงได้ไปกราบเรียนท่านหลวงขนานให้ท่านช่วยว่ากล่าวผัดเพี้ยนกับตาคำท่านก็ว่าท่านไม่มีอำนาจที่จะว่ากล่าวได้ ครั้นอ้อนวอนขอเงินท่าน ๆ ก็ไม่ให้ท่านว่าท่านได้ยกเงินที่เป็นหนี้ให้ถึงสามชั่งแล้ว ซ้ำให้เงินอีกร้อยบาทยังจะมาเอาอีกเป็นการเหลือเกินนัก ให้ข้าพระพุทธเจ้างดการที่จะบวช

เสียก่อน ครั้นข้าพระพุทธเจ้าจะงดก็ได้หาของไว้พร้อมแล้วนิมนต์พระไว้แล้ว จะไปยกเสียท่านก็ขัดอยู่ ครั้นจะบวชก็กลัวตาคำแกจะไปร้องห้าม ครั้นจะหาเงินที่อื่นไม่รู้ที่จะไปขอใคร ญาติพี่น้องของข้าพระพุทธเจ้าก็ไม่มี ครั้นจะเรี่ยรายก็ไม่ทัน ด้วยกำหนดจะบวชพรุ่งนี้แล้ว ถ้าตาคำแกว่ากล่าวเสียแต่แรกแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าก็จะยังไม่บวช นี่ได้ตระเตรียมไว้พร้อม พระเจ้าพระสงฆ์ท่านก็รู้กันมากแล้วจะเลื่อนไปก็ไม่ได้ เป็นการขัดข้องอยู่ดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบความว่า กรรมสัมปาทิกแลสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ ท่านแก้ความขัดข้องได้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงริบทำเรื่องราวมาถวายฝ่าพระบาท ข้าพระพุทธเจ้าสิ้นที่พึ่งแล้ว ขอได้โปรดให้กรรมสัมปาทิกฤๅสมาชิกผู้ใดผู้หนึ่งแก้ความขัดข้องของข้าพระพุทธเจ้าสักครั้งหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าจะควรทำอย่างไรจึงจะได้บวชในวันพรุ่งนี้ไม่ต้องงดเลื่อนไป และจะให้บวชโดยความบริสุทธิ์สดวกดี ไม่มีใครรบกวนได้ ขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง แก่ข้าพระพุทธเจ้าสัตว์ผู้ยาก เมื่อกรรมสัมปาทิกฤๅสมาชิกผู้ใด แก้ความขัดข้องของข้าพระพุทธเจ้าว่าควรทำอย่างไรแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะได้ประพฤติตามโดยทางที่สมควร จะได้บวชในพรุ่งนี้สมประสงค์ แล้วเมื่อหนังสือวชิรญาณออกคราวหลังโปรดลงในหนังสือวชิรญาณด้วย จะได้ปรากฏเกียรติคุณของท่านผู้ที่ช่วยแก้ความขัดข้องของข้าพระพุทธเจ้าสืบไป.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

แก้ปัณหาข้อที่ ๗๙

๑ ในปัณหานี้ เห็นว่าไม่มีเหตุขัดข้องที่นายแก้วจะบวชไม่ได้เลย ด้วยในพุทธบัญญัติแลราชบัญญัติ ก็ไม่ได้ห้ามปรามอย่างหนึ่งอย่างใดเลย ควรให้นายแก้วบวชจึงจะชอบ.

เมยายน.

๒ ให้นายแก้วสั่งเพื่อนที่ร่วมใจสักคนหนึ่ง ว่าพรุ่งนี้ฉันจะไปบวชที่วัดนั้น ให้เพื่อนมาคอยอยู่ริมถนนน่าวัด ถ้าเห็นอำแดงงิ้วลูกสาวตาคำเดินมาทางนั้นแล้ว ให้ร้องให้โปลิศจับว่าเป่นทาย ฤๅลูกหนี้ฤๅอะไร ๆ ก็ได้ โปลิศเขาคงจับไปส่งกระทรวงให้ดังใจดอก ไปถึงศาลแล้วทำคำอายัดทิ้งไว้เสียเป่นแล้วกันในเวลาระหว่างอายัด แลกว่าตาคำกับอำแดงงิ้วลูกสาวจะหาประกันหลุดมาได้ นายแก้วคงมีเวลาพอจะบวชได้โดยความสดวก แต่จะบริสุทธิ์ฤๅไม่นั้นว่าก็ยาก.

สมาชิก.

ปัณหาขัดข้องที่ ๘๐

เรื่องพระยา ก. พูดกับตาหมอ ข. ด้วยเรื่องฝัน

ก. โอ ตาหมอคนนี้ข้าฝันไปว่า ข้าไปไหนกะแก ไม่รู้ได้ขึ้นไปบนเขาใหญ่ เขานั้น ๆ ขึ้นมันยากเสียกระไร ข้าค่อย ๆ เหนี่ยวเถาวัลย์ขึ้นไป ขึ้นก็ไม่ค่อยจะไหว เหนื่อยเต็มที ๆ เดียว จึงขึ้นไปได้ เมื่อเวลาขึ้นนั้นจวนจะเที่ยงขึ้นไปถึงบนนั้นแล้ว พอเวลาจวนค่ำลมพัดเย็น ๆ แลไปดูทั้ง ๔ ทิศ เห็นสิงสาราสัตว์ต่าง ๆ ข้าจึงสบายใจ ฝันอย่างนี้มันจะเป่นอย่างไรหือ

ข. รัยประทานใต้เท้าจะได้เลื่อนยศใหญ่ขึ้นไป

ก. เออ ๆ เออ ๆ ถ้ายังงั้น แกไปกะข้า แกมิได้เลื่อนยศเหมือนกันฤๅ

ข. รัยประทานถ้าใต้เท้าได้ดีแล้ว เกล้าผมก็คงจะได้ดีบ้าง

ก. เออ ครั้นข้าดูไป ๆ ก็ค่ำลง พระจันทร์ขึ้นเดือนหงายสว่าง ฝั่นว่ายังสบายใจอยู่นาน ๆ ทีนี้ก็มืดฝนพ้ารองก้อง ข้าซวนแกจะลงจากภูเขา ก็ไม่รู้ว่าจะลงอย่างไรได้ พอฝนตกลงมาครั่ก ๆ ข้าหนาวสั่นแทบจะตาย พ้าผ่าเปรี้ยง ๆ ข้ากลัวเต็มที ๆ เดียว มันจะเป่นอย่างไรบนนั้นต้นไม้แต่สักต้นหนึ่งก็ไม่มี มันจะเป่นอย่างไรหือ

ข. รัยประทานฝั่นว่า เดือนหงายท่านว่าไม่สู้จะดี แต่ตำราหนึ่งท่านว่าดี

ก. แกเห็นว่าเป่นอย่างไรละ

ข. เกล้าผมเห็นว่าดี ด้วยใต้เท้ามีความสบายมากคงจะบริบูรณ์พูลศุข

ก. ก็ฝนตกพ้ารองเล่า

ข. นั่นแหละเกล้าผมคิดว่า คงจะเกิดเหตุขุ่นมัวอย่างไรอย่างหนึ่งขึ้นเป่นแน่ ต่อไปเป่นอย่างไรอีกละขอรัย

ก. เท่านั้นและ กำลังข้าหนาวสั่นเต็มทีก็พอตกใจตื่นขึ้นเออตามแต่มันจะเป่นเถอะนะ เออยังงั้ ถ้ามันไม่ใช่ฝั่น เราจะทำอย่างไรหนาวเต็มทนนะ

ข. รับประทานเกล้าผมก็ไม่ทราบว่า จะทำอย่างไรด้วยมันค่ำแล้ว

ก. ยังงี้ได้ถามสมาชิกดูนะ จะแก้ว่ายังไงน่ะ

ข. รับประทานถามดูก็ได้

ก. เจ้า ค. จดเอาถ้อยคำนี้ ไปส่งท่านกรรมสัมปาทิกที่นะ

ค. ขอรับ

ก. ให้ท่านลงพิมพ์ด้วย

ค. ขอรับ

(นาย ค. ผู้จดหมาย)

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๘๐

๑ ฝนตกจนถึงพ้าผ่าดังนั้น คงจะมีพ้าแลบบ่อย ๆ เมื่อพ้าแลบที่ไรก็ให้ดูตามแสงสว่างไปให้ทั่ว ว่าทางไหนพอจะเป็นทางลงได้ เที่ยวคลำไปตามที่ได้สังเกตทางไว้ แลได้แสงสว่างที่พ้าแลบบ้างก็พอจะลงได้ ดีกว่าที่จะทนฝนอยู่บนเขา ถ้าฝนตกไม่หยุดก็คงจะหนาวตายเป็นแน่.

นาย ง.
ผู้รับคำสั่งสมาชิก

ปัณหาขัดข้องที่ ๘๑

วันที่ ๑๐ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๐๙

พระยาเสนาภิมุขอธิบดีกรมอาสายุ่นเดินมาในพระบรมมหาราชวัง พบขุนลิขิตเสมียนที่ ๑ ในกรมอาสายุ่นนั่งอยู่ที่บันไดหอพระสมุดวชิรญาณ

จึงมีบัญชาสั่งให้ขุนลิขิตคัดสารบานประกาศเรื่องเลขไปข้างเขาที่พิมพ์ให้ ๓๐๐ ฉบับ ขุนลิขิตรับบัญชาพระยาเสนาภิมุขแล้ว ในเวลานั้นตัวจะกลับไปบ้าน จึงเขียนจดหมายส่งให้บ่าวไปให้นายฉุนเสมียนที่ ๒ ที่ออฟฟิศให้คัดประกาศเรื่องนั้นส่งไปพิมพ์ที่เดียว ครั้นวันที่ ๑๑ ที่ ๑๒ ขุนลิขิตไม่ได้มาออฟฟิศ วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ขุนลิขิตจะเข้าวังพบพระยาเสนาภิมุขขึ้นรถมา เห็นขุนลิขิตจึงหยุดรถถามว่า ประกาศที่สั่งให้ส่งไปที่พิมพ์นั้น คัดส่งไปแล้วฤๅยัง ขุนลิขิตตอบว่า คัดส่งไปโรงพิมพ์แล้ว พระยาเสนาภิมุขก็ขี่รถเลยไป ขุนลิขิตเดินเข้ามาถึงออฟฟิศถามนายฉุนเสมียนที่ ๒ ว่า ได้รับจดหมายแล้วฤๅยัง นายฉุนตอบว่าได้รับแล้วค้นหาไม่พบ ขุนลิขิตว่า มิ ฉันได้อ่าน ยังจำความได้อยู่ ขุนลิขิตค้นเองก็ไม่พบจริง ๆ ไปเที่ยวสืบถามใครก็ไม่ได้ความไม่รู้ที่จะทำอย่างไร ครั้นจะไปเรียนพระยาเสนาภิมุขว่าค้นไม่พบก็ไม่ได้ ตัวได้เรียนว่าส่งไปพิมพ์แล้วฉนี้ จะทำอย่างไรดี จึงจะได้ประกาศเรื่องนั้นส่งไปพิมพ์ ให้พระยาเสนาภิมุขได้.

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๘๑

๑ ขุนลิขิตควรจะกลับไปเรียนพระยาเสนาภิมุขตามการที่เป็นจริง รับผิดในการที่ตัวหยายไม่ตรวจตราสั่งเขาแล้วก็ทิ้งเสีย ถึงพระยาเสนาภิมุขจะดุเอาก็ควรอยู่แล้ว ที่ตัวจะต้องถูกดุไม่ควรจะต้องตกใจ ดีกว่าที่จะคิดแก้ทางอื่นให้ช้าเวลาไป เมื่อไปเรียนพระยาเสนาภิมุขตาม

ความจริงแล้ว พระยาเสนาภิมุขถึงจะดุก็คงไม่มาก เพราะขุนลิขิตได้มาลุแก่โทษตัว ถ้าขุนลิขิตยึดความไว้จนตรายถึงพระยาเสนาภิมุขนั่นแหละพระยาเสนาภิมุขจะดุมากขึ้น เพราะฉนั้นจึงเห็นว่าไปเรียนพระยาเสนาภิมุขเสียตามจริงเปนดี ทั้งเปนประโยชน์แก่ราชการไม่ให้ช้าเวลาไป แลประโยชน์ในตัวของตัวที่จะไม่ต้องปดนาย แลซัดความผิดให้ผู้อื่น.

ตรงไป

๒ ให้ขุนลิขิตเรียกข่าวคนที่ส่งจดหมายให้นั้นไปไต่ถามดูก่อนเผื่อจะได้ความว่ากระไรบ้าง ถ้าไม่ได้ความว่ากระไรก็ให้ขุนลิขิตไปสืบเสาะค้นคว้าหาตันร่าง ที่เสมียนแลทนายของพระยาเสนาภิมุข ฤๅไปรเวศสิเกรตารีในกรมนั้น ที่เขาเปนคนเก็บต้นร่างหนังสือต่าง ๆ ของพระยาเสนาภิมุขไว้ เพราะธรรมดาหนังสือประกาศทำเปนจะต้องมีต้นร่างแลต้นฉบับ แล้วถึงจะคัดเอาไปใช้การได้ แต่ต้องค้นให้ละเอียดสักหน่อย ถ้าเห็นไม่ได้จริง ๆ แล้ว ก็ให้ขุนลิขิตเรียงประกาศขึ้นใหม่ ส่งไปโรงพิมพ์เสียโดยเร็ว อย่าให้ทันพระยาเสนาภิมุขรู้ เพราะตัวก็ทำใจความได้อยู่แล้ว แลตัวก็เคยเห็นพระยาเสนาภิมุขเรียงอยู่เสมอ สำนวนก็จะไม่ผิดกันนัก

ถ้าโรงพิมพ์เขาส่งใบแก้มาให้แก้ ก็ให้ขุนลิขิตนำไปส่งพระยาเสนาภิมุข ให้พระยาเสนาภิมุขตรวจ ถ้าพระยาเสนาภิมุขติความ

ที่ตรงไหนก็ให้ขุนลิขิตยอกว่าโรงพิมพ์เห็นจะเรียงผิด ถ้าขัดขวางอย่างหนึ่งอย่างใด ให้เข้าคุณแก้เสียให้ตลอด กระผมจะไปชี้แจงให้เข้าใจเอง ทำดังนี้เห็นว่าขุนลิขิตจะพ้นโทษของตัวที่เปนคนมักง่าย

เอาตัวรอด

ปัณหาขัดข้องที่ ๙๒

กายกลัดตั้งบ้านเรือนอยู่แขวงหัวเมือง วันหนึ่งนายขูเปนคนใช้อยู่บ้านใกล้เคียงกันไปหา ก็พานายขูเข้าไปนั่งที่ระเบียงพูดล้อนายขูเล่นต่าง ๆ พอนายคำเพื่อนนายกลัดมาหายอกว่าที่บ้านนายเงินเขานัดที่ไก่เขาให้มาชวนไปให้ได้ นายกลัดก็เข้าไปในเรือน ปลุกนายเข็มซึ่งเปนน้องชายนอนหลับอยู่ในเรือนนั้นให้ลุกขึ้นว่า จะไปตีไก่ นายเข็มว่าไปเถอะ แล้วก็ลงนอนต่อไปอีก นายกลัดก็อุ้มไก่ไปกับนายคำยอกให้นายขูอยู่เฝ้าเรือน ด้วยนายเข็มน้องชายหาลุกขึ้นไม่ แลก็ไม่มีใครอยู่ที่เรือนด้วย เข้าของที่แพง ๆ ก็ไม่มี จึงได้วางใจให้นายขูอยู่เรือน ครั้นเวลาเย็นเลิกเล่นตีไก่แล้วก็กลับมาบ้าน เห็นนายขูนั่งอยู่ที่ประตูถือมีดอยู่เล่ม ๑ แลมีดนั้นก็มีเลือดสด ๆ อยู่ด้วย นายกลัดเห็นปลาดจึงถามนายขู ๆ ก็ขัยใบ้ต่าง ๆ ไม่ได้ความว่ามีดนั้นเปื้อนเลือดอะไร จึงเที่ยวค้นไปดูก็ไม่เห็นอะไรตาย จึงเข้าไปดูในเรือนเห็นนายเข็มน้องชายถูกแทงที่คอนอนตายอยู่ ก็กลับมาถามนายขู ๆ ก็ขัยใบ้ไปต่าง ๆ ไม่ได้ความ จะสืบถามใครก็ไม่มีใครอยู่ จึงพานายขูไปบ้านอำเภอ แจ้งความให้อำเภอฟัง

ตามเหตุที่เกิดขึ้นอำเภอถามปากคำนายขู ๆ ก็ซัดไว้ซัดเว้ไปต่าง ๆ ไม่ได้ความแน่ได้ เพราะนายขูเปนใบ้พูดไม่ออก การเปนดังนี้ จะควรทำอย่างไรดี จึงจะได้ความเปนแน่ว่า ใครฆ่านายเข็มตาย.

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๘๒

๑ เมื่อการเกิดขึ้นดังนี้ ก็นับว่าเปนเคราะห์ของนายเข็มจะถึงที่ตาย แลเปนความผิดของนายกลัดที่ไว้ใจแก่คนใบ้ แลเปนเคราะห์ของนายขูที่จะมาถึงตัวได้เหมือนกัน แต่เปนการเลื่อนลอยไม่มีหลักฐานด้วยกันทั้งนั้น

เมื่ออำเภอถามไม่ได้ความประการใด ก็ควรให้พานายขูมาที่ศพนายเข็ม ต่างคนให้ทำเปนที่โกรธเคืองนายเข็ม ช่วยกันทุบที่ศพนั้นแล้วใช้ใบ้ให้นายขูแทง คอยสังเกตดูกิริยานายขู ถ้าทำได้มีกิริยาท่าทางโกรธก็เชื่อแน่ได้ว่านายขูฆ่า ถ้านายขูไม่ทำฤๅทำอย่างเสียไม่ได้มีกิริยาเศร้าโศกอยู่ก็คงไม่ใช่นายขูฆ่า แลให้ตรวจยาดแผลสอยกับมีดที่นายขูถือ แลให้ใช้ใบ้ชวนให้ไปตามผู้ร้ายที่ฆ่า แลซักทางที่ไปมาว่าไปทางไหนมาทางไหน ทำดังนี้เห็นพอจะได้ความจริง แต่เปนการไม่มีหลักฐาน เปนแต่การคาดคเน.

อำเภอบ้านนอก

ปัญหาขัตชัยที่ ๙๓

พระจำเรียงเปนเพื่อนกันกับหลวงฉลุ ได้รักใคร่กันมาช้านาน ในเดือนนั้นพระจำเรียงจะแต่งงานวิวาหมงคลนายชายบุตรกับซ้อนบุตรหลวงญานบ้านอยู่สามเสน พระจำเรียงจึงมาเชิญหลวงฉลุให้ไปรดน้ำ กำหนดวันคืนแลยอกบ้านหลวงญาณให้เสร็จ ครั้นถึงวันกำหนดหลวงฉลุก็ลงเรือไป พอถึงน่าบ้านแห่งหนึ่งแต่งงานกันมีผู้คนครึกครื้นมาก ก็เข้าใจว่าบ้านหลวงญาณแน่ หลวงฉลุก็ให้จอดเรือแวะขึ้นที่บ้านนั้น ขึ้นไปบนเรือนเขาก็ต้อนรับเลี้ยงดูโดยแขงแรง ถึงโดยไม่รู้จักว่าใครก็รู้ว่าคงเปนพวกผู้ชาย หลวงฉลุก็นั่งพูดจากับเจ้าของบ้านนั้นเปนปรกติแล้วถามเขาว่า เจ้าบ่าวมาแล้วฤยัง เขาว่ายัง ก็คอยอยู่

ครั้นเวลาขวนพลยพวกผู้ชายมา หลวงฉลุไม่เห็นพระจำเรียงแลนายชาย ทั้งพวกที่บ้านพระจำเรียงก็ไม่มีสักคนหนึ่ง นึกปลาดใจด้วยตั้งแต่มาไม่พบใครที่รู้จักเลย จึงถามเขาว่า คุณพระจำเรียงมาแล้วฤยัง นายชมเจ้าของบ้านนั้นตอบว่า ไม่ได้เชิญท่าน วันนี้ก็เปนวันแต่งงานบุตรท่าน หลวงฉลุตกใจรู้แน่ว่าผิดบ้านแล้วจึงแกล้งถามว่า แต่งกับบุตรใครที่บ้านไหนนะจ๊ะ นายชมตอบว่า ที่บ้านหลวงญาณเหนือขึ้นไปนี่แนะ หลวงฉลุรู้แน่ดังนั้น ออกไม่สบายใจทำกิริยากระสับกระส่ายผิดปรกติ จนเขาพากันดู ๆ แต่ความเข้าใจของคนพวกนั้น พวกผู้ชายก็สงไสยว่าเปนพวกผู้หญิง พวกผู้หญิงก็สงไสยว่าเปนพวกผู้ชาย แต่เขาไม่เห็นพูดจากับใครที่เปนอย่างคุ้นเคยกันเลย

เขาก็พากันสงไสย กระซิบถามกันก็มีจนหลวงฉลุได้ยิน หลวงฉลุก็ยิ่งไม่สบายใจมากขึ้น จนผิวหน้าผิดปรกติเหื่อออกซึก ๆ นั่งนิ่งตริตรองอยู่ยังไม่รู้ที่จะแก้ไขประการใด จึงคิดว่า ครั้นจะไปเสียเขาก็รู้แน่ว่ามาผิดบ้าน จะทนอยู่จนถึงเวลาราตรีก็กลัวจะไปงานพระจำเริงไม่ทันเวลา พระจำเริงรู้ว่าเรามาบ้านนี้ ก็คงจะเข้าใจเสียว่าเรามาช่วยงานที่ไหนจะเห็นความจริงว่าเรามาผิดบ้าน พระจำเริงคงจะต้องโกรธเราเปนแน่ เพราะได้พูดจานัดแนะเปนการมั่นคงกันไว้แล้ว หลวงฉลุจะควรทำประการใด จึงจะให้คนในบ้านนายขมที่หลวงฉลุมานั้นสิ้นสงไสย แลอย่าให้เสียเวลาที่จะไปงานพระจำเริงด้วย.

เกบัญหาขัดข้องที่ ๘๓

๑ หลวงฉลุงุ่มง่ามจนผิดปรกติเช่นนั้นแล้ว จะยากลำยากอันใดกับจะแก้ขัดข้อง ๒ ข้อ คือให้คนในบ้านนายขมสิ้นสงไสย แลอย่าให้เสียเวลาไปงานพระจำเริงบอกเขาว่า มาผิดบ้านไปขอโทษเถิดพ่อ แล้วก็ไปที่งานพระจำเริงเสียก็จบกัน.

ตึง

บัญหาขัดข้องที่ ๘๔

เจ๊กโกเช่าตึกเขาอยู่ ตึกนั้นสองชั้นหนทางเดินได้รอบตึก มีนอกชานต่อออกไปจนถึงถนนที่ตรงห้องกลาง ใต้ถุนนอกชานไม่มีฝา

แต่มีตุ่มน้ำแลหีบสิ่งของใหญ่ ๆ ตั้งอยู่มากจนเป่นที่กำบังได้ คืนวันหนึ่งตกประมาณ ๔ ทุ่มเศษ เดือนมืดฝนตกมาก เจ๊กโกกับไช่ภริยายังนอนไม่หลับ ได้ยินเสียงคนเจาะน่าต่างข้างหัวนอน ก็ลุกขึ้นยืนถืออาวุธคอยท่าอยู่ ประเดี๋ยวน่าต่างก็เปิดออก เจ๊กโกแลเห็นคนหนึ่งก้าวเท้าเหยียบธรณีน่าต่าง เจ๊กโกก็ฟันไปด้วยดาบ หาถูกไม่แต่คน ๆ นั้นก็ตกลงไปข้างล่าง เจ๊กโกเป่นคนโทโษมากกำลังโกรธไม่รั้งรอเปิดประตูเรือนฉวยดาบวิ่งลงไปข้างล่าง เห็นคนร้ายเลี้ยวไปข้างซ้ายมือตรงเข้าไปในถนนนอกซานเจ๊กโกก็ตามเข้าไป คนร้ายก็วิ่งเข้าไปซ่อนตัวอยู่ที่ซอกตุ่มน้ำ เจ๊กโกตามเข้าไปเห็นมีคนอยู่ ๒ คน รูปร่างคล้ายกันผ้าเปี่ยกทั้ง ๒ คน ทำกิริยาหนาวสั่นอยู่ด้วยกันทั้ง ๒ คน เจ๊กโกจับข้อมือคน ๑ เข้า กระชากให้ออกไปข้างนอก คนนั้นว่าฉันหนาวเต็มที ขออาไศรยร่มฝนหน่อยเถิด เจ๊กโกว่ามึงขโมยกูวิ่งหนีมาเดี๋ยวนี้ ผู้นั้นว่า คนโน้นแน่วิ่งหนีแกเข้ามา ฉันจะไปบ้านเดินมาถึงนี่ฝนก็ตก หนาวเต็มทีก็แวะเข้าอาไศรยร่มฝน ไม่ได้เป่นขโมยดอก เจ๊กโกก็วางมือเสีย จับข้อมือชายอีกคน ๑ กระชากให้ออกไปข้างนอก ชายคนนั้นก็ว่า พุทโธ่คนโน้นต่างหากเขาวิ่งหนีแกเข้ามา ฉันมาอาไศรยร่มฝนนานแล้วไม่ได้ขโมยแกดอก พูดพลางกอดมือเข้าสั่น เจ๊กโกวางมือเสียอีกไปจับข้อมือคนก่อน ๆ ก็กอดมือสั่นว่า คนโน้นต่างหาก ฉันไม่ได้ขโมย ต่างคนต่างซัดกัน ทั้งรูปร่างก็ขนาดเดียวกัน เจ๊กโกไม่มีที่สังเกตทำได้เลยดังนี้ จะทำอย่างไรดี จึงจะรู้ได้แน่ว่าคนไหนเป่นขโมย.

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๘๔

๑ เมื่อเจ๊กโกอยากจะทรายว่า ผู้ใดเปนขโมยแน่ก็ให้คลำน่าอกดู เพราะธรรมดาคนที่วิ่งเหนื่อยมาอกคงเต้นถ้าคนทั้ง ๒ นั้นเถียงว่า เพราะวิ่งหนีฝนมาเหนื่อยก็ให้ตรวจดูผ้าเพราะคนที่เปนขโมยพลัดตกลงมาผ้าคงจะเปื้อนดินทรายผิดกว่าปรกติ ทำอย่างนี้ยังไม่เปนการตกลง ก็ให้เรียกคนมาช่วยจับไปส่งศาลโยริสภาทั้ง ๒ คน ก็คงทรายได้แน่ว่าผู้ใดเปนขโมย.

กรุณาแต่ควร

ปัณหาขัดข้องที่ ๘๕

เมื่อวันที่ ๔ เดือนกันยายนนี้ ยายกลั่นพาหลานหญิงชื่อเข็มมาดูงานสมโภชพระเสวตรวรรนาเคนทร์ นั่งดูลครอยู่ที่ช้างโรงช้าง เวลานั้นเปนเวลาประมาณ ๔ ทุ่มเศษ ขุนคเนเดินมาถึงที่ตรงเข็มนั่งอยู่นั้น ก็ตรงเข้าไปยืนที่ช้าง ๆ พูดว่า ไปบ้านเถอะ ดึกแล้ว ยายกลั่นกับเข็มหลานสำคัญว่าขุนคเนพูดกับคนอื่นก็นั่งนิ่งอยู่ ด้วยไม่รู้จักกับขุนคเน ๆ ครั้นพูดดังนั้นแล้ว ก็ยื่นมือไปสกิดที่แขนเข็มพูดว่า ไปเถอะดูอะไรดึกแล้ว เข็มก็กะเถิบออกไปนั่งเสียที่อื่น ขุนคเนว่าดูสิ ประเดี๋ยวก็จะได้เกิดวิวาทกันนี่ ชะ ๆ เล่นตัวจริง ดูไม่ค่อยพอเลยนะ คิดว่าเปนในวังดอก หาไม่ได้วิวาทกันใหญ่เดี๋ยวนี้ ยายกลั่นจึงพูดขึ้นว่า อือ จะทำไมหลานข้าน่ะ หลานข้าทำอะไรให้ ขุนคเนตอบว่า หลานใครเมียข้าต่าง

หาก แล้วก็เดินตรงเข้าไปเงื้อมือขึ้นจะตี เข็มตกใจร้องหวีดหวาด เงยหน้าขึ้นดู ขุนคเนเพ่งดูเห็นว่าไม่ใช่ภรรยาของตัว จึงว่าขอโทษเถอะ สำคัญว่าภรรยาฉัน เมื่อตะกี้ภรรยาฉันนั่งอยู่ตรงนี้นี่ละ หลานยายหน้าตาช่างเหมือนภรรยาฉันจริง ๆ ฉันไม่ทันสังเกตจึงได้ดุยาย กลั่นว่า เจ้าแกล้งทำดูถูกหลานข้า ครั้นเขารู้เท่าหละก็ทำเป่นขอโทษ ขุนคเนพูดว่าซี้แจงอย่างไร ๆ ยายกลั่นก็ไม่เชื่อ ว่ากล่าวติเตียน หยาบคายกะออดกะแอด ที่จริงขุนคเนไม่ได้แกล้งเลย เป่นเพราะไม่พิจารณาให้ละเอียด แลเพราะเข็มรูปร่างคล้ายคลึงกับภรรยาขุนคเน ทั้งนุ่งห่มก็สีเดียวกัน แลนั่งนิ่งก้มหน้าเสียไม่พูดจาว่ากระไรด้วย ทั้งเดิมภรรยาขุนคเนได้นั่งอยู่ที่ตรงนั้นกับเด็กผู้หญิง ๒ คน ครั้นลุกไปที่อื่นแล้วเข็มจึงได้มานั่ง มีเด็กนั่งอยู่ข้างหลัง ๒ คนกับหญิงแก่คน ๑ ยายกลั่นนั่นนั่งอยู่ข้าง ๆ ขุนคเนสำคัญว่าหญิงแก่กับยายกลั่นนั้นเป่นพวกอื่น เด็ก ๒ คนนั้นเป่นข่าวของตัวจึงได้พูดไปดังนั้น เมื่อยายกลั่นบ่นว่าต่าง ๆ พวกเพื่อนฝูงที่นั่งอยู่นั้น ก็พากันฮาขึ้นแล้วว่าติเตียนขุนคเนเซ่อซ่า แลอย่างอื่นอีกต่าง ๆ ขุนคเนกระดากหน้าเผื่อนพวกเหล่านั้นก็ยิ่งพากันฮามากขึ้น ขุนคเนจะควรทำอย่างไรดี จึงจะให้ยายกลั่นหายโกรธ แลให้พวกเพื่อนฝูงหยุดการล้อเลียนฮา ๆ นั้นได้

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๘๕

๑ ควรพูดกับยายกลั่นอีกว่า ฉันไม่ทันสังเกตไม่ทันดูให้ละเอียดจริง ๆ พูดไปตามจริงให้แกสิ้นสงไสยหายโกรธ แล้วเลี่ยงไปเสียที่อื่น แลอย่าทำให้ตื่นไป การที่พูดกับยายกลั่นเช่นนั้น บางทีแกจะหายโกรธบ้าง การที่เลี่ยงไปเสียให้พ้นนั้น เปนอันแก้ที่เขาซาอยู่เอง.

เลี่ยงไป

๒ ขุนคเนก็เปนขุนนางไม่รักษาชื่อเสียงของตัว มาเที่ยวทำเอะอะกับเมียในที่ประชุมคนมาก ๆ เปนการไม่สมควร แลซ้ำเซ่อซ่ามาทำขนผิดตัว แต่เมียของตัวก็ยังจำไม่ได้ ดูเหมือนคนไม่มีตาเช่นนี้ ดูก็เปนการสมควรที่เขาจะโกรธแลฮาเล่นอย่างยิ่ง เมื่อขุนคเนจะแก้ให้ยายกลั่นหายโกรธ แลให้พวกเพื่อนหยุดล้อเลียนนั้นไม่ยากอันใดเลย ขุนคเนกรายลงที่เข็มแลยายกลั่น แล้วว่าฉันผิดแล้วจ๊ะ แล้วไปเสียก็แล้วกัน ยายกลั่นก็จะหายโกรธไปเอง พวกเพื่อนฝูงเหล่านั้นก็จะล้อที่ไหนได้ ทำอย่างนี้เห็นว่าจะดี สมกับความหยายที่ซุ่มซ่าม.

ตกย่อเอาถ้อคำ

ปัณหาขัดข้องที่ ๘๖

ยังมีชายผู้หนึ่งชื่อนายโหน่ง เปนทาษท่านพระยาพิมานอยู่หลายชั่ง เปนคนชอบตลกคนองเจ้าเล่ห์เจ้ากลอยู่เนือง ๆ มีพี่ชายอยู่คนหนึ่งชื่อนายซอเปนคนซื่อตรง ปดโย้ใครไม่เปน ติดอยู่ข้างเปนคนโง่ ๆ

สักหน่อย วันหนึ่งท่านผู้หญิงเปรมพี่น้องกับพระยาพิมาน จะไปช่วยเขาทอดกฐินที่วัดแขวงเมืองนนทบุรี ให้นายโหน่งนายซอไปด้วย เวลานั้นนายโหน่งกับเพื่อนคนหนึ่งชื่อนายแจ่มแต่งตัวโอ่โถงเป่นทนายไปด้วย เขาหาได้พายเรือไม่ ท่านผู้หญิงเปรมอยู่ข้างเอนดูเขามาก ๆ ส่วนนายซอพี่ชายนั้นต้องเป่นผีพาย ครั้นไปถึงตำบลหนึ่งใกล้ ๆ กับวัดที่จะไปช่วยเขาทอดกฐิน ท่านผู้หญิงเปรมจึงสั่งให้จอดเรือเข้าที่หมู่บ้านนั้น แลที่แถวนั้นมีโรงขายสุราอยู่โรงหนึ่ง ไม่สู้ไกลกันนักกับท่าที่จอดเรือ นายโหน่งกับนายแจ่มเป่นคนชอบเสพสุรา ครั้นได้ทราบว่าโรงสุรามีอยู่ที่นั่นก็นึกอยาก จึงพากันไปที่โรงสุราหมายจะซื้อรับประทาน เมื่อไปถึงเห็นคน ๒ คนนั่งรับประทานสุราอยู่ด้วยกัน นายโหน่งจึงถามว่า ใครเป่นเจ้าของร้าน คน ๒ คนนั้นบอกว่าฉันแหละเป่นเจ้าของจะซื้อบ้างฤๅ นายโหน่งบอกว่าจะขอซื้อ ๒ คนนั้นก็ตวงสุราให้นายโหน่งกับนายแจ่มรับประทาน ให้แตงกวากับผลมะดันเป่นแกล้ม กำลังนายโหน่งกับนายแจ่มรับประทานอยู่ เจ้าของสุรา ๒ คนพูดกันถึงเรื่องพระยาจำเริญ (เป่นนายของเจ้าของสุรานั้น) นายโหน่งก็พูดขึ้นบ้างว่า อ๋อพระยาจำเริญนั้นฤๅฉันก็รู้จัก ๒ คนถามว่าบ้านท่านอยู่ที่ไหน บุตรท่านเป่นที่อะไร นายโหน่งว่าบ้านท่านอยู่ที่สำเพ็ง บุตรเป่นที่พระชำนาญ แล้วพูดต่อไปถึงพงษาวดารพระยาจำเริญต่าง ๆ ๒ คนเชื่อว่ารู้จักจริงจึงถามว่า แกเป่นอะไรกับท่าน นายโหน่งว่าเป่นคนชอบพอกันมานานแล้ว ที่แท้แต่รูปร่างท่านนายโหน่งก็ไม่รู้จัก เป่น

แต่รู้จักชื่อตัวท่าน แลชื่อวงษ์วานท่านเท่านั้น ๒ คนเชื่อว่าเปนการจริง จึงเชิญให้นายโหน่งนายแช่มขึ้นนั่งบนแคร่ แลหาเนื้อย่างมาให้แกล้มพูดกันเพื่อนกันว่าท่านเปนเพื่อนของนายต้องนับถือท่าน ข้างนายแช่มรู้ที่ก็เรียกนายโหน่งว่าคุณ แลพูดว่าผมอย่างนั้นผมอย่างนี้ นายโหน่งก็พูดกับนายแช่มเหมือนกับนายแช่มพูดกับนายโหน่งเหมือนกัน ๒ คนนั้นอยู่ข้างแย้นๆมาก กำลังนายโหน่งนายแช่มพูดโผงๆอยู่ นายซอเดินไปถึงร้องเรียกว่า เฮ้ยโหน่งไปเถอะ คุณท่านโกรธย่นอึงอยู่แน่ะท่านว่าไปถึงไหนก็กินแต่เหล้าไปเถิดเฮ้ย เมื่อนายซอพูดดังนี้ คน๒ คนก็แลดูหน้ากัน นายโหน่งได้วางโตไว้แล้ว จะควรทำอย่างไรดี จึงจะไม่ให้คน ๒ คนนั้นขัดผิวหน้าพิรุธได้.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๘๖

๑ ในทันใดเมื่อนายซอมาเรียกนั้น ควรนายโหน่งจะบอกแก่เจ้าของสุราว่า ที่มาเรียกนั้นเปนพี่ชายฉันเองแต่เสียจริต คุณแม่ท่านให้มาในการทำบุญด้วย ครั้นจะจดจำทำโทษท่านก็คิดสงสาร พูดจาไม่เปนเสียงคน พังเถอะ แล้วจึงร้องต่อไปดัง ๆ ว่าได้ยินแล้วคุณพี่คุณแม่ท่านให้มาตามฤๅ ไปเดี๋ยวนี้แหละ แล้วต้องจึงลุกเดินมาเสียให้พ้น วางหน้าเฉย ๆ ใครเลยจะไปล่วงขัดพิรุธได้ เพราะนายซอที่มาเรียกฤๅก็เกณฑ์ให้เปนบ้าเสียแล้ว.

(เรื่องลอย)

ปัณหาขัดข้องที่ ๔๗

เมื่อวันที่ ๒๘ กันยายนนั้น ขุนกระดานพลมาในพระยรมมหาราชวัง แล้วออกไปเดินเล่นตามถนน พบหญิงรูปงามคน ๑ ขุนกระดานพลนึกรักจึงตามไปถึงบ้าน แล้วพูดจาอยู่นึกจึงกลับมาบ้าน มากลางทางพบหลวงเชตตาที่สักกักทักทายกันแล้วก็หลีกกันไป ครั้นรุ่งขึ้นวันที่ ๒๙ นี้ ขุนกระดานพลเข้ามาในพระยรมมหาราชวัง พบหลวงชำนิซึ่งเป็นที่รัก ก็เล่าความเรื่องผู้หญิงนั้นให้ฟัง แล้วสั่งกำชับไม่ให้พูดต่อไป ครั้นหลวงชำนิกลับไปบ้านพบหลวงเชตตาที่กลางทาง จึงพูดขึ้นว่า เมื่อคืนนี้คุณหลวงพบขุนกระดานพลฤๅ หลวงเชตตาว่าพบจะทำไม หลวงชำนิว่าเปล่าเขาไปธุระสำคัญมา พูดกันเท่านั้นแล้วต่างคนก็ต่างไป ครั้นวันที่ ๒๐ หลวงเชตตามาในวังพบขุนกระดานพลจึงพูดว่า คืนนี้คุณไปไหนมา ฉันทรายความหมดแล้ว หลวงชำนิเขาเล่าให้ฟัง คืนนี้คุณไปเที่ยวได้ยินว่าสนุกสนานนัก (หลวงเชตตาพูดดังนี้ เพราะเป็นคนชำนาญในการพูดกระทุ้งจับพิรุธคน) แต่ขุนกระดานพลไหวไปว่าหลวงเชตตาทรายความที่ได้พูดไว้กับหลวงชำนิแล้ว ฉุนโกรธหลวงชำนิ ไม่พูดตอบหลวงเชตตาว่ากระไรตรงเข้ามาในวัง พบหลวงชำนิก็ต่อว่า ว่าอย่างไรฉันสั่งแล้วทำไมจึงพูดไป หลวงชำนิว่าฉันพูดกับใคร ขุนกระดานพลว่าพูดกับหลวงเชตตา หลวงชำนิว่าพูดเมื่อไร ขุนกระดานพลว่าอย่าปดเลย หลวงเชตตายอกว่าคุณพูดกับเขาดังนี้ เขารู้ความหมดแล้วหลวงชำนิจะพูดอย่างไร จึงจะให้ขุนกระดานพลสิ้นสงไสยได้.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๘๗

๑ ควรหลวงชำนิพูดกับขุนกระดานพลอีกว่า ที่ขุนกระดานพลไม่สิ้นสงไสยนั้นก็ช่างก่อนเถิด แต่ขอให้ขุนกระดานพลถามหลวงเชตตาว่าที่หลวงชำนิเล่าความลับของขุนกระดานพลให้หลวงเชตตาฟังรู้ความหมดแล้วนั้น หลวงชำนิเล่าว่ากระไรบ้าง หลวงเชตตาคงจะเล่าความละเอียดไม่ได้ เพราะทุนรอนไม่มี เท่านี้ขุนกระดานพลพอจะสิ้นสงไสยได้.

เทั้งเต้ง

ปัณหาขัดข้องที่ ๘๙

(เรื่องนี้มีมูลเป็นความจริง แต่แต่งแปลงเรื่องเปลี่ยนเวลาเสีย)

เมื่อการเฉลิมพระชนม์พรรษานั้น พระยาสรรพกิจเข้ามาในพระบรมหาราชวัง ภริยาข่าวไพร่ตามมามาก เที่ยวดูโต๊ะต่าง ๆ ไปถึงโต๊ะหนึ่งเห็นคนยืนดูอยู่คน ๑ จึงถามว่า เอาะ ๆ เอาะ ออนี่ ๆ นี่โต๊ะของใคร่พ่อ คนที่ยืนดูอยู่นั้นชื่อนายยวงเป็นมหาดเล็ก ตอบว่า โต๊ะโต๊ะ ๆ ของ ของ ๆ ของเจ้าคุณโชฎึกขอรับ พระยาสรรพกิจก็โกรธหน้าเสีย พูดไปว่า พูด พูด ๆ ดิ ๆ ดิ เลาะ เลาะ ๆ ล้อกันด้วย นายยวงตอบว่า เกล้า เกล้า ๆ ผม ผม ๆ ไม่ได้ล้อ พระยาสรรพกิจว่า อ้ายนี่ ๆ นี่ระยำเต็มที พูดแล้วก็ไปดูโต๊ะอื่น นายยวงทรายว่าเป็นอย่างด้วยกัน เห็นพระยาสรรพกิจโกรธก็เห็นเป็นขันหัวเราะขึ้น พระยาสรรพกิจนั้นสำคัญว่านายยวงล้อ ครั้นได้ยินนายยวงหัวเราะ ก็ยิ่งโกรธหนักขึ้น เดินด่าพึมพำไป

ครั้นเมื่อการเฉลิมพระชนมพรรษาเลิกแล้ว วันหนึ่งนายยวงไปซื้อของที่สำเพ็ง พบพระยาสรรพกิจเข้าก็นั่งลงไหว้ พูดว่า คุณ คุณ ๆ ไป อ้อ อ้อ ๆ ไหนมาขอรับ (ด้วยหมายจะประจบให้พระยาสรรพกิจหายโกรธ) พระยาสรรพกิจโกรธหนักเห็นเป็นนายยวงล้อเอา ก็เอาไม้เท้าที่ถือไปตีนายยวงลงไปที่หนึ่ง เป็นการเช่นนี้นายยวงควรจะทำอย่างไรดี จึงจะให้พระยาสรรพกิจเห็นจริงว่า นายยวงเป็นอ่างจริงเหมือนกับตัว สิ้นความโกรธเคืองได้.

แก้ปัญหาขัดข้องที่ ๙๘

๑ ปัญหาข้อนี้ไม่เห็นเป็นการยากอันใด ควรนายยวงจะสืบให้รู้ว่าท่านที่เป็นผู้มีบันดาศักดิ์ผู้ใดจะชอบพอรักใคร่เป็นที่เชื่อถือของพระยาสรรพกิจบ้างก็คงจะมี เมื่อสืบได้ความแล้ว จงไปหาท่านแล้วเล่าเหตุที่เป็นมาให้ท่านฟังจนซึมทราย แล้วจึงอ้อนวอนให้ท่านพาไปขอโทษ แต่เมื่อเวลาที่ท่านจะพาไปพูดขอโทษนั้น ขอให้พูดสองต่อสองเป็นสามทั้งนายยวง ถ้ามิทำดังนี้พระยาสรรพกิจจะได้ความอายมากไป เมื่อเวลาที่ท่านผู้มีบันดาศักดิ์กำลังพูดจาชี้แจงอยู่นั้น ให้นายยวงสังเกตดูสีหน้าพระยาสรรพกิจ เมื่อเห็นท่าพระยาสรรพกิจเป็นปรกติดีแล้ว นายยวงควรจะพูดขึ้นว่า ซึ่งใต้เท้าด่าแลตีผมได้ความเจ็บอายดังนี้นั้น ผมไม่มีความโกรธใต้เท้าเลย ผมคิดว่าจะขอยารมิใต้เท้าเป็นที่พึ่งต่อไป เมื่อผมจะมากรายใต้เท้าครั้งนี้ คิดว่าจะซื้อผลไม้ต่าง ๆ มากรายเท้าก็ยาก

นเต็มที ถ้านายยวงพูดดังนี้แล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่าพระยาสรรพกิจ จะมีความละอายแก่ท่านที่เป็นผู้มียันตาศักดิ์กับทั้งตัวนายยวงด้วย พระยาสรรพกิจคงจะให้เงินกับนายยวงโดยอย่างต่ำก็เพียงสัก ๓ ตำลึง ถ้าหน้าโตก็คงถึง ๑๐ ตำลึง.

อามิษ

ปัณหาขัดข้องที่ ๙๙

ยายแก่คนหนึ่งชื่อกลั่น มีหลานสาวอยู่คนหนึ่งชื่อเข็ม ยายกลั่นนั้นเป็นคนขี้คนงกเงิ่นงุ่มง่าม แลเป็นคนเจ้าโทโษด้วย หลานสาวนั้นอยู่ข้างเป็นคนฉลาดเฉลียวรู้จักธรรมเนียมผู้มียันตาศักดิ์ ด้วยเคยได้อยู่กับผู้มียันตาศักดิ์มาแต่เล็ก วันหนึ่งยายกลั่นพาเข็มไปเยี่ยมญาติที่สี่แยกมหานาค เดินไปตามถนนสนามควาย พบผู้ชายสองคนเดินสวนทางมา คนหนึ่งนุ่งโสร่งไหมสวมเสื้อยืดอย่างไม่มีคุม คาดเข็มขัดเงินห่มผ้าขาวม้ากลันตันถือไม้เท้า คนหนึ่งนุ่งผ้าพื้นเก่า ๆ สวมเสื้อยืดอย่างเลวหิ้วสาแหรกปลาเข็ม คนนุ่งโสร่งไหมนั้นชื่อนายคุ่ยเดินน่า คนนุ่งผ้าพื้นนั้นชื่อนายงูตามหลัง พอสวนกันนายคุ่ยก็ยกไม้เท้าจี้แขนเข็ม ๆ ก็ดุขึ้นเสียงดัง นายคุ่ยก็ก้มลงหยิบก้อนดินป่า เข็มก็ว่าให้เจ็บ ๆ แสบ ๆ นายคุ่ยเคืองตรงไปจะตีเข็ม ยายกลั่นแกโกรธขึ้นมาด่านายคุ่ยอีกทีก ช่วยกันด่าทั้งยายทั้งหลาน ชาวบ้านที่ตรงนั้นพากันออกมาดูอยู่หลายคน นายคุ่ยโกรธจะเข้าทุบตียายกลั่นก็เห็นผู้คนอยู่มาก ร้ัง ๆ รอ ๆ ไม่อาจ

ทุบตีลงได้ เป็นแต่เต้นท้าทายท้าท่วงทีเหมือนจะตีรัน ยายกลั้นก็ยิ่งโกรธมากขึ้นด่าว่าไม่หยุด ชาวบ้านก็ซุบซิบพูดกันว่า รังแกคนดีสมน้ำหน้า บางคนก็หัวเราะเยาะนายคุ่ยเขลา นายคุ่ยงุ่นง่านใจไม่รู้ที่จะทำอย่างไร

ฝ่ายนายงูนั้นเป็นคนเจ้าความคิด วางสาแหรกลงย่อตัวพนมมือพูดว่า "คุณจะถืออะไรแก่คนพันนี้ เขาไม่รู้จักคุณนี่ขอรับ ขายผ้าเท้าเปล่า ๆ"

นายคุ่ยว่า "แถวบ้านเราเคยหยอกเล่นยิ่งกว่านี้ยังไม่เป็นไรนี่วะ เอามันน่ะ ๆ"

นายงู "อย่าเลยขอรับ ๆ"

คุ่ย "หือ หือ มันดูถูกนี่ อะไรกะมันนี่หวา"

งู "ไปเถอะขอรับ ๆ คุณแต่งตัวมาอย่างนี้นี่ขอรับ"

ยายกลั้น ได้ยินนายงูพูด สำคัญว่านายคุ่ยเป็นขุนนางก็ตื่นตกใจหันหน้ามาดูหลานวุ่นวายทีเดียว เข็มห้ามสักเท่าไรก็ไม่หายตื่น

นายงู ก็ทำเป็นห้ามนายคุ่ย กั้นพลางไหว้พลาง หันไปพูดชู่ยายกลั้นว่า "คุณท่านเคยไม่ถือตัวเลย ยายไม่รู้จักจึงเป็นอย่างนี้" นายคุ่ยก็ทำเป็นดุคันใหญ่ขึ้นทุกที

ยายกลั้น ก็งกเงิ่นใหญ่ กลับหันไปตีเข็มแลพูดว่า "เพราะเองนั่นซิจึงได้เกิดความใหญ่โตขึ้น ท่านหยอกเล่นนิดหน่อยนิ่งเสียก็ไม่ได้ แล้วขอโทษขอโพยไปต่าง ๆ" นายคุ่ยก็ยิ่งเอะอะมากไป

เข็ม จะควรทำอย่างไร จึงจะให้นายคุ่ยหยุดคุยายกลั่น แลให้ยายกลันหายตื่นได้.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๘๙

๑ ไม่เห็นจะยากอะไร ด้วยเข็มเปนคนฉลาดเคยรู้จักผู้คิอยู่แล้ว จึงได้ห้ามยายของตัวไม่ให้ตื่นตกใจ ก็เมื่อยายของตัวไม่ฟัง แลวิ่นจะยังตื่นงกงันอยู่ ก็ทำกล้าทิ้งยายเสีย เดินเฉย ๆ ไปคนเดียวตามทางที่จะไปก็แล้วกัน แล้วยายกลั่นแกคงจะออกวิ่งตามไปเอง ข้างนายคุ่ยก็คงไม่ต่อความยาวต่อไป เพราะตัวรู้ตัวว่าจะเสียที แลขายหน้าไม่สบายใจอยู่แล้ว คงจะเปนอันเลิก ผิดนักก็เปนแต่เต้นก้ำท้ำทายอวดคนข้างหลังอยู่เท่านั้น ก็ถ้าเห็นนายคุ่ยไม่ฟังจะยังสาวความยืดตั้งท่าจะข่มเหงต่อไปอีก ก็อย่าทำท่าตื่นให้เหมือนยายกลั่น เปนแต่หยุดยืนพูดเสียดัง ๆ ว่า เลิกกันเสียเถอะนาย เปนผู้คิจะมาข่มเหงไพร่ไม่มีอย่าง ชาวบ้านแถบนี้เขายังมี ไม่ใช่กลางป่าค่าไม้ดอก ว่าเท่านั้นก็เดินไปเสียก็แล้วกัน ถึงว่าช้างยายกลั่นจะงกเงิ่นอยู่อีกก็ช่างแก เดินไปเสียเฉย ๆ นายคุ่ยคงจะกลับได้สติมีความอายไม่อาจข่มเหงต่อไปได้.

แก้เกียว

ปัณหาขัดข้องที่ ๙๐

เมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคมนี้ ขุนโกษาฯ ทิวัตพระศรีรัตนศาสดาราม ในการถือน้ำพระพิพัฒสัตยา พบหลวงพิมลนั่งพูดอยู่กับขุนมหิธรแลขุน

นางอื่น ๆ อีกหลายคนที่น่าพระอุโบสถ หลวงพิมลเรียกให้ขุนโกชานั่งสนทนาด้วย ขุนโกชาว่าเชิญเถอะ แล้วก็เดินต่อไป หลวงพิมลว่าเชิญประเดี๋ยวเถอะ ผมมีธุระสำคัญอยู่อย่างหนึ่ง จะต้องพูดกับคุณขุนโกชาว่าเวลาอื่นไม่ได้ฤๅ หลวงพิมลว่าช้าไม่ได้ธุระสำคัญนัก ขุนโกชาก็กลับไปนั่งลงข้างขวาหลวงพิมล ๆ ก็พูดถึงการงานที่เกี่ยวข้องกับขุนโกชาอยู่นาน แล้วหยิบหีบหมากที่วางอยู่ข้างซ้ายมาเปิดออกหยิบหมากรับประทานคำหนึ่ง แล้ววางลงข้างขวา ขณะนั้นขุนโกชาอยากรับประทานหมากก็เอื้อมมือไปหยิบมารับประทานคำหนึ่ง ขุนมหิธรแลดูตาขุนบำรุงซึ่ง (เปนผู้รู้ความเดิม) นั่งอยู่ที่นั่นด้วย ขุนบำรุงก็ยิ้ม ขุนมหิธรก็พูดขึ้นว่า คุณหลวงรับประทานโทษเถิด ช่วยส่งหีบหมากให้กระผมที่ หลวงพิมลหยิบหีบหมากไปวางข้างซ้าย ขุนบำรุงก็พูดขึ้นว่าท่านขุนขอหมากผมคำเถิด ขุนมหิธรว่าไหนพูดว่า ของผมแล้ว เข้าเม็ดเกลือกอันก็ไม่ต้องการอย่างไรเล่า ขุนบำรุงก็เอื้อมมือไปหยิบหมากในหีบนั้น ขุนมหิธรก็ฮาขึ้น พวกที่นั่งอยู่ที่นั้นก็พากันฮาครืน ๆ ขุนโกชาก็ทราบว่าเขาหัวเราะเยาะตัวจะควรทำอย่างไรดี จึงจะไม่ให้เขาหัวเราะเยาะ แลแก้ตัวให้พ้นจากคำที่ได้ลั่นปากไว้ได้

กรรมสัมปาทิก เห็นปัญหานี้ความยังมัวอยู่ จึงได้ถามไปยังผู้ผูกปัญหาว่า เหตุเดิมเปนอย่างไร เพราะเหตุใดจึงได้หัวเราะเยาะ ลั่นปากไว้อย่างไร

ผู้ผูกปัญหาตอบมาว่า เหตุเดิมเปนดังนี้ ขุนโกชากับขุนมหิธร ขุนบำรุงแลหลวงพิมลเปนคนชอบกันมาก ก่อนวันที่ ๑๑ นี้สามสี่วัน

ขุนนางทั้ง ๓ คนนั้น เกิดขัดเคืองกันใหญ่โต ขุนโกซาโกรธมาก ถึงแก่ลั่นปากว่า ตั้งแต่วันนี้ไปจะซื้อของ ๆ ขุนมหิธร ขุนยำรุงแล้ว แต่ชั้นเข้าเม็ดเกลือก้อนก็ไม่ขอพึ่งเลย แต่ขุนมหิธร ขุนยำรุงจะหันหน้ามาพึ่งก็จะไม่ให้เหมือนกัน แต่หลวงพิมลนั้นตกเป็นกลาง แลยังไม่ทรายการวิวาทกันขึ้นด้วย ที่ขุนโกซาหยิบหมากไปรับประทานนั้น ก็เพราะหมายว่าเป็นหมากของหลวงพิมล.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๕๐

๑ เห็นว่าที่จะแก้ไม่ให้เขาฮานั้นไม่ได้ เพราะเขาฮาเสียแล้ว เมื่อขุนโกซาได้เข้าใจผิดไปก็ต้องแก้ตัว คือควรขุนโกซาอย่าทำหน้าเก้อทำหน้ายิ้ม ๆ แลหยุดนั่งลง เป็นที่ว่าคนเหล่านั้นถูกอุบายขุนโกซาเหมือนกัน แล้วพูดว่าเชิญเถิด ๆ หัวเราะให้สบาย เมื่อสิ้นประสงค์ของความเยาะเย้ยแล้ว ข้าพเจ้าจะขอพูดบ้าง แล้วพูดชี้แจงว่า ที่ข้าพเจ้าว่าเข้าเม็ดเกือกอ้นไม่ขอขุนมหิธร ขุนยำรุงนั้นได้พูดจริง โดยเป็นเวลาโกรธซึ่งกัน ธรรมดาบุถุชนย่อมมีโทโษโมโหอยู่ด้วยกันเป็นธรรมดา แต่ข้าพเจ้าหามีความอาฆาฏที่จะคิดทำลายสหายให้ได้ความอัยประยศเช่นท่านเหล่านี้คิดกันไม่ แลข้าพเจ้ามีความประสงค์จะใคร่ทรายอัธยาไศยเพื่อนที่รัก แลถือทางสามัคคีว่าเป็นทางงามความเจริญ ข้าพเจ้ารู้แล้วว่าเป็นหมากของขุนมหิธรข้าพเจ้าก็กิน เพื่อจะใคร่ทราบว่าท่านเหล่านี้ความประพฤติควรจะเป็นกัลยาณมิตรได้หรือไม่ได้ประการใด ยังนี้ได้

ทรายชัดแล้วว่า ท่านเหล่านี้มีพยายามความอาฆาฏยาดหมายที่จะทำลายสามัคคี หาควรที่จะคบค้าต่อไม่ได้ แล้วเดินเฉยไปเสีย เขาจะหัวเราะเยาะเย้ยยังไรอีกก็ช่างเขา.

ปลาเข้าลอย

ปัณหาขัดข้องที่ ๙๑

นายรั้วนายลยเป็นทนายอยู่ในท่านพระยาโอภาส เมื่อเร็ว ๆ นี้ ไปช่วยท่านพระยาโอภาสทำบุญ นายรั้วนายลยเป็นพนักงานจ่ายฉลากทั้ง ๒ คน ท่านพระยาโอภาสกำหนดให้จ่ายฉลากพนักงานพวก ๑ เพียงคนละผล นายรั้วอยากจะล้อพนักงานคน ๑ ชื่อนายหว่าง จึงให้นายลยเอาฉลากไปแจกให้นายหว่างผล ๑ แล้วตัวเอาไปให้อีกผล ๑ ด้วยหมายว่าถ้านายหว่างรับเอาอีกผล ๑ แล้ว ก็จะล้อว่านายหว่างนุ่งรับผล ๑ แล้วซ้ำรับอีกผล ๑ เล่า พอส่งให้นายหว่าง ๆ ก็พูดขึ้นดัง ๆ ว่าพวกพนักงานแจกฉลากนี้ทำการสัยเพร่ามาก ๆ ทีเดียว ใครได้แล้วได้ยังก็ไม่รู้ ยาญน้ำยาญชีก็ไม่มี พยใครก็แจกไป ๆ ไม่มีที่สังเกตอย่างไร ถ้าเป็นพวกของตัวมีได้หลายผลฤๅ ฉันได้แล้วไม่รับประทานอีกตอก นายหว่างพูดขึ้นดังนี้ ท่านพระยาโอภาสก็ชักเคืองนายรั้วนายลยขึ้งใหญ่ ที่เดียวการเป็นเช่นนี้นายรั้วนายลยจะควรทำอย่างไรดี จึงจะให้ท่านพระยาโอภาสหายขึ้ง แลเห็นความจริงในใจของตัวได้.

แก้ปัณหาขัดข้องที่ ๕๑

๑ ควรนายรื้วนายลยะกรายเรียนต่อท่านพระยาโอภาสว่า การที่เกล้าผม ๒ คน ได้ให้ฉลากนายหว่างซ้ำอีกนั้น เพราะอยากจะตรวจนิไสยนายหว่างดูอย่างหนึ่ง ด้วยใต้เท้าทำการหลายครั้งหลายหนแล้ว ผู้คนที่มาช่วยก็ไม่มากมายเหมือนคราวนี้เลย คราวนี้ใต้เท้ามีฉลากแยกนายหว่างแลคนอื่น ๆ จึงได้พากันมาช่วยมาก เกล้าผมจึงเข้าใจว่าผู้ที่มาช่วยมากในคราวนี้ ก็เพราะอยากจะได้รับผลประโยชน์ฉลากของใต้เท้านั้น เกล้าผมจึงลองให้นายหว่างรับอีกผล ๑ เมื่อนายหว่างได้รับแล้ว ไม่รับซ้ำอีกก็แล้วไป การทั้งนี้ก็รู้ได้ว่า นายหว่างเป่นคนซื่อตรง ภายหลังเผื่อใต้เท้าจะได้ใช้นายหว่างอีกบ้าง ก็จะได้ทราบนิไสยของนายหว่าง แล้วควรนายรื้วนายลยจะนำยาญชีมาให้ท่านพระยาโอภาสดู แลควรจะพูดย่นเยา ๆ บ้างเล็กน้อยกัน ๒ คน ว่าเสียแรงท่านใช้เรามาก็นมนาน การยาญน้ำยาญชีของท่าน เราก็ทำโดยเรียบร้อย นี่การนิดหนึ่งเท่านี้ ไม่ควรเลยที่ท่านจะยังเอาได้ ถ้าท่านไม่วางใจแก่การเล็กน้อยแล้ว ที่ไหนการใหญ่ ๆ เราจะทำของท่านได้ ท่านพระยาโอภาสคงจะได้ยินบ้าง กับได้ตรวจยาญชีดูแล้วก็คงจะเห็นจริงหายโกรธได้.

พิมพำ